

Revitalizacijski modeli stanovništva Republike Hrvatske

Komušanac, Monika

Doctoral thesis / Disertacija

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:217:568438>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Monika Komušanac

REVITALIZACIJSKI MODELI STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE

DOKTORSKI RAD

Mentor:
Dr.sc. Zoran Stiperski, red.prof.

Zagreb, 2017

University of Zagreb

Faculty of Science
Department of Geography

Monika Komušanac

MODELS OF POPULATION REVITALIZATION OF REPUBLIC OF CROATIA

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Dr.sc. Zoran Stiperski, full professor

Zagreb, 2017

DR.SC. ZORAN STIPERSKI, RED.PROF.

Zoran Stiperski redoviti je sveučilišni profesor na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rođen je u Zagrebu 1. studenoga 1962. godine. Diplomirao je geografiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1987., a po završetku studija radio je kao aplikativni programer u Centru za automatsku obradu podataka Grada Zagreba od 1988. do 1991. godine kada prelazi na Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, na mjesto asistenta. Magistrirao je 1990. godine na temu industrije grada Zagreba, a doktorirao 1994. godine s disertacijom na temu prestrukturiranje hrvatske industrije na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu. Docent je od 1999., izvanredni profesor od 2004., a redoviti profesor od 2010. godine. Nositelj je više kolegija na preddiplomskom, diplomskom i poslijediplomskom studiju, a na doktorskom studiju u Zagreba predaje neka izdvojena predavanja. Na geografskom odsjeku PMF-a predaje Geografiju Azije, Industrijsku geografiju, Političku geografiju, Uvod u japanske studije, Regionalni razvoj, Međunarodne organizacije i Geografske osnove globalizacije. Funkciju pročelnika Geografskog odsjeka obavljao je od 2007. do 2009. godine, a bio je i pomoćnik dekana PMF-a. U svome dugogodišnjem znanstvenom i istraživačkom radu bio je mentor studentima na završnim i diplomskim radovima te doktorskim disertacijama, a napisao je pedesetak znanstvenih radova iz ekonomske i socijalne geografije, te brojne stručne radove, udžbenike, studije i knjige. Vodio je nekoliko znanstvenih projekata financiranih od strane MZOŠ-a. Trenutno obnaša funkciju pročelnika Geografskog odsjeka PMF-a u Zagrebu.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Doktorski rad

REVITALIZACIJSKI MODELI STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE

Monika Komušanac

Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij *Geografija*

Izvadak: Kompleksnim je analitičkim postupkom potvrđeno kako je demografska slika Hrvatske na razini koja ne može osigurati stabilnost i održivost demografskog sustava. Trendovi prirodnog, općeg i prostornog kretanja su uglavnom negativni s tendencijom ubrzavanja negativnosti dominantnih demografskih procesa. Razmatrala su se stoga sva obilježja, razine i uvjetovanja stanovništva prema svim većim sustavima u zemlji. Analiza je pokazala postojanje kratkoročnog fertilnog potencijala domicilne populacije, a osnovni su se modeli revitalizacije ukupnog stanovništva Hrvatske postavljali na temelju detaljnog poznavanja dinamike, suptilnosti i specifičnosti demografskog razvoja RH. Sukladno utjecaju stanovništva u prostoru i potencijalu pojedinih demografskih struktura predložene su mjere postupanja za demografsku obnovu stanovništva Hrvatske.

209 stranica, 25 grafičkih priloga, 42 tablice, 88 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: stanovništvo, slom, depopulacija, revitalizacija, modeliranje, razvoj

Mentor: dr. sc. Zoran Stiperski, red.prof.

Povjerenstvo: 1. Doc. dr. sc. Stjepan Šterc, Geografski odsjek, PMF, Sveučilište u Zagrebu
2. Prof. dr. sc. Anđelko Akrap, Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
3. Prof. dr. sc. Zoran Stiperski, Geografski odsjek, PMF, Sveučilište u Zagrebu

Tema prihvaćena: 24.4.2014.

Rad prihvaćen: 12.9.2017.

Datum i vrijeme obrane: 29.9.2017., 11h

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska, u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Hrvatska te na Sveučilištu u Zagrebu, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Doctoral Thesis

**MODELS OF POPULATION REVITALIZATION
OF REPUBLIC OF CROATIA**

Monika Komušanac

Doctoral University Study of *Geography*

Abstract: Complex analytical approach has validated level of the Croatian demographic which can not assure demographic system stability and sustainability. Natural, general and spatial population movement are generally negative with the tendency of acceleration dominant demographic process negativity. Therefore, all population features, levels and conditioning towards all major national systems have been considered. Analysis has shown short-term existence of fertile potential in domicile population and basic models of Croatian population revitalization have been determined based on fundamental dynamic, sensibility and specificity understanding of Croatian demographic development. According to the importance of population in space and potential of certain demographic structures, practical dimensions for the demographic renewal of Croatia have been suggested.

209 pages; 25 figures; 42 tables; 88 references; original in Croatian

Keywords: population, collapse, depopulation, revitalization, modeling, development

Supervisor: Dr.sc. Zoran Stiperski, full professor

Reviewers: 1. Dr.sc. Stjepan Šterc, assistant professor, Geografski odsjek, PMF, Sveučilište u Zagrebu
2. Dr.sc., Anđelko Akrap, full professor, Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
3. Dr.sc., Zoran Stiperski, full professor, Geografski odsjek, PMF, Sveučilište u Zagrebu

Thesis submitted: 24.4.2014.

Thesis accepted: 12.9.2017.

Thesis defense: 29.9.2017., 11h

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia, in National and University Library in Zagreb, Croatia and at the University of Zagreb, Croatia.

Sadržaj

1. UVOD	4
1.1. Predmet istraživanja	5
1.2. Teorijsko-metodološki pristup	8
1.3. Zadaci i ciljevi istraživanja	11
1.4. Metode i tehnike rada	13
1.5. Dosadašnja istraživanja	16
1.6. Osnovne hipoteze	18
2. STANOVNIŠTVO HRVATSKE	20
2.1. Razmještaj stanovništva	21
2.1.1. Centralizacija i polarizacija hrvatskog prostora	26
2.2. Kretanje stanovništva	27
2.2.1. Međupopisna promjena	28
2.2.1.1. Depopulacija	31
2.2.2. Prirodno kretanje stanovništva	35
2.2.2.1. Rodnost	39
2.2.2.2. Smrtnost	42
2.2.2.3. Prirodna promjena	46
2.2.2.3.1. Prirodni pad	49
2.2.3. Prostorna pokretljivost stanovništva	51
2.2.3.1. Unutrašnja migracija	53
2.2.3.1.1. Dnevna migracija	55
2.2.3.2. Vanjska migracija stanovništva	58
2.2.3.2.1. Iseljavanje iz Hrvatske	60
2.2.3.2.1.1. Egzodus	67
2.2.3.3. Problem velikih migracija prema Europi	68
2.2.4. Opće kretanje stanovništva	74
2.2.4.1. Tipizacija općeg kretanja stanovništva	74
2.2.5. Osnovne demografske strukture	83
2.2.5.1. Dobno-spolni sastav	85
2.2.5.1.1. Starenje stanovništva	87
2.2.5.1.2. Fertilni sastav	95
2.2.5.2. Ostale strukture stanovništva	97
2.3. Demografski potencijal	101
3. MODELI U GEOGRAFIJI	105
3.1. Kvantitativni modeli	108
3.1.1. Numerički modeli	110
3.1.2. Grafički modeli	111
3.2. Postupci u znanstvenom geografskom i demogeografskom pristupu	112
4. REVITALIZACIJA STANOVNIŠTVA	115
4.1. Korelacija gospodarskog i demografskog razvitka	116
4.2. Kontingenti stanovništva i ostali sustavi	118
4.2.1. Obrazovni sustav	119
4.2.2. Sustav radne snage	122
4.2.3. Aktivnost i zaposlenost stanovništva	131
4.3. Demografski slom i ukupni razvoj Hrvatske	138
4.3.1. Revitalizacija stanovništva kao objektivna nužnost	138
5. REVITALIZACIJSKI MODELI	140
5.1. Osnovni ciljevi	143

5.2. Revitalizacija domicilnom populacijom	144
5.2.1. Populacijski okvir	145
5.2.1.1. Osnovni poticajni okvir	147
5.2.1.2. Kvantifikacija modela i limitiranost	150
5.2.1.2.1. Potencijal fertilnog stanovništva	153
5.2.1.2.2. Osnovni limitirajući trendovi	154
5.3. Revitalizacija imigracijskom populacijom.....	155
5.3.1. Revitalizacija hrvatskom populacijom	156
5.3.1.1. Revitalizacijski potencijal hrvatskog iseljenništva	157
5.3.1.2. Revitalizacijski potencijal hrvatskog stanovništva u BiH.....	159
5.3.1.3. Revitalizacijski potencijal hrvatskog manjinskog stanovništva.....	161
5.3.2. Revitalizacija nehrvatskom imigracijskom populacijom.....	161
5.3.2.1. Planska imigracija	162
5.3.2.2. Imigracijski pritisak.....	163
5.4. Komplementarni revitalizacijski model	166
5.4.1. Irski i izraelski model	166
5.5. Revitalizacijski preduvjeti.....	167
6. STANOVNIŠTVO U PROSTORNIM I RAZVOJNIM DOKUMENTIMA	172
6.1. Temeljni dokumenti	172
6.2. Analitički pristup.....	173
6.3. Demografska problematika-ključna pretpostavka planiranja i razvitka.....	177
7. DEMOGRAFSKI REVITALIZACIJSKI KONCEPT- primjer Grada Visa	180
8. HRVATSKA DEMOGRAFSKA BUDUĆNOST	181
8.1. Izbor sigurnosti ili demografska destrukcija?	181
9. ZAKLJUČAK.....	183
9.1. Referiranje na hipoteze	183
9.2. Opći zaključci.....	184
SAŽETAK.....	186
SUMMARY.....	188
POPIS LITERATURE I IZVORA PODATAKA	193
POPIS SLIKA I TABLICA.....	199
PRILOZI.....	202
ŽIVOTOPIS.....	207
POPIS AUTORSKIH RADOVA	208

ZAHVALE

Budući nisam osoba koja se posebno emotivno i pjesnički izražava niti želim zvučati kao i svi ostali, ukratko ću se obratiti svima čija mi ljubav, vrijeme, razumijevanje i mudrost znače puno. Onima koji su me učili kakav biti prema prema drugima i sebi. Onima koji su me učili primjećivati i razumijeti i druge ljude oko sebe. Onima s kojima sam se dizala na osobnom i profesionalnom putu.

Prvenstveno se zahvaljujem svojoj obitelji. Posebno i najviše se zahvaljujem svojim roditeljima koji su mi omogućili put kroz život, studij i završetak doktorata. Njima kojima se nikad nije bilo teško žrtvovati kako bih mogla pronaći taj put, rasti i razvijati se. Hvala Vam jer Vam ništa nije bilo teško. Hvala za Vašu ljubav i razumijevanje. Hvala i mojim sestrama za sve poticaje i svu vjeru kada je i sama nisam imala. Hvala i mojim prijateljima koji su uvijek bili moj ponos i snaga i hvala mojim kolegama s posla. Lakše je bilo uz sve Vas.

Zahvaljujem se i mentoru, prof. Stiperskom na susretljivosti, konstruktivnosti, razumijevanju i i vođenju. Posebno se zahvaljujem prof. Štercu koji nas je sve usmjeravao i uvijek bio tu kad smo stali. Zahvaljujem mu se u ime cijele moje generacije. Hvala Vam na svim terenskim nastavama koje nosimo u svojim srcima i na svim mudrostima koje ste nam prenijeli. Možda Vam to nismo uvijek znali pokazati, ali kako godine odmiču sve više shvaćamo kakvo bogatstvo nosimo iz tog vremena.

Hvala Vam!

1. UVOD

Suvremenu demografsku sliku RH obilježavaju izrazito nepovoljni demografski trendovi, a demografska budućnost poprilično je neizvjesna obzirom na duboku starost ukupne populacije, nizak fertilitet mjeren totalnom stopom fertiliteta, dugotrajni prirodni pad stanovništva, pojavu sekundarne negativne migracijske bilance itd. Negativnost spomenutih trendova dodatno se intenzivirala i produbila uslijed mirnog promatranja hrvatske javnosti kako kao populacija nestajemo i propadamo. Prvenstveno se tu misli na nedostatak političke volje, nerazumijevanje suptilnosti demografskih procesa, nepostojanje zakonodavno-pravne osnove postupanja, nepostojanje novijih strateških dokumenata demografske obnove i sl. Hrvatski su demografi još 1990-ih godina upozoravili što nas očekuje po pitanju demografske budućnosti i opstanka, no čak ni oni nisu prognozirali ovakve razmjere ozbiljnosti predmetne problematike. Zasižno nisu mogli predvidjeti razmjere recentnog iseljavanja mladog i obrazovanog stanovništva iz Hrvatske s kojim odlazi istovremeno naša mladost i naša budućnost, naši nositelji ideja i inovacija, napretka i razvoja. Naši ljudi i prostor koji nas okružuje, naše prirodne ljepote, povijesna baština, kulturna raznolikost i sl. potvrđuju bogatstvo nacionalnog prostora u svakom pogledu, no vrednovanje tih posebnosti ne ide nikako s mirnim promatranjem »demografskog nestajanja«

Može se čak i jednim dijelom razumjeti političare koji ne poznaju suptilnost demografskih procesa i koji stanovništvo (pojedince, populaciju, zajednicu) vide samo kao dio ekonomskog procesa i u funkciji ekonomskog razvoja i ne shvaćaju kako je stanovništvo nositelj svakog oblika razvoja u prostoru, ali se ne može prihvatiti činjenice ne uvažavanja stavova struke niti godinama ne činjenja ništa po pitanju demografije. Istina, određeni napredak pokrenula je 14. Vlada RH uvrštavanjem demografije u resor obitelji, mladih i socijalne politike, što je zasad samo promjena formalne prirode jer se na konkretne poteze i mjere, osim podizanja porođajnih naknada od 1. srpnja 2017. godine, još čeka.

Demografska pitanja ne smiju i ne mogu biti predmet jednog resora u okviru socijalnog sustava nego strateško, integracijsko, dominantno, zajedničko pitanje o kojem ovisi opstanak svih društveno-ekonomskih sustava u zemlji i ukoliko se to ne shvati neće se postići nikakav napredak. Demografija nisu samo rođiljne naknade, dječji doplatak i sl. tj. materijalni izdaci, i ona nikako i isključivo nije dio socijalne politike, to je cjelovit sustav prema kojem moraju djelovati svi resori, jer, bez obzira na složenost i višeučjetovanost prostornih odnosa, demografske procese moguće je planski usmjeravati i u određenoj mjeri ublažiti. Kako bi se

to moglo ostvariti nužno je definirati organizacijske, institucionalne, zakonodavno-pravne i ine pretpostavke i postaviti u osnovu demografske obnove niz dugoročnih mjera kojima će se nastojati usmjeravati demografske procese prema pozitivnijim kretanjima od dosadašnjih. Osim spomenutih «tehničkih» pretpostavki nužnost bi bila i uvođenje registra stanovništva i prostornih jedinica kojim bi se riješio problem manjkavosti službenih statistika (periodičnost sakupljanja podataka, nepotpunost podataka, promjene metodologije i sl.) i pomoću kojeg bismo u svakom trenutku znali osnovne demografske pokazatelje. Nacionalna populacijska politika koju je Hrvatski sabor usvojio i prihvatio 2006. godine ostala je samo pisani dokument, koji ionako više-manje nije imao konkretnih mjera ni rješenja te je stoga potrebno doraditi postojeću populacijsku politiku i također definirati nacionalnu strategiju demografske obnove kao temelja prostornog razvitka RH. Razumijevanje hrvatskoga demografskog razvoja ne može se temeljiti samo na često upitnim statističkim bilježenjima niti na isključivo vidljivim strukturama, obzirom na činjenicu su relacije stanovništva u društvu i prostoru stohastičke, a nerijetko nevidljive i nemjerljive. Zato, između ostalog, treba razumjeti filozofiju i logiku prostora iz koje izlaze zakonitosti prostorno-vremenskih struktura i procesa (Šterc i Komušanac, 2012). Poseban je to istraživački interes obzirom na to da je stanovništvo temelj svih prostornih, regionalnih, gospodarskih, društvenih i inih planiranja, osnovni prostorni resurs i potencijal te u svakoj zemlji primarni nacionalni i strateški interes (Šterc i Komušanac, 2012).

1.1. Predmet istraživanja

Predmetni interes, prema metodologiji znanstvenih istraživanja prati konceptualnu osnovu definiranu i postavljenu u sadržaju, razrađuje se unutar područnog teorijskog okvira i razmatra sukladno dijalektičkim principima u etapnom razvoju znanstveno-istraživačkih radova.

Glavni predmet interesa ovog rada je modeliranje, odnosno postavljanje modela hrvatske demografske budućnosti i revitalizacije sukladno dosadašnjim demografskim trendovima, analitičkim pokazateljima, prostornim zakonitostima i suvremenim značajkama općeg razvoja Republike Hrvatske. Modeliranje u osnovi podrazumijeva kvantifikaciju, odnosno matematičko iskazivanje i opis neke realne pojave u prostoru (Hrvatski leksikon, 2015.), te u kombinaciji s drugim metodama pretpostavlja mogućnost predviđanja „ponašanja“ određene pojave u zadanim uvjetima. Kreiranje, stvaranje, sinteza, integracija, zaključivanje itd. najviši su kognitivni procesi u razvojnoj psihologiji, a prethodi im niz misaonih procesa poput analiziranja, razmatranja, uočavanja i sl. (Andrilović i Čudina, 1999). Sukladno konceptu

misaonih procesa i kongitivnom slijedu, demografskom modeliranju prethodio je niz analitičkih postupaka po određenom području, razini, predmetnoj širini i sl. Predmetna problematika superponiranog reda veličine značenja donosi se u nastavku.

• **KRETANJE STANOVNIŠTVA RH.** Kretanje stanovništva RH podrazumijeva u osnovi analizu osnovnih odrednica svih njegovih komponenti, odnosno analizu prirodnog, prostornog i općeg (ukupnog) kretanja stanovništva RH u posljednjih 25 godina. Time je definirana opća demografska slika RH i izdvojeni su dominantni demografski procesi prema dosadašnjim trendovima. Sukladno suvremenim migracijama, osobita pažnja usmjerena je na prostorno kretanje stanovništva, odnosno na problem demografske devastacije hrvatskih sela, ruralni egzodus i izumiranje sela (unutrašnja migracija) i izražen trend iseljavanja mladog i obrazovanog stanovništva, nositelja demografskog potencijala (vanjska migracija). Posljedice tih migracijskih procesa očituju se u svim demografskim sferama, a najviše u daljnjem intenziviranju neravnomjernog regionalnog razvoja i izraženom polarnom razmještanju stanovništva, te s druge strane u neodrživosti bilance prirodnog kretanja o kojem ovisi mogućnost obnove stanovništva prirodnim putem. Pregled kretanja osnovnih demografskih pokazatelja, parametara, promjena, ograničenja i sl. dovodi do tipizacije općeg kretanja stanovništva kojom se stvara temelj za planiranje demografskih procesa na različitim organizacijskim jedinicama, a sukladno ulozi koju stanovništvo ima u tom prostoru (i toj razini).

• **DEMOGRAFSKI RAZVOJ RH.** Izdvajanje zakonitosti demografskog razvoja RH s pripadajućim specifičnostima i ograničenjima nužnost je pri definiranju intrinzičnih i ekstrinzičnih faktora remećenja demografskih struktura. Pri tom se zapravo misli na niz historijsko-geografskih uvjetovanja „limitiranog, netipičnog, neukvirenog“ demografskog razvoja koji se ne može u potpunosti objasniti standardnim teorijskim konceptima razvoja kroz koje prolaze populacije. Demografi u tom kontekstu demografiji vrlo često ističu kako opći razvitak RH ne prati stupanj demografskog etapnog razvoja RH, što dodatno otežava mogućnost „ukalupljivanja“ i predviđanja demografskih procesa. Temeljne značajke i nepovoljnost suvremenih demografskih struktura osjećaju se već u ograničenjima društvenog i gospodarskog razvoja RH, a nastavkom prevladavajućih negativnih procesa i smanjivanjem domicilnog demografskog potencijala, reciprocitet tih odnosa bit će još i izraženiji u skoroj budućnosti. Stoga je već i sada jasno svima kako će budućnost Hrvatske ovisiti o modeliranju demografskih procesa, odnosno o planskom usmjeravanju demografskih struktura sukladno trenutnim obilježjima i vrijednostima.

• **TEORIJSKI PRISTUPI I MODELI.** Logika sistematizacija i podjela u znanosti počiva na činjenici kako specifična i granska istraživanja unutar istog znanstvenog područja moraju imati zajednički teorijski okvir. Zato je izdvojen geografski teorijski koncept kao zajednički svim disciplinama geografije, a po predmetnoj širini i važnosti možemo izdvojiti demogeografska istraživanja. Pored osnovnih kvantitativnih i kvalitativnih modela u geografiji, napravljen je i pregled teorijsko-metodoloških koncepata planiranja i usmjeravanja demografskih procesa, tj. koncepata demografskog modeliranja, njihove isključivosti, mogućnosti prilagodbe specifičnostima populacijama, važnosti primjene i sl. Budući stanovništvo formira kompleksne, dinamične i stohastičke relacije i odnose u prostoru s manje-više izraženim posljedicama u određenom vremenu, demografsko modeliranje u osnovi jest prostorno-vremensko modeliranje, odnosno postavljanje granica demografske održivosti za određenu prostornu jedinicu (Rowland, 2003).

• **POPULACIJSKA I REVITALIZACIJSKA POLITIKA.** Planiranje demografskih procesa planskim djelovanjem na različite strukture stanovništva podrazumijeva promjene u zakonodavnom smislu, u području socijalne politike, rada, mirovinskog sustava i sl. koje se ne mogu pokrenuti bez političke odluke i volje. Zakonodavno-pravna institucionalizacija navedenih ciljeva mora uključivati obvezu donošenja strateških dokumenata demografske obnove i definiranje populacijske i revitalizacijske politike RH. Strategija demografskog razvitka trebala bi uključivati i obvezivati na izradu predmetnih planova i koncepcija po područjima- gospodarstvo, socijalna skrb, stambena politika, radno zakonodavstvo, financije itd., uz zadržavanje holističkog pristupa i strateške integracije koji nedostaju u dosadašnjim dokumentima i aktima¹, a koji tematiziraju stanovništvo (Wertheimer-Baletić, 2000). To su u osnovi pretpostavke revitalizacije s nizom mjera i postupka koje moraju biti provedena na tehničkoj, organizacijskoj, zakonodavnoj, nacionalno-sigurnosnoj i inoj razini.

• **REVITALIZACIJA STANOVNIŠTVA I DEMOGRAFSKO MODELIRANJE.** Iako političari vrlo često opovrgavaju ozbiljnost i suptilnost problematike pojmovi „demografski slom“ i „demografska destrukcija“² najbolje odražavaju demografsku situaciju u RH. Ti

¹ Kako nemamo jasno definiranu i institucionaliziranu populacijsku politiku (nego isključivo formalnu, tj. »na papiru«) riječ je o dokumentima i aktima kojima je stanovništvo samo indirektan predmetni interes, odnosno u kojima je dio šireg koncepta poput regionalnih analiza, specijalističkih granskih istraživanja, prostornih planova i sl. Predmetne analize izabranih dokumenata donosimo u okviru poglavlja 6. Stanovništvo u prostornim i razvojnim dokumentima).

² »Demografski slom« i »demografska destrukcija« nisu službeni pojmovi u demografskoj literaturi. Naši najpoznatiji demografi u svojim javnim nastupima često koriste te forme kako bi ukazali na ozbiljnost i suptilnost demografske problematike u RH i utjecaje demografskih obilježja na ukupan razvoj Hrvatske. Naši najaktivniji demografi na javnoj sceni Stjepan Šterc i Anđelko Akrap te su pojmove počeli koristiti i u svojim znanstvenim istraživanjima pa su se stoga oni sada manje-više ustalili u domaćoj literaturi (Komušanac i Šterc, 2012, Šterc i Komušanac, 2014b; Šterc, 2015., Akrap, 2015).

pojmovi jasno upućuju na poremećaje i u ostalim sustavnim strukturama društva poput socijalnih, mirovinskih, ekonomskih itd. te stoga iziskuju hitno djelovanje po pitanju demografske revitalizacije. Postavljanje revitalizacijskih modela moguće je kroz dvije temeljne varijante, domicilnom i imigracijskom populacijom na osnovu procjene demografskog potencijala tih populacija, njihovih obilježja, strukture, dosega, limitiranosti itd. Poseban izazov procesu tzv. puzajuće supstitucije³ stanovništva i nacionalnoj domovinskoj sigurnosti je imigracijski pritisak prema Europi koji povlači čitav niz pitanja vezanih za identitet, asimilaciju i kulturno-civilizacijske vrijednosti, o čemu će također biti riječ u radu.

1.2. Teorijsko-metodološki pristup

Razmatranja i analize u okviru geografskog znanstvenog pristupa moraju pratiti osnovne teorijske postavke i načela geografije, što podrazumijeva usuglašen stav struke o poimanju geografije, sistematizaciji unutar znanosti, odnosno granskoj i disciplinskoj podjeli te predmetnoj identifikaciji geografije (Šterc i Komušanac, 2013). Iz jasno postavljenog teorijskog okvira definiraju se osnove, načela i ciljevi geografskih istraživanja, a sukladno različitim predmetnim interesima izdvojene su geografske discipline. Poimanje geografije kao jedine discipline koja proučava međuuvjetovanost prirodnih i društvenih faktora u geografskom prostoru u kojem se inače događaju svi procesi bitni za čovjeka, potvrđuje princip fundamentalnosti geografije u znanstvenom sustavu, ali i izraženu interdisciplinarnost⁴ njezinog predmetnog interesa (Sl. 1; Sl. 2.) (Archer, 1995; Bonnet, 2008, Radovanović, 1987). Archer (1995, 404) ističe kako multidisciplinarni predmet interesa geografije zahtijeva holistički epistemološki pristup kako bi predmet interesa imao smisla,

odnosno naglašava kako mora postojati integracija između tzv. case studies-a i praktičnosti struke u objašnjavanju suvremenih prostornih odnosa⁵.

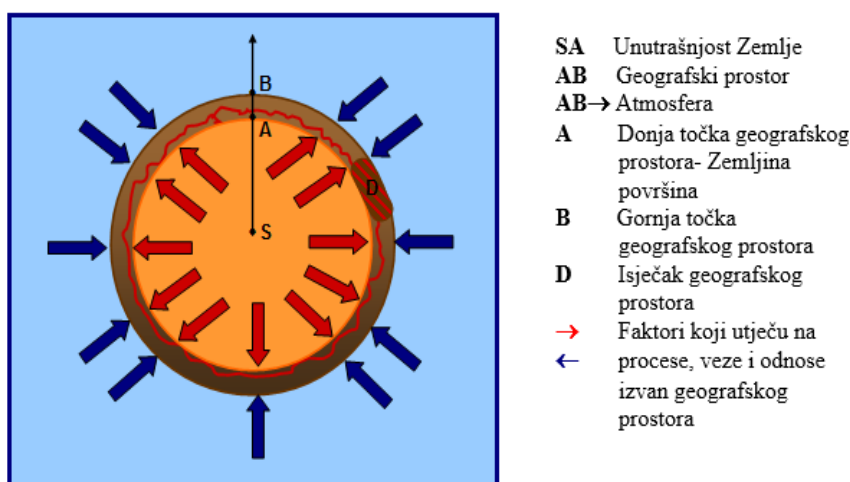
Ne ulazeći nužno u razvoj geografske misli i poimanja predmeta i objekta geografskog istraživanja kroz povijest, razne škole, struje, mišljenja i podjele, možemo zaključiti kako je teorijska osnova geografije u RH više-manje utvrđena i definirana u nekoliko radova (Šterc

³ Puzajuća supstitucija stanovništva pojam je koji se upotrebljavao kod pojašnjavanja migracija u bivšoj državi: iseljavanje Hrvata iz Hrvatske i izvan bivše državne zajednice, a useljavanje Srba iz ostalih republika i pokrajina u Hrvatsku (Komušanac i Šterc, 2012). Iako je puzajuća supstitucija prekinuta agresijom na Hrvatsku, pojam možemo koristiti i danas u kontekstu suvremenog iseljavanja Hrvata izvan Hrvatske i pojačanog imigracijskog pritiska na europske granice pa tako i na hrvatske (izbjeglice s Bliskog istoka, migracije radne snage unutar EU...).

⁴ Više o principu interdisciplinarnosti i područnoj identifikaciji geografije u: Šterc, 2015 (5.3.1.1. Područna identifikacija).

⁵ Upravo je prilikom analize strateških dokumenata uočen nedostatak integracije i jasna podijeljenost među strukama, nepostojanje zajedničkog teorijskog okvira, metodološka »slabost« postavljanja zakonitosti i sl.

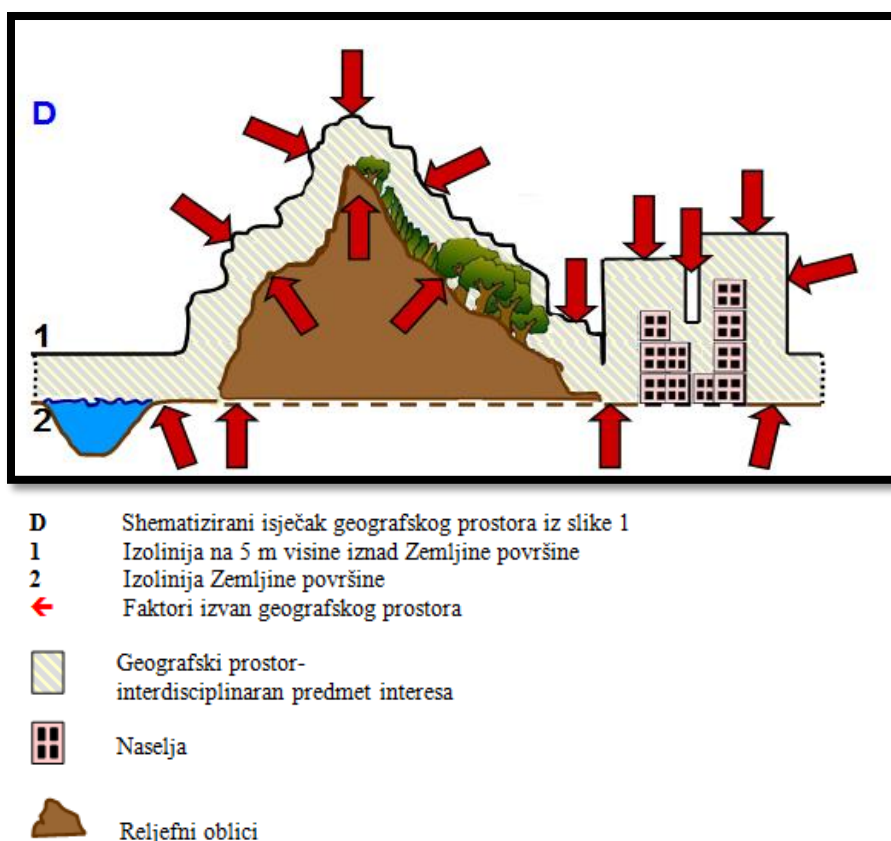
1986, 1989, 2015; Šterc i Komušanac 2013, 2014a)⁶. Postavljen koncept se može prihvatiti ili ne, ali činjenica jest kako u posljednjih 20-ak godina nije bilo drugih radova hrvatskih geografa o samoj teoriji geografije, dok je s druge strane analitičkih radova bilo poprilično pa smo, što se tiče razvoja pojedinih geografskih disciplina u mnogo boljoj situaciji⁷. Nastavak ovog poglavlja izdvoja osnovno poimanje geografije, vanjsku i unutrašnju identifikaciju (vanjski i unutrašnji predmet interesa) s posebnim osvrtom na položaj i važnost demogeografije i demogeografskih istraživanja. Osnovna definicija koja se uglavnom koristi u domaćoj literaturi je: »Geografija je znanstveno područje u kojem se putem jedinstvenog sustava fizičko-geografskih i socijalno-geografskih disciplina proučavaju geopovršinski odnosi i odrazi (sadržaji, veze, procesi i odnosi materijalizirani u novom obliku i na drugom mjestu na geopovršini) nastali prožimanjem prirodnih elemenata ili društvenih faktora; s ciljem otkrivanja, objašnjavanja i predviđanja zakonitosti u procesu njihovog transformiranja i valoriziranja« (Šterc, 1986a, 111).

Sl.1. Shematiziran prikaz geografskog prostora i prevladavajući istraživački interes (Komušanac, 2011).

⁶ Osnovnu teorijsku identifikaciju geografije u našoj je literaturi postavio Šterc u radovima iz 1986. i 1989. godine, a temeljni su se stavovi postupno nadograđivali i korigirali. Doktorskom disertacijom kompletirani su autorski stavovi o geografskom i demogeografskom identitetu te objavljeni u formi sveučilišnog udžbenika (2015.). Taj je udžbenik ujedno i relevantna literatura za predmetne teorijske kolegije koji se predaju na Geografskom odsjeku.

⁷ Ne umanjuje se pritom važnost analitičkih, specijalističkih, granskih radova naših geografa ili radova preglednog karaktera kakvi su npr. sveučilišni udžbenici Milana Vreska (1997) i Ive Nejašmića (2005) u kojima je posložen pregled razvoja geografske misli i razvoja geografije s metodološko-epistemološkim temeljima.

Sl. 2. Geografski prostor kao interdisciplinarna znanstvena kategorija (Komušanac, 2011)

Geografska površina (dvodimenzionalna) sa svim neravninama fizičkogeografskog i socijalnogeografskog postanka čini s donjim dijelovima atmosfere (do 5 m) trodimenzionalnu kategoriju, a to je geografski prostor (Sl.1.) (Šterc, 1986a; Komušanac i Šterc, 2010). Geografski prostor jest vanjski⁸ predmet interesa i zajednički je svim disciplinama geografije, dok unutrašnji predmet interesa čine veze, odnosi i (ko) relacije elemenata prirodne osnove i/ili čimbenika društvene nadgradnje (Šterc, 1989)⁹ (Sl.1., Sl.2.). Pojedine znanstvene discipline unutar geografije izdvajaju se obzirom na relativno samostalnije područje uvjetovanosti geopovršinskih odnosa. Sukladno značenju i razini uvjetovanja koje stanovništvo (pojedinaac, zajednica) ima u prostoru, odnosno odrazima kompleksnih odnosa, iz osnovne definicije geografije može se izdvojiti predmetno poimanje demogeografije.

⁸ Vertikalno i horizontalno dimenzioniranje vanjskog objekta geografskog istraživanja uključuje niz geografskih odrednica, a to su redom: antroposfera, geosfera, geoprostor, čovjekov geoprostor, realni geoprostor, potencijalni geografski prostor, geografski prostor, geopovršina, geografska površina i granična minimalna geografska površina iz kojih je vidljiv red veličine tih kategorija od prostornih trodimenzionalnih do površinskih dvodimenzionalnih (Šterc, 2015, 76, prema: Hagget, 1972., Hagget i dr., 1977).

⁹ »Identifikacija geografije na vanjski i unutrašnji predmet istraživanja geografije nije se eksplicitno javila nigdje u domaćoj i stranoj literaturi niti su redom veličine navođene kategorije vanjskog ili fizičkog okvira istraživanja, Pri tom se može postaviti osnovno pitanje nije li vanjski predmet interesa samo fizički okvir zbivanja, a unutrašnji predmet stvarni geografski interes? Kad bi tako postavili stvari isključili bi osnovni odnos prirodna osnova-društvena nadgradnja i uvjetovanost složenih prostornih faktora i geografija bi se jako približila sociologiji, i naravno izgubila svoj osnovni identitet« (Šterc, 2015, 80).

»Demogeografija je znanstvena disciplina u okviru sustava socijalno-geografskih disciplina koja proučava geopovršinske odnose (sadržaji, procesi, veze i odnosi materijalizirani u novom obliku i na drugom mjestu na geopovršini) nastale prožimanjem kompleksnih geografskih faktora i stanovništva i geopovršinskog odraza odnosa u samom stanovništvu: s ciljem otkrivanja, objašnjavanja i predviđanja zakonitosti u procesu njihova transformiranja i valoriziranja« (Šterc, 1986a, 118). Definicija sadrži temeljna određenja u kontekstu predmeta interesa, područne identifikacije i osnovnih principa znanstvenosti i fundamentalnosti. Iz definicije je moguće izdvojiti i dvije važne činjenice kojima se potvrđuje predmetna širina i intenzivnost demogeografskog pristupa; primarnost geografskih faktora i višeučjetovanost odnosa kojim se naglašava složenost relacija u prostoru te egzaktnost u smislu utvrđivanja i modeliranja zakonitosti pojava (Radovanović, 1970).

Iako stanovništvo i relacije koje se formiraju unutar 5 metara iznad Zemljine površine jesu predmet istraživanja mnogih znanstvenih disciplina jer se u principu sve bitno za čovječanstvo događa u tim okvirima, značenje demogeografije unutar geografije i geografskih istraživanja stanovništva upravo je u tome što im je osnovni cilj razumijevanje složene geografske stvarnosti i tumačenje suvremenih složenih prostornih procesa i odnosa. Nevezano kojem smo pristupu skloniji, horološkom, prostorno-analitičkom, sistemskom ili nekom drugom, ovom se definicijom potvrđuje važnost demogeografskih istraživanja i geografije općenito kao jedine sintezne i integracijske znanosti koja povezuje prirodnu i društvenu komponentu prostornih odnosa.

1.3. Zadaci i ciljevi istraživanja

Osnovni zadaci i ciljevi izvedeni su iz predmeta istraživanja te konceptijski posloženi sukladno poglavljima prvog reda veličine i tijeku znanstveno-istraživačkih faza rada. Iz osnovnih zadataka i ciljeva može se izdvojiti niz specifičnih koji proizlaze iz sadržajne cjeline svakog poglavlja, no osnovni zadaci imaju dovoljnu predmetnu širinu i odgovaraju postavljenim hipotezama.

Slijede temeljni zadaci i ciljevi istraživanja; **prvo**, analizirati temeljne demografske pokazatelje i definirati dominantne demografske procese u RH, tj. razmotriti demografsku sliku RH; **drugo**, analizirati demografsku sliku, obilježja i specifičnosti demografske strukture hrvatskog iseljništva; **treće**, procijeniti izdrživost domicilnog revitalizacijskog potencijala prema demografskim trendovima i trenutnom reprodukcijom i fertilnom kontingentu;

četvrto, razmotriti proces recentnog iseljavanja mladih iz Hrvatske i analizirati promjene koje taj proces uzrokuje u strukturi hrvatskog iseljništva (brojnost, dob, obrazovanje, fertilitet...); **peto**, pojasniti i analizirati predmetnu identifikaciju stanovništva u prostornim, razvojnim, strateškim i inim dokumentima i aktima; **šesto**, sukladno demografskim posebnostima, prostornim uvjetovanjima, vanjskim faktorima itd. definirati granicu demografske idrživosti RH; **sedmo**, postaviti vrijednosti analitičkih pokazatelja na donju razinu moguće revitalizacije domicilnom i/ili iseljeničkom populacijom; **osmo**, razraditi modele revitalizacije stanovništva Hrvatske prijedlozima političkog, zakonskog, resornog (područnog), institucijskog i inog postupanja; **deveto**, postaviti stručne i znanstvene temelje nacionalnoj strategiji demografskog razvitka i obnove RH te definirati opseg predmetnog djelovanja, tehničke i operativne postupke, objekte provođenja i funkcionalnost populacijske i revitalizacijske politike RH; **deseto**, ovakvim i sličnim radovima i istraživanjima ukazivati hrvatskoj javnosti na utjecaj i važnost demografije za funkcioniranje cjelokupnog društveno-gospodarskog sustava RH, socijalnog, mirovinskog, obrazovnog itd. i ozbiljnost demografske situacije u RH.

1.4. Metode i tehnike rada

Obzirom kako sve geografske discipline svojim istraživanjima i analizama moraju potvrđivati teorijsko, predmetno i metodološko geografsko jedinstvo, nije nužno posebno navoditi niti izdvajati metode korištene u ovom radu jer su iste sadržane u metodološkom sustavu geografije (Sl. 3.)¹⁰.

OPĆI I GEOGRAFSKI METODOLOŠKI SUSTAV (METODE I MODELI)			
OPĆE		GEOGRAFSKE	
MISAONE	ANALIZA	SINTEZA	MISAONE
	INDUKCIJA	DEDUKCIJA	
	APSTRAKCIJA	KONKRETIZACIJA	
	GENERALIZACIJA	SPECIJALIZACIJA	
	DOKAZIVANJE	OPOVRGAVANJE	
	KLASIFIKACIJA		
	DESKRIPC IJA		
	KOMPILACIJA		
	KOMPARACIJA		
RAČUNSKE	MATEMATIČKE		RAČUNSKE
	STATISTIČKE		
	KIBERNETIČKE		
	SUSTAVNE		
GRAFIČKE	CRTEŽI		GRAFIČKE
	SLIKE		
	DIJAGRAMI		
	KARTE		
	GRAFIČKI MODELI		
PROSTORNE	KARTOGRAFSKE		GEOGRAFSKE
	TERENSKE		
	GIS		
	ANKETIRANJE		
	MODELIRANJE		
POVIJESNE	OPĆE		HISTORIJSKO- GEOGRAFSKE
	POSEBNE		
FILOZOFSKE	OPĆE		FILOZOFSKE
	GRANSKE		

Sl. 3. Shematizirani dijagramski prikaz geografskog metodološkog sustava (prilagođen predmetu istraživanja i atribuciji rada) (Šterc, 2015).

¹⁰ Riječ je zapravo o sustavu metoda u geografiji koje je Šterc (2015) grupirao sukladno osnovnim vrstama znanstvenih metoda i predmetnim podjelama. Treba napomenuti kako je puno različitih pristupa klasifikaciji znanstvenih metoda i ne postoji jedinstvena podjela (Zelenika, 2000; Ivanović, 1996) te se ova podjela može shvatiti kao još jedan autorski pristup spomenutoj problematici.

Metodološki geografski sustav se može podijeliti na opći (standardni) i specifični (posebni) kojem se može (Sl.3.), sukladno razini uvjetovanja, dodati i atribucija geografski, tj. prostorni (Šterc, 2015). Opći geografski metodološki sustav obuhvaća manje-više standardne metode i postupke u znanstvenim istraživanjima, bez obzira na gransku, specijalističku, područnu, regionalnu itd. identifikaciju. Specifični geografski metodološki sustav ukazuje na svojstvenost i posebnost geografije¹¹, tj. njezinog predmetnog određenja unutar postojeće znanstvene podjele. Šterc (2015, 22) unutar geografskog metodološkog sustava razlikuje; a) logičke, teorijske ili misaone metode; b) računske ili kvantitativne metode; c) grafičke metode; d) geografske ili prostorne metode; e) povijesne ili vremenske metode i f) filozofske metode (2015, 22-29) (Sl.3.). Osnovna obilježja svake grupe metoda i kontekst primjene u sklopu demogeografskih istraživanja slijede u nastavku.

Logičke (teorijske, misaone) metode u svakom su istraživačkom postupku nužnost jer usmjeravaju oblikovanje zaključaka bilo u formi teorijske identifikacije ili praktične primjene. To su u najopćenitijem obliku logički slijed i logička konstrukcija koji usmjeravaju naše misli i kognitivno rasuđivanje. Najčešće se od teorijskih metoda koriste metode indukcije i dedukcije, analize i sinteze, apstrakcije i konkretizacije, generalizacije i specijalizacije, dokazivanja i opovrgavanja, deskripcije i kompilacije te klasifikacije i komparacije i dr. (Zelenika, 2000). Budući da je njihova primjena itekako široka u specijalističkim istraživanjima neće se ulaziti u njihovu konkretnu primjenu u radu iz razloga što geografski pristup jest kombinacija svih navedenih metoda.

Računske ili kvantitativne metode usmjerene su na sadržaje, odnosno ono što se može kvantificirati, tj. iskazati određenim vrijednostima, a najčešće su to razni matematičko-statistički postupci u pogledu statističkih analiza, teorija vjerojatnosti, procjena i sl. Primjena kvantitativnih metoda u demogeografskim istraživanjima svedena je u analitičkom postupku na razmatranje standardnih demografskih pokazatelja, indeksa promjena, relativnih struktura, računanje stopa, procjena i sl. odnosno u ovom radu su više u funkciji tehničkih postupaka pomoću kojih su uočene zakonitosti u određenoj prostorno-vremenskoj seriji podataka. Jednostavnije rečeno numerička obilježja pojedinih demografskih komponenti služe kao tehnička podloga za uočavanje veza i odnosa u određenim prostornim organizacijskim jedinicama.

¹¹ To ne znači da su te metode dio metodološkog sustava isključivo geografije, ali znači da je sukladno znanstvenom određenju geografije taj metodološki sustav svojstven njoj i njenim disciplinama, i čini ih prepoznatljivima u znanosti.

Grafičke metode¹² se kombiniraju s kvantitativnim metodama, a osnovni cilj im je vidljiva mjerljivost prostornih odnosa i pojava kako bi zakonitosti i veze u prostoru bile lakše uočene. Shematziranim grafičkim oblicima (dijagramima, histogramima, kartogramima, kartodijagramima itd.) prikazuju se relacije u pojedinim sustavima i prostorima i tipiziranja unutar njih. Demografski procesi i pojave čije su posljedice u prostoru »na prvu« nevidljive dobivaju time svoju prostornu dimenziju i olakšavaju sam analitički postupak.

Geografske ili prostorne metode posebna su skupina metoda svojstvena primarnom geografskom pristupu i geografskom predmetu interesa i čine neodvojiv dio geografskog identiteta i specifičnost su geografskih istraživanja (Montello i Sutton, 2006). Mogu biti izdvojene kao relativno samostalne u okviru općeg znanstvenog metodološkog sustava, a primarno se misli na terensku metodu (anketiranja, intervjuiranja, promatranja, mjerenja, brojenja), metodu tematskog kartiranja, GIS i prostorno modeliranje i predviđanje koje bi u okviru geografskog pristupa istraživanju i obrazovanju trebalo najviše razvijati i primjenjivati. Od prostornih metoda posebno se izdvaja modeliranje¹³ koje je kao postupak postavljen i u naslovu disertacije. Modeliranje u demogeografiji zapravo podrazumijeva određene procjene, projekcije, predviđanje itd. budućih demografskih struktura prema sadašnjim analitičkim pokazateljima (Nejašmić, 2011). Jednostavnije, modeliranje bi značilo postaviti osnovne strukture i obilježja na vrijednosti dostatne za demografski razvoj i/ili demografsku obnovu u smislu definiranja brojčanosti, struktura, dobno-spolnog sastava, prirodnog kretanja i sl. Kod postavljanje revitalizacijskih modela najbitnije je u principu uočiti potencijal bilo ukupne populacije, manjinskog dijela populacije, potencijal određene strukture i sl. te bi stoga modeliranje moglo biti određeno kao »upravljanje« demografskim potencijalima.

Filozofske metode se u biti mogu svrstati u kategoriju teorijskih ili misaonih, a u ovom se radu uglavnom koriste za pojašnjenje nekih osnovnih kategorija koje možda još nemaju jasno teorijsko određenje ili za razmatranje nekih procesa koji su tek u začetku i kojima tek predstoji predmetna identifikacija. **Vremenske ili povijesne metode** u radu su svedene na razmatranje demografskih pokazatelja i uočavanje promjena u demografskim strukturama kroz određeni vremenski period. Na temelju dostupnosti i periodičnosti podataka službene statistike (prirodne, vitalne, migracijske, radne i sl.) definirane su varijante demografskog razvoja sukladno kretanju izabраних indikatora kroz vrijeme.

¹² Tipizacija cjelokupnog sustava grafičkih metoda u geografskoj istraživačkoj i obrazovnoj s osnovnim obilježjima, načinom izrade i primjeni razrađen je još 1990. godine (Šterc, 1990).

¹³ Osnovno određenje metode modeliranja, podjele i vrste modela donijet će se u nekom od kasnijih poglavlja. Mnogo je različitih pristupa modeliranju i još uvijek ne postoji jedinstvena i usuglašena definicija (Zelenika, 2000).

1.5. Dosadašnja istraživanja

Predmetnu problematiku postavljenu u naslovu disertacije, odnosno revitalizacijske modele stanovništva Hrvatske nije se do sada ozbiljnije razmatralo u Hrvatskoj¹⁴. Rad u kojemu se naziru oblici (modeli) moguće revitalizacije kroz dvije osnovne varijante prema potencijalu domicilne i iseljeničke populacije objavljen je 2012. godine u časopisu »Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja«. Autori toga rada Komušanac i Šterc postavili su u naslovu¹⁵ osnovnu dilemu demografske budućnosti Hrvatske; nastavak izumiranja i supstitucije stanovništva ili populacijsku revitalizaciju. Time je postavljena osnova revitalizacije i predstavljeni su temeljni autorski stavovi koji su razrađeni i konkretizirani u disertaciji. Inozemni autori također nisu često razmatrali modele revitalizacije, osobito u smislu njihovog teorijskog određenja, osim nekih manje-više klasičnih oblika »modeliranja«¹⁶ stopa prirodnog kretanja, ukupnog kretanja, razne procjene prema varijantama stopa rasta i sl. Glavni razlozi tomu jesu specifičnost populacija i faktora demografskog razvoja, razlike u zakonodavno-pravnim okvirima postupanja, različit stupanj demografske »ozbiljnosti«, razlike u demografskim potencijalima i slično.

Korištena literatura uglavnom je u okviru geografskog pristupa, odnosno iz područja teorijske (fundamentalne) geografije, socijalne geografije (demogeografije) i demografije, a u manjini su radovi matematičke, statističke, sociološke, psihološke itd. naravi. Određenje geografije kao sintezne znanosti i njezinog predmetnog interesa kao multidisciplinarnog, opravdava korištenje i znanstvenih spoznaja drugih struka. Te su spoznaje i saznanja korištene ne zalazeći u teorijsko-metodološke okvire i bez zadiranja u njihovu znanstvenu autonomiju, odnosno prihvaćene su kao činjenično stanje i kao dopuna klasičnom geografskom pristupu. Postavljanje revitalizacijskih modela krajnji je cilj cjelokupnog predmetnog analitičkog postupka u radu, a čini ga između ostalog i selekcija literature koja je grupirana s ciljem lakšeg praćenja doprinosa autora po pojedinim područjima. Među autorima koji će se posebno istaknuti su demografi prof.dr.sc. Mladen Ante Friganović, emeritus i akademkinja Alica Wertheimer- Baletić. Njihovo djelovanje nije bilo ograničeno isključivo na pisanu misao već

¹⁴ Mnogo je radova napisano o parcijalnim demografskih procesima i nepovoljnostima demografske situacije u RH. Demografi jesu upozoravali na ozbiljnost demografske problematike no gotovo niti jedan nije razmatrao mogućnost revitalizacije stanovništva na nacionalnoj razini. Tek je u radu iz 2012. to po prvi puta razmatrano (Šterc i Komušanac), no obzirom kako je riječ o autorskom radu nije posebno istican jer su se osnovni zaključci ovdje razradili i konkretizirali.

¹⁵ Rad je u spomenutom časopisu objavljen 2012. godine pod naslovom „Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske-izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...?“, vol. 21, no.3 (117), str. 693-713.

¹⁶ Nije modeliranje u pravom smislu riječi nego više matematička procjena na temelju dosadašnjih analitičkih vrijednosti i pokazatelja.

su bili prisutni i na javnoj sceni te je sasvim opravdano reći kako su oni utemeljitelji demografije i demografskih istraživanja u Hrvatskoj obzirom na raznovrsnost problematike koju su obrađivali.

Značaj većeg dijela njihovih radova spomenut će se i u ovom radu. Ostali radovi iz popisa literature grupirani su po predmetnim područjima¹⁷.

Prvu skupinu autora čine oni koji su pisali teorijske radove, odnosno koji su razmatrali opću i metodološku identifikaciju geografije, gransku podjelu geografije, principe izdvajanja geografskih disciplina i teorijsku problematiku »spuštenu« na razinu samih geografskih disciplina. To su; Archer, 1995., Bailey, 2005., Bonnet, 2008., Fotheringham i dr., 2000., Getis i Boots, 2008., Komušanac i Šterc, 2010., Komušanac, 2011., Montello i Sutton, 2006., Nejašmić, 2005., Ransom, 2004., Sanderson, 1992., Šterc, 1986a., 1989., Šterc i Komušanac, 2013., 2014a, 2014b., i ostali.

Drugo skupini pripadaju i posebno su izdvojeni oni autori koji su razmatrali teorijske i metodološke posebnosti demogeografskog pristupa, a to su; Benny i dr., 2007., Cashwell, 2006., Friganović, 1983., Newel, 1988., Nejašmić, 2005., Preston i dr., 2001., Rowland, 2003., Sanders, 2007., Swanson i Siegel, 2004., Wertheimer- Baletić, 1999., 2000., 2005., Xie i Pimentel, 1992., i ostali.

Obzirom na središnju temu disertacije u **treću skupinu** autora izdvojeni su oni koji su razmatrali teorijsko postavljanje modeliranja u demografiji, odnosno principe mjerenja i modeliranja (usmjeravanja) demografskih procesa i pojava¹⁸; Coale i Trussell, 1996, Cole i King, 1968., Hoem, 1987., Hoem i dr., 1981., Komušanac i Šterc, 2012., Mišetić i Nejašmić, 2004., Nejašmić, 2011., Nejašmić i Toskić, 2013., Nejašmić i Mišetić, 2010., Šterc, 2015.

Parcijalni¹⁹ demografski procesi poput prirodnog pada, ukupne depopulacije, vanjske migracije i sl. često su predmet demogeografskih istraživanja, a obzirom na njihovu prisutnost i brojnost možemo ih svrstati u jednu skupinu. Jednostavnije rečeno demografskim trendovima i razvojem bavili su se slijedeći autori koji čine **četvrtu skupinu**; Akrap, 1995.,

¹⁷ Neće se u ovom poglavlju svi radovi iz popisa literature grupirati nego samo oni najosnovniji. Značaj svih ostalih radova bit će vidljiv po pojedinim poglavljima.

¹⁸ Bez obzira radi li se o klasičnim demografskim projekcijama brojnosti na temelju niske, srednje i visoke stope rasta, osnovnim modelima rasta svjetskog stanovništva, modeliranju fertilnih krivulja, mikro i makro pristupima migracijskim modelima i sl. ili konkretno modeliranju ukupnih demografskih procesa jedne populacije. Ovdje se misli na sve radove koji dotiču, bilo u teoriji bilo u primjeni, modele u demografiji.

¹⁹ Parcijalnost se u ovom kontekstu mora shvatiti uvjetno jer gotovo niti jedan demografski proces nije moguće razmatrati odvojeno i posebno, samo su neki izdvojeni po jačini uvjetovanja u prostoru i imaju određeni intenzitet koji je jasno iskazan i koji je moguće razmatrati..

2005., 2013., 2014., 2015., Akrap i dr., 2003., Gelo., 1999., Gelo i dr., 2005., Friganović i Šterc, 1993., Nejašmić, 1991., Pejnović, 2004., Šterc, 1986b, 1997., Šterc i Crkvenčić, 1996., Šterc i Pokos, 1993., Wertheimer-Baletić, 1992., 1996., 2002, 2003., 2004., 2007., Wertheimer-Baletić i Akrap, 2014., Živić i Pokos, 2004., i ostali.

1.6. Osnovne hipoteze

Pretpostavke se u svom osnovnom obliku postavljaju kao autorski pristup problematici zasnovan na dosadašnjem radu i razmatranju relevantne literature kojom se zadire znatno ili dijelom u naslovni predmet istraživanja, a sukladno teorijsko-koncepcijskom pristupu geografije kao znanosti. Izdvojeno je 5 osnovnih hipoteza koje u predmetnom okviru pokrivaju najvažniji pristup demografskoj revitalizaciji Hrvatske. Sve bi ostale hipoteze bile drugog reda veličine značenja i ne bi usmjeravale istraživanje u intenzivnoj varijanti ili razini i značenju uvjetovanosti. Slijedeći hipoteze postavljat će se istraživački postupci ili metode u pokušaju dokazivanja i definiranja zakonitosti koje se uočavaju razmatranjem i koje bi trebale biti temelj projekcija, budućih modela, odlučivanja i postupanja.

H1 Hrvatska domicilna populacija je svojim brojem danas, kao posljedica svih negativnih demografskih pokazatelja i procesa, gotovo jednaka hrvatskoj populaciji u iseljeništvu, u Bosni i Hercegovini i manjinskoj hrvatskoj populaciji u susjednim zemljama te Austriji, Rumunjskoj itd.

H2 Hrvatska domicilna populacija će vjerojatno još 5-10 godina biti revitalizacijski potencijal Hrvatske, obzirom na potencijal fertilne ženske populacije i postojeće negativne trendove i pokazatelje.

H3 Recentno intenzivno iseljavanje prvenstveno mladog i obrazovanog stanovništva povećava revitalizacijski potencijal iseljene Hrvatske koja je ionako imala relativno mlađu i reprodukcijски vitalniju populaciju te će iseljeništvo postati ključna revitalizacijska osnova Hrvatske kroz imigracijski model.

H4 Hrvatska će morati demografsku problematiku postaviti u temelje gospodarskog, društvenog, prostornog, ukupnog i inog razvoja, a u tom okviru revitalizacijske modele u fokus političkog postupanja ne želi li se dovesti u pitanje funkcioniranje svih sustava u zemlji.

H5 Budućnost Hrvatske i njezinog prevladavajućeg identiteta dominantno će ovisiti o uspješnosti komplementarnog revitalizacijskog modela i uključivanje hrvatskog klasičnog iseljništva u ukupni život Hrvatske, sukladno primjerima drugih razvijenih iseljeničkih zemalja.

Definirani istraživački okvir kroz gore posložene hipoteze razrađivat će se na nižoj razini analitičkim postupcima (i svom ostalim iz sustava znanstvenih metoda), definirajući zakonitosti uočenih procesa, veza i odnosa kako bi se u konačnici predvidjele buduće promjene.

2. STANOVNIŠTVO HRVATSKE

Modeliranje demografskih pokazatelja i usmjeravanje demografskih procesa mora se postaviti na temelju trenutnih obilježja demografskih parametara i zakonitosti komponenata kretanja stanovništva. Prostorne jedinice²⁰ tipizirane prema općem (ukupnom) kretanju stanovništva najbolje pokazuju trenutnu demografsku sliku i potvrđuju područja »demografske intervencije«, a pri tom je pravilo smanjivanje statističkog niveliranja²¹, unutar hijerarhijski jednakih jedinica, što je niža prostorna razina. Stoga, kako bi rezultati bili što realniji i sukladni stvarnim prostornim odnosima, demografska je analiza provedena na najnižoj prostorno-organizacijskoj razini za koje postoji kontinuitet prikupljanja podataka službene državne statistike i za koju je moguće postaviti osnovne prostorne zakonitosti²². Kako su podaci za naselja dostupni samo za popisne godine, zbog periodičnosti prikupljanja podataka, nepotpunosti, promjena u metodologiji i sl., analiza se zapravo odnosi na rezultate Popisa stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine²³. Upravo bi spomenute manjkavosti državne statistike trebalo riješiti osnivanjem Registra stanovništva koji bi se povezao sa već postojećim Registrom prostornih jedinica koji već vodi, uz popratne grafičke prikaze, popise, kartografske priloge i sl., podatke o promjenama u prostornim jedinicama (DGU, 2016).

Stanovništvo Hrvatske mnogim je autorima bio istraživački interes, bez obzira na predmetnu širinu (ukupnost demografskih obilježja ili određeni demografski proces), vremensko obilježje (međupopisno razdoblje- jedno ili više njih) ili prostornu razinu (državna, regionalna, županijska, gradska...) radova. Polazeći od potvrde Popisa 2011. godine izrazito negativnog ukupnog (općeg) demografskog razvoj u svim segmentima i na neki način reflektiranja utjecaja specifičnih faktora, nisu se posebno razmatrala prethodna međupopisna

²⁰ Registar prostornih jedinica za područje RH navodi sljedeće vrste prostornih jedinica: država, županija i Grad Zagreb, grad, općina, naselje, dostavno područje poštanskog ureda, jedinice mjesne samouprave (gradski kotar, gradska četvrt, mjesni odbor), katastarska općina, statistički krug, popisni krug, ulica, trg i zgrada s pripadajućim kućnim brojevima. Najniža popisna razina za koju se objavljuju popisi su naselja, a prema Registru prostornih jedinica u RH postoji 6762 naselja (Državna geodetska uprava, 2016.)

²¹ Statističko niveliranje može se jednostavno objasniti kao svrstavanje obilježja unutar istog statističkog raspona (a unutar iste hijerarhijske razine) i na taj ih se način analitički razmatra (bez obzira što komponente međusobno imaju različite vrijednosti). To je u analitičkom postupku standardno, osobito u slučajevima kada se analizira veći broj jedinica, a niža prostorna razina znači i manji raspon statističke pogreške.

²² Ovdje se misli zapravo na popisnu statistiku za koju se podaci prikupljaju i objavljuju na razini naselja. Prikupljanje podataka za godine između popisa usmjerene su na više razine-razine gradova, općina i županija, ovisno o statističkom području.

²³ Za godine poslije popisa podaci za razinu naselja uglavnom su nedostupni ili djelomično dostupni, ovisno o predmetnom statističkom području te ih stoga nije moguće analitički razmatrati i uspoređivati. Ponekad podaci za više prostorne razine nisu dostupni (npr. gradovi i općine), ponekad je riječ o procjenama, a ponekad se procesi ne mogu niti pratiti u njihovim stvarnim razmjerima (primjer je vanjska migracija iz RH koju je nemoguće potvrditi u službenoj državnoj statistici već vanjskim statističkim izvorima).

razdoblja, jer je zaista mnogo radova koji su tematizirali kretanje pojedinih pokazatelja u određenim vremenskim serijama podataka²⁴ i dovoljno je izdvojiti osnovne zaključke iz njih.

Cilj je u ovom poglavlju izdvojiti pregled osnovnih demografskih pokazatelja naselja prema Popisu 2011. godine kao polazište za buduća planiranja uz kombinaciju s nekim podacima koji su se objavljivali poslije popisne godine unutar različitih statističkih područja. Analizirat će se osnovne komponente kretanja stanovništva RH; prostorni razmještaj, prirodno kretanje, prostorno kretanje i opće (ukupno) kretanje koje će biti temelj modeliranja ključnih pokazatelja (jednog ili više njih unutar određene vrste kretanja). Tek će analiza i ukupan pregled pokazati koji su to ključni pokazatelji i u kojim strukturama postoje demografski potencijali. Neće se modelirati demografski razvoj svakog naselja²⁵, već analitički pokazatelji na razini ukupne populacije RH, dok je primjena načela demografske obnove na razini jedinica lokalne samouprave preduvjet (uz ostale zakonodavne, tehničke i organizacijske pretpostavke) provedbe nekog od predloženih modela (o tome više u okviru poglavlja 4. Revitalizacija stanovništva i 5. Revitalizacijski modeli).

2.1. Razmještaj stanovništva

Razmještaj stanovništva u prostoru rezultat je niza čimbenika koji su se jačinom uvjetovanja izdvajali u određenim razdobljima, a s druge strane potvrđuje izrazitu međuzavisnost demografskih procesa i društvenogospodarskog razvoja (Wertheimer-Baletić, 2005). Obzirom na važnost stanovništva u prostoru, prisutnost ili nedostatak prisutnosti pojedinca (ljudi, zajednice) kao nositelja razvoja i pokretača promjena i inovacija, uzrokuje veliki prostorni nesklad i razlike u regionalnoj razvijenosti prostora. Svaki je prostor specifičan po svojoj prirodnoj osnovi, povijesnom razvoju, društvenim odnosima, gospodarstvu i sl., no neka su obilježja bila dominantnija i izraženija od drugih po intenzitetu i kontinuitetu uvjetovanja. Ipak, mogu se izdvojiti manje-više standardne, opće skupine faktora koji utječu na razmještaj stanovništva, a to su: geografski (prirodna osnova-reljef, klima, tlo), društveno-gospodarski (razvijenost, društvena organizacija), politički (način upravljanja prostorom, funkcionalna organizacija), demografski (prirodno kretanje, migracije) i drugi (Nejašmić i Toskić, 2000, 93).

²⁴ Akrap, 2014., Friganović, 1983., Friganović i Šterc, 1993., Gelo i dr., 2005., Pejnović, 2004., Pokos, 2001., Šterc i Crkvenčić, 1996., Wertheimer-Baletić, 2003., Živić i dr., 2014., Živić i Pokos, 2004., i drugi.

²⁵ Uostalom to nije niti moguće zbog nepotpunosti i diskontinuiteta prikupljanja podataka za razinu naselja, a osobito se to odnosi na prirodno kretanje i bilježenje migracija. Tek bi s postojanjem Registra stanovništva i prostornih jedinica bilo moguće konkretizirati neki od općih modela za razinu naselja.

Prostorna distribucija stanovništva potvrđuje izrazitu korelaciju obilježja prostora i naseljenosti u smislu okupljanja stanovništva oko povoljnijih, privlačnijih, funkcionalnijih, dostupnijih...prostora. Osnovno pitanje jest jesu li razlike u regionalnoj razvijenosti definirale prostorni razmještaj ili su demografska obilježja ta koja su uzrokovala izražene regionalne razlike u razvoju RH? Teško je odgovoriti na ovo pitanje jer su odnosi u prostori višeučjetovani, kompleksni i dinamični no osnovni je stav da je stanovništvo osnovni faktor razvoja, a demografske komponente i odnosi usmjeravatelji ukupnog prostornog razvoja (Šterc, 2015). Analize su pokazale kako je poremećena biodinamička struktura stanovništva RH uzrokovana primarno iseljavanjem potvrdila međuuvjetovanost stupnja depopulacije i razlike u razvijenosti nacionalnog teritorija (Pejnović, 2004, 73).

Razlike u prostornom razmještaju stanovništva RH vrlo su slikovito objasnili Nejašmić i Toskić (2000, 99) koji navode kako su: „*Značajke neravnomjernog razmještaja stanovništva pokazale kako je pojava prešla put od posljedice do čimbenika društveno-gospodarskog razvitka Republike Hrvatske*”. To upravo naglašava kompleksnost demografskih procesa i ukupnog razvoja nekog prostora i potvrđuje poimanje stanovništva kao osnovnog razvojnog faktora. Uz ukupnu depopulaciju i kontinuiran prirodni pad stanovništva praćen iseljavanjem i slabljenjem domicilnog populacijskog potencijala nije moguć nikakav skladan razvitak bez obzira na neke formalne dokumente i programe razvoja koji su usmjereni ne na ljude, nego isključivo na sadržaje u prostoru.

Razmatranje apsolutnog broja stanovnika i relativne naseljenosti- koncentracije stanovništva na jedinici površine (m^2) na razini naselja (2011.) potvrdit će već neke opće zakonitosti vezane za prostornu distribuciju stanovništva Hrvatske, odnosno naglasit će još i neravnomjerniji prostorni razmještaj nego što su pokazivale analize prethodnih međupopisnih razdoblja. Analiza apsolutnog i relativnog broja stanovnika po naseljima RH prema Popisu 2011.²⁶ potvrđuje slijedeće zakonitosti i u principu nema većih odstupanja u apsolutnoj i relativnoj naseljenosti (Sl.4. i Sl.5.);

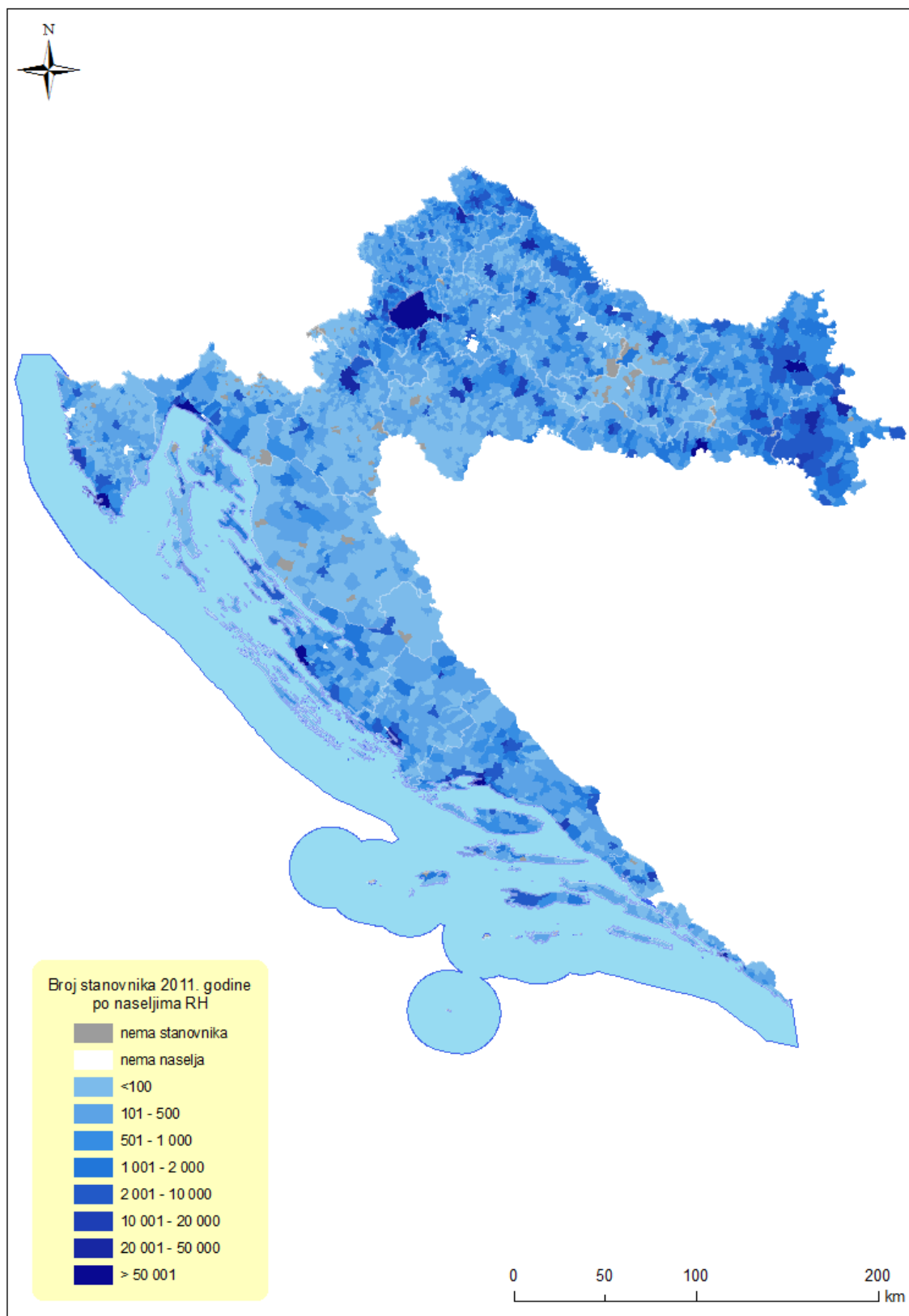
- Vidljive su u geografskom smislu jasne razlike u naseljenosti urbanih, nizinsko-ravničarskih i priobalnih prostora te ruralnih, brdsko-planinskih i zaobalnih prostora Hrvatske. Opća je logika kako su privlačniji i dostupniji prostori naseljeniji o čemu nam svjedoči i prvi centri okupljanja stanovništva u tradicionalnim povijesnim regijama s našeg prostora. Upravo su

²⁶ Poslije Popisa 2011. godine DZS objavljuje priopćenja o procjenama broja stanovnika RH svake godine na županijskoj i gradskoj/općinskoj razini. Ovakve procjene se ne objavljuju na razini naselja, ali bi načelno svaka razina potvrdila istu zakonitost izrazito neravnomjerne naseljenosti te ih nije potrebno posebno razmatrati.

razlike u prostornom razmještanju stanovništva uzrokovale izrazit prostorni nesklad u razvoju funkcija prostora, a taj se učinak nakupljao i produbljivao kroz povijest.

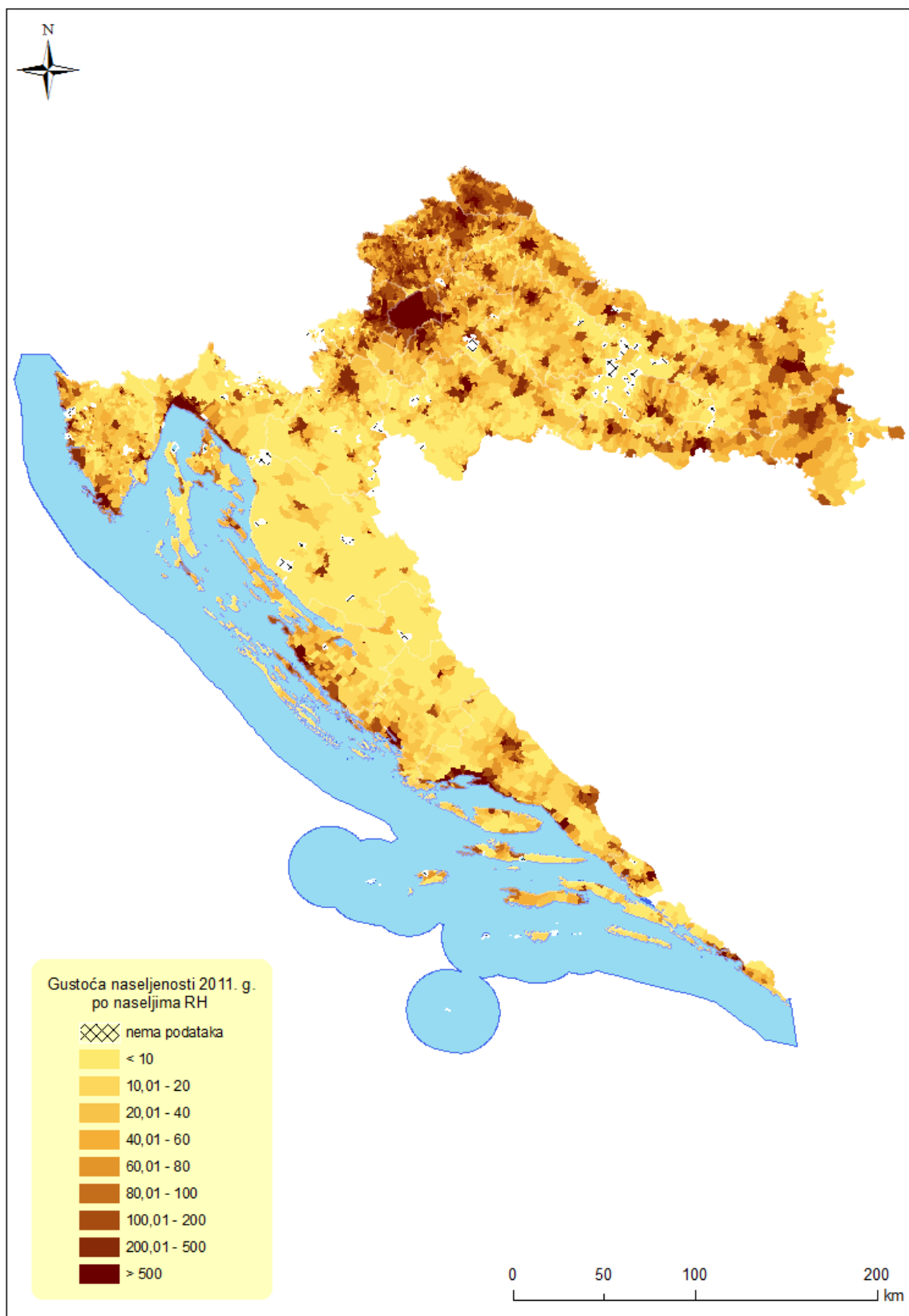
- Analiza po naseljima potvrđuje opći zaključak kako najviše stanovnika ima u i oko makroregionalnih i regionalnih centara, a najnaseljenija područja u RH su sjeverozapadna Hrvatska, istočna Slavonija, kvvarnersko područje, sjeverna Hrvatska, i obalni pojas oko većih gradova dok su s druge strane najmanje naseljeni zapadna Slavonija, Gorski kotar, Banovina, Kordun, Lika i Dalmatinska zagora²⁷. Stanovništvu najprivlačniji prostori su oni povoljnije prirodne osnove, povoljnog geografskog položaja i izraženog funkcionalnog značaja, dok su najmanje privlačna područja jačeg prirodnog uvjetovanja (determiniranja), pograničnog položaja i neracionalnog upravljanja prostornim resursima.
- Na slikama 4. i 5. uočljivo je izrazito okupljanje stanovništva u najvećim gradovima i oko njih, Zagrebu, Splitu, Rijeci i Osijeku pa tako više od ½ stanovnika (50,42%) živi u 5 hrvatskih županija; Gradu Zagrebu, Splitsko-dalmatinskoj, Zagrebačkoj, Osječko-baranjskoj i Primorsko-goranskoj. Gotovo 1/5 ukupnog stanovništva živi u Gradu Zagrebu (18,44%), a u administrativnom području grada Zagreba živi 16,61% stanovništva. Nakon Zagreba po broju stanovnika izdvajaju se Split (178 000), Rijeka (128 000) i Osijek (108 000), a u ta četiri grada živi 25,74% stanovništva RH. Ta su se županijska središta izdvojila svojim povoljnim geografskim položajem, povijesnim značajem, socijalnim, društvenim, kulturnim, obrazovnim, znanstvenim i inim funkcijama. Razmatre li se sva županijska administrativna središta može se zaključiti kako u njima živi oko 1,8 milijuna stanovnika (40%). Najmanje se stanovništva koncentriralo u Ličko-senjskoj, Požeško-slavonskoj, Virovitičko-podravskoj županiji i Šibensko-kninsko, a znakovit je podatak kako u te četiri županije koje zajedno imaju 919 naselja živi samo 7,45% (oko 320 000) stanovništva, a u njihovim županijskim središtima samo 2,49% stanovnika Hrvatske.

²⁷ Nije riječ o administrativnim ili statističkim regijama s definiranim granicama, već o područjima unutar RH koja su izdvojena kao naseljenija ili manje naseljena što otkriva pogled na kartogram. Dakle, nisu cijela ta područja istih obilježja naseljenosti, naprotiv, velike su razlike u naseljenosti na različitim prostornim razinama.

Sl. 4. Apsolutni prostorni razmještaj stanovništva Republike Hrvatske po naseljima 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, DZS, Zagreb.

Sl. 5. Relativni prostorni razmještaj stanovništva Republike Hrvatske po naseljima i Popisu stanovništva 2011. godine.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

2.1.1. Centralizacija i polarizacija hrvatskog prostora

Razmatrajući apsolutne i relativne razlike u naseljenosti pojedinih dijelova Hrvatske već su potvrđene neke zakonitosti centralizacije i polarizacije državnog teritorija. Izrazita centraliziranost funkcija za posljedicu ima daljnji razvoj imigracijskih krajeva (priljev kapitala, radne snage, inovacija, tehnologije...), a ovisno o stupnju suburbanizacije, stagnaciju ili nazadovanje krajeva čije je stanovništvo sklono gravitiranju makroregionalnim ili regionalnim centrima (Akrap, 2014). Dominacija glavnog grada²⁸ nije neuobičajena, ali zabrinjavaju razmjeri demografskog okupljanja oko nekoliko centara u RH i demografskog praznjenja preostalog većinskog dijela RH. Analiza naselja po broju stanovnika naglasila je neke zanimljivosti prostornog razmještaja stanovništva RH, ali i određene nelogičnosti administrativnih podjela i manjkavosti sustava lokalne samouprave koje su izdvojene u nastavku:

- Unutar pet najnaseljenijih županija RH živi $\frac{1}{2}$ ukupnog stanovništva koje se razmjestilo na 28,24% površine RH. Grad Zagreb ima najmanji udio površine u ukupnoj površini RH, ali u njemu živi 18,44% ukupnog stanovništva. Ličko-senjska županije je, s druge strane, najveća hrvatska županija koja čini gotovo 10% državnog teritorija u kojoj živi samo 1,12% stanovništva.
- Dalje, u 127 gradova živi približno 3,01 milijun stanovnika (70,39%)²⁹, a u ukupno 428 općina živi 1,2 milijuna stanovnika (29,61%). Deset pak najvećih gradova ima 36,49% stanovništva RH, dok u preostalih 117 gradova živi 33,90% ukupnog stanovništva RH! Nasuprot tome u 10 najvećih općina živi samo 108.400 stanovnika (8,54%), a u ostalih 419 općina preostalih 91,46% stanovnika što potvrđuje izrazitu disperznu naseljenost Hrvatske.
- Objavljeni podaci Državnog zavoda za statistiku za Popis stanovništva 2011. godine pokazuju kako postoji 150 administrativnih jedinica (naselja) koje nemaju stanovnika, odnosno 2,22% ukupnog broja naselja! Ukupno je u sastavu gradova 58 takvih naselja, a u sastavu općina 92 naselja. Najviše takvih naselja bilo je u Primorsko-goranskoj (45 naselja) i

²⁸ Zagreb se kao glavni grad izdvaja nizom funkcija, osobito funkcijom rada, razvoja i inovacija te je stoga izrazito privlačan za stanovništvo. Dobra prometna povezanost čini ga dostupnim i stanovništvu okolnih naselja, a te se relacije očituju u činjenici kako u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji živi ukupno $\frac{1}{4}$ stanovništva Hrvatske (25,85%) pa se granica suburbanog vanjskog pojasa stalno pomiče.

²⁹ Ovdje je uračunato područje Zagreba i ostalih naselja koje administrativno pripadaju Gradu Zagrebu, iako se ono tretira kao prostorna jedinica s posebnim upravnim statusom.

Karlovačkoj županiji (19 naselja). Ukupno 406 naselja ima do 10 stanovnika (oko 6%), odnosno 8,23% naselja u RH ima od 0 do 10 stanovnika³⁰.

- Razmatrajući veličinu naselja, analiza pokazuje kako 36,01% stanovnika živi u naseljima do 10 000 stanovnika, u naseljima između 10 000 i 50 000 35,37% stanovništva, a u naseljima većim od 50 000 stanovnika 28,62%, odnosno može se reći kako oko 2/3 stanovništva RH živi u naseljima iznad 10 000 stanovnika.

Potvrđeni prostorni nesklad u razmještanju stanovništva može se zaključno svesti u nekoliko analitičkih pokazatelja i činjenica; u Gradu Zagrebu živi 20% ukupnog stanovništva, u četiri najveća grada živi 25% stanovništva, u administrativnim sjedištima (odnosno makroregionalnim i regionalnim centrima) oko 40%, u gradovima živi 70% stanovništva, u gradovima iznad 10 000 stanovnika živi oko 65% stanovništva, oko 2% naselja uopće nije imalo stanovnika 2011., oko 8% naselja ima od 0-10 stanovnika itd.

Navedeni analitički pokazatelji potvrdili su ozbiljnost situacije razmatrajući samo kretanje broja stanovnika na različitim prostornim razinama, a kako je od zadnjeg Popisa stanovništva prošlo skoro 6 godina za očekivati je nastavak negativnih trendova vezanih za kretanje ukupnog broja stanovnika i prostorni razmještaj. Međupopisno razdoblje 1991.-2001. godine pokazalo je depopulaciju u oko 85% državnog teritorija (Pejnović, 2004, 701), a taj se proces nastavio i u godinama nakon. Obvuhvat demografskog praznjenja izvangradskih područja je dosegao takvu razinu nakon koje više nije niti moguća revitalizacija domicilnom populacijom, a zabrinjavajuće je kako se s istim problemom susreću i gradski prostori unatoč imigracijskom priljevu. Dodamo li tome intenzivno iseljavanje koje je pogodilo Hrvatsku posljednje 2,3 godine, a čije razmjere je moguće samo procjenjivati, Hrvatska je u situaciji upitne demografske obnove ne samo u njenim izvangradskim nego i gradskim područjima.

2.2. Kretanje stanovništva

Kretanje stanovništva u analitičkom postupku podrazumijeva ukupno kretanje stanovništva (međupopisna apsolutna kretanja broja stanovnika), prirodno kretanje (komponente prirodnog prirasta/prirodnog pada), prostorno kretanje (vanjski i unutrašnji migracijski procesi) i opće kretanje stanovništva odnosno tipizaciju općeg kretanja stanovništva kao kombinaciju navedenih vrsta kretanja stanovništva i određenih parametara. Ukupno kretanje stanovništva

³⁰ Detaljnija analiza ovih naselja nalazi se u okviru poglavlja 2.2.1.1. Depopulacija.

za RH može se pratiti od 1857. do zadnje popisne 2011. godine. Apsolutne i relativne promjene broja stanovnika u međupopisnim razdobljima 1857.-2011. prikazane u ovom poglavlju potvrđuju neke zakonitosti i posebnosti demografskog razvoja Hrvatske, osobito u odnosu na susjedne zemlje. Vanjski faktori (društveni okvir, povijesno naslijeđe, ratovi i sl.) koji su ubrzali i intenzivirali negativne demografske procese uzrokovali su brži tranzicijski prijelaz nego što su to imali susjedne zemlje i tijekom demografskog razvoja kakav je imala Hrvatska nije moguće objasniti nikakvim teorijama demografskog rasta, prijelaza i slično. Očekivani stupanj društveno-gospodarskog napretka, prema demografskoj teoriji, u pravilu dolazi zajedno s određenim demografskim obilježjima no to je u slučaju Hrvatske nažalost izostalo.

2.2.1. Međupopisna promjena

Smanjivanje broja stanovnika registrirano kroz međupopisne apsolutne i relativne promjene potvrđuje vrlo ranu pojavu depopulacije ukupnog stanovništva Hrvatske koju ju je pokazao Popis stanovništva već 1921. godine (Tabl.1.). Važno je naglasiti kako je Hrvatska bila jedina država, u širem i užem okruženju, koja je u svim poslijeratnim popisima (1921., 1948. i 2001. godine) zabilježila depopulaciju ukupnog stanovništva (Šterc i Komušanac, 2012, 699). Ratovi i iseljavanja tijekom 20. stoljeća povećali su razmjere ukupne depopulacije i pogoršali biodinamičku strukturu što se kasnije očitovalo i u pojavi prirodnog pada stanovništva Hrvatske. Osobito je za pogoršanje biodinamičke (vitalne) strukture stanovništva Hrvatske destruktivno djelovala srbijanska agresija na Hrvatsku koja je dodatno intenzivirala nepovoljna demografska kretanja iz prethodnih razdoblja (Gelo, 1999).

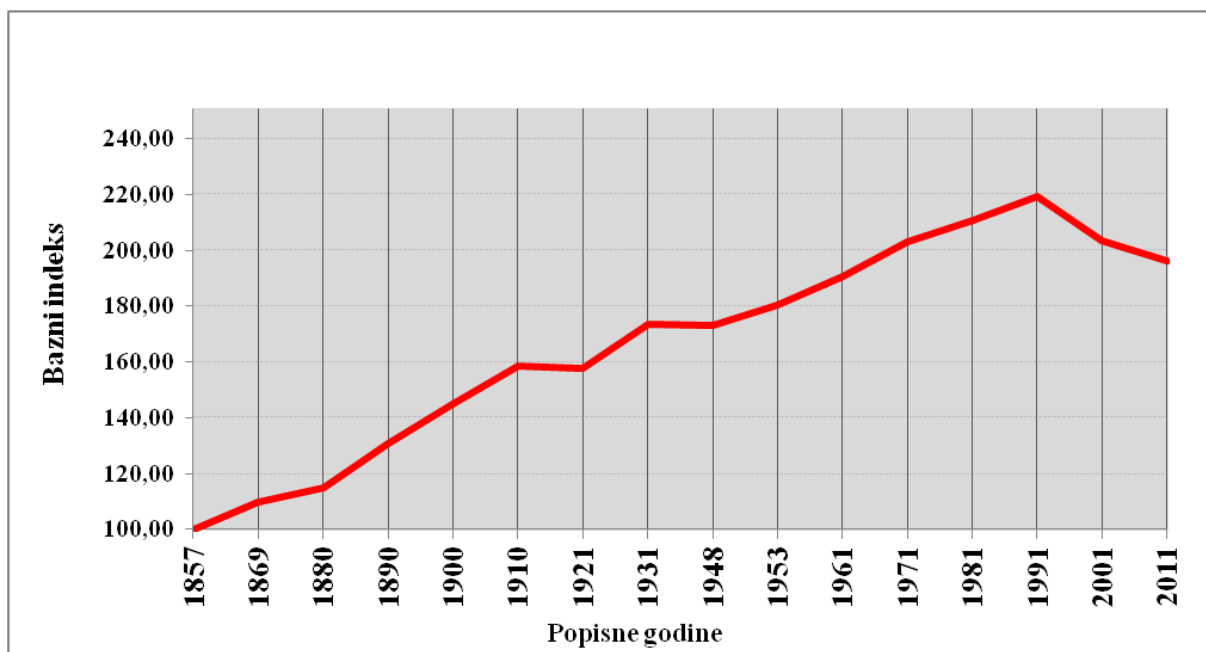
Analiza ukupne međupopisne promjene broja stanovnika 1857.-2011. godine potvrđuje slijedeće zakonitosti (Tabl.1.; Sl.6.);

- Ukupna depopulacija stanovništva Hrvatske javila se prvi put 1921. godine i zabilježena je u svim ostalim poslijeratnim popisima. Izravni i neizravni ratni gubici utjecali su u kasnijim godinama i razdobljima na smanjivanje prirodnog prirasta i pojavu prirodnog pada stanovništva. Prirodni pad javio se prvi put 1991. godine i znakovita je pojava u godini kada je stanovništvo RH bilo najbrojnije od kada se prati popisna statistiku. Isto tako pojava prirodnog pada registrirana u popisu 1991. godine nije izravna posljedica srbijanske agresije na Hrvatsku već isključivo nastavka negativnih trendova iz prethodnih razdoblja (Šterc i Pokos, 1993).

Tabl.1. Međupopisna promjena i indeks promjene broja stanovnika (bazni i lančani indeks) RH 1857.-2011. godine

Popisna godina	Broj stanovnika	Međupopisna promjena		Lančani indeks	Bazni indeks
		Apsolutna	Relativna		
1857.	2.181.499	-	-	-	100,00
1869.	2.398.292	216.793	9,94%	109,94	109,94
1880.	2.506.228	107.936	4,50%	104,50	114,89
1890.	2.854.558	348.330	13,90%	113,90	130,85
1900.	3.161.456	306.898	10,75%	110,75	144,92
1910.	3.460.584	299.128	9,46%	109,46	158,63
1921.	3.443.375	-17.209	-0,50%	99,50	157,84
1931.	3.785.455	342.080	9,93%	109,93	173,53
1948.	3.779.858	-5.597	-0,15%	99,85	173,27
1953.	3.936.022	156.164	4,13%	104,13	180,43
1961.	4.159.696	223.674	5,68%	105,68	190,68
1971.	4.426.221	266.525	6,41%	106,41	202,90
1981.	4.601.469	175.248	3,96%	103,96	210,93
1991.	4.784.265	182.796	3,97%	103,97	219,31
2001.	4.437.460	-346.805	-7,25%	92,75	203,41
2011.	4.284.889	-152.571	-3,44%	96,56	196,42

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2011., DZS, Zagreb.

Sl.6. Relativna promjena broja stanovnika RH 1857.-2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2011., DZS, Zagreb.

- Najviše stanovnika Hrvatska je imala 1991. godine prije ratnih zbivanja i to 4 784 265 stanovnika! Rezultati Popisa 2001. godine pokazali su razinu demografske destrukcije Hrvatske i ostalih čimbenika čiji su učinci kulminirali s ratnim zbivanjima na području Hrvatske (Pokos, 2001). Stanovništvo Hrvatske se od 1991.-2001. godine smanjilo za 346 805 stanovnika, odnosno za 7,25%, a od 2001.-2011. godine za 152 571 stanovnika (3,44%). Trend izrazite ukupne depopulacije Hrvatske potvrđuje podatak kako je u posljednja dva međupopisna razdoblja (1991.-2001.; 2001.-2011.) nestalo gotovo 500 000 stanovnika, odnosno možemo reći da je u 20-ak godina nestalo područje veličine gradova Osijeka, Rijeke, Splita i Zadra koji zajedno imaju otprilike toliko stanovnika.
- Budući je Popis stanovništva 2011. godine uključivao po metodologiji popisivanja stanovništvo u zemlji-bez popisanih u inozemstvu, podatke popisa od 1971. do 2001. godine moguće je svesti po istom kriteriju. Prema preuzetim podacima prikazanim u tablici 1a (Akrap, 2015, 857) na razini ukupnog stanovništva Hrvatske od 1961. do 2011. godine ukupna depopulacija javila se u poslijeratnom popisu 2001. godine i iznosila je apsolutno oko 300 000 osoba (relativno -6,64%). Ukupna apsolutna međupopisna promjena u posljednjem međupopisnom razdoblju iznosila je prema istom izvoru 84 675 osoba, odnosno zabilježen je relativan porast od 2,02%.

Tabl. 1a. Kretanje broja stanovnika Hrvatske od 1961. do 2011. godine- bez popisanih u inozemstvu

Popisna godina	Broj stanovnika	Međupopisna promjena		Lančani indeks	Bazni indeks
		Apsolutna	Relativna		
1961.	4.159.696	-	-	-	100,00
1971.	4.169.887	10.191	0,24%	100,24	100,24
1981.	4.391.139	221.252	5,31%	105,31	105,56
1991.	4.499.049	107.910	2,46%	102,46	108,16
2001.	4.200.214	-298.835	-6,64%	93,36	100,97
2011.	4.284.889	84.675	2,02%	102,02	103,01

Izvor: Akrap, 2015.

- Nastavak ovakvih trendova pokazuje tendenciju povratka na broj stanovnika iz 1953. godine što bi trebalo biti dovoljno alarmantno za čitavu javnost! Procjene DZS-a o broju stanovnika RH od 2011. do 2015. također potvrđuju smanjivanje ukupnog broja stanovnika prema kojima

se u 4 godine ukupno stanovništvo Hrvatske smanjilo za 77 018 stanovnika odnosno 1,80%³¹ (DZS, 2016). Uz pretpostavku linearnog rasta možemo zaključiti kako bi popis 2021. godine mogao pokazati da će nas biti oko 4,09 milijuna, odnosno 192 000 manje u odnosu na popis 2011.!

2.2.1.1. Depopulacija

Ukupna depopulacija RH obrađena je u okviru poglavlja 2.2.1., a razmjeri depopulacije će se pojasniti i potvrditi analizom gradova i općina za posljednje međupopisno razdoblje. Pejnović (2004)³² je istaknuo kako je depopulacija već u međupopisnom razdoblju 1991.-2001. zahvatila gotovo 85% državnog teritorija (županijskog). Prema podacima posljednjeg Popisa i međupopisnog razdoblja oko 82,65% županijskog teritorija Hrvatske pogođeno je depopulacijom, a analiza gradova i općine potvrdila je izrazito nepovoljna unutaržupanijska kretanja.

Potvrda tomu je i činjenica kako u RH postoji čak 150 naselja koja nemaju stanovnika, a imala su ih 2001. godine. Najviše naselja bez stanovnika imale su Primorsko-goranska županija- čak 45 naselja i Karlovačka županija- 19 naselja, a najmanje Zadarska, Vukovarsko-srijemska i Krapinsko-zagorska županija- po jedno takvo naselje. Grad Zagreb, Koprivničko-križevačka, Varaždinska, Međimurska i Šibensko-kninska županija nisu imale zabilježenu pojavu postojanja naselja bez stanovnika (Tabl.2.). Ukupno od 0-10 stanovnika ima oko 8% naselja u RH s tendencijom povećanja pojave »naselja bez stanovnika«.

Razmjere depopulacije u Hrvatskoj koju je pokazalo posljednje međupopisno razdoblje najbolje ističu slijedeći podaci i zakonitosti na razini županija, gradova i općina RH (Sl.7.);

- Pozitivnu ukupnu međupopisnu promjenu 2011./2001. imale su samo 4 županije; Zadarska, Zagrebačka, Istarska i Grad Zagreb, dok su se sve ostale županije bilježile negativnu međupopisnu promjenu. Najveći relativni porast stanovništva imala je Zadarska županija- 4,69%, a najveće relativno smanjenje broja stanovnika Vukovarsko-srijemska županija, čak - 14,06%.

³¹ Priopćenje 7.1.4. Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini.

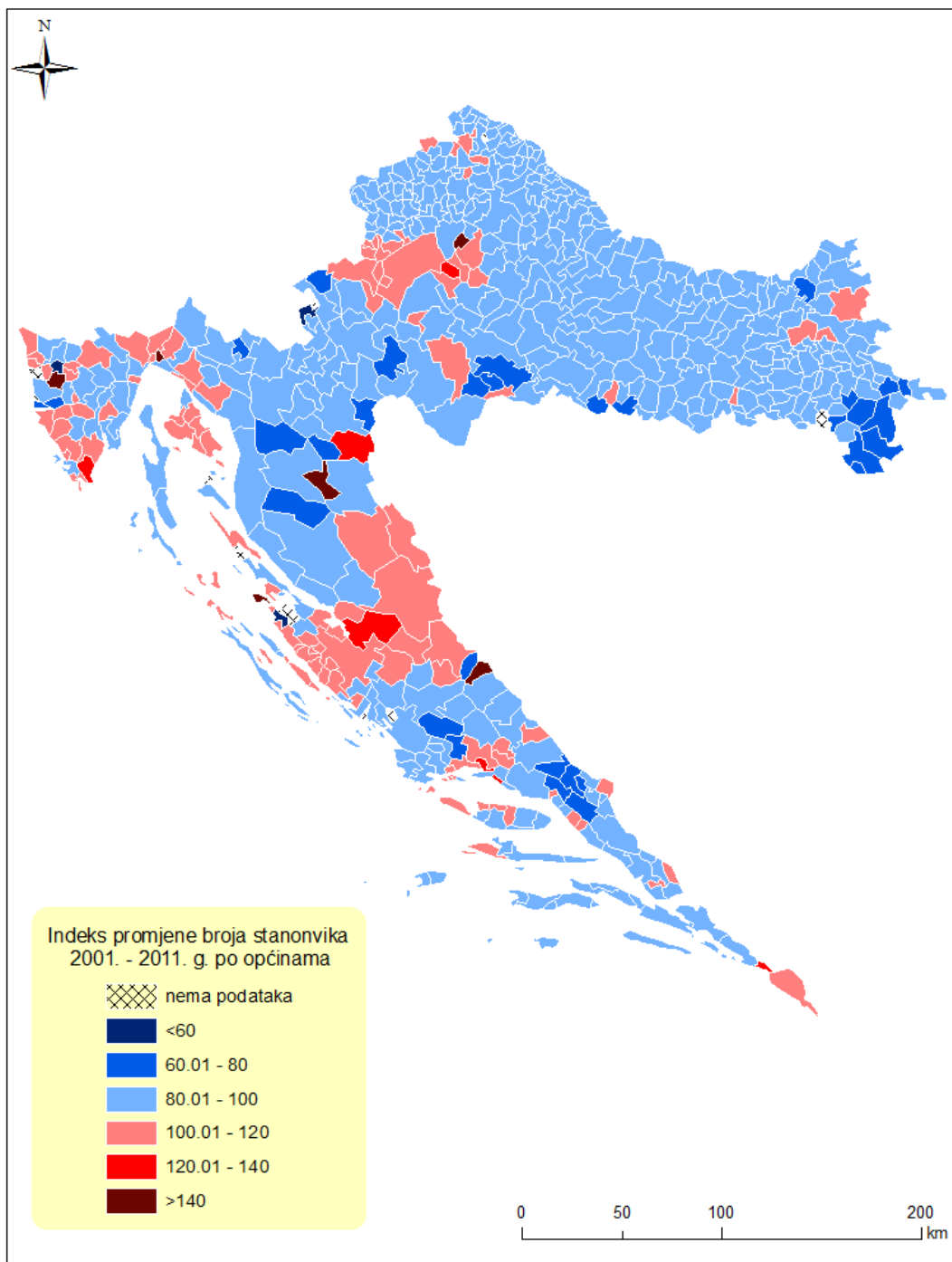
³² D.Pejnović (2004) je analizirao povezanost regionalnog razvoja i depopulacijskih područja u RH na razini županija. Prema definiranim parametrima izvršio je tipizaciju regionalnog razvoja i stupnja depopulacije županija kako bi potvrdio povezanost demografskog i socio-ekonomskog razvoja.

Tabl. 2. Pregled broja naselja koja nisu imala stanovnika po županijama i udio takvih naselja po županijama u odnosu na ukupan broj naselja bez stanovnika 2011. godine

ŽUPANIJA	BROJ NASELJA BEZ STANOVNIKA (2011.)	UDIO NASELJA BEZ STANOVNIKA U UKUPNOM BROJU TAKVIH NASELJA (2011.)
KRAPINSKO-ZAGORSKA	1	0,67%
SISAČKO-MOSLAVAČKA	7	4,67%
KARLOVAČKA	19	12,67%
BJELOVARSKO-BILOGORSKA	4	2,67%
PRIMORSKO-GORANSKA	45	30,00%
LIČKO-SENJSKA	8	5,33%
VIROVITIČKO-PODRAVSKA	8	5,33%
POŽEŠKO-SKAVONSKA	15	10,00%
ZADARSKA	1	0,67%
ZAGREBAČKA	8	5,33%
OSJEČKO-BARANJSKA	5	3,33%
VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	1	0,67%
SPLITSKO-DALMATINSKA	5	3,33%
DUBROVAČKO-NERETVANSKA	4	2,67%
BRODSKO-POSavska	4	2,67%
ISTARSKA	15	10,00%
UKUPNO	150	100,00%

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.

- Malobrojno zabilježen populacijski porast imali su uglavnom gradovi i općine u obalnoj zoni i prigradska područja oko makroregionalnih i regionalnih centara. Najizrazitiji primjeri za to su Solin, Dugo Selo, Sveta Nedelja, Kastav, Podstrana, Župa Dubrovačka, Sesvete itd. u kojima je rast ukupnog stanovništva posljedica migracija i činjenice kako je prirodni pad zahvatio i velike gradove Zagreb, Split, Rijeku i Osijek. Promotrimo li administrativna sjedišta možemo zaključiti kako su samo Zadar, Velika Gorica i naselja u okolici Zagreba (a koja pripadaju Gradu Zagrebu) imali povećanje broj stanovnika. Istaknuta zakonitost potvrđuje kako su zapravo ti gradovi većim dijelom čimbenici populacijskog porasta njihovih županija.

Sl. 7. Promjena broja stanovnika u Republici Hrvatskoj između popisa stanovništva 2001. i 2011. godine po gradovima i općinama (indeks promjene).

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011. godine, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

- Pogled na Sl.7. otkriva nam područja s najvećom negativnom međupopisnom promjenom, a to su; gotovo cijela Slavonija (Istočna i Zapadna Slavonija, Baranja, Posavina, Podravina...), Hrvatsko zagorje, Banovina, Kordun, Moslavina, Gorski kotar, Lika, Dalmatinska zagora i

vanjski (udaljeni) otoci. Može se reći to su, nažalost, tradicionalno depopulacijska područja, a Lika najizrazitija depopulacijska jezgra Hrvatske (Pejnović, 2004).

- Ukupno je 119 gradova i općina imalo povećanje broja stanovnika 2011. godine, odnosno 20-ak % ukupnog broja gradova i općina u RH. Znakovit je podatak kako je porast stanovništva zabilježen u 86 općine (u 1/5 svih općina) i u 33 grada (u 1/4 svih gradova). Najveći indeks promjene (preko 150,00) imale su tri općine: Vir (ZDŽ), Cijlpane (ŠKŽ) i Viškovo (PGŽ). Vir je imao zabilježen najveći indeks promjene- 186,57, a među gradovima s najvećim indeksom promjene ističe se Obrovac u Zadarskoj županiji (127,64). Najveći broj gradova i općina u kojima je stanovništvo raslo imalo je relativni porast do 20%. Najveću negativnu međupopisnu promjenu imali su općina Žakanje u Karlovačkoj županiji (-40,39%) i grad Nin u Zadarskoj županiji (-40,84%). Ostali gradovi s izraženom depopulacijom su Županja, Ilok, Otok (Vinkovci), Vrlika itd. te općine Drenovci, Cista Provo, Lovreć, Sveti Lovreč itd.

„Potraje li izumiranje stanovništva dulje, npr. u razdoblju jednakom ili duljem od dva međupopisna razdoblja, pogotovo kod malih populacija, neizvjesnost revitalizacije jest očekivana. Kako su te populacije u pravilu u prostorima u kojima čitav kompleks geografskih faktora negativno utječe na useljavanje, a autohtono je stanovništvo iseljavano u duljem razdoblju, ostarjelo i u pravilu bez reprodukcijaskoga i revitalizacijskoga potencijala, jasno je da takve populacije u budućnosti očekuje biološki nestanak, bez obzira na prostorne, regionalne, demografske, gospodarske i ine planove i strategije” (Komušanac i Šterc, 2012, 697).

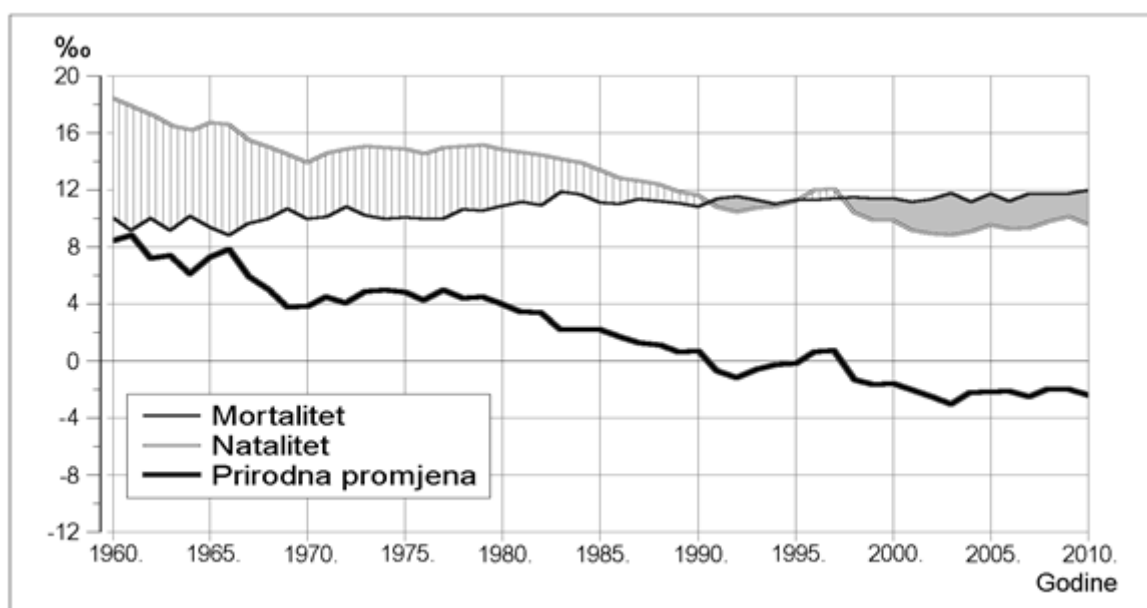
Nastavak izuzetno nepovoljnih demografskih trendova potvrđuju projekcije demografa za kretanje ukupnog broja stanovnika RH od 2011.-2051. godine. Akrap (2015) i Wertheimer-Baletić i Akrap (2014)³³ ističu kako će prema projekcijama ukupan broj stanovnika RH iznositi 2031. oko 3,96 milijuna, 2041. oko 3,72 milijuna, a 2051. godine smanjiti na 3,45 milijuna što je gotovo na razini broja stanovnika iz 1921. godine! Autori Mišetić i Nejašmić (2004) ističu kako će 2031. godine u Hrvatskoj biti 3 680 750 stanovnika odnosno oko 17% manje nego 2001. godine što se djelomično poklapa i sa spomenutom projekcijom. Bez obzira na autorski pristup ukupna depopulacija Hrvatske posljedica je kombiniranog utjecaja negativnog prirodnog kretanja i negativnog migracijskog salda, a osobito je zabrinjavajuće što se proces sve više intenzivira i razvija (Nejašmić, 1991; Wertheimer-Baletić, 2003). Osim

³³ Projekcija ukupnog broja stanovnika RH i stanovnika županija 2011.-2051. godine na temelju broja stanovnika dobno-spolnog sastava i podataka vitalne statistike. Zakonitosti projekcija po županijama detaljnije su analizirane u radu: Wertheimer-Baletić, A., Akrap, A., 2015. Prostorni aspekt demografskih potencijala u Hrvatskoj 2011.-2051. godine.

toga osobito su izražene regionalne razlike u depopuliranim i demografski privlačnim prostorima (Živić i dr., 2014).

2.2.2. Prirodno kretanje stanovništva

Prirodno kretanje stanovništva upućuje na prirodne (biološke) čimbenike, a komponente prirodnog kretanja i njihove vrijednosti, kretanja i trendovi ukazuju na biodinamičku strukturu stanovništva, demografski i reproducijski potencijal, tj. potencijal demografske obnove prirodnim putem. Na kretanje rodности i smrtnosti utječe čitav niz društveno-gospodarskih, kulturoloških i psiholoških čimbenika i nije isključivo rezultat bioloških promjena (Nejašmić, 2004, 70). Hrvatska je po obilježjima prirodnog kretanja u postranzicijskoj etapi, odnosno u tzv. kvazipostranziciji budući snižavanje vrijednosti rađanja i povećanje smrtnosti u Hrvatskoj nije posljedica društveno-gospodarskog razvoja već specifičnih vanjskih čimbenika koji nisu u okviru teorijsko-koncepcijskog pojašnjenja tranzicijskog prijelaza (Wertheimer-Baletić, 1992, 1996).

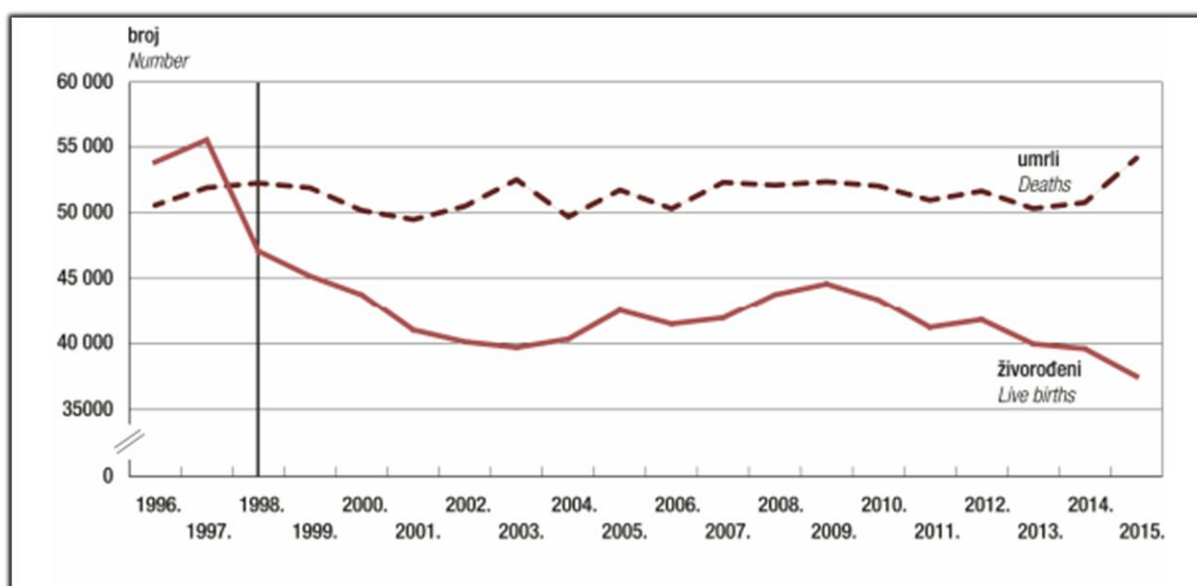
Sl.8. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske od 1960. do 2010. godine

Izvor: Šterc i Komušanac, 2012.

Analiza prirodnog kretanja RH od 1960. do 2010. godine (Sl. 8.) i posljednjih 20-ak godina (Sl.9.) pokazuje trend smanjivanja stopa rodности od 50-ih do 70-ih godina prošlog stoljeća, zatim kratkotrajni porast do 80-ih (ulazak poslijeratnog naraštaja u fertilno razdoblje) te

nakon toga do danas kontinuirano smanjivanje nataliteta (uz iznimku rasta u nekoliko godina sredinom 90-ih godina, ali relativno gotovo beznačajnog). Smrtnost je u istom razdoblju imala tendenciju laganog porasta uz oscilacije u ponekim godinama, no stopa mortaliteta kretala se negdje između 10 i 11 promila. Broj umrlih prvi puta je 1991. godine premašio broj rođenih u Hrvatskoj za oko 5000 ljudi, odnosno javila se negativna prirodna promjena koja je registrirana u svakoj godini do danas, manjim ili većim intenzitetom. Stopa prirodne promjene se u 40 godina (1950.-1990.) smanjila sa 12,5 na 0,5 promila, odnosno 25 puta (Nejašmić, 2005, 107). Od pojave prirodnog pada 1991. do 2001. godine negativna prirodna se promjena udvostručila, odnosno razlika između broja umrlih i broja rođenih povećala se na gotovo 10 000 ljudi!

Posljednje međupopisno razdoblje pokazalo je kako se u relativnom smislu negativna prirodna međupopisna promjena zadržala na gotovo istim vrijednostima, oko -2,1 promila, no zabrinjavajuće je kako se od 2011. do 2015. godine, negativna prirodna promjena gotova udvostručila, odnosno dostigla je razinu od gotovo -4,0 promila! Budući se prirodni pad osobito intenzivirao u posljednjem međupopisnom razdoblju i godinama poslije zadnjeg Popisa istaknut će se neke zakonitosti prirodnog kretanja na nacionalnoj, županijskoj i gradskoj/općinskoj razini od 2011. do posljednje objavljene publikacije DZS-a za prirodno kretanje predmetnih razina (Tabl.3., Tabl. 4., Sl.9.)

Sl. 9. Kretanje nataliteta i mortaliteta Republike Hrvatske 1996.-2015.

Izvor: Priopćenje 7.1.1. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, DZS, Zagreb.

Tabl. 3. Komponente prirodnog kretanja Republike Hrvatske od 2011.-2015. godine

PRIRODNO KRETANJE REPUBLIKE HRVATSKE 2011.-2015.							
Godina	Broj stanovnika	Natalitet	Mortalitet	Prirodna promjena	Stopa nataliteta	Stopa mortaliteta	Stopa prirodne promjene
2011.	4.284.889	41.197	51.019	-9.822	9,61	11,91	-2,29
2012.	4.267.558	41.771	51.710	-9.939	9,79	12,12	-2,33
2013.	4.255.689	39.939	50.386	-10.447	9,38	11,84	-2,45
2014.	4.238.389	39.566	50.839	-11.273	9,34	11,99	-2,66
2015.	4.203.604	37.503	54.205	-16.702	8,92	12,89	-3,97

Izvor. Priopćenje 7.1. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, DZS, Zagreb.

Uočene zakonitosti prirodnog kretanja RH od druge polovice 20. stoljeća do 2001. godine istaknute su u prethodnom odlomku. Sve negativnosti iz prethodnih razdoblja najviše se očituju u nekoliko posljednjih godina, a osobit uteg prirodnom obnavljanju stanovništva je recentno iseljavanje mladog, obrazovanog i fertilnog stanovništva. Ključne analitičke vrijednosti iz tablice 3. trebaju nas sve zabrinjavati jer upravo one potvrđuju ozbiljnost demografske slike RH;

- Razmatrajući apsolutne vrijednosti rađanja uočeno je smanjenje od oko 3 700 manje rođenih u samo četiri godine, a istodobno se smrtnost povećala za oko 3 000 osoba što znači kako je izrazitiji trend apsolutnog smanjivanja nataliteta! Ukupna se depopulacija RH nastavila u tom vremenskom razdoblju pa su nam relevantniji relativni odnosi iako manje-više upućuju na isto; stopa nataliteta smanjila se sa 9,61 na 8,92 promila, a stopa mortaliteta povećala sa 11,91 na 12,89, odnosno gledajući ukupno stanovništvo izrazitije je povećanje stope smrtnosti nego smanjivanje stope rađanja. Negativnost komponenti prirodnog kretanja osobito je izražena 2015. godine kada je u odnosu na prethodnu godinu, rođeno oko 2 000 manje djece godišnje, a istodobno je zabilježeno godišnje povećanje smrtnosti za oko 3 300 osoba!

- Razlika u apsolutnoj prirodnoj promjeni je u razmatranom razdoblju iznosila oko -7 000 osoba, a kao što je slučaj i s ostalim komponentama prirodnog kretanja, i ona se osobito intenzivirala u posljednje dvije godine. Apsolutna prirodna promjena povećala se sa -11 273 osoba 2014. na -16 702 osobe 2015. godine što je povećanje na godišnjoj razini za čak -5 500 osoba odnosno 48,15%! Stopa prirodne promjene se u 4 godine gotovo udvostručila i gotovo dostigla vrijednost od -4,0 promila 2015. godine!

Specifičnosti prirodnog kretanja³⁴ mogu se svesti u nekoliko generalnih zaključaka na koje su demografi upozoravali već početkom 90-ih godina, a važne su jer bez prirodne obnove demografska revitalizacija nije moguća;

- Tranzicijski prijelaz stopa nataliteta i mortaliteta 80-ih godina ne može se objasniti nikakvim teorijama niti formalnim etapama demografskog razvoja već isključivo specifičnim čimbenicima čija je pojava bila uvjetovana društveno-povijesnim zbivanjima, ratovima, emigracijskim valovima (politička emigracija, emigracija radne snage), položajem unutar bivše zajednice, pojave velike nezaposlenosti i sl.
- Analiza od 1950. do 1991. godine pokazuje kako je upravo prirodno kretanje bilo odrednica populacijskog rasta unatoč negativnom migracijskom saldu koji je zapravo ubrzavao trend smanjivanja rasta stanovništva, a nakon 1991. godine je migracijski saldo postao dominantna odrednica smanjivanja ukupnog broja stanovnika u Hrvatskoj (Wertheimer-Baletić, 2003, 31). Prirodna depopulacija od 90-ih je godina samo ubrzala intenzitet i opseg ukupne depopulacije Hrvatske.
- Razmatrajući kretanje godišnje prirodne promjene uočeno je kako je od 60-ih godina prošlog stoljeća do početka 21. stoljeća njezino smanjivanje bilo primarno uvjetovano smanjivanjem stope nataliteta koja je 1950. iznosila 24,8 promila, a 2001. 9,7 promila, dakle ona je u 50-ak godina drastično smanjena za oko 60-ak %. Pojavom prirodnog pada 1991. godine stopa prirodne promjene se u narednih nekoliko godina povećala kao posljedica agresije na Hrvatsku, zatim se zadržavala na gotovo istoj razini do -1,0 promila, no nakon 2000. se negativna prirodna promjena drastično povećava!
- Kretanje komponenti prirodnog kretanja osobito je zabrinjavajuće u posljednjih nekoliko godina. Smanjenje rodosti 2015. iznosilo je na godišnjoj razini oko 2 000 djece, što je oko 5,0- 5,3%, a s pretpostavkom nastavka smanjenja za iste prosječne godišnje vrijednosti u slijedećih 10 godina možemo očekivati smanjenje rodosti za oko 20 000 djece, a obzirom na trend kretanja smrtnosti i izrazito veliku starost stanovništva broj umrlih bi se u istom razdoblju mogao približiti brojcima od oko 60 000 umrlih. Prirodni pad bi u takvim uvjetima mogao za 10 ak godina iznositi gotovo 40 000 osoba!

³⁴ Detaljnija analiza prirodnog kretanja Hrvatske dostupna je u radu: Wertheimer-Baletić, A., 2003: Determinante reprodukcije stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća (cjelovita bibliografska referenca navedena je u popisu literature na kraju disertacije).

2.2.2.1. Rodnost

Prirodno kretanje RH je većim dijelom ovisilo o kretanju stope nataliteta koja je trenutno na vrlo niskoj posttranzicijskoj razini- oko 9 promila. Analiza prirodnog kretanja županija 2011. i 2015. godine potvrđuje otprilike ista nepovoljna prirodna kretanja (Tabl.4.);

- Najveću stopu nataliteta 2011. godine imale su Međimurska županija (11,01 promila) i Grad Zagreb (10,64 promila), a najmanju Ličko-senjska (7,08 promila) i Karlovačka županija (7,90 promila). Manju stopu rodosti od državnog prosjeka (9,6 promila) imalo je 2011. godine čak 13 županija, a iznad državnog prosjeka (osim gore istaknutih) imale su Zadarska, Brodsko-posavska, Splitsko-dalmatinska županija i Dubrovačko-neretvanska županija.
- Kretanje rodosti po županijama 2015. godine nije se mnogo promijenilo u odnosu na 2011. godinu osim što su se dodatno smanjile relativne vrijednosti; državni prosjek je 8,92 promila, a najveću stopu nataliteta imale su Međimurska (10,74 promila) i Dubrovačko-neretvanska (10,49 promila) županija, a najmanju Karlovačka (7,81) i Šibensko-kninska županija (7,85). Ličko-senjska županija jedina je koja je imala povećanje stope nataliteta u odnosu na 2011. godinu, za oko 1 promil, dok su sve druge županije zabilježile smanjenje stope nataliteta.

Tabl.4. Prirodno kretanje stanovništva županija RH 2011. i 2015. godine

ŽUPANIJA	2011				2015			
	Natalitet	Moralitet	Prirodna promjena	Vitalni indeks	Natalitet	Moralitet	Prirodna promjena	Vitalni indeks
REPUBLIKA HRVATSKA	41.197	51.019	-9.822	80,7	37.503	54.205	-16.702	69,2
Zagrebačka	3.275	3.342	-67	98,0	2.712	3.692	-980	73,5
Krapinsko-zagorska	1.179	1.867	-688	63,1	1.037	1.844	-807	56,2
Sisačko-moslavačka	1.486	2.567	-1.081	57,9	1.271	2.619	-1.348	48,5
Karlovačka	1.019	2.016	-997	50,5	952	2.027	-1.075	47,0
Varaždinska	1.594	2.187	-593	72,9	1.455	2.366	-911	61,5
Koprivničko-križevačka	1.108	1.607	-499	68,9	1.010	1.626	-616	62,1
Bjelovarsko-bilogorska	1.073	1.729	-656	62,1	975	1.817	-842	53,7
Primorsko-goranska	2.499	3.513	-1.014	71,1	2.344	3.784	-1.440	61,9
Ličko-senjska	361	808	-447	44,7	386	919	-533	42,0
Virovitičko-podravska	816	1.246	-430	65,5	693	1.133	-440	61,2
Požeško-slavonska	691	1.046	-355	66,1	636	1.076	-440	59,1
Brodsko-posavska	1.615	1.958	-343	82,5	1.314	2.125	-811	61,8
Zadarska	1.676	1.704	-28	98,4	1.568	2.072	-504	75,7
Osječko-baranjska	2.835	3.914	-1.079	72,4	2.551	4.108	-1.557	62,1
Šibensko-kninska	895	1.399	-504	64,0	819	1.594	-775	51,4
Vukovarsko-srijemska	1.698	2.269	-571	74,8	1.438	2.400	-962	59,9
Splitsko-dalmatinska	4.614	4.691	-77	98,4	4.110	5.152	-1.042	79,8
Istarska	1.827	2.222	-395	82,2	1.701	2.414	-713	70,5
Dubrovačko-neretvanska	1.272	1.284	-12	99,1	1.283	1.342	-59	95,6
Međimurska	1.253	1.254	-1	99,9	1.209	1.274	-65	94,9
Grad Zagreb	8.411	8.396	15	100,2	8.039	8.821	-782	91,1

Izvor: Priopćenje 7.1.1. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, DZS, Zagreb.

- Najveće relativno smanjenje rodnošći 2011./2015. imale su Brodsko-posavska (-18,64%), Zagrebačka (-17,19%) i Vukovarsko srijemska županija (-15,31%), a najmanje (ali ipak smanjenje) Međimurska županija (-3,5%). Apsolutno povećanje rodnošći 2011./2015. zabilježile su samo dvije županije, Ličko-senjska i Dubrovačko-neretvanska, no obzirom na povećanje od oko 20-ak rođenih to je relativno zanemarivo!

Analiza kretanja stopa rodnošći³⁵ po gradovima i općinama 2011. i 2015. godine, ističe nekoliko zanimljivosti (Tabl.5., Tabl.6);

- Niske stope nataliteta, do 10 promila imalo je 338 gradova i općina 2011. godine, odnosno 66,19%, dok je stopu nataliteta iznad državnog prosjeka imalo samo 33,81% gradova i općina. Stopu nataliteta preko 15 promila imalo je 2011. samo oko 2% gradova i općina, odnosno njih 12. Među 4 najveća grada najveću stopu nataliteta 2011. imao je Grad Zagreb³⁶, 10,65 promila, a najmanju Rijeka 8,24 promila.

Tabl.5. Najveće i najmanje stope nataliteta među gradovima i općinama 2011. godine

ŽUPANIJA	grad, općina	NAZIV GRADA/OPĆINE	Broj stanovnika 2011.	Natalitet 2011.	Stopa nataliteta 2011.
NAJMANJE STOPE NATALITETA 2011. GODINE					
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Civljane	239	-	nema rođenih!
ISTARSKA	općina	Lanišće	329	-	nema rođenih!
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Ervenik	1.105	2	1,81
KARLOVAČKA	općina	Ribnik	475	1	2,11
LIČKO-SENJSKA	općina	Vrhovine	1.381	3	2,17
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Biskupija	1.699	4	2,35
ZADARSKA	općina	Lišane Ostrovičke	698	2	2,87
NAJVEĆE STOPE NATALITETA 2011. GODINE					
VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	općina	Vođinci	1.966	32	16,28
MEĐIMURSKA	općina	Mala Subotica	5.452	89	16,32
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Bol	1.630	27	16,56
MEĐIMURSKA	općina	Pribislavec	3.136	59	18,81
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Primorski Dolac	770	16	20,78

Izvor: Statističko izvješće 1466, Prirodno kretanje stanovništva u 2011. godini, DZS, Zagreb.

Gradovi i općine s najvećom i najmanjom stopom nataliteta 2011. godine prikazani su u tablici 5. Najmanje stope nataliteta imale su općine u županijama s izraženom depopulacijom

³⁵ Stope rodnošći za 2015. godinu za gradove i općine izračunate su na temelju podataka publikacije Prirodno kretanje koje na godišnjoj bazi objavljuje DZS te procjene broja stanovnika županija DZS-a 2015. godine čije su vrijednosti spuštene na razinu gradova i općina. Izračunata je razlika u broju stanovnika svake županije 2011. i 2015. te je ta razlika projicirana koeficijentom smanjenja ili povećanja na vrijednosti iz 2011. godine sukladno trendu kretanja ukupnog stanovništva županija.

³⁶ Nedostupnost podataka Vitalne statistike po naseljima već po gradskim četvrtima te stoga nije moguće izračunati komponente prirodnog kretanja samo grada Zagreba.

(Ervenik, Ribnik, Vrhovine i Biskupija) i općine perifernog položaja u odnosu na makroregionalne i regionalne centre (Lanišće i Lišane Ostrovičke). Relativne vrijednosti najnižeg nataliteta kretale su se između 2 i 3 promila, a dvije općine nisu imale registrirano niti jedno rođeno dijete 2011.: općina Civljane u Šibensko-kninskoj županiji i općina Lanišće u Istarskoj županiji! Najveće stope nataliteta imale su općine Primorski Dolac u Splitsko-dalmatinskoj (20,78 promila) i općina Pribislavec u Međimurskoj županiji (18,81 promila) te općine Bol (SDŽ), Mala Subotica (MŽ) i Vođinci (VSŽ) (Tabl.5.).

- Relativni odnos nacionalnog relativnog nataliteta 2011. i 2015. pokazuje smanjenje za 0,7 promila te je ono 2015. iznosio 8,9 promila. Analiza stopa nataliteta gradova i općina 2015. potvrđuje nastavak negativnih trendova kretanja te komponente prirodnog kretanja. Stopu nataliteta veću od 10 promila 2015. je godine imalo 126 gradova i općina (22,66%), a manju od 10 promila imalo je 430 općina i gradova (77,34%). Usporedba s podacima iz 2011. godine potvrđuje povećanje broja gradova i općina s natalitetom do 10 promila i smanjenje gradova i općina koji su imali nešto pozitivnija kretanja, odnosno sa stopom nataliteta većom od 10 promila. Tablica broj 6. pokazuje i kako su vrijednosti najvećih zabilježenih stopa nataliteta među gradovima i općinama manje u odnosu na 2011. godinu. Broj općina bez rođene djece povećao se sa dvije općine 2011. na tri 2015. godine i sve se nalaze u Šibensko-kninskoj županiji (Tabl.6.).

Tabl.6. Najveće i najmanje stope nataliteta među gradovima i općinama 2015. godine

ŽUPANIJA	grad, općina	NAZIV GRADA/OPĆINE	Natalitet 2011.	Mortalitet 2015.	Broj stanovnika 2015. (procjena DZS)	Stopa nataliteta 2011.
NAJMANJE STOPE NATALITETA 2015. GODINE						
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Civljane	-	6	228	nema rođenih
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Ervenik	-	24	1.054	nema rođenih
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Kijevo	-	11	398	nema rođenih
SPLITSKO-DALMATINSKA	grad	Vrlika	2	50	2.169	0,92
LIČKO-SENJSKA	općina	Karlobag	1	23	858	1,17
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Prgomet	1	12	671	1,49
LIČKO-SENJSKA	općina	Vrhovine	2	20	1.292	1,55
MEĐIMURSKA	općina	Donja Dubrava	3	21	1.899	1,58
NAJVEĆE STOPE NATALITETA 2015. GODINE						
ISTARSKA	općina	Bale - Valle	18	15	1.128	15,96
PRIMORSKO-GORANSKA	općina	Vrbnik	20	24	1.241	16,12
VIROVITIČKO-PODRAVSKA	općina	Voćin	37	24	2.263	16,35
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Lećeveca	10	7	581	17,21
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Zadvarje	5	3	288	17,36

Izvor: Statističko izvješće 1466, Prirodno kretanje stanovništva u 2015. godini;
Procjena stanovništva Republike Hrvatske 2015. godine, DZS, Zagreb.

- Najveće stope nataliteta 2015. su godine imale dvije općine Splitsko-dalmatinske županije; Lećevica (17,21) i Zadvarje (17,36), a najmanje Vrlika (SDŽ) i Karlobag (LSŽ). Ukupno 356 gradova i općina imalo je 2015. u odnosu na 2011. godinu relativno smanjenje stopa nataliteta, odnosno 64,03% svih općina i gradova, dok je relativno povećanje nataliteta zabilježilo 200 gradova i općina (35,97%). Najveće relativno smanjenje nataliteta 2015. u odnosu na 2011. godinu (preko -50,00%) imali su grad Vrlika (-90,00%) u Splitsko-dalmatinskoj županiji te općine Karlobag (LSŽ), Prgomet (SDŽ) i Donja Dubrava (MŽ), s vrijednostima između -80,00% i -90,00%, odnosno grad i općine koji su inače imali apsolutan broj rođenih do 20 djece. Najmanje relativno smanjenje nataliteta, od -2,00 do 0,00% imali su gradovi Duga Resa, Rovinj i Umag te općina Vinica dok je podjednaku razinu nataliteta imalo ukupno 27 gradova i općina.
- Najveće relativno povećanje nataliteta preko 100,00% imalo je ukupno 11 gradova i općina, ali je važno napomenuti kako je riječ o općinama i gradovima do 20 djece godišnje te se relativni porast mora razmatrati u tom kontekstu. Najveći broj gradova i općina s relativnim porastom nataliteta u promatranim godinama zabilježilo je niske vrijednosti rasta nataliteta, svega do 10%. Općina Civljane (ŠKŽ) nije ni 2015. godine imala niti jedno rođeno dijete, a 2015. su joj se pridružile još dvije općine iz iste županije, Ervenik i Kijevo.

2.2.2.2. Smrtnost

Stopa smrtnosti pokazatelj je životnog standarda, stupnja društveno-ekonomskog razvoja, razvijenog zdravstvenog sustava, kvalitete života itd. Održavanje stopa smrtnosti na niskim posttranzicijskim razinama s tendencijom blagog porasta, međutim, nije više pokazatelj pozitivnih promjena u ukupnom društvenom napretku kao u tranzicijskom razdoblju nego refleksija nepovoljnog prirodnog kretanja i poremećenog dobnog sastava stanovništva. Stopa smrtnosti u Hrvatskoj iznosila je 1950. 12,3 promila, 2015. godine 12,9 promila, a u godinama između stopa mortaliteta oscilirala je uglavnom oko 11 do 12 promila (Nejašmić, 2005). Prilično niske stope smrtnosti u Hrvatskoj posljednjih 30-ak godina stagniraju ili blago rastu i kreću se na gotovo jednakim razinama kao i stope nataliteta. Budući je trend povećanja smrtnosti intenzivniji nego povećanje nataliteta, rezultat tih kretanja je uglavnom negativan. Broj umrlih po prvi je puta bio veći od broja rođenih 1991. godine, a nastavak negativne prirodne promjene nastavio se u svim godinama do danas.

Analiza po županijama, gradovima i općinama ukazuje i na problem starenja ukupne populacije, nepovoljne biodinamičke strukture, neodržive razine vitalnosti stanovništva, nedostatka radne snage, smanjenje fertilnog potencijala i niza drugih problema koji proizlaze iz prirodnog kretanja i dobnog sastava stanovništva. Stopa mortaliteta RH iznosila je 2011. godine 11,91 promila, a 2015. 12,89 promila što je relativno povećanje za oko 8% u 4 godine. Apsolutno i relativno kretanje mortaliteta po županijama 2011. i 2015. godine (Tabl.4.) pokazuje slijedeće zaključke;

- Najveću stopu mortaliteta 2011. godine imale su Ličko-senjska (15,87 promila), Karlovačka (15,64 promila) i Sisačko-moslavačka županija (14,89 promila), a najmanje Zadarska (10,02 promila), Splitsko-dalmatinska (10,31 promila) i Dubrovačko-neretvanska županija (10,48 promila). Stopu nataliteta iznad državne razine koja je 2011. godine iznosila 11,91 promila imalo je ukupno 13 županija.

- Kretanje smrtnosti po županijama 2015. godine potvrđuje nastavak blagog rasta što se očituje u većim apsolutnim i relativnim vrijednostima (Tabl.4.). Relativna smrtnost na nacionalnoj razini iznosila je 2015. godine 12,89 promila, a najveću stopu smrtnosti zabilježile su kao i 2011. godine Ličko-senjska (19,29 promila) i Karlovačka županija (16,64 promila). Znakovito je kako se u te dvije županije u 4 godine drastično povećala stopa mortaliteta, u Ličko-senjskoj županiji za čak oko 3,4 promila! Najmanju stopu mortaliteta 2015. godine imale su Dubrovačko-neretvanska županija (10,97 promila) i Grad Zagreb (11,03 promila), a ukupno je 14 županija imalo veću stopu smrtnosti od državnog prosjeka. Analiza 2011. i 2015. također pokazuje trend povećanja stopa smrtnosti u 20 županija, dok se stopa smrtnosti smanjila samo u Virovitičko-podravskoj županiji. Zabrinjavajuća je činjenica kako čak 14 županija u 4 godine razmaka bilježi porast veći od jednog promila!

Analiza kretanja stopa smrtnosti po gradovima i općinama 2011. i 2015. godine, ističe nekoliko zanimljivosti (Tabl.7., Tabl.8.);

- Relativno niske stope smrtnosti, do 10 promila imalo je ukupno 51 gradova i općina, odnosno oko 9,17% svih gradova i općina dok je gotovo 91% gradova i općina imalo stopu smrtnosti iznad 10 promila. Gradovi i općine sa stopom smrtnosti preko 10 promila imale su uglavnom vrijednosti između 10 i 20 promila (njih 79,14%). Stopu smrtnosti preko 20 promila imalo je ukupno 12% gradova i općina. Među 4 najveća grada najveću stopu smrtnosti imala je Rijeka sa 13,94 promila, a najmanju Zagreb (11,03 promila).

- Gradovi i općine s najvećom i najmanjom stopom mortaliteta 2011. godine prikazani su u tablici 7. Najmanje stope mortaliteta imale su općina Podstrana (SDŽ) sa 3,61 promila i

općina Lopar (PGŽ) sa 4,75 promila. Relativne vrijednosti mortaliteta kretale su se 2011. godine u većini gradova i općina (70 % njih) između 10 i 20 promila. Najveće stope mortaliteta zabilježile su općine s perifernim položajem, izvan dohvata funkcionalnih središta, a to su općine Lečevica u Splitsko-dalmatinskoj županiji sa 41,17 promila i općina Žumberak u Zagrebačkoj županiji sa 35,11 promila te općine Unešić (ŠKŽ), Promina (ŠKŽ) i Ribnik (KŽ) (Tabl.7.).

Tabl.7. Najveće i najmanje stope mortaliteta među gradovima i općinama 2011. godine

ŽUPANIJA	grad, općina	NAZIV GRADA/ OPĆINE	Broj stanovnika 2011.	Mortalitet 2011.	Stopa mortaliteta 2011.
NAJVEĆE STOPE MORTALITETA 2011.					
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Unešić	1.686	56	33,21
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Promina	1.136	38	33,45
KARLOVAČKA	općina	Ribnik	475	16	33,68
ZAGREBAČKA	općina	Žumberak	883	31	35,11
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Lečevica	583	24	41,17
NAJMANJE STOP MORTALITETA 2011.					
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Podstrana	9.129	33	3,61
PRIMORSKO-GORANSKA	općina	Lopar	1.263	6	4,75
PRIMORSKO-GORANSKA	općina	Viškovo	14.445	80	5,54
ISTARSKA	grad	Novigrad –	4.345	26	5,98
ZAGREBAČKA	općina	Brdovec	11.134	70	6,29

Izvor: Statističko izvješće 1466, Prirodno kretanje stanovništva u 2011. godini, DZS, Zagreb.

- Kretanje nacionalnog relativnog mortaliteta 2011. i 2015. godine pokazuje povećanje za gotovo 1 promil te je on 2015. iznosio 12,89 promila. Analiza stopa mortaliteta po gradovima i općinama 2015. pokazuje kako je oko 80% svih gradova i općina imalo vrijednosti mortaliteta između 10 i 20 promila, a manje od 10 promila imalo je oko 9% njih. Usporedba s podacima iz 2011. godine pokazuje trend povećanja broja gradova i općina s mortalitetom između 10 i 20 promila, a smanjenje broja gradova i općina s većim ili nižim vrijednostima od tog raspona. Tablica 8. prikazuje gradove i općine koji su imali najveće i najmanje stope mortaliteta 2015. godine, a vidljivo je kako su se, u odnosu na 2011., te vrijednosti blago povećali. Najveću stopu mortaliteta 2015. godine su imale općina Žumberak u Zagrebačkoj županiji (48,87 promila) i općina Saborsko (36,83 promila), a najmanju stopu općine Dekanovac u Međimurskoj županiji (6,53 promila) i Podstrana u Splitsko-dalmatinskoj županiji (6,60 promila).

Tabl.8. Najveće i najmanje stope mortaliteta među gradovima i općinama 2015. godine

ŽUPANIJA	grad, općina	NAZIV GRADA/OPĆINE	Broj stanovnika 2015. (procjena)	Mortalitet 2015.	Stopa mortaliteta 2015.
NAJVEĆE STOPE MORTALITETA 2015.					
ZAGREBAČKA	općina	Žumberak	880	43	48,87
KARLOVAČKA	općina	Saborsko	597	22	36,83
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Promina	1.083	35	32,30
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Lovreć	1.693	53	31,31
SISAČKO-MOSLAVAČKA	općina	Majur	1.102	33	29,95
NAJMANJE STOP MORTALITETA 2015.					
SPLITSKO-DALMATINSKA	grad	Solin	23.840	172	7,21
SPLITSKO-DALMATINSKA	grad	Imotski	10.725	76	7,09
PRIMORSKO-GORANSKA	općina	Viškovo	14.224	99	6,96
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Podstrana	9.096	60	6,60
MEĐIMURSKA	općina	Dekanovec	766	5	6,53

Izvor: Statističko izvješće 1466, Prirodno kretanje stanovništva u 2015. godini, DZS, Zagreb.

- Ukupno je 319 gradova i općina imalo relativno povećanje mortaliteta u odnosu na 2011. godinu, odnosno oko 57% dok je relativno smanjenje imalo njih 214 što čini oko 38% gradova i općina. Jednaku razinu mortaliteta 2011. i 2015. godine imalo je ukupno 23 gradova i općina (oko 4%). Najveće relativno povećanje mortaliteta 2015./2011. (preko 100%) imalo je 10 općina, a riječ je o onima s malom apsolutnom razinom umiranja (svega do 30-ak umrlih godišnje). Najveći broj gradova i općina koje su imale relativno povećanje mortaliteta zabilježile su vrijednosti do 20% porasta, njih 62,38%. Najmanji relativni porast mortaliteta, do 1% imali su gradovi Petrinja i Đakovo te općina Erdut. Najveće relativno smanjenje mortaliteta imale su općine Lećevica (-70,83%) i općina Zadvarje (62,50%) u Splitsko-dalmatinskoj županiji no najveći broj gradova i općina s relativnim padom mortaliteta (85% njih) je imalo vrijednosti promjene između 0 i - 20%.

2.2.2.3. Prirodna promjena

Rezultat kretanja rodности i smrtnosti je prirodna promjena, koja, ovisno o njihovim vrijednostima može biti pozitivna i negativna. Na državnoj razini prirodni pad se javio 1991. godine, a ozbiljnost situacije potvrđuje analiza prirodne promjene po gradovima i općinama RH. Tijekom posljednjih nekoliko godina negativan trend prirodne promjene se osobito intenzivirao kao posljedica prethodnih demografskih kretanja, društveno-povijesnih prilika i uvjetovanja. Stopa prirodne promjene RH se od 1950. do 1990. godine, dakle u 40 godina smanjila za 25 puta, a gotovo ujednačene vrijednosti nataliteta i mortaliteta prešle su 1991. godine u prirodni pad stanovništva RH koji se nastavio u svim godinama do danas. Razina prirodnog pada od 1991. do 2015. godine povećala se za gotovo tri puta i prema zadnjim dostupnim podacima on iznosi 2015. godine -3,97 promila. Analiza prostornog razmještaja pozitivne i negativne prirodne promjene na određenim prostornim razinama pokazuje jasno vidljive zakonitosti (Sl. 10.);

- Usporedba prirodne promjene RH prema popisu (2011.) i prema objavi DZS-a (2015.) pokazuje povećanje prirodnog pada ukupnog stanovništva RH za 70% (usporedba apsolutnih vrijednosti)! Pozitivnu prirodnu promjenu 2011. je godine imao samo Grad Zagreb (iako relativno gotovo zanemarivu: 0,02 promila) dok su sve ostale županije bilježile negativnu prirodnu promjenu. Negativan trend kretanja prirodnih promjena županija nastavio se i 2015. godine kada niti jedna županija nije imala pozitivnu prirodnu promjenu! Razmatrajući stope prirodne promjene najveće povećanje 2015. u odnosu na 2011. godinu, za oko 2 do 3 promila, imale su Zagrebačka, Brodsko-posavska i Šibensko-kninska županija.
- Slika 10. prikazuje prostornu distribuciju prirodne promjene i njezinih pozitivnih i negativnih obilježja po gradovima i općinama RH. Usporedba kretanja prirodne promjene za 2011. i 2015. godinu na razini gradova i općina pokazuje kako se broj gradova i općina sa pozitivnom prirodnom promjenom drastično smanjio za 41%, a povećao se broj gradova i općina kod kojih je registrirana negativna prirodna promjena (za 10 %). Ukupno je 2015. godine 491 gradova i općina imalo negativnu prirodnu promjenu, a tek njih 65 pozitivnu prirodnu promjenu. Pozitivnu prirodnu promjenu imalo je 2015. godine 14 gradova i 51 općina, a najviše ih je bilo u Splitsko-dalmatinskoj (11 jedinica lokalne samouprave), Međimurskoj (10 jedinica lokalne samouprave) i Istarskoj županiji (8 jedinica lokalne samouprave). Sisačko-moslavačka, Koprivničko-križevačka i Ličko-senjska županija nisu imale niti jedan grad ili općinu na svom prostoru s pozitivnom prirodnom promjenom 2015. godine. Najniže stope prirodne promjene (niže od -30 promila) imale su 2015. godine općine

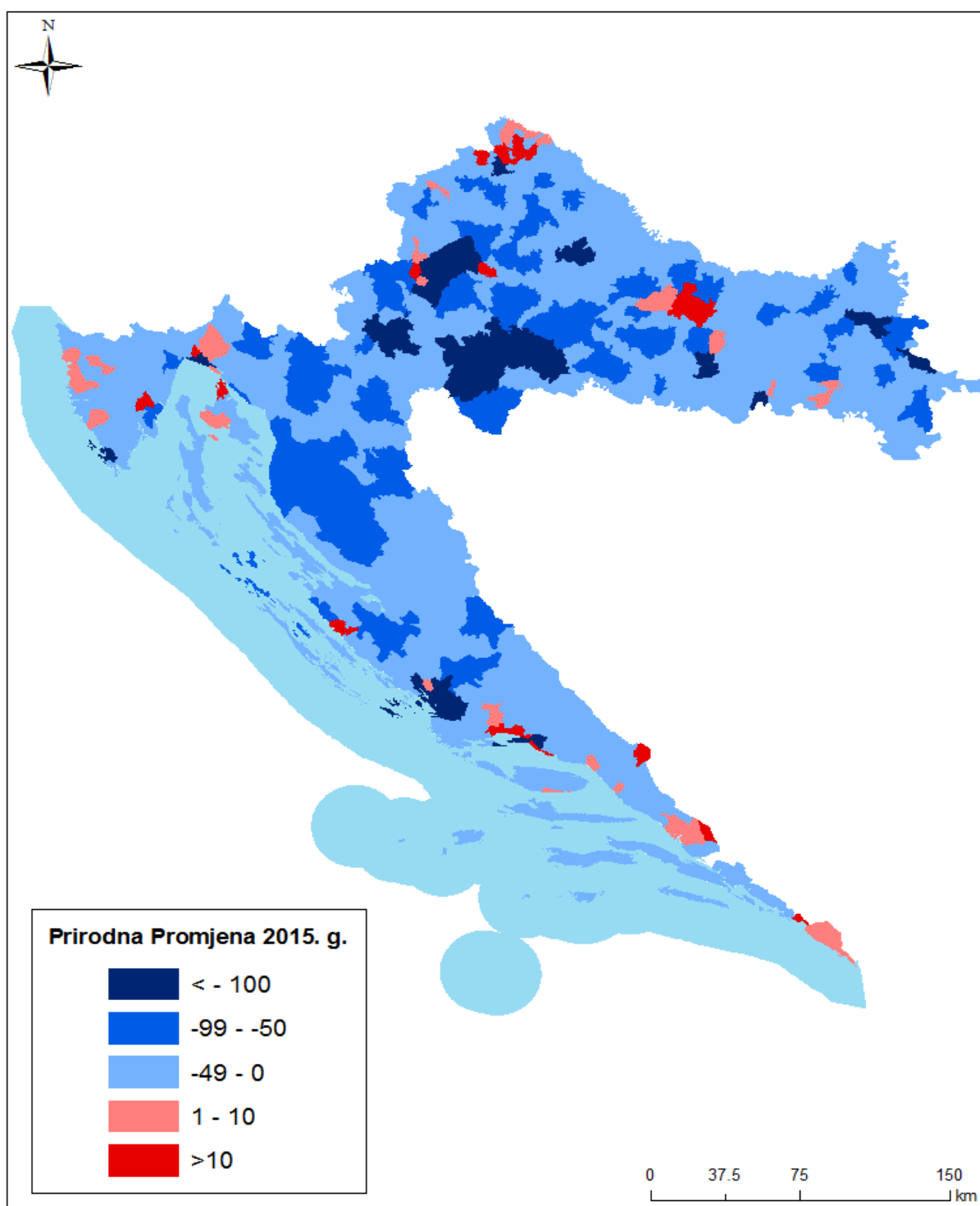
Žumberak u Zagrebačkoj i općina Saborsko u Karlovačkoj županiji, a najviše stope prirodne promjene (veće od 6 promila) općine Zadvarje u Splitsko-dalmatinskoj i Omišalj u Primorsko-goranskoj županiji (Tabl.9.).

Tabl. 9. Najniže i najviše stope prirodne promjene 2015. godine

ŽUPANIJA	JLS	GRAD/OPĆINA	Broj stanovnika 2015.	Stopa prirodne promjene 2015.
NAJNIŽE STOPE PRIRODNE PROMJENE 2015.				
ZAGREBAČKA	općina	Žumberak	880	-37,50
KARLOVAČKA	općina	Saborsko	597	-33,48
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Promina	1.083	-30,46
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Kijevo	398	-27,66
ŠIBENSKO-KNINSKA	općina	Civljane	228	-26,32
NAJVIŠE STOPE PRIRODNE PROMJENE 2015.				
PRIMORSKO-GORANSKA	općina	Viškovo	14.224	5,69
VIROVITČKO-PODRAVSKA	općina	Voćin	2.263	5,74
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Zmijavci	2.041	6,37
PRIMORSKO-GORANSKA	općina	Omišalj	2.937	6,47
SPLITSKO-DALMATINSKA	općina	Zadvarje	288	6,95

Izvor: Statističko izvješće 1466, Prirodno kretanje stanovništva u 2015. godini, DZS, Zagreb.

Praćenje i analiza relativne promjene prirodnog rasta i prirodnog pada kroz razliku apsolutnih vrijednosti ne pokazuje relevantne odnose jer prirodna promjena ovisi o kretanju broja umrlih i broja rođenih. Svrishodnija je stoga usporedba stopa prirodne promjene gradova i općina 2011. i 2015. godine i pomak u nekoliko godina. Ukupno je 170 gradova i općina (30,58%) imalo u odnosu na 2011. godinu povećanje stope prirodne promjene, a 386 gradova i općina (69,42%) zabilježilo je smanjenje stope prirodne promjene. Pri tom je važno razmatrati smjer i trend kretanja prirodne promjene, odnosno dominaciju pozitivnog ili negativnog obilježja. Analiza potvrđuje kako su 422 grada i općine imali negativnu prirodnu promjenu i 2011. i 2015. godine; od toga je smanjenje negativne promjene zabilježilo 137 gradova i općina (33%), a povećanje negativne prirodne promjene imalo je 285 njih (67 %). Pozitivnu prirodnu promjenu 2011. i 2015. godine imala su 42 grada i općine, njih 10 je samo imalo povećanje pozitivne prirodne promjene, a 32 grada i općine imalo je smanjenje pozitivne prirodne promjene.

Sl. 10. Prirodna promjena stanovništva gradova i općina Hrvatske 2015. godine

Izvor: Priopćenje 7.1.1., Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, DZS, Zagreb.

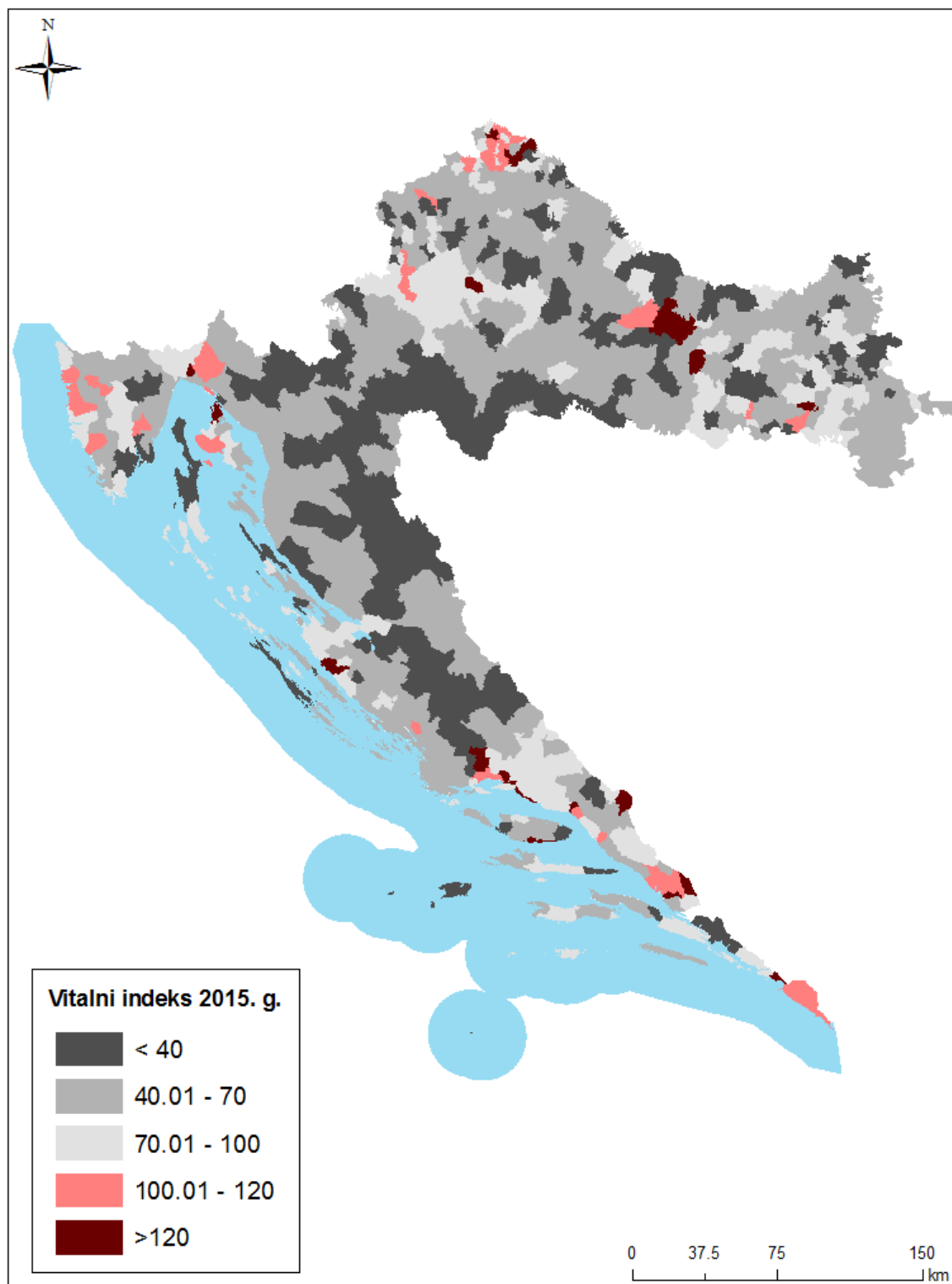
2.2.2.3.1. Prirodni pad

Posljednji objavljeni podaci u priopćenjima DZS-a 2015. godine za prirodno kretanje, bez obzira na prostornu distribuciju prirodnog rasta i prirodnog pada, prostorne razine ili slično uglavnom potvrđuju negativnost svih komponenti prirodnog kretanja. Osnovni analitički pokazatelji prirodne promjene, i apsolutni i relativni i za sve prostorne razine za koje su dostupni podaci, prikazani su u prethodnom poglavlju.

Problematika prirodnog pada, odnosno negativne prirodne promjene izdvojena je zbog upitnosti bilo kakve revitalizacije, u uvjetima postojanje samo deklarativne populacijske politike i nepoduzimanja mjera demografske obnove i revitalizacije. Niže analitičke razine, istina, potvrđuju postojanje mogućnosti prirodnog rasta pojedinih dijelova Hrvatske. Ta je mogućnost vezana samo za prigradske zone velikih gradova prema kojima idu migracijski tokovi, osobito mlado stanovništvo i koji će moći održavati stope nataliteta na stabilnim razinama i ostvariti prirodni rast. Izvjesnost revitalizacije za 9/10 gradova i općina s prirodnim padom stanovništva 2015. godine je upitna, a nastavak takvih demografskih kretanja upućuje na izumiranje. Osobito zabrinjava činjenica kako to više nisu pojedinačni primjeri već da prirodna depopulacija zahvaća veća područja i regije, poput npr. Gorskog kotara, Like, Slavonije, Sjeverne Dalmaciju, naših otoka itd. Potvrđuju to i vrijednosti vitalnog indeksa gradova i općina 2015. godine koji je generalno na niskim vrijednostima i pokazuje poremećenu biodinamičku, prirodnu strukturu stanovništva Hrvatske (Sl.11.);

- Odnos umrlih i živorođenih na 100 stanovnika (vitalni indeks) na razini gradova i općina 2015. godine poklapa se i s prirodnim kretanjem; 488 gradova i općina ima vitalni indeks manji od 100 (87,77%), a samo 56 gradova i općina veći od 100 (10,07%) dok jednak omjer živorođenih i umrlih ima 9 gradova i općina. Vitalni indeks ukupnog stanovništva Hrvatske iznosio je 2015. godine 69,2, a oko 65% svih gradova i općina imalo je vrijednosti vitalnog indeksa ispod državne razine. Najveći broj gradova i općina, njih oko 80% imalo je vitalni indeks u rasponu između 30 i 100. Najveći vitalni indeks imao je grad Vrlika (4,00) i općina Karlobag (4,30), a najmanji općine Omišalj (186,40) i Viškovo (181,80).

Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske uglavnom je negativno, negativnost raste iz godine u godinu, a samo pojedina malobrojna područja imaju pozitivnije trendove od nacionalnog. Osobito nas treba zabrinjavati činjenica kako područja (gradovi/općine/naselja) sa sadašnjim zadovoljavajućim prirodnim komponentama pokazuju tendenciju pogoršanja i silaznog kretanja.

Sl. 11. Vitalni indeks stanovništva RH po gradovima i općinama 2015. godine.

Izvor: Priopćenje 7.1.1., Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, DZS, Zagreb.

2.2.3. Prostorna pokretljivost stanovništva

Brojnost ukupnog stanovništva, osim o prirodnom kretanju, ovisi i o prostornoj pokretljivosti stanovništva, odnosno migracijama, njihovoj jačini uvjetovanja, intenzitetu, posljedicama, faktorima poticaja i slično. Osnovni problem kod razmatranja migracija je u manjkavosti praćenja migracijske statistike koja je dostupna samo na nacionalnoj i županijskoj razini, bez temeljnih saznanja o migracijama na nižim prostornim jedinicama prema kojima bismo znali intenzitet iseljavanja iz pojedinih područja i strukturu iseljenog stanovništva kao i stanovništva koje useljava. Sukladno i prema tim podacima moglo bi se na najnižim prostorno-organizacijskim jedinicama planirati procese, razvoj, predlagati mjere, postupke i programe demografske, ekonomske i ine revitalizacije. Stanovništvo koje iseljava iz Hrvatske nema zakonsku obvezu prijave odlaska nadležnom resoru te stoga niti nije moguće u potpunosti procijeniti intenzitet recentnog iseljavanja mladog i obrazovanog stanovništva od 2011. godine naovamo. Neuređena zakonska regulativa, manjkavosti državne migracijske statistike i nepostojanje registra stanovništva i prostornih jedinica razlozi su zbog kojih se ukupno stanovništvo u analitičkom i spoznajnom postupku uglavnom procjenjuje matematičko-statističkim metodama i postupcima za godine između popisa. Procjena ukupnog stanovništva uglavnom je na razini srednjih, prosječnih vrijednosti i odstupanja su uglavnom u relevantnim okvirima no spuštanjem na niže prostorne jedinice mogućnost grešaka je veća. Odnosi se to osobito na procjene migracijske komponente u izračunu brojnosti ukupne populacije. Migracijski se tokovi u osnovi dijele na unutrašnje (unutar državnog teritorija) prema drugim naseljima, gradovima, općinama, županijama itd., i vanjske koji su usmjereni na prelazak državne granice i preseljenje u neku drugu državu. Zakonitosti vanjske i unutrašnje migracije Hrvatske od 2006. godine do danas razmotrit će se kroz nekoliko činjenica (Tabl.10, Tabl.11.);

- Podaci vanjske migracije RH pokazuju kako je u 10 godina zabilježeno ukupno 107 819 osoba doseljenih iz inozemstva, a u isto vrijeme iselilo je iz Hrvatske 135 329 osoba te bi desetogodišnja migracijska bilanca iznosila 27 520 osoba. Negativna migracijska bilanca javila se 2009. godine kada je broj odseljenih bio veći za 1 472 od broja doseljenih osoba. Trend negativne migracijske bilance osobito se intenzivirao u posljednjih nekoliko godina, a od pojave do danas povećala se za preko 11 puta, dok je istovremeno ukupan broj stanovnika koji je iselio iz Hrvatske dosegao razinu od 111.147 osoba (Tabl.10)! Razmjere iseljavanja potvrđuje nam činjenica kako je u posljednjoj godini negativan migracijski saldo povećan za čak 75,59%!

Tabl.10. Vanjska migracija stanovništva RH od 2006. do 2015. godine

VANJSKA MIGRACIJA RH 2006.- 2015.										
GODINA	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.*	2012.*	2013.*	2014.*	2015.*
Doseljeni iz inozemstva	14.978	14.622	14.541	8.468	4.985	8.534	8.959	10.378	10.638	11.706
Odseljeni u inozemstvo	7.692	9.002	7.488	9.940	9.860	12.699	12.877	15.262	20.858	29.651
MIGRACIJSKI SALDO	7.286	5.620	7.053	-1.472	-4.875	-4.165	-3.918	-4.884	-10.220	-17.945
* Radi usklađivanja s međunarodnim standardima i pravnom stečevinom Europske unije podaci statistike vanjske migracije od 2011. obrađuju se prema novoj metodologiji.										

Izvor: Priopćenje 7.1.2., Migracija stanovništva RH u 2015. godini, DZS, Zagreb.

• Analiza vanjske migracije prema spolu i dobi 2015. godine pokazuje kako je od ukupno 29 651 osobe odseljene u inozemstvo najviše njih bilo u dobnoj skupini od 35-39 godina (oko 3 000 osoba), odnosno gotovo 40 % odseljenih bilo je u dobnoj skupini između 20 i 39 godina (oko 11 000 osoba). Potvrda je to ozbiljnosti iseljavanja jer nam iseljava mlado, obrazovano, reproduktivno stanovništvo o kojem ovisi obnova stanovništva prirodnim putem. Sukladno zakonitostima migracija najmanje je migriralo stanovništvo starije od 60 godina, oko 11% ukupnih odseljenih osoba. Struktura vanjske migracije po spolu 2015. godine pokazuje kako su muškarci skloniji odseljavanju- 53,75%, a žene sa 46,25% nešto manje od njih (Priopćenje 7.1.2., DZS, 2015).

Tabl.11. Unutrašnja migracija stanovništva RH od 2006. do 2015. godine

UNUTRAŠNJA MIGRACIJA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE 2006.-2015. GODINE							
GODINA	UKUPNO	između naselja istog grada/općine	%	između gradova/općina iste	%	između županija	%
2006.	80.757	17.999	22,29%	30.747	38,07%	32.011	39,64%
2007.	82.678	18.369	22,22%	31.891	38,57%	32.418	39,21%
2008.	75.047	16.301	21,72%	29.189	38,89%	29.557	39,38%
2009.	71.353	16.136	22,61%	27.419	38,43%	27.798	38,96%
2010.	66.739	15.008	22,49%	25.885	38,79%	25.846	38,73%
2011.	71.403	15.653	21,92%	27.236	38,14%	28.514	39,93%
2012.	68.839	14.314	20,79%	26.908	39,09%	27.617	40,12%
2013.	76.840	16.827	21,90%	30.054	39,11%	29.959	38,99%
2014.	80.736	15.983	19,80%	30.947	38,33%	33.806	41,87%
2015.	75.927	14.241	18,76%	28.268	37,23%	33.418	44,01%

Izvor: Priopćenje 7.1.2., Migracija stanovništva RH u 2015. godini, DZS, Zagreb.

• Intenzitet unutrašnje migracije smanjivao se od 2006. do 2010. godina, a zatim je u posljednjih nekoliko godina oscilirao. Broj osoba zahvaćenih unutrašnjom migracijom

oscilirao je između 70 000 i 80 000, a najveći relativni porast unutrašnje migracije dogodio se između 2013. i 2012. godine i iznosio je oko 11% (apsolutno povećanje za oko 8 000 osoba). Općenito govoreći broj osoba koje su migrirale unutar državnog teritorija smanjio se od 2006. do 2015. godine za 5,98% (apsolutno za gotovo 5 000 osoba). Analizirajući tokove unutrašnje migracije najčešće se radi o migracijama između županija (prosječne vrijednosti 2006.-2015. godine između 38 i 45%), dok je 2010., 2011. i 2013. godine najviše osoba migriralo unutar gradova i općina iste županije. Relativni odnosi promatranog razdoblja pokazuju smanjenje migracije za 5,98% između naselja istog grada/općine i za 8,06% migracija između gradova i općina unutar iste županije dok se povećala migracija između županija za 4,40% (Tabl.11.). Mjesto stanovanja unutar Republike Hrvatske promijenilo je u 2015. godini 75 927 osoba, a najveći broj preseljenog stanovništva imao je od 20 do 39 godina (47,44%) i tu je u nešto većem postotku bilo zastupljenije žensko stanovništvo (54,88%).

2.2.3.1. Unutrašnja migracija

Osnovne zakonitosti vanjske i unutrašnje migracije ukupnog stanovništva Hrvatske istaknute su u prethodnom poglavlju, a u ovom će biti izdvojena migracijska obilježja županija, odnosno razine za koje državna službena statistika prati i objavljuje podatke. Nepostojanje registra prostornih i organizacijskih jedinica otežava razmatranje migracijske komponente u ukupnom kretanju stanovništva jer je vrlo teško donositi analitičke zakonitosti i modele prema procjenama i pretpostavci malih promjena unutar otvorenih populacija. Razmatranje županijskih migracijskih kretanja potvrdit će neke općenite zaključke o privlačnosti pojedinih područja i izoliranosti drugih što je u korelaciji s prostornim razmještajem i funkcionalnom regionalnom organizacijom. Tablica 12. prikazuje podatke unutrašnje migracije županija RH 2015. godine iz koje se može definirati nekoliko činjenica;

- Pozitivan unutrašnji županijski migracijski saldo³⁷ imalo je 2015. godine 8 županija među kojima se ističe Grad Zagreb koji je imao 4 420 više doseljenih nego odseljenih i Istarska županije kod koje je ta vrijednost bila oko 600 više doseljenih nego odseljenih. Najmanji pozitivan migracijski saldo imale su Krapinsko-zagorska (20) i Dubrovačko-neretvanska županija (35). Negativan županijski saldo bilježilo je 13 županija 2015. godine od kojih su najveći imale Vukovarsko-srijemska (-1179) i Brodsko-posavska županija (-983), a najmanji

³⁷ Unutrašnji županijski migracijski saldo razlika je broja doseljenog stanovništva iz druge županije i broja odseljenog stanovništva u drugu županiju. Ukupna migracija županija podrazumijeva ukupan broj odseljenih (u drugu županiju i u inozemstvu) i ukupan broj doseljenih (iz druge županije i inozemstva).

Splitsko-dalmatinska (-19) i Karlovačka županija (-20). Razmatrajući preseljeno stanovništvo unutar županije samo su Grad Zagreb³⁸, Ličko-senjska i Zagrebačka županija imale više osoba koje su preseljavale unutar istog grada/općine (preseljenje u drugo naselje) dok je kod ostalih županija zabilježen veći broj preseljenih osoba u druge gradove/općine.

Tabl. 12. Unutrašnja migracija stanovništva RH prema području doseljenja i odseljenja po županijama 2015. godine

Županija	Doseljeni		Odseljeni		Saldo među županijama	Preseljeno stanovništvo unutar županije	
	Ukupno	Iz druge županije	Ukupno	U drugu županiju		među naseljima istog grada/općine	među gradovima/općinama iste županije
Republika Hrvatska	75.927	33.418	75.927	33.418	0	14.241	28.268
Zagrebačka	6.369	3.702	6.111	3.444	258	1.345	1.322
Krapinsko-zagorska	2.105	836	2.085	816	20	367	902
Sisačko-moslavačka	2.625	811	3.424	1.610	-799	878	936
Karlovačka	2.159	914	2.179	934	-20	477	768
Varaždinska	2.832	918	2.779	865	53	625	1.289
Koprivničko-križevačka	1.673	523	2.010	860	-337	336	814
Bjelovarsko-bilogorska	1.947	635	2.558	1.246	-611	602	710
Primorsko-goranska	6.818	2.355	6.471	2.008	347	624	3.839
Ličko-senjska	1.037	517	1.075	555	-38	339	181
Virovitičko-podravska	1.278	428	1.745	895	-467	328	522
Požeško-slavonska	1.583	564	1.923	904	-340	384	635
Brodsko-posavska	1.957	619	2.940	1.602	-983	177	1.161
Zadarska	3.350	1.571	3.038	1.259	312	300	1.479
Osječko-baranjska	4.728	1.354	5.620	2.246	-892	927	2.447
Šibensko-kninska	1.860	872	2.004	1.016	-144	438	550
Vukovarsko-srijemska	2.525	731	3.704	1.910	-1.179	206	1.588
Splitsko-dalmatinska	8.146	2.155	8.165	2.174	-19	1.127	4.864
Istarska	4.356	1.724	3.762	1.130	594	647	1.985
Dubrovačko-neretvanska	2.860	939	2.825	904	35	892	1.029
Međimurska	1.964	364	2.174	574	-210	353	1.247
Grad Zagreb	13.755	10.886	9.335	6.466	4.420	28.691	-

Izvor: Priopćenje 7.1.2., Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, DZS, Zagreb.

- Analiza ukupne migracije koja osim županijskih migracijskih kretanja podrazumijeva i migracije prema i iz inozemstva pokazuje da su samo dvije županije imale pozitivan saldo ukupne migracije; Grad Zagreb (2132) i Istarska županija (385) dok su najveći negativan saldo ukupne migracije imale Vukovarsko-srijemska (-2712) i Osječko-baranjska županija (-2634). Zbroj salda migracija unutar županija i salda ukupne migracije (prema i iz inozemstva) pokazuje saldo ukupnih migracijskih kretanja županija (vanjska i unutrašnja migracija). Podaci pokazuju kako su sve županije RH 2015. godine imale negativan saldo ukupnih

³⁸ Za Grad Zagreb se podaci odnose na preseljenje između naselja unutar Grada Zagreba.

migracijskih kretanja, a najveći je imao Grad Zagreb (-2288) unatoč najvećem pozitivnom saldu unutar županije. Poslije Grada Zagreba slijede Osječko-baranjska (-1742) i Zagrebačka županija (-1624), a najpovoljnija kretanja (iako negativna) imale su Dubrovačko-neretvanska (-119) i Istarska županija (-204). Nakon analitičkog postupka i isticanja osnovnih zakonitosti migracijskih kretanja županija RH nužno je izdvojiti još nekoliko obilježja prostorne pokretljivosti stanovništva unutar Hrvatske;

- Činjenica kako samo oko 1,19% ukupnog stanovništva seli unutar hrvatske granice pokazuje hrvatsku populaciju slabije mobilnosti pa su i razmjeri unutrašnje migracije kod nas puno manjeg intenziteta nego što je uobičajeno u razvijenijim zemljama. Podaci Popisa stanovništva 2011. godine prema migracijskim obilježjima pokazuju kako 47,66 % stanovnika RH živi od rođenja u istom naselju dok je 52,26% stanovnika doselilo od čega 38,14% s područja RH, a 14,12% iz inozemstva
- Unutrašnja preseljavanja najintenzivnija su iz ruralnih sredina prema urbanim područjima, a najsklonije preseljavanju je mlado i obrazovano stanovništvo (dobne skupine od 20 do 39 godina). Posljedica takvih kretanja je demografska devastacija ruralnih područja, nastavak produbljanja regionalnih razlika i nesrazmjer u prostornom razmještanju stanovništva.
- Najbrojnije su unutrašnje migracije među hrvatskim županijama, usmjerene prema velikim gradovima dok su preseljavanja unutar naselja istog grada ili općine tek u začetku jer su limitirana mjestom rada/zaposlenja. Proces trajnog preseljavanja iz gradova prema prigradskim urbaniziranim zonama kod nas je još u začetku i nije koncepcijski razrađen, strateški posložen i planiran, a suburbanizacija je usmjerena uglavnom na najveće hrvatske gradove.

2.2.3.1.1. Dnevna migracija

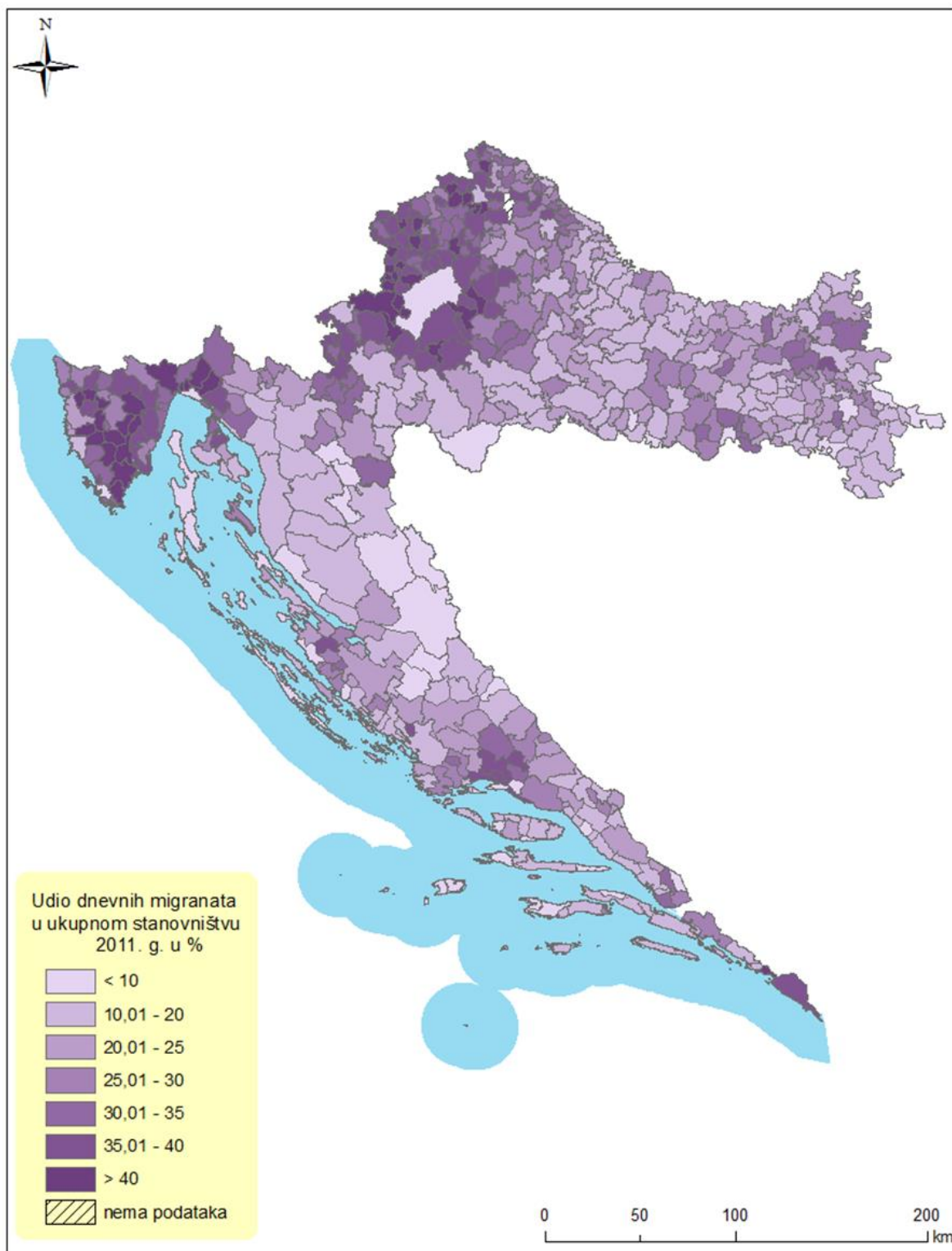
Intenzitet migriranja stanovništva prema mjestu zaposlenja ili mjestu školovanja iz mjesta stanovanja na dnevnoj bazi pokazatelj je gospodarske razvijenosti, stupnja urbanizacije, razvijenosti prometne infrastrukture, izdrživosti prigradskih ruralnih prostora i sl. Dnevne migracije možemo razlikovati po nizu obilježja, ali su nam najvažnija ona stalna unutrašnja kretanja stanovništva. Jačina gravitacijskih područja oko gradskih i centralnih naselja posljedica je intenziteta i kontinuiteta takvih kretanja o čemu ovisi i trajno unutrašnje preseljavanje prema centrima rada. Podaci Popisa stanovništva 2011. godine pokazuju kako je

20,83% stanovništva Hrvatske zahvaćeno nekim oblicima dnevne i tjedne migracije odnosno oko 892 000 osoba pri čemu je uglavnom riječ o varijantama dnevnog migriranja. Ukupno su u Hrvatskoj 2011. godine bila 821 242 dnevna migranta od kojih je 72,47% bilo onih koji su migrirali prema mjestu rada (zaposleni), a 27,53% ih je migriralo prema mjestu školovanja (učenici i studenti). Važno je napomenuti kako su među zaposlenim dnevnim migrantima najbrojniji oni koji rade u drugom gradu/općini iste županije, oko 35% (291 283 osoba), a taj je proces najintenzivniji u Primorsko-goranskoj županiji gdje je takvih oko 60%. Među dnevnim migrantima usmjerenim prema mjestu školovanja najviše je učenika, 190 000 (23,14% tjednih migranata), a znatno je manje studenata, oko 36 000 (4,40 % tjednih migranata). Najveći udio dnevnih migranata u ukupnom broju dnevnih migranata na državnoj razini imale su Zagrebačka (14,90%) i Splitsko-dalmatinska županija (9,93%), a Ličko-senjska (0,92%) i Virovitičko-podravska (1,74%) najmanje. Razmatrajući odnos ukupnog županijskog stanovništva dnevni su migranti najzastupljeniji u Zagrebačkoj (38,52%) i Krapinsko-zagorskoj (36,82%) županiji, a u Gradu Zagrebu (7,55%) i Zadarskoj županiji (13,89%) najmanje zastupljeni (Tabl. 13.).

Tabl. 13. Dnevna migracija stanovništva Hrvatske 2011. godine

Ime županije	broj stanovnika 2011.	Dnevni migranti				UDIO ŽUPANIJE U UKUPNOM BROJU DNEVNIH MIGRANATA
		ukupno	zaposleni	učenici	studeniti	
Republika Hrvatska	4.284.889	821.242	595.146	190.000	36.096	100,00%
Zagrebačka	317.606	122.341	89.507	25.223	7.611	14,90%
Krapinsko-zagorska	132.892	48.926	35.425	11.889	1.612	5,96%
Sisačko-moslavačka	172.439	35.127	25.450	8.446	1.231	4,28%
Karlovačka	128.899	26.114	19.424	5.685	1.005	3,18%
Varaždinska	175.951	53.727	39.160	13.017	1.550	6,54%
Koprivničko-križevačka	115.584	24.133	16.743	6.491	899	2,94%
Bjelovarsko-bilogorska	119.764	23.103	15.300	7.348	455	2,81%
Primorsko-goranska	296.195	60.141	46.613	10.263	3.265	7,32%
Ličko-senjska	50.927	7.559	5.293	2.106	160	0,92%
Virovitičko-podravska	84.836	14.293	9.155	4.828	310	1,74%
Požeško-slavonska	78.034	15.344	9.395	5.704	245	1,87%
Brodsko-posavska	158.575	23.994	14.922	8.433	639	2,92%
Zadarska	170.017	22.929	15.968	6.239	722	2,79%
Osječko-baranjska	305.032	55.739	39.984	12.759	2.996	6,79%
Šibensko-kninska	109.375	15.563	10.705	4.428	430	1,90%
Vukovarsko-srijemska	179.521	25.494	17.256	6.950	1.288	3,10%
Splitsko-dalmatinska	454.798	81.510	58.469	18.595	4.446	9,93%
Istarska	208.055	48.247	37.650	9.395	1.202	5,87%
Dubrovačko-neretvanska	122.568	22.723	16.270	5.845	608	2,77%
Međimurska	113.804	34.552	25.838	7.764	950	4,21%
Grad Zagreb	790.017	59.683	46.619	8.592	4.472	7,27%

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

Sl. 12. Dnevna migracija stanovništva Republike Hrvatske po gradovima i općinama 2011. godine (% dnevnih migranata u ukupnom stanovništvu)

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011., Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb.

Gradovi Hrvatske imaju ukupno 403 135 dnevnih migranata što je 49,09% ukupnog broja dnevnih migranata u Hrvatskoj dok ih je u općinama 358 424, tj. 43,64%. Gradske četvrti Grada Zagreba imaju zajedno 59 683 dnevnih migranata ili u relativnom udjelu 7,27% ukupnog broja dnevnih migranata. Razmatrajući intenzitet dnevne migracije u gradovima, općinama i gradskim četvrtima iskazan kroz odnos ukupnog broja dnevnih migranata i ukupnog broja stanovnika, moguće je istaknuti neke zakonitosti (Sl.12, Popis 2011.);

- Najveći udio dnevnih migranata u ukupnom stanovništvu imale su općine Beretinec (47,70%) u Varaždinskoj i Župa Dubrovačka (47,62%) u Dubrovačko-neretvanskoj županiji, a najmanji udio gradske četvrti Podsljeme (1,69%) i Gornji grad-Medveščak (1,73%) u Gradu Zagrebu. Analizirajući samo gradove dnevni su migranti najzastupljeniji u gradovima Svetoj Nedelji (47,33%) u Zagrebačkoj i Kastvu (40,59%) u Primorsko-goranskoj županiji, a najmanje zastupljeni u gradovima Visu (3,52%) u Splitsko-dalmatinskoj i Puli (3,77%) u Istarskoj županiji.

- Ukupno 389 tj. gotovo 70% svih jedinica lokalne samouprave (gradovi, općine i gradske četvrti) ima razinu dnevne migracije (mjerenu kroz udio u ukupnom stanovništvu) veću od državne vrijednosti koja je iznosila 2011. godine 19,17%. Dnevnu migraciju do 20% ukupnog stanovništva imalo je 204 jedinica lokalne samouprave (35,66%), a između 20% i 30% ukupnog stanovništva 174 jedinice (30,42%), tj. može se reći kako oko 66% jedinica ima dnevnu migraciju do 30% ukupnog stanovništva. Dnevnu migraciju u rasponu između 30% i 40% ukupnog stanovništva imalo je ukupno 148 jedinica odnosno 25,78%. Ukupno 46 gradova i općina imalo je udio dnevnih migranata u ukupnom stanovništvu veći od 40%, a među njima je bilo najviše općina- čak 41 općina, 4 grada i 1 gradska četvrt.

2.2.3.2. Vanjska migracija stanovništva

Negativna vanjska migracijska bilanca stanovništva Hrvatske pojavila se 2009. godine i povećala se 11 puta u samo 6 godina, odnosno do 2015. godine (zadnji dostupni podaci). Analiza ukupne vanjske migracije stanovništva Hrvatske 2015. godine pokazuje kako je u Republiku Hrvatsku doselilo 11 706 osoba iz inozemstva, a u inozemstvo je odselilo 29 651 osoba što čini negativan migracijski saldo koji je iznosio -17 945 osoba. Usporedba s podacima 2011. godine potvrđuje relativan porast doseljenog stanovništva za 37,17%, a odseljenog stanovništva za čak 133,49% (apsolutan porast za gotovo 17 000 odseljenih)!

Istaknuto je već kako su u metodologiju praćenja odseljavanja iz Hrvatske od 2013. godine uključene one osobe koje su »napustile prebivalište u trajanju duljem od godinu dana radi privremenog odlaska izvan Republike Hrvatske i svoj privremeni odlazak prijavile su Ministarstvu unutarnjih poslova« (Zakon o prebivalištu NN 144/12, 158/13) što znači da službena državna statistika bilježi samo prijavljene odlaske i ne prati razmjere stvarnog iseljavanja iz Hrvatske. Statistike država prema kojima je hrvatsko stanovništvo odseljavalo iz Hrvatske posljednjih 5 godina posjeduju najtočnije ulazne podatke o imigrantima te je puno realnije oslanjati se na njih kako bismo dobili uvid u intenzitet iseljavanja. Osvrt na vanjske službene statistike i priopćenja država odredišta te analitičko postavljanje donje, srednje i gornje granice mogućeg iseljavanja prema našim i njihovim statističkim izvorima bit će razrađeno u slijedećem poglavlju, a ovdje će se istaknuti zaključci izvedeni iz publikacija službene državne statistike;

- Analiza strukture vanjske migracije prema državljanstvu 2015. godine pokazuje kako je iz Hrvatske pretežno iseljavalo stanovništvo s hrvatskim državljanstvom, 95,34%, a stanovništvo ostalih državljanstava sudjelovalo je u iseljavanju s vrlo malim relativnim udjelom od 4,66%. Ukupno je u Hrvatsku iz inozemstva doselilo 55,38% hrvatskih državljana i 44,62% stranaca, a najviše doseljenog stanovništva bilo je europskog državljanstva oko 87% dok je stanovništvo izvaneuropskih državljanstava činilo oko 13% doseljenika. Gotovo 1/5 stranih državljana koji su doselili u Hrvatsku imalo je državljanstvo BiH (19,76%), a sličan relativan odnos ima i struktura stranih državljana koji su najviše iz Hrvatske selili u BiH (16,67%).

- Razmatrajući odnos stanovništva uključenog u vanjsku migraciju stanovništva Hrvatske podaci pokazuju kako je u Hrvatsku 2015. godine doselilo 89,83% osoba s područja Europe, a od toga se najveći udio odnosi na područje Europske Unije, 41,67%. Najviše se osoba doselilo iz BiH i to 32,50% ukupnog broja doseljenih osoba u Republiku Hrvatsku. Najveći broj osoba koji je 2015. godine odselio iz Hrvatske za odredište je imao Europu- čak 94,50%, odnosno oko 70% odseljavanja prema Europi usmjereno je na područje Europske Unije. Analiza po državama pokazuje kako nam je najprivlačnija za useljavanje Njemačka u koju je 2015. godine odselilo gotovo 12 500 osoba tj. 41,60% ukupnog broja odseljenih osoba, dok je njih 27,88% odselilo u ostale europske zemlje. Poslije Njemačke najprivlačnija za useljavanje je Austrija u koju je uselilo oko 3200 osoba (10,91%), a od ostalih razvijenih zemalja tu su Švicarska (5,34%) i Italija (4,56%) te zemlje koje su dio još uvijek tradicionalnih regionalnih preseljavanja prema Srbiji (11,35%) i Bosni i Hercegovini (9,17%).

- Analiza po spolnoj strukturi pokazuje da je veći udio muškaraca (55,90%) u ukupnom broju doseljenih osoba iz inozemstva što je slučaj i u strukturi ukupnog broja odseljenih osoba u inozemstvo (53,70% muškaraca). Najprivlačnije za useljavanje stanovništvu iz inozemstva 2015. su godine bili Grad Zagreb (23,60% doseljenih) i Splitsko-dalmatinska županija (15,60% doseljenih), a prema broju ukupnom broju odseljenih osoba iz RH najviše odseljenih imali su Grad Zagreb (17,00% odseljenih), Primorsko-goranska (8,60% odseljenih) i Zagrebačka (7,70% odseljenih) županija.

2.2.3.2.1. Iseljavanje iz Hrvatske

Službena državna statistika (Državni zavod za statistiku) zabilježila je 2015. godine migracijski saldo u iznosu od -17 945 osoba koji se u samo 6 godina povećao preko 330%! Komponenta odseljavanja iz Hrvatske dominantna je u vanjskoj migraciji od 2009. godine, a ono što osobito zabrinjava je intenzitet promjena u apsolutnim i relativnim odnosima odseljavanja i doseljavanja u samo nekoliko godina. Prethodno poglavlje naglašava osnovne zakonitosti i zaključke vanjske migracije prema zadnjim službenim podacima migracija iz i prema Hrvatskoj. Stvarne razmjere i ozbiljnost recentnog iseljavanja iz Hrvatske potvrđuju vanjski službeni statistički izvori (izvori zemalja u koju je najveći broj Hrvata iselio), ali i djelomično naša državna službena statistika (manjak stanovništva u procjenama stanovništva po petogodišnjim skupinama koji se ne može objasniti prirodnim kretanjem ili promjenama u metodologiji već iseljavanjem).

Političari se vrlo često oslanjaju na službenu državnu statistiku i smatraju kako nas službeni podaci, poput onog da je iz Hrvatske 2015. godine iselilo »samo« 29 000 mladih i obrazovanih osoba, ne bi trebali toliko zabrinjavati i kako su nakon pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji 2013. godine ovo očekivani procesi usmjereni prema razvijenim državama EU pa je samo 0,69% % ukupnog stanovništva 2015. godine iselilo iz Hrvatske. Ukupno je od 2009. do danas u apsolutnom smislu iselilo iz Hrvatske 111 147 osoba (samo prijavljeni odlasci u inozemstvo!) što relativno čini 2,59% ukupnog stanovništva 2011. (prema Popisu) i 2,64% 2015. godine (prema procjeni DZS-a). Razmjer tog iseljavanja najsvikovitije potvrđuje usporedba nestanka u 7 godina grada veličine Osijeka koji je 2011. godine imao oko 108 000 stanovnika ili u 10 godina grad veličine Rijeke (oko 128 000 stanovnika).

Osobito zabrinjava brzina kojom se sve to događa, u prosjeku je godišnje (od 2009. do 2015. godine) odseljavalo iz Hrvatske 15 878 osoba, a u samo tri posljednje godine za koje su objavljeni podaci (2013.-2015.) odselilo je 50 509 osoba iz Hrvatske!

Službena državna statistika Republike Hrvatske

Proces iseljavanja osobito je intenzivan u posljednjih nekoliko godina pa će se procijeniti apsolutne i relativne vrijednosti emigracije iz Hrvatske nakon posljednjeg provedenog Popisa stanovništva 2011. godine do posljednjih objavljenih podataka brojnosti stanovništva Hrvatske po dobnim skupinama 2015. godine³⁹.

Tabl. 14. Stanovništvo Hrvatske 2011. i 2015. godine po dobnim skupinama

DOBNE SKUPINE	POPIS 2011.	PROCJENA 2015.
	31.3.2011.	30.6.2015.
0-4	212.709	201.935
5-9	204.317	210.194
10-14	235.402	203.938
15-19	244.177	239.345
20-24	261.658	244.518
25-29	289.066	262.079
30-34	294.619	289.138
35-39	284.754	288.653
40-44	286.933	276.499
45-49	307.561	286.723
50-54	320.502	299.797
UKUPNO	2.941.698	2.802.819
Prosječno godišnje iseljavanje		24508 osoba
Prosječno mjesečno iseljavanje		2723 osoba
UKUPNO 2011. do kraja 2015.		163387 osoba

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011; Priopćenje 7.4.1. Procjena stanovništva RH u 2015., DZS, Zagreb.

Provjera procijenjenog i potencijalnog iseljavanja (kroz državnu službenu statistiku) moguća je kroz usporedbu petogodišnjih dobnih skupina (starosti do 55 godina kao pretpostavljene gornje granice mobilnosti populacije odnosno iseljavanja) iz Popisa stanovništva 2011. (31.3.2011.) i službenih procjena ukupne populacije Državnog zavoda za

³⁹ Državni zavod za statistiku objavio je procjenu stanovništva Hrvatske sredinom 2016. godine no ti su podaci još uvijek privremeni neslužbeni te oni nisu razmatrani kao niti pretpostavljena raspodjela stanovništva po dobnim skupinama za 2016. godinu.

statistiku za 2015. godinu (30.6.2015.). Usporedba pokazuje nedostatak od gotovo 138 879 osoba u samo četiri godine i tri mjeseca (Tabl. 14), što nam ujedno potvrđuje i intenzitet iseljavanja jer se službena procjena broja stanovnika za 2015. (i distribucija unutar petogodišnjih skupina) izrađuje na temelju prirodnog kretanja, tj. trendova kretanja prosječnih stopa nataliteta i mortaliteta. Prosječno mjesečno iseljavanje na razini od 2 723 osobe ili prosječno godišnje iseljavanje od 24 508 osoba linearnom je metodom projicirano na preostalo razdoblje (prva tri mjeseca 2011. godine i druga polovica 2015. godine, tj. ukupno 9 mjeseci) te je dobiven podatak kako je ukupno od 2011. do kraja 2015. godine kroz petogodišnje skupine nestalo, izgubljeno, odselilo itd. ukupno 163 387 osoba, odnosno 3,81 % ukupnog stanovništva RH prema Popisu 2011. godine i 3,89% ukupnog stanovništva 2015. godine (procjena DZS-a za sredinu 2015).

Privremeni podaci za procjenu ukupnog stanovništva Hrvatske sredinom 2016. godine pokazuju ukupno 4 170 600⁴⁰ osoba, a s nastavkom istog intenziteta iseljavanja i bez podataka za 2016. godinu, relativni je udio iseljenog stanovništva u ukupnom stanovništvu Hrvatske narastao na 3,92%. Najveći manjak stanovništva 2015. godine u odnosu na 2011. dogodio se u dobnim skupinama mladog stanovništva, što potvrđuje kako naši mladi i obrazovani mahom iseljavaju i traže bolji život u ostalim državama Europske unije, a prvenstveno su umjereni na razvijene zemlje Zapadne Europe. Osobito zabrinjava nestanak stanovništva u vitalnim, fertilnim, obrazovanim itd. dobnim skupinama od 20 do 24 te 25 do 29 godina odnosno u populaciji koja je svojom biodinamičkim strukturom nositelj bioreprodukcije i demografske obnove. Gubitak stanovništva u skupini od 20 do 24 godina 2015. godine u odnosu na 2011. godinu iznosio je 6,55%, a u skupini od 25 do 29 godina (godine očekivanog završetka studija) čak 9,34%! Razmatrajući samo te dvije dobne skupine apsolutni nestanak u 4 godine i 3 mjeseca iznosio bi ukupno 44 127 osoba, tj. 31,77% ukupnog »nestanka« osoba u dobnim skupinama. Postojanje registra stanovništva i prostornih jedinica potvrdilo bi zasigurno još i goru situaciju na nižim prostornim jedinicama od ukupnih podataka za cijelu zemlju i raspoloživih podataka. Djelomično je to pokazala usporedba Popisa stanovništva 2011. i 2001. godine kroz povećanje broja naselja koja su nestala (nemaju stanovnika!) i naselja koja su ostala svega sa 10-ak stanovnika starije dobi u kojima je već odavno upitan bilo kakav oblik demografske, gospodarske i ine revitalizacije. Zakonitosti unutrašnje migracije Hrvatske već su potvrdili iseljavanje stanovništva iz takvih naselja prema većim gradovima i pražnjenja

⁴⁰ Statistika u nizu: Stanovništvo prema dobi i spolu- procjena sredinom godine, prosječna starost stanovništva, očekivano trajanje života i privremeni podaci procjene sredinom 2016. godine, DZS, Zagreb.

ne samo pojedinih sela već i većih prostora koji su tradicionalno skloni iseljavanju (pogranična područja, otoci, područja izvan dohvata gravitacijskih zona i sl.).

Podaci vanjske migracije za Hrvatsku nisu u skladu sa stvarnim stanjem stoga je bilo nužno usporediti nedostatak stanovništva u petogodišnjim dobnim skupinama što se može uzeti kao donja granica iseljavanja u posljednjih 5 godina. Formalni su to podaci koje kroz svoje publikacije potvrđuje i državna službena statistika. Budući će podaci vanjske migracije za 2016. godinu tek biti objavljeni prema planu Državnog zavoda za statistiku sredinom 2017., a sukladno ubrzavanju trenda u posljednjih godinu, godinu i pol, za očekivati je i ozbiljnije razmjere od onih postavljenih u donjoj granici iseljavanja.

Vanjski statistički izvori

Definiranje gornje granice iseljavanja moguće je prema vanjskim statističkim izvorima, odnosno podacima migracijske statistike onih zemalja u koje Hrvati najviše useljavaju. Zakonska obveza prijave doseljenika prilikom ulaska u te zemlje donosi nam podatke o relativnoj zastupljenosti stanovništva iz Hrvatske u zabilježenim imigracijskim priljevima. Analiza vanjskih statističkih izvora usmjerena je na službene podatke koje su objavile Njemačka i Austrija budući su to dvije najprivlačnije zemlje za useljavanje Hrvatima, a što ujedno potvrđuje i naša državna statistika. Službena statistika Hrvatske, očekivano, pokazala je razinu iseljavanja i negativne vanjske migracijske bilance 2-3 puta manju nego što su nam potvrdile strane statistike. Pogled na tablice 14., 15. i 16. idu tome u prilog.

Tabl.15. Broj doseljenih Hrvata u Njemačku od 2011. do kraja 2015. godine

DOSELJENO STANOVNIŠTVO IZ HRVATSKE	GODINA				
	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
	11.487	11.881	25.200	44.240	57.412
UKUPNO 2011. do 2015.	150.220				

Izvor: Migrationsbericht 2011, 2012, 2013, 2014, 2015. Zentrale Ergebnisse, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.⁴¹

Službena statistika Njemačke, odnosno tzv. Državni središnji ured za migrante i izbjeglice⁴², prati po godinama stanovništvo koje useljava, prema državljanstvu, zemlji iz

⁴¹ <http://www.bamf.de/EN/Infothek/Publikationen/publikationen-node.html>

⁴² Službeni njemački naziv tog ureda je Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, a godišnja izvješća o migracijama od 2008. do 2015. godine dostupna su na stranici: <http://www.bamf.de/DE/Infothek/Statistiken/statistiken-node.html>

kojih useljenici dolaze te dobno spolnu strukturu doseljenika. Svake se godine objavljuju izvješća o migracijama te je iz tih podataka moguće iščitati koliko je stanovništva iz Hrvatske uselilo u Njemačku od 2011. do 2015. godine. Ukupan broj stanovništva koje je iselilo iz Hrvatske i doselilo u Njemačku po godinama prikazan je u tablici 15., a apsolutni porast koji je evidentan od ulaska Hrvatske u Europsku uniju do kraja 2015. godine poklapa se s općenitim povećanjem iseljavanja koja je bilježila i naša državna službena statistika (naravno ne u jednakom intenzitetu niti apsolutnim i relativnim odnosima!).

Tabl. 16. Doseljeno stanovništvo u Njemačkoj 2015. godine

DOSELJENO STANOVNIŠTVO 2015. GODINE	
SIRIJA	326.872
RUMUNJSKA	213.037
POLJSKA	195.666
AFGANISTAN	94.902
BUGARSKA	83.579
ITALIJA	74.105
IRAK	73.122
ALBANIJA	68.932
HRVATSKA	57.412
MAĐARSKA	56.373

Izvor: Das Statistik-Portal, <https://de.statista.com> › *Branchen* › *Gesellschaft* › *Demographie*

Godine 2011. godine useljeno je u Njemačku 11 487 osoba iz Hrvatske, 2012. 11 881, 2013. 25 200, 2014. 44 240 osoba, a zadnji dostupni podaci njemačke statistike pokazuju kako je 2015. godine doselilo čak 57 412 osoba iz Hrvatske (Tabl. 15.; Tabl. 16)! Usporedbe radi, naša državna statistika zabilježila je 2015. godine ukupno 29 651 osobu odseljeno iz Hrvatske (Tabl. 10.) prema svim odredištima dok se nevjerojatan podatak od 57 412 osobe doseljene iz Hrvatske odnosi samo na Njemačku. Zbrojimo li ukupna godišnja doseljavanja u Njemačku od 2011. do kraja 2015. godine dolazimo do alarmantnog podatka kako je u 5 godina iselilo 150 220 osoba iz Hrvatske i svoju su priliku za bolji život pronašle u Njemačkoj. Dovoljno je ovo alarmantan podatak obzirom na procjenu kako oko 40 % odseljenih iz Hrvatske upravo odlazi u Njemačku kao tradicionalnu zemlju useljavanja Hrvata obzirom na intenzitet emigracijskih valova prema Njemačkoj u 20. stoljeću. Prema migracijskom izvješću njemačkog resornog ureda u Njemačkoj je 2015. godine bilo 9 107 893 stranaca, odnosno osoba koje nisu imale njemačko državljanstvo. Isti izvor navodi kako je 2015. godine ukupno živjelo 297 895 osoba s hrvatskim državljanstvom što čini 3,27% stranog stanovništva u

Njemačkoj. Budući su tu uključene i obitelji koje su doselile prije velikog vala iseljavanja i koje vrlo vjerojatno imaju dvojno državljanstvo, pretpostavka je kako su u posljednjih nekoliko doselili oni u dobnoj skupini između 20 i 45 godina, a njih je s hrvatskim državljanstvom 2015. godine u Njemačkoj bilo 131 996. To nam je također relevantan podatak jer, uz druge vrste analitičkih izvora i pretpostavki, potvrđuje realne raspone iseljavanja iz Hrvatske. Uzme li se još Austriju kao privlačnu zemlju useljavanja na koju otprilike otpada 10% svih odseljenih iz Hrvatske, a u koju je 2015. godine uselilo oko 5 531 osoba iz Hrvatske (Tabl. 17.) i uz pretpostavku linearne stope petogodišnjeg useljavanja u Austriju koja bi ukupno iznosila oko 27 000 osoba, dolazi se do podatka kako je od 2011. do 2015. godine ukupno 177 220 osoba iselilo iz Hrvatske, a to čini tek polovinu svih odseljenih iz Hrvatske!

Tab. 17. Doseljeno stanovništvo u Austriji 2015. godine

DOSELJENO STANOVNIŠTVO 2015. GODINE	
SIRIJA	22.902
AFGANISTAN	19.416
NJEMAČKA	19.406
RUMUNJSKA	17.027
MAĐARSKA	14.117
IRAK	10.449
SRBIJA	8.092
SLOVAČKA	6.180
POLJSKA	6.137
HRVATSKA	5.531

Izvor: Das Statistik-Portal, <https://de.statista.com> › *Branchen* › *Gesellschaft* › *Demographie*

Ukupno su u Njemačku i Austriju samo 2015. godine uselile 62 943 osobe iz Hrvatske i to bez odseljavanja u Irsku, SAD, Kanadu, Australiju, Novi Zeland itd itd. Prihvati li se logična, utemeljena, potvrđena i sl. pretpostavka kako je Njemačka nesumnjivo najprivlačnija stanovništvu koje odseljava iz Hrvatske i kako su migracijski tokovi i nekoliko puta manji prema ostalim državama nego što su prema njoj, uzet će se podatak službene državne statistike oko 60% odseljenih prema ostalim državama Europe, Europske unije i prekooceanskih zemalja. Procjena gornje granice iseljavanja prema spomenutom relativnom udjelu projicirana je na ukupan nedostatak stanovništva u dobnim skupinama te je u apsolutnom smislu ona procijenjena na ukupno 69 439 osoba koje su odselile iz Hrvatske

prema »ostalim zemljama«. Pridruže li se ta dva podatka 246 960 osoba je iselilo u 5 godina iz Hrvatske, što čini čak 5,76 % ukupnog stanovništva zemlje ili za usporedbu u 5 je godina nestalo stanovništvo gradova Rijeke i Osijeka zajedno prema njihovoj ukupnoj populaciji 2011. godine. Podatak od 246 960 osoba koje su odselile iz Hrvatske u pet godina može se uzeti kao gornja granica iseljavanja budući su djelomično potvrđene u našoj, a potpuno potvrđene u stranoj statistici (njemačkoj i austrijskoj prvenstveno). Pregled izvora podataka i procjena granica iseljavanja prikazani su u tablici 18. Poznavajući demografske strukture, suptilnosti problematike iseljavanja, subjektivan osjećaj odlaska oko nas i sl. podatak kako je oko 250 000 osoba odselilo iz Hrvatske u samo 4 godina s tendencijom pojačanja takvog negativnog trenda čini se poprilično realan i može se govoriti o čak i blažoj varijanti od stvarnog stanja. Različiti statistički izvori i analiza podataka iz predmetnih publikacija potvrđuju te objektivne brojke od 250 000 odseljenih iz Hrvatske, a očekuje se i ubrzanje trenda iseljavanja što će pokazati podaci za 2016. godinu koji još nisu objavljeni ni u našoj službenoj statistici niti u useljeničkim državnim statistikama.

Tabl. 18. Procjena iseljavanja iz Hrvatske 2011.-2015. godine prema različitim statističkim izvorima i neposrednim analitičkim pokazateljima

IZVOR PODATAKA	VRSTA STATISTIČKOG IZVORA/PUBLIKACIJE	ANALITIČKI POKAZATELJI ZA PETOGODIŠNJE RAZDOBLJE (2011.-2015.)	PROCJENA ISELJAVANJA IZ HRVATSKE OD 2011. DO 2015. GODINE
DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU RH	VANJSKA MIGRACIJA STANOVNIŠTVA HRVATSKE 2011., 2012., 2013., 2014. I 2015.	Ukupno odseljeno stanovništvo iz Hrvatske	41.132
DRŽAVNI ZAVOD ZA STATISTIKU RH	STANOVNIŠTVO HRVATSKE PO DUBNIM SKUPINAMA (DO 55 GODINE)- POPIS 2011. I PROCJENA 2015.	Ukupno izgubljeno osoba u petogodišnjim dobnim skupinama 2011.-2015.	163.687
DRŽAVNI SREDIŠNJI URED ZA MIGRANTE I IZBJEGLICE	MIGRACIJSKO IZVJEŠĆE NJEMAČKE 2011., 2012., 2013., 2014. I 2015.	Ukupno doseljenih osoba u Njemačkoj sa hrvatskim državljanstvom	150.220
DRŽAVNI SREDIŠNJI URED ZA MIGRANTE I IZBJEGLICE	MIGRACIJSKO IZVJEŠĆE NJEMAČKE 2011., 2012., 2013., 2014. I 2015.	Ukupno hrvatskih državljana u Njemačkoj u dobnj skupini 20 do 45 godina	131.996
DRŽAVNA STATISTIKA NJEMAČKE I AUSTRIJE	MIGRACIJSKA IZVJEŠĆA NJEMAČKE I AUSTRIJE 2011., 2012., 2013., 2014. I 2015.	Ukupno hrvatskih državljana u Njemačkoj i Austriji (40%)	177.200
UKUPNO	UKUPNO	UKUPNO ODESELJENO STANOVNIŠTVO IZ HRVATSKE	246.960

Prema: Državni zavod za statistiku RH, Das Statistik-Portal, Zentrale Ergebnisse, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.

2.2.3.2.1.1. Egzodus

Suvremeno iseljavanje mladog, obrazovanog i reproduktivnog stanovništva iz Hrvatske postaje, uz sve već ranije naglašene demografske probleme, ključno pitanje gospodarskog razvoja zemlje, a time i prvorazredno pitanje opstojnosti naroda i ključno pitanje nacionalne sigurnosti. Započeo je novi egzodus iz Hrvatske koji po snazi početnog intenziteta premašuje onaj iz 60-ih godina i koji je puno pogubniji za Hrvatsku. Službena statistika, po već ustaljenom običaju ne prati taj intenzitet jer nisu uređeni i posloženi zakoni po kojima se pri odseljavanju treba odjaviti iz matične zemlje. Upravo je zbog toga i moguće »poigravanje« brojkama u političke svrhe i manipulacija oko stvarnog broja osoba koje su u posljednjih nekoliko godine iselile iz Hrvatske. Cijeli je proces, za sada, moguće kvantificirati isključivo prema procjenama na osnovu parcijalnih podataka, demografskih trendova i potencijala, posrednih pokazatelja, vanjskih statističkih izvora i službenih podataka Državnog zavoda za statistiku. Procjene iseljavanja iz Hrvatske navedene su u prethodnom poglavlju, a utemeljene su u državnim službenim statistikama, uredima i slično. Opći zaključci o načinu praćenja iseljavanja i razmjerima iseljavanja nameću se sami od sebe te će biti još jednom istaknuti;

- Podaci o vanjskim migracijskim tokovima RH koje prati i bilježi Državni zavod za statistiku, osobito podaci o broju odseljenih osoba iz RH, pokazuju metodološku ograničenost i manjkavost budući ta statistika uključuje samo one koji su svoj privremeni odlazak i formalno prijavili Ministarstvu unutarnjih poslova RH. Negativna migracijska bilanca Hrvatske veća je gotovo 2-6 puta nego što ukazuje državna službena statistika Hrvatske i na te se podatke treba oslanjati u kontekstu istaknutih nedostataka naše migracijske statistike. Procjene ukupnog stanovništva Hrvatske koje DZS objavljuje sredinom svake godine pokazuju evidentan nestanak ljudi po dobnim skupinama što je realan dokaz iseljavanja.
- Nepostojanje jedinstvenog registra stanovništva i teritorijalnih jedinica RH u kojima bi se u svakom trenutku pratilo ukupno kretanja stanovništva RH, dakle prirodno (rađanja, umiranja) i prostorno (migracije), kao i nepostojanje zakonske obveze prijave odlaska iz RH, omogućuje manipulaciju stvarnim brojkama u javnosti i umanjivanje ozbiljnosti opće demografske situacije RH. Iseljavanje mladih iz RH osobito se intenziviralo u posljednje četiri godine, a trend pokazuje izrazito brz porast u zadnjih godinu i pol. Sukladno je to općoj gospodarskoj i socijalnoj krizi države i prethodnim vladama koja ključnoj problematici od nacionalne i strateške važnosti nisu davale apsolutno nikakvo značenje!

- Usporedbom s ranijim iseljeničkim valovima iz Hrvatske i iz zemalja Istočne Europe nakon pristupanja Uniji i njihovim intenzitetom, objektivno je zaključiti kako su ove procjene za Hrvatsku realna varijanta. Opći je zaključak kako je egzodus iz Hrvatske tek na početku i većeg intenziteta od ranijih egzodusa pa prema tome u uvjetima svih negativnih demografskih pokazatelja i trendova i puno opasniji za hrvatsku budućnost. Trend iseljavanja osobito se intenzivirao u posljednje tri godine i s nestrpljenjem se iščekuju podaci o vanjskoj migraciji državne službene statistike i vanjskih statističkih izvora koji će po svemu sudeći biti i puno ozbiljniji od podataka za 2015. godinu.

2.2.3.3. Problem velikih migracija prema Europi

Europu je 2015. pogodila migrantska izbjeglička kriza, odnosno povećani priljev stanovništva azijskih i afričkih zemalja prema Europi, prvenstveno prema državama Europske unije potaknut nestabilnim političkim uvjetima na Bliskom istoku i usponom Islamske države. Političkim migrantima priključili su se s vremenom i migranti koje je ekonomska situacija potaknula na useljavanje u Europu što se u početku najviše odnosilo na izbjeglice iz siromašnih krajeva subsaharske Afrike. Najzastupljenija emitivna područja izbjeglica bili su primarno prostori Bliskog istoka i Zapadne Azije, a njihovo je napuštanje matične zemlje i odlazak prema Europi bio primarno uvjetovano političkim razlozima. Ne ulazeći u složene pozadinske geopolitičke odnose može se istaknuti kako je izbjeglički val posljedica tranzicijskih procesa i nestabilnosti koje su rezultirale građanskim ratom u Siriji i Libiju te uzrokovale regionalne poremećaje stabilnosti i humanitarnu krizu u susjednim zemljama. Val nezadovoljstva političkim sustavima, načinom vladavine te društvena kriza prisilili su stanovništvo na migriranje sjevernije, odnosno iz dvaju centara; Libije morskim putem prema Italiji te iz Sirije prema Turskoj i dalje prema Europi. Najviše je izbjeglica dolazilo morskim putem dok je kopneni prelazak granica najizraženiji bio na području Turske i Albanije. Mediteranska situacija čini se zatekla je Europu nespremnu iako je bilo moguće predvidjeti mogućnost većih izbjegličkih kretanja prema njoj sukladno zahuktanim bliskoistočnim odnosima.

Analizirajući tzv. mediteransku situaciju i događanja na Bliskom istoku dolazak izbjeglica može se promatrati sukladno područjima iz kojih dolaze i smjera njihovog kretanja, odnosno

kroz migracijske rute. Europska agencija za nadzor granica⁴³, tzv. FRONTEX u svojim publikacijama razlikuje više migracijskih ruta no osnovne su: zapadna mediteranska, središnja mediteranska, istočna mediteranska, zapadna balkanska, zapadna afrička, cirkularna ruta između Albanije i Grčke te istočna granična ruta (Sl. 13.).

Sl. 13. Glavne migracijske rute prema Europskoj uniji (morske i kopnene)

Izvor: FRONTEX, <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/>.

Kvartalna izvješća FRONTEX-a o izbjeglicama potvrdila su razmjere migrantskog izbjegličkog vala prema Europi, glavne rute dolaska izbjeglica te privlačnost pojedinih europskih odredišta. Posljednje objavljeno kvartalno izvješće FRONTEX-a (zadnja 3 kvartala 2015. godine i prva 3 kvartala 2016. godine) donosi pregled broja izbjeglica prema državi podrijetla, nacionalnosti i pripadnosti pojedinoj migrantskoj ruti (Tabl. 19.). Analiza podataka potvrđuje vrhunac krize u 2015. godini budući se u relativnom smislu broj izbjeglica 2016. godine smanjio za oko 75,11 % (apsolutno gotovo za 1,3 milijuna manje nego 2015. godine). Broj izbjeglica kretao se 2015. godine oko 1,7 milijuna, dok je 2016. iznosio oko 438 000, odnosno ukupno (2015. i 2016. godina) FRONTEX je procijenio broj izbjeglica na oko 2,2 milijuna! Gotovo polovina svih izbjeglica (47,50%) došla je tzv. istočnom mediteranskom rutom (Cipar, grčka morska granica, grčka i bugarska kopnena granica s Turskom), a poslije nje najzastupljenija ruta bila je zapadna balkanska ruta (grčka, bugarska, rumunjska, mađarska i hrvatska kopnena granica) kojom je došlo 38,74% izbjeglica u Europu. Središnjom mediteranskom rutom došlo je 12,53% izbjeglica, dok su ostale migrantske rute u

⁴³ European Border and Coast Guard Agency (FRONTEX).

relativnim odnosima gotovo beznačajne i čine samo 1,23% izbjegličkih kretanja. Poklapa se to i sa već spomenutim područjima nestabilnih geopolitičkih odnosa i centara okupljanja izbjeglica (sjever Afrike, Bliski istok, Mala Azija).

Tabl. 19. Ukupan broj izbjeglica prema rutama (bez zadnjeg kvartala 2016. godine)

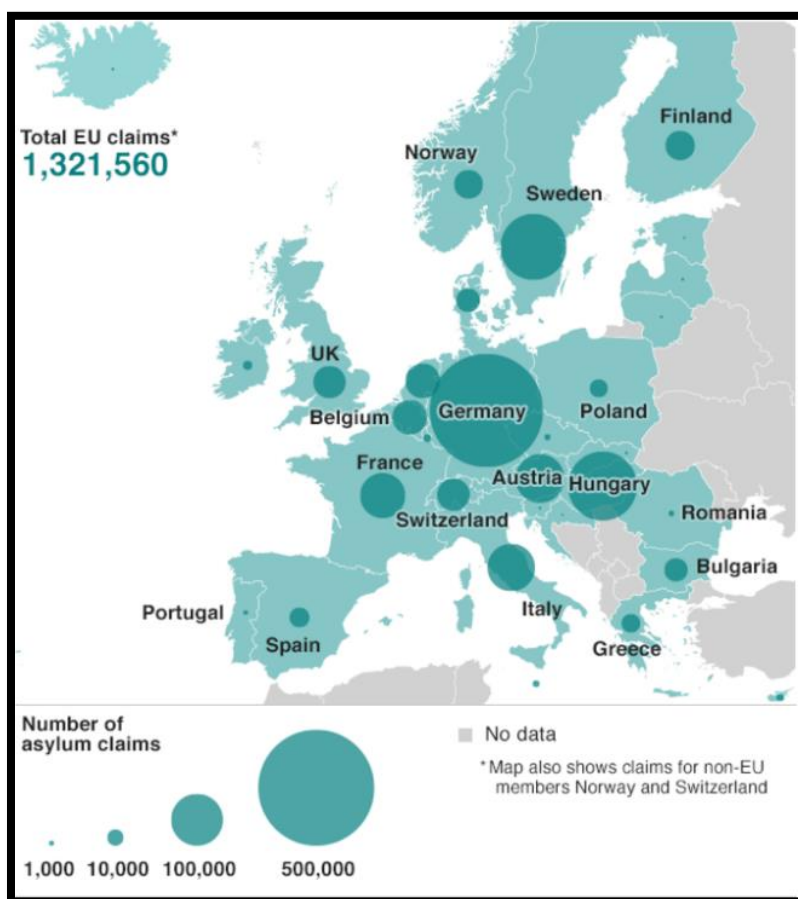
RUTA	PODRUČJE	2015 (3 kvartala)	2016 (3 kvartala)	2015+2016 (ukupno 6 kvartala)	2016 (%)
SREDIŠNJA MEDITERANSKA	morske granice Italije i Malte	143.694	131.925	275.619	12,53%
ISTOČNA MEDITERANSKA RUTA	Cipar, grčka morska granica, grčka i bugarska kopnena granica s Turskom	871.234	173.843	1.045.077	47,50%
ZAPADNA MEDITERANSKA RUTA	španjolska kopnena granica i morska granica s Kanarskim otocima	6.019	6.389	12.408	0,56%
ZAPADNA BALKANSKA RUTA	grčka, bugarska, rumunjska, mađarska i hrvatska kopnena granica	731.088	121.105	852.193	38,74%
CIRKULARNA RUTA	grčka kopnena granica s Albanijom	7.025	3.608	10.633	0,48%
ISTOČNA GRANIČNA RUTA	granice europskih zemalja sa Moldavijom, Ukrajinom, Bjelorusijom i Rusijom	1.721	1.035	2.756	0,13%
ZAPADNA AFRIČKA RUTA	Kanarski otoci	838	474	1.312	0,06%
CRNOMORSKA RUTA	bugarska i rumunjska morska granica	0	1	1	0,00%
UKUPNO		1.761.574	438.380	2.199.999	100%

Izvor: Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report, FRONTEX.

http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/FRAN_Q3_2016.pdf

Prema izvješću UNHCR-a (Global Report) u 2015. godini je gotovo 1 milijun izbjeglica zatražilo sigurnost na području Jugoistočne Europe, a razmatrajući ukupan relativni udio od početka 2015. do početka 2016. godine najviše je izbjeglica bilo iz Sirije (46,70%), zatim iz Afganistana (20,90%) i Iraka (9,40%). Gotovo 2 milijuna izbjeglica zatražilo je azil u 38 europskih zemalja što je bilo gotovo trostruko više u odnosu na 2014. godinu. Sukladno vladinim statistikama najviše izbjeglica sa zatraženim azilom na području Europe bilo je iz Sirije, Afganistana te Iraka. Najviše zahtjeva za azil podneseno je u zemljama članicama Europske unije- gotovo 1,2 milijuna, a gotovo 50% se odnosilo za Njemačku i Švedsku. Privlačne su bile još Mađarska, Austrija, Italija i Švicarska, odnosno zemlje u neposrednom njemačkom okruženju (Sl. 14.). Njemačka je 2015. godine zaprimila najveći broj zahtjeva za azilom, gotovo 480 000, a procjenjuje se kako je puno veći broj izbjeglica stigao u tu zemlju koja je gotovo svima bila krajnje odredište, vjerojatno između 900 000 do 1 000 000 ljudi. Njemačka službena statistika potvrdila je taj podatak kroz migracijska izvješća za 2015.

godinu⁴⁴ te statistički portal Europske unije (EUROSTAT). Sažetak migracijskog izvješća iz 2015. godine potvrđuje drastičan porast zahtjeva za političkom protekcijom u Njemačkoj koji je u relativnom smislu narastao za gotovo 135% u odnosu na 2014. godinu kada je zabilježeno tek nešto više od 200 000 zahtjeva za azilom. Upravo je u toj godini Njemačka zabilježila najveću razinu imigracije te nakon 1992. godine i najveću pozitivnu migracijsku bilancu. Glavna zemlja podrijetla useljenika u Njemačku bila je Sirija, odnosno najveću grupu imigranata činili su Sirijci te doseljenici iz Iraka i Pakistana. Općenito gledajući glavno odredište migranata bila je Njemačka, a kroz ostale zemlje migranti su samo prolazili ili se zadržavali u neposrednom okruženju Njemačke kako bi se s vremenom približili toj »obećanoj« zemlji.

Sl.14. Zahtjevi za azilom u Europi 2015. godine

Izvor: EUROSTAT.

⁴⁴ The Migrant Report 2015., http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/Migrationsberichte/migrationsbericht-2015-zentrale-ergebnisse.pdf?__blob=publicationFile

Migracijski val prošao je također kroz Hrvatsku, a sukladno njenom geostrateškom položaju na vanjskoj Shengenskoj granici i kao dio zapadne balkanske rute kojom je dolazilo gotovo 40% svih izbjeglica. Ukupno je došlo oko 800 000 ljudi pa je suočavanje s povećanim priljevom stanovništva na naše granice bilo je očekivano. Početkom izbjegličke krize, odnosno s ljetom 2015. godine kada se priljev ljudi prema Europi intenzivirao, izbjeglice su na putu prema Zapadnoj Europi zaobilazile naše granice jer se ruta prolaska ustalila preko Grčke, Makedonije, Srbije i Grčke. Najveći pritisak migracijskog vala koji se kretao ovom rutom bio je na dijelu mađarsko-srpske granice, a nakon što je mađarski premijer Viktor Orban zatvorio mađarsku granicu prema Srbiji, migracijski je val usmjeren na hrvatsko-srpsku granicu. Kontrola i nadzor državne granice definirani su zakonskom osnovnom, a funkcionalna jedinica koja je zadužena za koordinaciju svih aktivnosti i mjera je Uprava za granice. Ustrojena unutar Ministarstva unutarnjih poslova, odnosno Ravnateljstva policije. Uprava za granice ima zadatak »praćenja i usklađivanja mjera i radnji granične policije u obavljanju policijskih poslova na državnoj granici, zračnim i pomorskim lukama otvorenim za međunarodni promet, na teritorijalnom moru i unutarnjim morskim vodama i unutarnjim plovnim putovima te obavlja poslove u vezi nezakonitih migracija« (NN 70/2012, 1670 Uredba o unutarnjem ustrojstvu ministarstva unutarnjih poslova, 2012.⁴⁵).

Prema Godišnjem izvješću o radu MUP-a za 2015. godinu ulazak velikog broja migranata na granici s Republikom Srbijom započeo je 16. rujna 2015. godine. U samo tri mjeseca, odnosno od tada do kraja 2015. godine u RH je ušlo ukupno 559 761 migranata⁴⁶, a najveći broj migranata ušao je na području Vukovarsko-srijemske te u nešto manjem broju na području Osječko-baranjske županije. Najzastupljeniji su bili državljani Bliskog istoka, odnosno izbjeglice iz Sirije (246 013), Afganistana (151 748), Iraka (78 935) i Irana (13 804). MUP navodi kako je od početka migrantske krize 16.9.2015. do 4.3.2016. godine u Hrvatsku ušlo ukupno 658 068 migranata, a obzirom na slabljenje migracijskog vala najveći dio odnosi se na izbjeglice koji su došli u posljednja tri mjeseca 2015. godine, a od toga je oko 340 000 osoba prošlo kroz tranzitni centar u Slavonskom Brodu.

Nestabilni politički bliskoistočni odnosi, socijalna kriza i način upravljanja, revolt prema političkim strukturama i sl. dali su naslutiti tijek društveno-političkih zbivanja i predviđanja mogućnosti pokretanja većeg broja stanovništva sa područja pogođenih ratnim zbivanjima. Pribjegavanje tog stanovništva najbližem stabilnom i razvijenom društvenom sustavu,

⁴⁵ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_06_70_1670.html

⁴⁶ <https://www.mup.hr/UserDocsImages/ministarstvo/2016/Godisnje%20izvjece%20o%20radu-2015..pdf>.

odnosno Europi, bio je sasvim logičan i predvidiv potez. Unatoč tome, suočavanje Europe s migrantskom izbjegličkom krizom ipak je ispalo poprilično nespretno, nekoordinirano, i neplansko. Tranzicija političkih i gospodarskih procesa na Bliskom istoku upućivala je na dolazak ozbiljnih promjena u zemljama Mediterana no to kao da je iznenadilo velike europske čelnike.

Velika migracija prema Europi pokrenula je čitav niz pitanja vezanih za sigurnost, nadzor i kontrolu europskih granica te iznjedrila niz problema vezanih za koordinaciju i komunikaciju zemalja članica oko zajedničkih pitanja. Migracijska kriza suočila je Europu sa činjenicom nepostojanja koherentne migracijske politike za sve države Europske unije, odnosno nepostojanje mehanizama upravljanja migracijskim procesima. Postojanje takvih mehanizama, selektivnih, planskih, koordiniranih, strateških i sl. zadržavali bi razmjere migracija donekle pod kontrolom i spriječilo bilo kakav oblik krize u Europi, krize zajedništva država članica, krize upravljanja, humanitarne krize i sl. Daleko najveći problem ima Njemačka koja je bila krajnje odredište migranata, dok su se ostale države EU suočile prvenstveno s problem povećanog priljeva stanovništva na granice te problem brze organizacije registracije, prihvata i smještaja izbjeglica. Nemogućnost kontrole intenzivnog priljeva stanovništva i zbrinjavanja tolikog broja izbjeglica u Njemačku (Europu) za posljedicu je imalo potpisivanje sporazuma EU i Turske u ožujku 2016. godine kojim je smanjen bijeg stanovništva prema Europskoj uniji. Zamjenom za financijsku kompenzaciju od nekoliko milijardi eura Turska se obvezala na zadržavanje migranata na svom teritoriju i sprečavanje šverca ljudima preko Egejskog mora u Grčku. Njemačka je zabilježila 2015. godine najveću stopu imigracije i najveću pozitivnu migracijsku bilancu od 1992. godine, a najveći dio stranog stanovništva činili su migranti. Bez obzira na očigledan nedostatak radne snage u Njemačkoj prihvrat izbjeglica u tolikoj mjeri postaje ozbiljan problem obzirom na razlike useljeničkog stanovništva (većinski bliskoistočnog) u društvenim, vrijednosnim, vjerskim i sl. obilježjima u odnosu na europsko društvo. Nije zanemariva niti činjenica kako je takvo stanovništvo u pravilo na vrlo niskom stupnju prilagodbe i asimilacije u drugim društvenim sustavima pa teško prihvaća standardne društvene norme, pravila i ponašanja.

Migracijska izbjeglička kriza bila je ozbiljan test jedinstva i zajedništva svih članica Europske unije te je potvrdila nužnost predviđanja i planiranja prostornih procesa, koordiniranog upravljanja i strateškog odlučivanja obzirom na evidentne promjene u društvenim strukturama (demografske, socijalne, vjerske, radne i sl.) koje se očekuju s povećanim priljevom migranata.

2.2.4. Opće kretanje stanovništva

Opće kretanje stanovništva rezultat je vrijednosti, kretanja i trendova prirodnog kretanja (vitalni odnosi) te smjerova, obilježja i intenziteta prostornog kretanja (migracija). Opće kretanje stanovništva utvrđuje se popisima stanovništva, odnosno tipizacija općeg kretanja stanovništva odnosi se na analitičke pokazatelje unutar međupopisnog razdoblja. Za definiranje tipa općeg kretanja⁴⁷ ključni su ukupna međupopisna promjena (apsolutna i relativna) i ukupna prirodna promjena u razdoblju između dva uzastopna popisa. Migracijska komponenta ukupnog kretanja računa se kroz tzv. grubu migracijsku bilancu, a ovisno o njenom predznaku i vrijednostima prostorne jedinice svrstavaju se u jedan od dva osnovna tipa općeg kretanja, emigracijski (migracijska bilanca negativna) i imigracijski (migracijska bilanca pozitivna). Postoje 4 emigracijska i 4 imigracijska tipa općeg kretanja, a oni se određuju na temelju apsolutnih i relativnih odnosa ukupne međupopisne i ukupne prirodne promjene u određenom razdoblju, tj. između dvaju popisa. Određivanjem tipa općeg kretanja stanovništva definira se zapravo »demografski status« određenog prostora i na neki način predviđamo smjerove njegovog demografskog razvoja u budućnosti.

2.2.4.1. Tipizacija općeg kretanja stanovništva⁴⁸

»Analiza općeg kretanja stanovništva Hrvatske kao kompleksan pokazatelj demografskog razvoja u 63 godine (1948.-2011. godine) povrđuje osnovne zakonitosti ukupnog međupopisnog i ukupnog prirodnog kretanja stanovništva, odnosno odnosa između njih koji upućuju na izbugljenu demografsku prošlost i neizvjesnu budućnost Hrvatske. Ukupno stanovništvo RH ne ubrajamo u male populacije u analitičkom smislu, a još uvijek ni u populaciju koja biološki nestaje, s obzirom na ukupni hrvatski demografski potencijal i potencijal hrvatskoga nacionalnog teritorija mjereno položajem, sadržajima, značenjem, atraktivnošću mediteranske obale i slično, koji može ubuduće biti privlačna snaga imigracijske revitalizacijske varijante. Zato je važno razmotriti tipizaciju općega kretanja stanovništva i promjene tipova po međupopisnim razdobljima (Tabl. 20.), kako bi se mogla realnije razumjeti hrvatska demografska budućnost« (Šterc i Komušanac, 2012, 694-695).

⁴⁷ Tipizaciju općeg kretanja stanovništva na emigracijske i imigracijske tipove s podtipovima definirao je M.A.Friganović te je temelj svih daljnjih razrada i varijacija za ukupno kretanje.

⁴⁸ Osnovne zakonitosti i analiza općeg kretanja stanovništva RH od 1948.-2011. godine preuzete su, zajedno sa tabličnim i grafičkim prikazima, iz koautorskog rada objavljenog u časopisu Društvena istraživanja (Šterc, Komušanac, 2012.) s time da su dodani podaci Popisa stanovništva 2011. godine koji u trenutku izdavanja rada nisu bili objavljeni.

Tabl. 20. Tipizacija općeg kretanja stanovništva Republike Hrvatske u razdoblju 1948.-2011. godine.

POPIS	Broj stanovnika prema Popisu	Promjena broja stanovnika između dva popisa ¹		Ukupna prirodna promjena između dva popisa		Migracijska bilanca između dva popisa		TIP OPĆEG KRETANJA STANOVNIŠTVA IZMEĐU DVA POPISA
		Apsolutna	Relativna (%)	Apsolutna	Relativna (%)	Apsolutna	Relativna (%)	
Popis 1948.	3.779.858							
Popis 1953.	3.936.022	156.164	4,13	218.101	5,77	-61.937	-1,64	E ₁
Popis 1961.	4.159.696	223.674	5,68	334.081	8,49	-110.407	-2,81	E ₁
Popis 1971.	4.426.221	266.525	6,41	269.480	6,48	-2.955	-0,07	E ₁
Popis 1981.	4.601.469	175.248	3,96	207.324	4,68	-32.076	-0,72	E ₁
Popis 1991.	4.784.265	182.796	3,97	90.544	1,97	92.252	2,00	I ₁
Popis 2001.	4.437.460	-346.805	-7,25	-23.171	-0,48	-323.634	-6,76	E ₄
Popis 2011.	4.284.899	-152.561	-3,44	-96375	-2,17	-56.186	-1,27	E ₄

¹ Ukupna prirodna promjena procijenjena je za teritorij pripojen u popisu 1948. i 1953. godine, a ukupna prirodna promjena zbrojena je po kalendarskim godinama, a ne prema kritičnim momentima popisivanja stanovništva. Razliku su pri tom zbrajanju minimalne i nisu utjecale na promjenu tipa općeg kretanja stanovništva.

Izvor: Naselja i stanovništva RH 1857.-2001.; Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2009.; Statistička izvješća 1441.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

- »Poznato je kako je Hrvatska u svim međupopisnim razdobljima od 1948. do 1981. godine imala emigracijski E1 tipčega kretanja stanovništva, u kojem su obje komponente pozitivne, s tim da je ukupno prirodno kretanje bilo veće od popisom konstatiranoga porasta ukupnoga stanovništva. Tzv. gruba migracijska bilanca bila je, naravno, negativna i ukupno je u razdoblju iznosila više od 200 000 stanovnika (točnije: 207 375 stanovnika). Istodobno je prirodnim putem stanovništvo trebalo porasti za 1 028 986 stanovnika, koliko je iznosio prirodni prirast zabilježen u publikacijama vitalne statistike, ali nije, jer je kroz vanjsku emigraciju izgubljeno više od 200 000 stanovnika, što ne znači kako je to bila ukupna vanjska migracijska negativna bilanca. Pretpostavlja se da je osim tih 200 000 osoba, koje čine smanjenje rasta Hrvatske prirodnim putem, Hrvatsku dodatno u istom razdoblju napustilo iseljavanjem još gotovo 250 000 stanovnika i sve ju je to polako i sigurno vodilo primarno prema prirodnom padu, starenju ukupne populacije i svima ostalim demografskim negativnostima. Obzirom na gospodarski razvoj Hrvatske u odnosu na druge dijelove bivše zajednice, Hrvatska je prema osnovnim zakonitostima migriranja trebala imati pozitivnu migracijsku bilancu, ali nije, i bila je to najava budućih negativnih trendova i opće negativne demografske slike nakon 1981. godine. Iseljavanje iz Hrvatske nakon Drugoga svjetskog rata nisu uvjetovali samo gospodarski razlozi u okviru socijalističko-komunističkoga društva i gospodarstva nego i politički te tako determinirali približavanje Hrvatske izumiranju, a pokazalo se kasnije i sveopćoj demografskoj destrukciji koju je izazvala agresija na Hrvatsku.

Upravo je ovo iseljavanje i depopulacija ukupnoga stanovništva u prvim poslijeratnim popisima (utjecaj ratova) zaustavilo standardni demografski razvoj Hrvatske po teoriji demografske tranzicije.

- Ključna i radikalna promjena u sljedećem međupopisnom razdoblju od 1981. do 1991. godine dogodila se s prirodnim prirastom, koji je smanjen u odnosu na prethodno međupopisno razdoblje za čak 57%. Sve je to bila posljedica rečenog u prethodnoj točki, ali i čitavoga niza ostalih neposrednih i posrednih faktora tadašnjega stagnirajućeg društva i gospodarstva i nepovoljnog statusa Hrvatske u okviru bivše zajednice. Ukupno kretanje stanovništva bilo je gotovo isto kao i u prethodnom razdoblju (3,97%), migracijska bilanca pozitivna, a tip općega kretanja stanovništva bio je I_1 ili ekspanzija imigracijom, što je potpuno suprotan proces nego u prethodnim međupopisnim razdobljima. Pojavio se prvi put i takav tip općeg kretanja nužnost je za revitalizaciju ukupnog stanovništva. Pojavio se primarno zbog izrazitog smanjivanja ukupnog prirodnog prirasta i, naravno, zbog unutrašnjeg preseljavanja stanovništva (unutar bivše zajednice) prema razvijenijoj republici i obali, ali i preseljavanja Hrvata prema matičnoj populaciji. Bez ozbiljnije populacijske politike i gospodarskog razvoja i posebno sukladno trenutnom stupnju demografskog razvoja ne može se pojaviti više sam od sebe.

- U sljedećem međupopisnom razdoblju od 1991. do 2001. godine dogodile su se najradikalnije promjene, dijelom kao nastavak očekivanih procesa iz prethodnog razdoblja, a najviše kao posljedica agresije na Hrvatsku. Izrazit trend smanjivanja prirodnoga kretanja se nastavio pa se već u prvoj godini razdoblja (1991.) pojavio prirodni pad i traje sa sve većim intenzitetom sve do danas. Njega su samo ubrzali posredni i neposredni ratni gubici, a obzirom na to da se pojavio već na početku razdoblja, nisu bili presudni za smjer trenda. Ovime se posebno potvrđuje da ekspanzija imigracijom iz prethodnog razdoblja nije gotovo utjecala na prirodno kretanje stanovništva Hrvatske niti je pomladila ukupnu populaciju i stvarala osnovu za revitalizaciju. Tip općega kretanja bio je E_4 ili izumiranje stanovništva uvjetovano prije svega velikim iseljavanjem stanovništva iz Hrvatske zbog agresije i oslobađanja okupiranih dijelova Hrvatske (oko 320 000 stanovnika). U tom je razdoblju Hrvatska zbrinula velik broj Hrvata i ostaloga stanovništva iz svih dijelova bivše zajednice, a najviše iz Bosne i Hercegovine, dok je istodobno Hrvatsku napustio velik broj Srba (Šterc i Pokos, 1993; Živić i Pokos, 2004).

• Svi su trendovi i pokazatelji iz prethodnoga međupopisnog razdoblja upućivali na izumiranje ukupnoga stanovništva u Hrvatskoj od 2001. do 2011. godine, pa su se prvi rezultati popisa stanovništva s nestrpljenjem očekivali. Potvrdilo se ono što je bilo očekivano, s tom razlikom što nije očekivana takva depopulacija. Hrvatska je imala oko 150 000 stanovnika manje 2011. nego 2001. godine, a po prirodnom padu u istom razdoblju mogla je imati oko 100 000 manje. Pojava apsolutno i relativno velike negativne vanjske migracijske bilance (oko 50% prirodnog pada) ne može se opravdati ikakvom promjenom definicije stalnoga stanovništva ili bilo kojim drugim tehničkim razlozima. Hrvatska je demografska slika odraz svih zbivanja u prošlosti, a izumiranje ukupnoga stanovništva potvrda je svih negativnih pretpostavki o neizvjesnoj demografskoj budućnosti i razdjelnici između trajnog izumiranja i supstitucije te moguće revitalizacije stanovništva» (Šterc i Komušanac, 2012, 698-700). Tablica 21. prikazuje osnovne komponente općeg ili ukupnog kretanja stanovništva županija RH te tip općeg kretanja stanovništva županija na temelju apsolutnih i relativnih odnosa vrijednosti tih komponenti. Analiza tipova općeg kretanja županija 2011. godine pokazuje kako samo 7 županija ima jedan od oblika imigracijskog tipa općeg kretanja dok preostalih 14 županija ima emigracijski. Naznaka je to demografske ozbiljnosti budući je od posljednjeg popisa prošlo 6 godina, a napustilo nas je ukupno prema potvrđenim procjenama oko 250 000 osoba u razdoblju od 2011. do 2015. godine.

Tabl. 21. Tipizacija općeg kretanja stanovništva županija RH za razdoblje 2001. do 2011. godine

ŽUPANIJA	Broj stanovnika 2001	Broj stanovnika 2011	Međupopisna ukupna promjena	Relativna stopa ukupne međupopisne promjene	Apsolutna prirodna promjena	Gruba migacijska bilanca	Relativna stopa prirodne promjene	TIP OPĆEG KRETANJA
Bjelovarsko-bilogorska županija	133.084	119.764	-13.320	-10,01	-6.681	-6.639	-5,02	E4
Brodsko-posavska županija	176.765	158.575	-18.190	-10,29	-3.130	-15.060	-1,77	E4
Dubrovačko-neretvanska županija	122.870	122.568	-302	-0,25	563	-865	0,46	E2
Šibensko-kninska županija	112.891	109.375	-3.516	-3,11	-4.889	-163	-4,33	I4
Grad Zagreb	779.145	790.017	10.872	1,40	-5.710	16.582	-0,73	I2
Istarska županija	206.344	208.055	1.711	0,83	-4.179	4.763	-2,03	I3
Karlovačka županija	141.787	128.899	-12.888	-9,09	-9.462	-3.426	-6,67	E4
Koprivničko-križevačka županija	124.467	115.584	-8.883	-7,14	-5.437	-3.446	-4,37	E4
Krapinsko-zagorska županija	142.432	132.892	-9.540	-6,70	-7.413	-2.127	-5,20	E4
Ličko-senjska županija	53.677	50.927	-2.750	-5,12	-4.308	1.558	-8,03	I4
Međimurska županija	118.426	113.804	-4.622	-3,90	-18	-4.604	-0,02	E4
Osječko-baranjska županija	330.506	305.032	-25.474	-7,71	-9.787	-15.687	-2,96	E4
Požeško-slavonska županija	85.831	78.034	-7.797	-9,08	-2.135	-5.662	-2,49	E4
Primorsko-goranska županija	305.505	296.195	-9.310	-3,05	-10.241	-332	-3,35	I4
Sisačko-moslavačka županija	185.387	172.439	-12.948	-6,98	-10.315	-2.633	-5,56	E4
Splitsko-dalmatinska županija	463.676	454.798	-8.878	-1,91	3.954	-12.863	0,85	E3
Varaždinska županija	184.769	175.951	-8.818	-4,77	-5.455	-3.363	-2,95	E4
Virovitičko-podravska županija	93.389	84.836	-8.553	-9,16	-3.867	-4.686	-4,14	E4
Vukovarsko-srijemska županija	204.768	179.521	-25.247	-12,33	-3.035	-21.517	-1,48	E4
Zadarska županija	162.045	170.017	7.972	4,92	-159	6.078	-0,10	I2
Zagrebačka županija	309.696	317.606	7.910	2,55	-3.231	11.141	-1,04	I2
UKUPNO	4.437.460	4.284.889	-152.571	-3,44	-94.935	-62.951	-2,14	E4

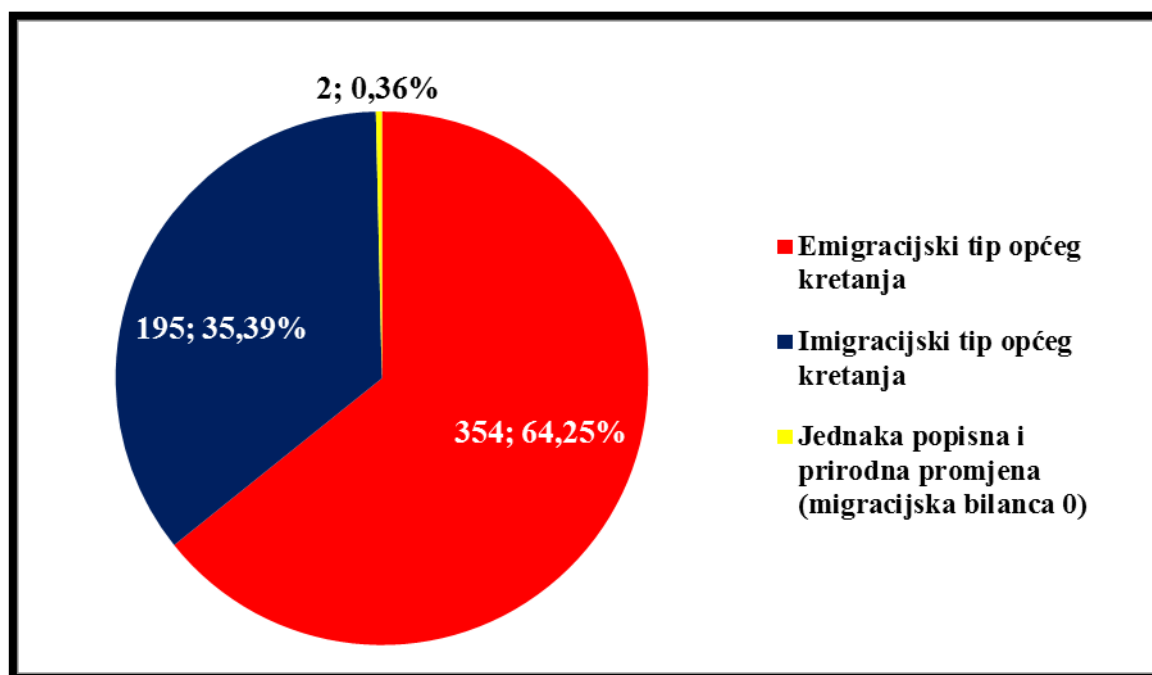
Izvor: Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2009.; Statistička izvješća 1441, : Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

- Grad Zagreb, Istarska, Šibensko-kninska, Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Zadarska i Zagrebačka županija imaju imigracijski tip (pozitivna gruba migracijska bilanca) općeg kretanja, a sve ostale županije emigracijski tip (negativna gruba migracijska bilanca) općeg kretanja stanovništva. Grad Zagreb, Zadarska i Zagrebačka županija imaju tip I₂- obnova imigracijom u kojem je popisom utvrđeno pozitivno kretanje veće od smanjenja prirodne promjene, Istarska županija ima tip I₃- slaba obnova imigracijom u kojem je popisom utvrđeno povećanje manje od stope prirodne promjene. Ličko-senjska, Primorsko-goranska i Šibensko-kninska županija imaju tip I₄- vrlo slabu obnovu imigracijom u kojem su obje komponente negativne, ali je učinak smanjenja prirodne promjene veći od popisom utvrđenog smanjenja (Tabl. 21.).

- Ukupno 14 županija RH ima emigracijski tip općeg kretanja stanovništva od čega čak 12 županija ima E₄ tip općeg kretanja ili izumiranje odnosno gotovo 60% županija RH ima stopu smanjenja prirodne pojave manju od stope popisom utvrđenog smanjenja što znači kako je obzirom na negativnost obiju komponenti demografska obnova prirodnim putem upitna. Dubrovačko-neretvanska županija ima E₂ tip općeg kretanja ili depopulaciju u kojem je stopa prirodne promjene još uvijek veća od stope popisom utvrđenog smanjenja. Splitsko-dalmatinska županija ima E₃ tip općeg kretanja ili izrazitu depopulaciju odnosno ima pozitivnu prirodnu promjenu ali je popisom utvrđeno kretanje negativno i ono je veće od stope prirodne promjene. Usporede li se udjeli površina županija u ukupnoj površini RH te tipove općeg kretanja dolazi se do podatka kako je 72,95% županijskog teritorija zahvaćenog nekim od oblika emigracijskog tipa općeg kretanja, a tipom E₄ ili izumiranjem 61,49% županijskog teritorija! Znakovito je kako niti jedna županija nema najblaže tj. najpovoljnije oblike imigracijskog ili emigracijskog tipa općeg kretanja, odnosno niti jedna nema I₁ tip ili porast imigracijom i E₁ tip ili emigraciju, tj. takav odnos u kojem su obje komponente ukupnog kretanja pozitivne; i ukupna prirodna promjena i ukupna međupopisna promjena.

Analiza tipova općeg kretanja stanovništva za razdoblje između 2001. i 2011. godine na razini gradova i općina potvrđuje nam alarmantnu razinu izumiranja na nižim prostornim jedinicama (Sl. 15., Sl. 16., Tabl.22.). Emigracijski tip općeg kretanja stanovništva imalo je ukupno 354 općina i gradova odnosno 64% svih općina i gradova, a imigracijski tip općeg kretanja samo 195 općina i gradova (36%) (Sl.15). Jedan od emigracijskih tipova općeg kretanja imalo je ukupno 80 gradova te ukupno 274 općina što čini gotovo podjednak relativni udio od 65% u ukupnom broju gradova i ukupnom broju općina. Ukupno su 44 grada imala jedan od oblika imigracijskih tipova općeg kretanja (35,48% svih gradova) i ukupno 151 općina (35,36% svih općina). Migracijsku bilancu 0, odnosno podjednaku ukupnu prirodnu i

ukupnu međupopisnu promjenu imali su općina Luka u Zagrebačkoj županiji i općina Ribnik u Karlovačkoj županiji te za njih nije određen tip općeg kretanja.

Sl. 15. Udio gradova i općina s pojedinim tipom općeg kretanja 2011. godine

Izvor: Priopćenja 7.1.1., Zagreb, 2002.-2012.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011., DZS, Zagreb.

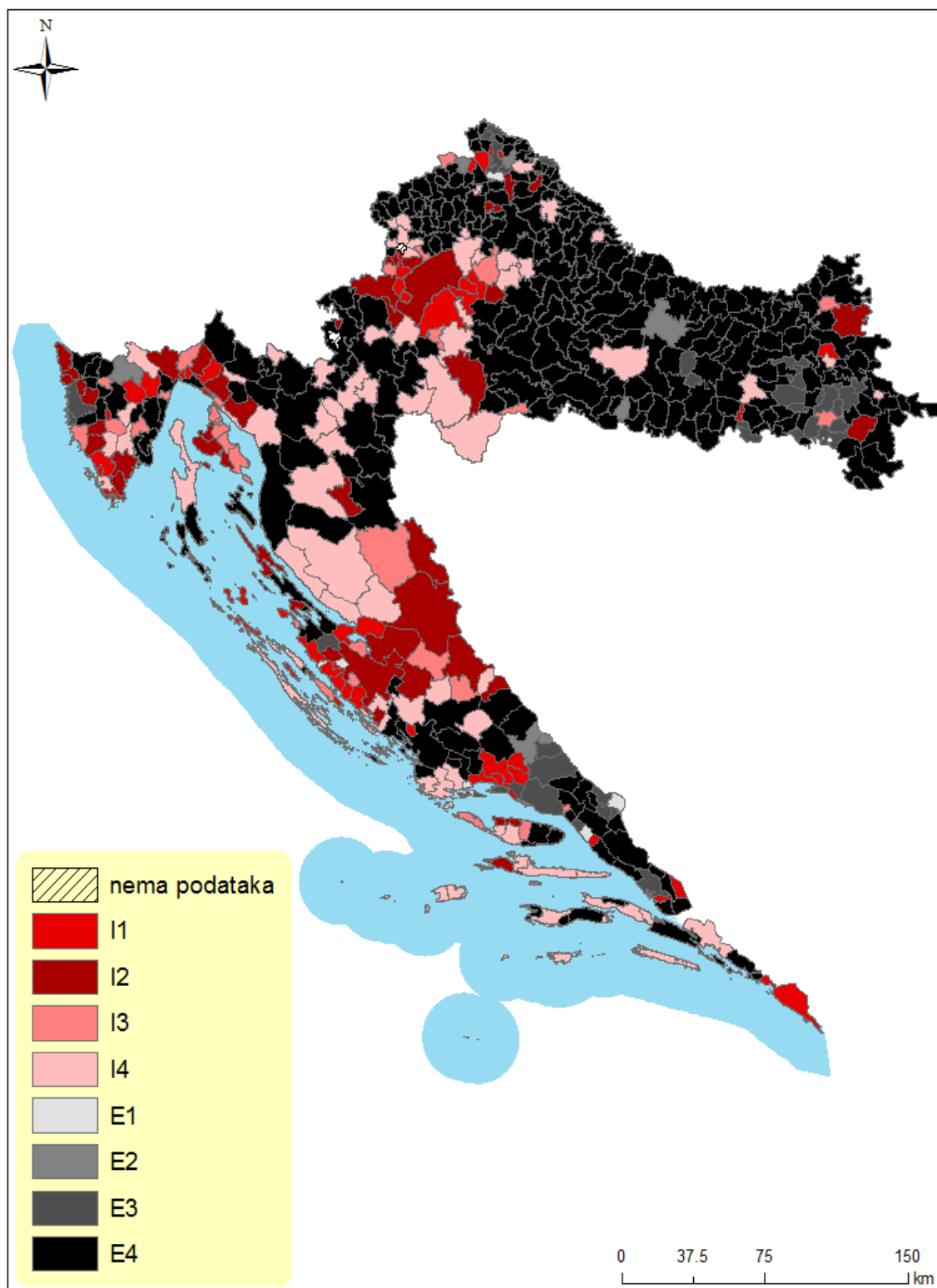
- Razmatrajući ukupan broj gradova i općina s emigracijskim tipom općeg kretanja (354) najviše je gradova i općina, imalo tip E₃ ili izrazitu depopulaciju i tip E₄ ili izumiranje, odnosno gotovo 97% svih gradova i općina s emigracijskim tipom općeg kretanja i gotovo 80% svih gradova i općina. E₄ tip ili izumiranje imalo je ukupno 303 gradova (54,99%), E₃ tip ili izrazitu depopulaciju 38 gradova i općina (6,90%), E₂ tip ili depopulaciju 7 gradova i općina (1,27%) te E₁ tip ili emigraciju 6 gradova i općina (1,09%) (Tabl.22.). Neki od oblika imigracijskog tipa općeg kretanja imalo je ukupno 195 gradova i općina, a najviše se odnosilo na tip I₄ ili vrlo slaba obnova imigracijom kojeg je imalo ukupno 74 gradova i općina (37,95% ili 13,43% svih gradova i općina) dok je najmanje gradova i općina, samo 29, imalo tip I₃ ili slabu obnovu imigracijom (14,87% ili 5,26% svih gradova i općina). Gradova i općina s tipom I₁ ili porastom imigracijom i s tipom I₂ ili obnovom imigracijom bio je gotovo podjednako; 47 u tipu I₂ (24,10% ili 8,53% svih gradova i općina) i 45 u tipu I₁ (23,08% ili 8,17% svih gradova i općina). Najčešća dva imigracijska tipa (I₄ i I₂) imalo je ukupno 121 gradova i općina što čini relativni udio od 62,05% gradova i općina s nekim od oblika imigracijskog tipa ili 21,96% svih gradova i općina.

Tabl. 22. Broj gradova i općina po tipovima općeg kretanja za razdoblje 2001. do 2011. godine

TIPOVI OPĆEG KRETANJA	BROJ GRADOVA I OPĆINA	% u emigracijskom ili imigracijskom tipu općeg kretanja	% u ukupnom broju gradova i općina
EMIGRACIJSKI TIPOVI OPĆEG KRETANJA	354	100,00%	
E ₁ - EMIGRACIJA	6	1,69%	1,09%
E ₂ - DEPOPULACIJA	7	1,98%	1,27%
E ₃ - IZRAZITA DEPOPULACIJA	38	10,73%	6,90%
E ₄ - IZUMIRANJE	303	85,59%	54,99%
IMIGRACIJSKI TIPOVI OPĆEG KRETANJA	195	100,00%	
I ₁ - PORAST IMIGRACIJOM	45	23,08%	8,17%
I ₂ - OBNOVA IMIGRACIJOM	47	24,10%	8,53%
I ₃ - SLABA OBNOVA IMIGRACIJOM	29	14,87%	5,26%
I ₄ - VRLO SLABA OBNOVA IMIGRACIJOM	74	37,95%	13,43%
OPĆINE S MIGRACIJSKOM BILANCOM 0	2	1,03%	0,36%
SVEUKUPNO	551		100,00%

Izvor: Priopćenja 7.1.1., Zagreb, 2002.-2012.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011., DZS, Zagreb.

- Prostorna distribucija pojedinih tipova općeg kretanja stanovništva gradova i općina od 2001. do 2011. godine na prvi pogled upućuje na ozbiljnu prijetnju buduću su veći prostori/regije zahvaćeni emigracijskim oblicima općeg kretanja, gotovo u prostornom kontinuitetu. Odnosi se to na područje Slavonije, Dalmatinske zagore, izoliranih brdskih prostora Gorskog kotara, sjevernih i pograničnih područja Like, sjeverne Istra uz granicu sa Slovenijom, raštrkanih naselja Hrvatskog zagorja, udaljenijih otoka i otočnih prostora i sl. (Sl.16). Imigracijski tipovi općeg kretanja ograničeni su na puno manja područja, a od »okupljenijih« prostora možemo izdvojiti okolna naselja Zagreba i Zagrebačku županiju, zadarsko područje (gotovo cijela županija), gradove i općine oko Splita, riječko primorje te južnu i jugozapadnu Istru (Sl.16.). Ostali gradovi i općine s nekim od oblika imigracijskog tipa općeg kretanja odnose se uglavnom na izolirane, pojedinačne primjere pozitivnosti u općem negativnom kretanju i u pravilu je riječ o većim gradovima i općinama.
- Osobito zabrinjava intenzitet emigracijskih tipova u gotovo cijeloj Slavoniji, odnosno gotovo svim gradovima i općinama te cijelih županija, a stanje je gotovo alarmantno u Brodsko-posavskoj, Bjelovarsko-bilogorskoj, Požeško-slavonskoj, Vukovarsko-srijemskoj, i Virovitičko-podravskoj županiji. Kartografski pregled to potvrđuje, ali i analitički podaci za tipove općeg kretanja stanovništva unutar navedenih županija tj. po pripadajućim gradovima i općinama (Tabl. 23.).

Sl. 16. Tipizacija općeg kretanja stanovništva RH po gradovima i općinama za razdoblje 2001. do 2011. godine

Izvor: Priopćenja 7.1.1., Zagreb, 2002.-2012.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011., DZS, Zagreb.

Tabl. 22. Tipovi općeg kretanja stanovništva gradova i općina za razdoblje 2001. do 2011. godine

ŽUPANIJA	0	E1	E2	E3	E4	E-uk	E- uk (%)	I1	I2	I3	I4	I-uk	I-uk (%)	UKUPNO
Bjelovarsko-bilogorska					23	23	100,00%					0	0,00%	23
Brodsko-posavska			1	3	23	27	96,43%	1				1	3,57%	28
Dubrovačko-neretvanska				1	10	11	50,00%	4			7	11	50,00%	22
Šibensko-kninska					5	5	26,32%	1	4	2	7	14	73,68%	19
Grad Zagreb						0	0,00%		1			1	100,00%	1
Istarska			1	2	12	15	38,46%	6	9	4	5	24	61,54%	39
Karlovačka	1				13	13	59,09%		1		7	8	36,36%	22
Koprivničko-križevačka					23	23	92,00%				2	2	8,00%	25
Krapinsko-zagorska					26	26	81,25%			1	5	6	18,75%	32
Ličko-senjska					4	4	33,33%		3	1	4	8	66,67%	12
Međimurska			1	6	14	21	84,00%	3			1	4	16,00%	25
Osječko-baranjska				5	32	37	88,10%	1	1	1	2	5	11,90%	42
Požeško-slavonska				2	7	9	90,00%				1	1	10,00%	10
Primorsko-goranska					12	12	34,29%	4	7	7	5	23	65,71%	35
Sisačko-moslavačka					13	13	68,42%		1	1	4	6	31,58%	19
Splitsko-dalmatinska		3	2	9	20	34	60,71%	7	3	3	9	22	39,29%	56
Varaždinska		1	1		20	22	78,57%	1	3	1	1	6	21,43%	28
Virovitičko-podravska			1		15	16	100,00%					0	0,00%	16
Vukovarsko-srijemska				9	18	27	90,00%		1	1	1	3	10,00%	30
Zadarska		2		1	5	8	24,24%	10	7	4	4	25	75,76%	33
Zagrebačka	1				8	8	23,53%	7	6	3	9	25	73,53%	34
UKUPNO	2	6	7	38	303	354	64,25%	45	47	29	74	195	35,39%	551

Izvor: Priopćenja 7.1.1., Zagreb, 2002.-2012.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. i 2011., DZS, Zagreb.

• Distribucija dvaju osnovnih tipove općeg kretanja stanovništva te zastupljenost pojedinih podtipova za gradove i općine unutar županija prikazana je u tablici 23. Najozbiljnija je situacija u Bjelovarsko-bilogorskoj i Virovitičko-podravskoj županiji koje uopće nemaju gradova i općina s nekim od imigracijskih tipova općeg kretanja stanovništva, a među gradovima i općinama s emigracijskim tipom prevladava sa preko 90% tip E₄ ili izumiranje. Brodsko-posavska županija ima ukupno 27 gradova i općina s emigracijskim tipom (96,43%) i samo jedan grad s imigracijskim tipom, a slična je situacija i u Požeško-slavonskoj županiji koja ima također samo jednu jedinicu s imigracijskom tipom, a ostalih 9 gradova i općina imaju emigracijski tip (90,00%). Nepovoljnu situaciju imaju još Vukovarsko-srijemska županija koja ima ukupno 27 gradova i općina u emigracijskom tipu (90,00%) i samo jednim gradom/općinom u imigracijskom tipu te Koprivničko-križevačka županija sa dva takva grada ili dvije općine, a preostalih 23 gradova i općina su u emigracijskom tipu (92,00%). Sve županije koje su imale više gradova i općina, odnosno preko 50%, u emigracijskom tipu su imale najzastupljeniji tip E₄ ili izumiranje! Podatak kako su kod Bjelovarsko-bilogorske, Karlovačke, Koprivničko-križevačke, Krapinsko-zagorske i Sisačko-moslavačke županije svi gradovi i općine u emigracijskom tipu bili u podtipu E₄ zaista svakog treba zabrinuti, pogotovo naše političare i čelnike koji upravljaju sustavom lokalnih i regionalnih jedinica.

- Najpovoljniju situaciju, odnosno distribuciju emigracijskih i imigracijskih tipova u odnosu na ukupan broj gradova i općina unutar županije imali su; Grad Zagreb koji je tretiran kao jedna prostorna jedinica, Zadarska (75,76% gradova i općina u imigracijskom tipu), Šibensko-kninska (73,68%), Zagrebačka (73,53%), Ličko-senjska (66,67%), Primorsko-goranska (65,71%) i Istarska županija (61,54%). Dubrovačko-neretvanska županija imala je podjednak udio gradova i općina u imigracijskom tipu i gradova i općina u emigracijskom tipu (50%:50%). Županija koja je jedina imala najveći broj gradova i općina u tipu I₁ ili porast imigracijom (u odnosu na ukupan broj gradova i općina u županiji) bila je Zadarska sa 10 gradova i općina odnosno čak 30% ukupnog broja gradova i općina. Šibensko-kninska, Ličko-senjska i Zagrebačka županija imale su najzastupljeniji I₄ tip ili vrlo slabu obnovu imigracijom, Grad Zagreb i Istarska I₂ tip ili obnovu imigracijom, a Primorsko-goranska županija podjednako zastupljene tipove I₂ i I₃ (Tabl.23.).

Tipizacija općeg kretanja stanovništva i osnovna podjela na imigracijske i emigracijske osnovne oblike na neki su način potvrda prostornih obilježja, potencijala i resursa te potvrđuju razlike u društveno-gospodarskim obilježjima. Emigracijski tipovi u pravilu su manje razvijeni i iz njih stanovništvo iseljava, a imigracijski su razvijeniji te su stoga privlačniji stanovništvu. Opće ili ukupno kretanje stanovništva na razini cijele države najviše određuju trendovi prirodnog kretanja, ali u pojedinim dijelovima, tj. na nižim prostornim razinama je moguć i prevladavajuć utjecaj migracije, odnosno emigracije, bilo unutrašnje koje obuhvaća preseljavanja unutar države bilo vanjske migracije izvan državne granice ili kombinacije i jednih i drugih navedenih procesa. Prelaskom prirodne promjene i migracijskog salda u negativne vrijednosti izgledni su granični tipovi između tipa E₄ (izumiranja) ili tipa I₄ (vrlo slaba obnova imigracijom), a relativnim odnosima među tim pokazateljima moguće je odrediti prevladavajući oblik kretanja stanovništva u smanjivanju ukupne populacije.

2.2.5. Osnovne demografske strukture

Poznavanje strukture stanovništva bilo ukupnog, bilo izdvojenog na nekoj prostornoj jedinici ili po nekom specifičnom obilježju pomaže u razmatranju intenziteta i obilježja demografskih procesa i postavljanju osnova opće razvojne perspektive nekog prostora. Ukupnost razvoja nekog prostora ovisi o prirodnoj osnovi, društveno-povijesnim uvjetima, valorizaciji prostornih specifičnosti, načinu upravljanja, strateškom odlučivanju itd., no osnovni potencijal i resurs prostora moraju biti ljudi. Definiranje ukupnog, općeg i sl. razvoja

ne smije zaobići stanovništvo koje mora, bez obzira na blagodati, ljepote, resurse prirodne osnove i sl., biti pokretač svakog oblika promjena u prostoru i u konačnici glavni činitelj i nositelj razvoja. Osnovne demografske strukture razmatraju se prema različitim obilježjima, dobi, spolu, obrazovanju, vjeri, socijalnim pokazateljima, gospodarskim djelatnostima i sl., a osnovni im je cilj razumijevanje složenih prostornih uvjetovanja te planiranje i usmjeravanje nekih budućih procesa sukladno trendovima (Nejašmić, 2005). Analizom demografskih struktura izdvajaju se osnovni demografski i prostorni potencijali te definira ukupnost razvoja izdvojenih prostornih jedinica, čitavih regija i osobito ruralnih prostora (Ransom, 2004).

Nezahvalno je izdvojiti neku od struktura, no primarno je za demografe najvažnija dobno-spolna struktura stanovništva o kojoj ovisi mogućnost bioreprodukcije i obnove stanovništva prirodnim putem što se iskazuje kroz razne kontingente, fertilni kontingent, ukupni (totalni) ili specifični i sl. Poremećaji u vitalnoj (biodinamičkoj) strukturi stanovništva u pravilu najavljuju probleme u budućnosti, a suvremeni čimbenici kočenja demografskog razvoja Hrvatske to u potpunosti potvrđuju. Iseljavanjem mladog i obrazovanog stanovništva iz Hrvatske (pojedinaца i njihovih obitelji), gubi se nepovratno naš domicilni fertilni, reprodukcijски, revitalizacijski, radni, obrazovni, ekonomski i ini potencijal. Demografska je obnova u uvjetima narušenog biodinamičkog sastava stanovništva, izumiranja stanovništva u našim gradovima i općinama, kontinuiranog prirodnog pada, negativne migracijske bilance, prevladavajućeg emigracijskog tipa općeg kretanja, starenja stanovništva itd., sasvim upitna. Iseljavanjem se smanjuje radni kontingent i javlja čitav niz pitanja u održavanju radnog (ekonomskog) potencijala; problem dostatnosti radne snage, uvoza radne snage, identiteta i društvenih vrijednosti uvezenih radnika, selektivnosti po strukturama, supstitucija stanovništva u dugoročnijim prognozama i slično. Izrazito starenje ukupnog stanovništva smanjuje ekonomsku aktivnost, povećava umirovljeničku populaciju, opterećuje mirovinski sustav, koči inovacije i razvoj poduzetništva te najvažnije potpuno zaustavlja prirodnu obnovu i revitalizaciju domicilnim stanovništvom.

2.2.5.1. Dobno-spolni sastav

Dobno-spolni sastav je, kao što je već istaknuto, najvažniji pokazatelj starosti ukupne populacije, kapaciteta prirodne obnove i revitalizacije stanovništva. Dobna i spolna struktura stanovništva važne su i razmatraju se zajedno obzirom da su to odrednice bioreprodukcije odnosno biološki činitelji rađanja. Bioloških pokazatelja je zaista mnogo no najčešće se uzima odnos muškaraca i žena u njihovom fertilnom razdoblju, opće i specifične stope fertiliteta i sl. dok se ti odnosi grafički i analitički prikazuju kroz analizu odnosa petogodišnjih dobnih skupina i zastupljenosti muškaraca i žena u svakoj dobnoj skupini (tzv. histogram).

Prikaz dobno-spolne strukture stanovništva Hrvatske po dobnim skupinama nalazi se na slici 17. za 2015. godinu (procjena DZS-a). Prvi pogled na sliku otkriva glavni problem stanovništva Hrvatske koji će potvrditi i analiza tipova starosti ukupne populacije, a to je evidentno smanjivanje relativnog udjela mladog stanovništva (0-19 godina) i povećanje udjela starog stanovništva (starijeg od 60 godina). Udio mladog stanovništva prema procjeni DZS-a za sredinu 2015. godine iznosio je 20,35%, a starog stanovništva za gotovo 5% više odnosno 25,94%. Zrelog stanovništva (20-59 godina) bilo je očekivano najviše u ukupnom stanovništvu Hrvatske budući pokriva najveći raspon godina (najviše petogodišnjih dobnih skupina) i 2015. godine iznosio je 53,71% (Tabl. 24.).

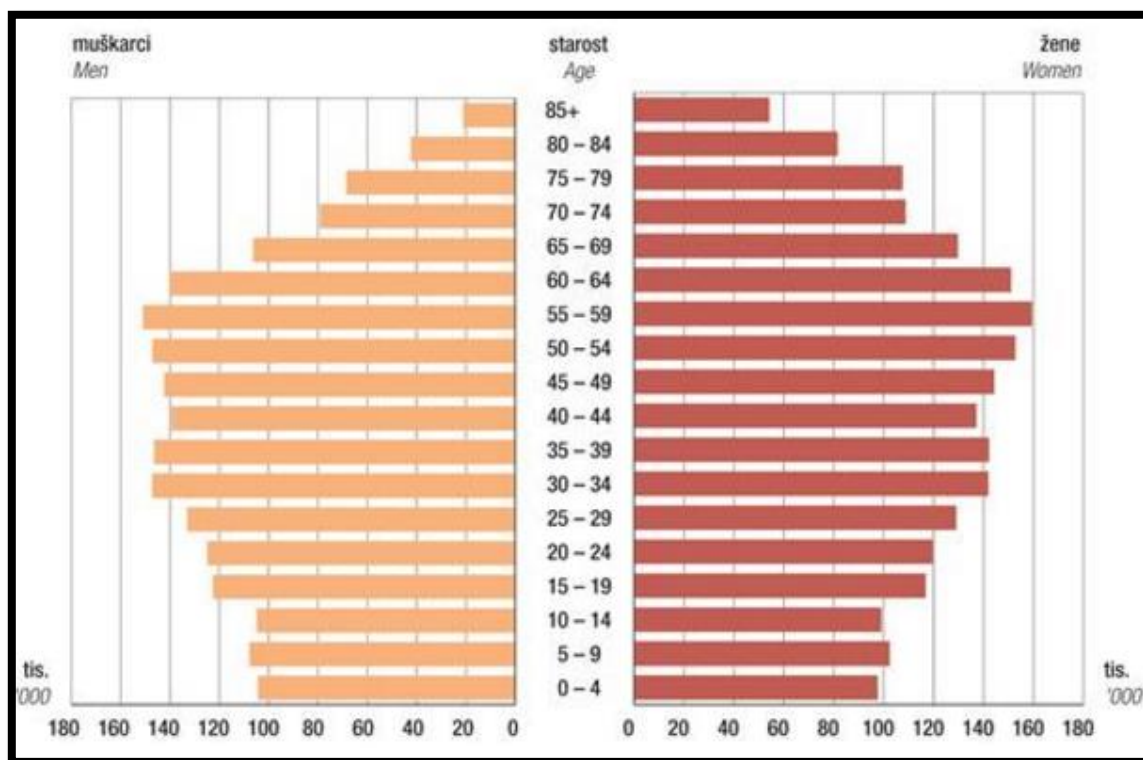
Tabl. 24. Udjeli stanovništva RH 2015. godine (procjena sredinom godine)

MLADO STANOVNIŠTVO (0-19)					
UKUPNO		M	%	Ž	%
855.412	20,35%	439.587	51,39%	415.825	48,61%
ZRELO STANOVNIŠTVO (19-59)					
UKUPNO		M	%	Ž	%
2.257.771	53,71%	1.131.524	50,12%	1.126.247	49,88%
STARO STANOVNIŠTVO (60 i više godina)					
UKUPNO		M	%	Ž	%
1.090.421	25,94%	457.529	41,96%	632.892	58,04%
4.203.604	100,00%	2.028.640	48,26%	2.174.964	51,74%

Izvor: Priopćenje 7.1.4., Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, DZS, Zagreb.

Najviše je stanovništva u dobnim skupinama 50-54 i 55-59 godina, gotovo 610 000 osoba (15% ukupnog stanovništva) odnosno u prijelaznim dobnim skupinama koje će za 15-ak godina izaći iz radnog i preći u uzdržavano stanovništvo. Najmanje stanovništva je u rasponu od 70 godina i više što je u skladu s očekivanim trajanjem života, a u tom se okviru 2015. godine nalazi oko 560 000 osoba ili 13% ukupnog stanovništva. Poslije petogodišnje skupine

stanovništva starijeg od 70 godina najmanje je stanovnika u dobnoj skupini od 0-4 godine, oko 201 000 djece ili 5% ukupnog stanovništva (Sl.17.). Ukupno stanovništvo Hrvatske sredinom 2015. godine čine muškarci s relativnim udjelom 48,26%, a žene s udjelom od 51,74%. Udjeli stanovništva prema dobi i spolu pokazuju veću relativnu zastupljenost muškaraca u mladom i zreлом stanovništvu, a žena u starijim dobnim skupinama (Tabl. 24.).

Sl. 17. Stanovništvo Hrvatske prema starosti i spolu, procjena sredinom 2015. godine

Izvor: Priopćenje 7.1.4., Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, DZS, Zagreb.

Poremećaje u dobno-spolnom sastavu, odnosno smanjivanje mlade baze i povećanje stare baze stanovništva potvrđuje i kretanje opće stope fertiliteta i stope ukupnog fertiliteta (a i specifičnih stopa) (Tabl.25.) Opća stopa fertiliteta bila je 2015. godine na gotovo jednoj razini kao i 2011. godine i iznosi 40,3, a u godinama između uglavnom je rasla i blago rasla do 2013. te ponovno padala. Stopa totalnog fertiliteta, odnosno prosječan ukupan broj djece koje rodi žena ostala je ista 2015. i 2011. i iznosila je 1,41, a do 2014. godine bilježila je nestabilan relativni porast što je u skladu i s porastom opće stope fertiliteta. Smanjivanje stopa fertiliteta nakon 2013. godine poklapa se i s vremenskim okvirom povećanog iseljavanja mlade i obrazovne populacije s kojom odlazi naš fertilni, radni i ini demografski potencijal (Akrap, 2012, 2013). Ni činjenica kako najveći broj žena u fertilnoj dobi ima djecu u dobnim

skupinama 25-29 i 30-34 godina ne ide u prilog demografskoj obnovi domicilnom populacijom obzirom na trend kasnijeg rađanja i rađanja manjeg broja djece po jednoj ženi.

Tabl. 25. Stope fertiliteta RH od 2011. do 2015. godine

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Opća stopa fertiliteta	40,6	43,4	41,8	41,9	40,3
Stopa totalnog fertiliteta	1,41	1,52	1,46	1,46	1,41
Specifične stope fertiliteta					
Starost majke					
Do 15 godina	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
15 – 19	11,4	11,4	10,6	10,2	9,6
20 – 24	51,6	54,4	49,4	47,5	44,2
25 – 29	93,3	98,8	94,2	92,6	88,9
30 – 34	82,7	91,1	89,6	91,2	88,1
35 – 39	35,8	39,8	40,1	41,7	42,3
40 – 44	6,3	7,4	7,5	8,4	7,6
45 – 49	0,3	0,4	0,5	0,4	0,5
50 i više	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Izvor: Statistički ljetopis RH 2016. godine, DZS, Zagreb.

2.2.5.1.1. Starenje stanovništva

Razmatrajući trendove prirodnog kretanja i pojavu prirodnog pada početkom 90-ih godina koji se posljednjih 25 godina konstantno intenzivira, obilježja vanjskih i unutrašnjih migracijskih procesa i povećanje negativne migracijske bilance te prevladavajući emigracijski podtip općeg kretanja stanovništva (izumiranje), starenje ukupnog stanovništva Hrvatske sasvim je očekivana posljedica spomenutih negativnih procesa (Nejašmić i Toskić, 2013). Promjene relativnog odnosa mladog i starog stanovništva te sukladno tome i promjene tipova dobnog sastava ukupnog stanovništva Hrvatske od 1991. do 2015. godine pokazuju nam »demografsku dramu« i ozbiljnost opće hrvatske demografske slike. Stvarne razmjere starenja potvrđuje nam kretanje tipova dobnog sastava stanovništva gradova i općina koji ujedno najavljuju izvjesnost revitalizacije za većinu jedinica lokalne i regionalne samouprave s tek ponekim primjerima demografske mladosti. Tablica 25. prikazuje dobní sastav i tipove dobnog sastava⁴⁹ za odabrane godine koje potvrđuju relativan, stabilan i brz porast udjela stanovništva starijeg od 60 godina, zadržavanje udjela zrelog stanovništva na gotovo

⁴⁹ Tipovi dobnog sastava preuzeti su iz tipizacije S. Šterca (1986b) koja razlikuje 7 tipova dobnog sastava prema razrađenim kriterijima tj. rasponu udjela mladog i starog stanovništva. Sve kasnije tipizacije dobnog sastava su varijante ove postavljene osnove.

jednakim razinama te smanjivanje udjela mladog stanovništva. Popis 2011. godine po prvi puta je zabilježio veći udio starog od udjela mladog stanovništva u ukupnoj populaciji Hrvatske, a zabrinjavajuć je intenzitet relativnog porasta starog stanovništva i smanjivanja mlade baze stanovništva. Analizirajući kretanje udjela mladog stanovništva od 1991. do 2015. godine utvrđeno je konstantno smanjivanje, odnosno u 24 godine relativni udio mladih smanjen je za ukupno 5,83% i iznosi 20,35%. Udio starog stanovništva u istom razdoblju povećan je za čak 8,49% i iznosi 25,94% (Tabl.26.). Udio zrelog stanovništva na razini je nešto više od polovine ukupne populacije i prosječno za spomenute godine iznosi 54,47%, a znakovito je kako se i taj udio smanjuje od 2011. godine što upućuje na prelazak zrelog stanovništva u starije.

Tabl. 26. Tipovi dobnog sastava stanovništva Hrvatske od 1991. do 2015. godine

GODINA	Mlado	Zrelo	Staro	nepoznato	Tip dobnog sastava stanovništva
	%	%	%	%	
	0-19	20-59	≥ 60		
1991.	26,18%	54,86%	17,45%	1,51%	STAROST
2001.	23,74%	54,30%	21,53%	0,43%	DUBOKA STAROST
2011.	20,92%	55,01%	24,07%	0,00%	DUBOKA STAROST
2015.	20,35%	53,71%	25,94%	0,00%	DUBOKA STAROST

Izvor: Popis stanovništva 1991., 2001.; Statističko izvješće 1468, Stanovništvo prema starosti i spolu 2011., DZS, Zagreb; Procjena stanovništva RH u 2015., DZS, Zagreb.

Relativna promjena mladog stanovništva za početnu i završnu godinu tj. za 1991./2015. iznosila bi čak čak -31,70%, a starog stanovništva +30,61% što znači kako je intenzivnije smanjivanje mladog stanovništva što ne čudi obzirom na nepovoljna obilježja prirodnog kretanja. Spomenuta relativna kretanja triju osnovnih dobnih skupina u razmatranom razdoblju rezultirala su promjenama u tipovima dobnog sastava stanovništva. Popis stanovništva 1991. godine (kada nas je apsolutno bilo najviše i kada je prirodna promjena bila još uvijek pozitivna) pokazao je kako je RH prema odnosu mladog i starog stanovništva u tipu dobnog sastava starost dok su u 2001. godini ti odnosi bili gotovo izjednačeni i Hrvatska je već nakon jednog međupopisnog razdoblja prešla u tip duboke starosti koju je potvrdio i Popis stanovništva 2011. godine (Tabl.26.). Procijenjeni podaci DZS-a za 2015. godinu pokazuju da smo i dalje u tipu duboke starosti iako podatak od 20,35% mladog stanovništva ukazuje da smo na prijelazu prema tipu izrazito duboke starosti (granica je prema tipizaciji postavljena na 20%). Treba napomenuti činjenicu kako su udjeli stanovništva po dobi za 2015. godinu definirani na temelju procjene ukupne populacije koja zasigurno nije na razini

4,2 milijuna stanovnika što je potvrdio podatak kako je ukupno u 5 godina Hrvatsku napustilo oko 250 000 osoba (prema vanjskim statističkim izvorima). Prema intenzitetu iseljavanja u posljednje 3 godine realno je pretpostaviti ukupni broj stanovnika oko 4 milijuna ili nešto manje, a sukladno prirodnom padu, udio mladog stanovništva bi bio ispod 20%. Time bi tip dobrog sastava već sad zasigurno bio izrazito duboka starost. Razmatre li se samo popisne godine (bez procijenjenih podataka za 2015. godinu) evidentno se najveće smanjenje udjela mladog (-14%) i povećanja starog stanovništva (8%) dogodilo između popisa 2001. i 2011. godine što je relevantna naznaka razmjera starenja i još drastičnijeg stanja koji će pokazati rezultati popisa 2021. godine.

Razmjere starenja ukupnog stanovništva Hrvatske potvrđuju i još brojni drugi analitički pokazatelji prikazani u tablici 27. Prosječna starost ukupnog stanovništva povećala se sa 41,80 godina 2011. na 42,60 2015. godine pri čemu je zabilježen blaži porast u prosječnoj starosti muškaraca u odnosu na prosječnu starost ženskog stanovništva. Indeks starenja stanovništva Hrvatske u konstantnom je rastu od 2011. godine, kako ukupnog stanovništva koji je iznosio 2015. godine 127,50, tako i pojedinačnog indeksa starenja muškaraca i indeksa starenja kod žena. Vrijednosti indeksa starenja su puno izraženije kod žena nego muškaraca, odnosno indeks starenja je kod žena puno veći i iznosi 2015. godine 152,20 dok je kod muškaraca 104,10. Fertilni kontingent, odnosno relativni udio žena u razdoblju 15-49 godina, je također u razmatranom razdoblju opadao, sa 43,80% 2011. na 42,80% 2015. godine i može se reći kako je to jedini pokazatelj koji zbog sporijeg pada potvrđuje mogućnost revitalizacije domicilnom populacijom. Kratkoročni je to potencijal čija je izdrživost, u uvjetima nepostojanja populacijske politike i neprovođenja pronatalitetnih mjera, poprilično izvjesna.

Tabl. 27. Prosječna starost, indeks starenja i fertilni kontingent stanovništva Republike Hrvatske od 2011. do 2015. godine

GODINA	Prosječna starost			Indeks starenja, %			Fertilni kontingent, 15 – 49, %
	Ukupno	Muškarci	Žene	Ukupno	Muškarci	Žene	Žene
2011.	41,80	40,00	43,50	115,70	92,90	139,70	43,8
2012.	42,00	40,20	43,70	117,80	95,10	141,70	43,6
2013.	42,20	40,30	43,90	121,00	98,00	145,20	43,4
2014.	42,40	40,50	44,10	123,90	100,80	148,40	43,1
2015.	42,60	40,70	44,30	127,50	104,10	152,20	42,8

Izvor: Priopćenje 7.1.4., Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2015., DZS, Zagreb.

Općenito gledajući prosječna starost žena povećala se sa 43,50 godina 2011. na 44,30 godina 2015. godine, a veća prosječna starost žena od muškaraca još je jedan u nizu

negativnih pokazatelja. Najveću prosječnu starost, prema Popisu 2011., među županijama imaju Ličko-senjska (46,9), Karlovačka (46,0) i Šibensko-kninska (45,7), a najmanju prosječnu starost Međimurska (41,8) te s podjednakim vrijednostima Zagrebačka (42,2) i Splitsko-dalmatinska županija. Popis 2011. godine pokazao je kako među gradovima i općinama najveću prosječnu starost imaju općine Cijevane (67,8), Ervenik (61,4) i Kijevo (57,2) u Šibensko-kninskoj te općina Žumberak (56,8) u Zagrebačkoj županiji. Najmanju prosječnu starost imale su općine Voćin (34,2) u Virovitičko-podravskoj, Pribislavec (36,8) u Međimurskoj, Gundinci (37,3) u Brodsko-posavskoj te Vođinci (37,5) u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Razmatrajući samo gradove najveću prosječnu starost ima grad Vrlika u Splitsko-dalmatinskoj županiji, a najmanju prosječnu starost grad Imotski (37,6) u Splitsko-dalmatinskoj županiji.

Prema preuzetoj tipizaciji dobnog sastava iz magistarskog rada prof. Šterca (1986b) određeni su i tipovi dobnog sastava stanovništva gradova i općina i to prema Popisu 2011. godine, jer su podaci za godine poslije popisa procijenjeni i ne mogu, sukladno poznavanju zakonitosti biti realni. Rezultate analize županije, gradova i općina po tipovima dobnog sastava 2011. godine (Tabl.28.) treba staviti u kontekst vremenskog odmaka od gotovo 6 godina i sveprisutnog iseljavanja mladih kojim se dobná struktura dodatno pogoršava. Analizirajući podatke na državnoj razini Hrvatska je iz tipa starosti 1991. u samo jednom međupopisnom razdoblju prešla u tip duboke starosti 2001. godine. Takvo intenzivno starenje Hrvatske unutar samo jednoga međupopisnog razdoblja, primarno uvjetovano negativnim trendovima svih osnovnih demografskih pokazatelja u dužem prethodnom razdoblju, a sekundarno intenzivirano agresijom na Hrvatsku, uz pojavu negativne migracijske bilance vanjske migracije, najavilo je, usmjerilo i uvjetovalo proces starenja u Hrvatskoj nakon 2001. godine. Veća zastupljenost nepovoljnih tipova dobnog sastava te intenzitet kojim se mijenja tip dobnog sastava na nižim prostornim razinama, županijskoj te gradskoj/općinskoj, u kratkom vremenskom razdoblju, osobito zabrinjava. Analizom zastupljenosti tipova dobnog sastava gradova i općina unutar županija ističu se slijedeće zakonitosti (Tabl.28.: Tabl.29.);

- Najviše gradova i općina RH 2011. godine, čak njih 343 ili 61,69% bilo je u tipu starost, slijedi 171 gradova i općina u tipu izrazito duboke starosti (30,76%), 35 gradova i općina u tipu duboke starosti (6,29%), a samo 7 gradova i općina bilo je u tipu kasne mladosti (1,26%). Relativna zastupljenost pojedinih tipova dobnog sastava pokazuje doista alarmantnu situaciju obzirom na podatak kako nam je ukupno 514 gradova i općina, odnosno 92,45% njih, imalo 2011. godine tip dobnog sastava starost i izrazito duboka starost (Tabl.28.). Ukupno je ta dva

tipa dobnog sastava imalo 111 gradova, tj. 84,40% svih gradova u RH, te ukupno 403 općine ili 93,94% svih općina u RH. Niti jedan grad ili općina u Hrvatskoj nisu imali 2011. godine tip dobnog sastava mladost i izrazitu mladost pa nažalost potvrđuje vrlo lošu dobnu strukturu gradova i općina RH. Najpovoljniji dobní sastav među četiri najveća grada ima Split koji je u tipu starosti, Zagreb i Osijek su u tipu duboke starosti, a daleko najnepovoljniji sastav ima Rijeka u tipu izrazito duboke starosti. Sukladno trendovima svih demografskih kretanja i pokazateljima (i činjenici kako je od popisa prošlo gotovo 6 godina) za očekivati je prijelaz većeg broja gradova i općina iz tipa starosti/duboke starosti u tip duboke starosti/izrazito duboke starosti, odnosno u nepovoljniji dobní sastav.

Tabl. 28. Broj gradova i općina s određenim tipom dobnog sastava 2011. godine

TIP DOBNOG SASTAVA	Ukupno gradova i općine	Ukupno gradova i općine (%)
STAROST	343	61,69%
IZRAZITO DUBOKA STAROST	171	30,76%
DUBOKA STAROST	35	6,29%
KASNA MLADOST	7	1,26%
NA PRAGU STAROSTI	0	0,00%
MLADOST	0	0,00%
IZRAZITA MLADOST	0	0,00%
UKUPNO	556	100,00%

Izvor: Stanovništvo po spolu i starosti, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

- Prevladavajući tip dobnog sastava starost (prema broju gradova i općina s tim tipom) ima čak 14 hrvatskih županija, a Virovitičko-podravska, Brodsko-posavska i Požeško-slavonska županija imaju relativnu zastupljenost tog tipa s preko 90 % u odnosu na njihov ukupan broj gradova i općina. Grad Zagreb koji se tretira kao zasebna prostorna jedinica posebnog statusa jedini je među županijama s tipom duboke starosti⁵⁰. Tip izrazito duboke starosti, odnosno po tipizaciji najnepovoljnije relativne odnose mladog i starog stanovništva ima 6 hrvatskih županija; Istarska, Karlovačka, Ličko-senjska, Primorsko-goranska, Sisačko-moslavačka i Šibensko-kninska. Među njima se po relativnoj zastupljenosti tog tipa u odnosu na ukupan županijski broj gradova i općina mogu izdvojiti one s najnepovoljnijim dobnim sastavom, a to su Šibensko-kninska (80,00%), Ličko-senjska (75,00%) i Primorsko-goranska (72,22%) županija. Istarska županija ima gotovo podjednak udio gradova i općina u tipu izrazito duboke

⁵⁰ Pri analizi su zbrojeni podaci za naselje tj. grad Zagreb i ostala naselja koja administrativno pripadaju Gradu Zagrebu te je na temelju sumarnih podataka određen tip dobnog sastava za cijelu prostornu jedinicu.

starosti i tipu duboke starosti (41,46%: 39,02%), a Sisačko-moslavačka gotovo jednake relativne odnose gradova i općina s tipom izrazito duboke starosti i tipom starosti (52,63%:47,37%) (Tabl.29.). Gradova i općina koji su bili 2011. godine u tipu kasna mladost bilo je samo 7, odnosno tek 1,26% svih gradova i općina u Hrvatskoj od čega je bilo 6 općina i 1 grad. Dvije takve lokalne (samoupravne) jedinice je imala Brodsko-posavska županija (Općina Gundinci i Općina Sikirevci), a po jednu lokalnu jedinicu imale su Bjelovarsko-bilogorska (Općina Đulovac), Međimurska (Općina Pribislavec), Splitsko-dalmatinska (Grad Imotski), Vukovarsko-srijemska (Općina Vođinci) i Virovitičko-podravka županija (Općina Voćin).

Tabl. 29. Tipovi dobnog sastava gradova i općina unutar županije 2011. godine

ŽUPANIJA	duboka starost 8%)	izrazito duboka starost	kasna mladost (%)	starost (%)	Ukupni zbroj
Bjelovarsko-bilogorska	0,00%	21,74%	4,35%	73,91%	23
Brodsko-posavska	0,00%	0,00%	7,14%	92,86%	28
Dubrovačko-neretvanska	0,00%	36,36%	0,00%	63,64%	22
Grad Zagreb	100,00%	0,00%	0,00%	0,00%	1
Istarska	39,02%	41,46%	0,00%	19,51%	41
Karlovačka	18,18%	68,18%	0,00%	13,64%	22
Koprivničko-križevačka	0,00%	16,00%	0,00%	84,00%	25
Krapinsko-zagorska	6,25%	21,88%	0,00%	71,88%	32
Ličko-senjska	0,00%	75,00%	0,00%	25,00%	12
Međimurska	0,00%	12,00%	4,00%	84,00%	25
Osječko-baranjska	4,76%	11,90%	0,00%	83,33%	42
Požeško-slavonska	0,00%	10,00%	0,00%	90,00%	10
Primorsko-goranska	22,22%	72,22%	0,00%	5,56%	36
Sisačko-moslavačka	0,00%	52,63%	0,00%	47,37%	19
Splitsko-dalmatinska	1,82%	34,55%	1,82%	61,82%	55
Šibensko-kninska	0,00%	80,00%	0,00%	20,00%	20
Varaždinska	3,57%	7,14%	0,00%	89,29%	28
Virovitičko-podravka	0,00%	0,00%	6,25%	93,75%	16
Vukovarsko-srijemska	0,00%	22,58%	3,23%	74,19%	31
Zadarska	0,00%	35,29%	0,00%	64,71%	34
Zagrebačka	0,00%	14,71%	0,00%	85,29%	34
Ukupni zbroj	6,29%	30,76%	1,26%	61,69%	556

Izvor: Stanovništvo po starosti i spolu 2011. godine; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, DZS, Zagreb.

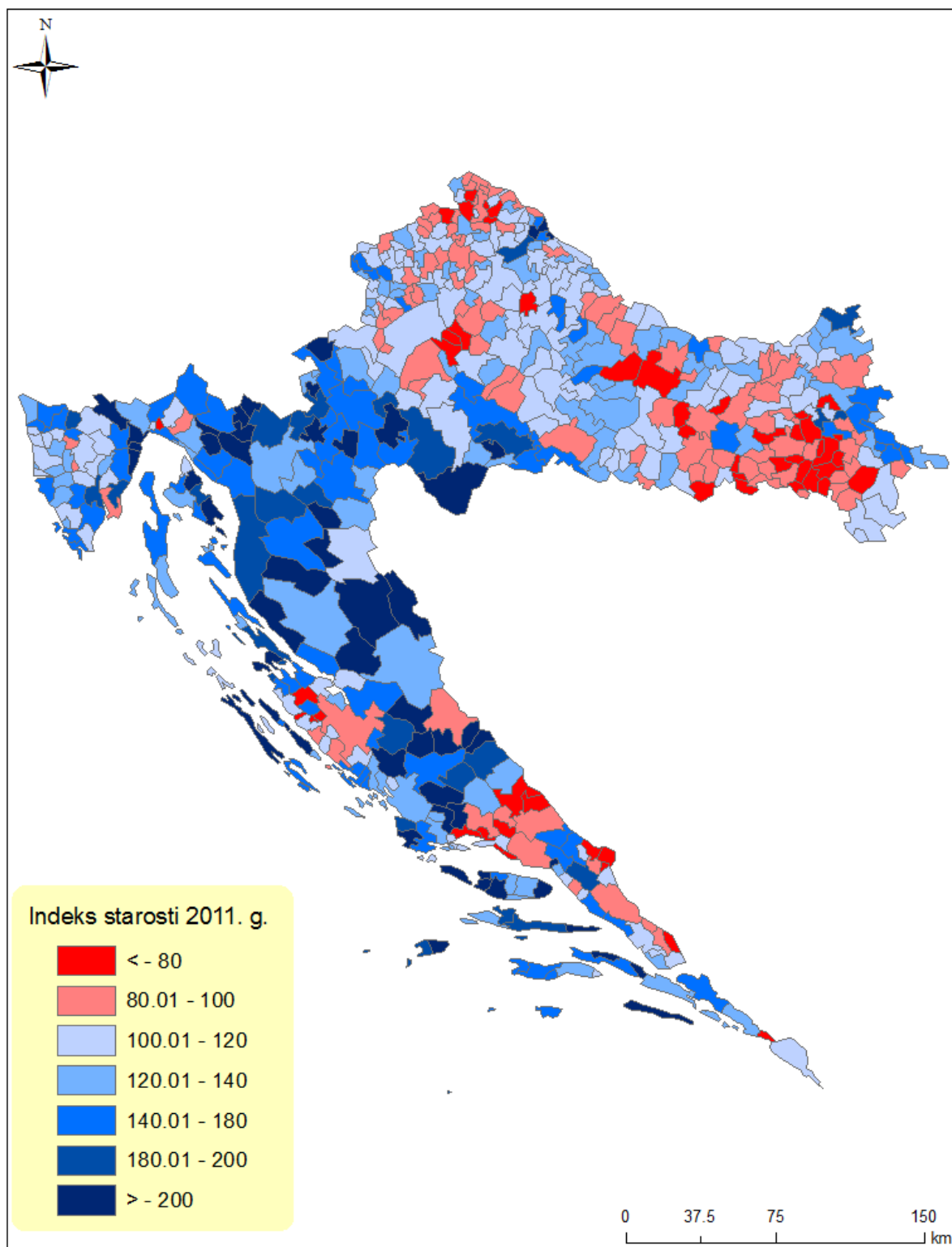
Analiza kretanja vrijednosti indeksa starenja stanovništva, tj. odnosa stare prema mladoj dobnoj skupini na 100 stanovnika po gradovima i općinama samo je jedan u nizu pokazatelja nepovoljne dobne strukture stanovništva i intenziteta demografskog starenja u Hrvatskoj (Sl. 18). Ukupno 533 gradova i općina je 2011. godine imalo indeks starosti preko 100,00 što u pravilu znači više stanovnika starijeg od 60 godina u odnosu na mladu dobnu skupinu (0-19) na 100 stanovnika, a razmatrajući ukupan broj gradova, općina i gradskih četvrti relativno je

to gotovo 90% analitičkih jedinica⁵¹! Indeks starenja u rasponu indeksa od 100 do 200 ima ukupno 411 analitičkih jedinica ili 80,43%, a veći od 200 ima čak 100 jedinica što je relativno 17,48% svih analitičkih jedinica. Povoljniji odnos stare i mlade dobne skupine tj. indeks starenja ispod 100 ima ukupno 61 analitička jedinica ili relativno samo 10,66%. Najpovoljniji indeks starenja imaju općina Voćin (48,6) u Virovitičko-podravskoj, općina Pribislavec (66,5) u Međimurskoj i općina Gundinci (67,6) u Brodsko-posavskoj županiji što se poklapa i s tipom njihovog dobnog sastava, a najnepovoljniji općine Civiljane (3100,0) i Ervenik (1081,0) u Šibensko-kninskoj te općina Žumberak (517,1) u Zagrebačkoj županiji. Najpovoljniji indeks starenja među gradovima ima Solin (68,7) u Splitsko-dalmatinskoj županiji, a najnepovoljniji Opatija (261,2) u Primorsko-goranskoj županiji.

Nacionalna tipizacija dobnog sastava te raspodjela pojedinih tipova dobnog sastava županija, gradova i općina ukazali su na izrazito nepovoljnu biodinamičku strukturu koju je niz ostalih posrednih analitičkih pokazatelja potvrdio na svim prostornim i analitičkim razinama. Ukupna depopulacija stanovništva i osobito trend starenja stanovništva, osim prirodne obnove stanovništva dovode u pitanje i izdrživost mirovinskog i društvenog sustava obzirom na povećanja financijska izdvajanja za mirovine i skrb o starim i bolesnim osobama. Taj se problem javlja i kod svih ostalih europskih država s niskom stopom fertiliteta jer su demografske promjene dokazano utjecale na rast ekonomije, socijalni sustav i javni proračun (Akrap i Čipin, 2012; Benny i dr., 2007; Teitelbaum i Winter, 1985).

Sukladno trendovima i prirodnog i prostornog kretanja, odnosno općeg kretanja, rezultati Popisa stanovništva 2021. godine očekivat će s nestrpljenjem i strahom kako ćemo u još jednom međupopisnom razdoblju promijeniti tip dobnog sastava i postati izrazito duboko ostarena populacija. Najgore od svega je činjenica kako se na ovakve trendove i scenarij upozorava godinama, no unatoč tome Hrvatska nije napravila apsolutno ništa kako bi se ovakva kretanja zaustavila, naprotiv, potpuno se mirno posljednjih 25 godina promatra kako Hrvatska demografski propada! Promatrajući društvo i prostor Hrvatske u cjelini, njegovo bogatstvo, prednosti, posebnosti, ljepote i sl., situacija se možda ne čini takvom no analizirajući osnovne zakonitosti prostorno-demografskih sadržaja, procesa, veza i odnosa može se pretpostaviti mnogo ozbiljnija situacija nego što podaci pokazuju. Stoga je krajnje vrijeme za pokretanje planova, projekata i strategije za demografsku obnovu i demografsku revitalizaciju stanovništva Hrvatske.

⁵¹ Analiza obuhvaća gradove, općine i gradske četvrti Grada Zagreba, tj. ukupno 572 analitičke jedinice.

Sl. 18. Indeks starosti stanovništva Republike Hrvatske 2011.godine.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

2.2.5.1.2. Fertilni sastav

Fertilni kontingent stanovništva, odnosno odnos stanovništva u godinama između 15 i 49 godina osnovni je pokazatelj kratkoročnog i dugoročnog potencijala revitalizacije domicilne populacije. Pri tim odnosima važniji je udio žena u ukupnom fertilnom kontingentu, a obzirom kako je relativni udio ženskog fertilnog kontingenta padao nešto blažom stopom još uvijek postoji potencijal prema kojem je moguće planirati revitalizaciju matičnom populacijom, a to daje barem nekakvu nadu u općoj negativnoj demografskoj slici Hrvatske.

Prosječni fertilni kontingent stanovništva Hrvatske na razini je oko 44,00% ukupne populacije, tj prema podacima Popisa 2011. godine iznosio je 44,78% odnosno 1,9 milijuna žena i muškaraca između 15 i 49 godina. Udio žena u ukupnom fertilnom kontingentu iznosio je 2011. godine 22,71% ili apsolutno oko 972 000 žena (Tabl. 30.). Prema procjenama ukupne populacije 2015. godine i po dobnim skupinama broj žena u fertilnom razdoblju smanjio se u samo nekoliko godina za 42 000 i iznosio je oko 930 000!

Tabl. 30. Ukupni fertilni kontingent i ženski fertilni kontingent po županijama 2011. godine

ŽUPANIJA	Ukupno stanovnika 2011. godine	Ukupni fertilni kontingent (15-49 godina)	Ukupni fertilni kontingent (15-49 godina) (%)	Broj žena u fertilnoj dobi (15-49 godina)	Udio žena u fertilnoj dobi u odnosu na ukupnu populaciju
Zagrebačka	317.606	148.849	46,87%	73.427	23,12%
Krapinsko-zagorska	132.892	62.238	46,83%	30.084	22,64%
Sisačko-moslavačka	172.439	76.081	44,12%	36.629	21,24%
Karlovačka	128.899	56.254	43,64%	27.326	21,20%
Varaždinska	175.951	83.234	47,31%	40.186	22,84%
Koprivničko-križevačka	115.584	52.748	45,64%	25.775	22,30%
Bjelovarsko-bilogorska	119.764	53.396	44,58%	25.759	21,51%
Primorsko-goranska	296.195	132.017	44,57%	65.603	22,15%
Ličko-senjska	50.927	21.031	41,30%	9.940	19,52%
Virovitičko-podravska	84.836	39.021	46,00%	19.078	22,49%
Požeško-slavonska	78.034	35.431	45,40%	17.275	22,14%
Brodsko-posavska	158.575	72.571	45,76%	35.340	22,29%
Zadarska	170.017	75.862	44,62%	37.654	22,15%
Osječko-baranjska	305.032	142.375	46,68%	70.083	22,98%
Šibensko-kninska	109.375	45.883	41,95%	22.385	20,47%
Vukovarsko-srijemska	179.521	82.161	45,77%	40.133	22,36%
Splitško-dalmatinska	454.798	210.243	46,23%	104.031	22,87%
Istarska	208.055	94.875	45,60%	46.734	22,46%
Dubrovačko-primorska	122.568	55.042	44,91%	27.356	22,32%
Međimurska	113.804	53.876	47,34%	26.302	23,11%
Grad Zagreb	790.017	325.562	41,21%	191.848	24,28%
UKUPNO	4.284.889	1.918.750	44,78%	972.948	22,71%

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

Državna službena statistika i vanjski statistički izvori potvrdili su ujedno i najveće iseljavanje u pojedinim dobnim skupinama unutar fertilnog razdoblja, osobito onoj od 25-30 i 30-35 godina za koje stručnjaci smatraju i najreproduktivnijom dobi kod žena. Prema Popisu 2011. godine broj žena upravo u te dvije petogodišnje dobne skupine iznosio je samo oko 270 000, a tim vrijednostima zasigurno ne idu u prilog razmjeri iseljavanja stanovnika iz Hrvatske u posljednjih nekoliko godina. Ukupan fertilni kontingent i broj žena u fertilnom razdoblju po županijama te njihov relativni udio u odnosu na ukupnu populaciju za 2011. godinu prikazan je u tablici 30. Najveće vrijednosti ukupnog fertilnog kontingenta imale su Međimurska (47,34%) Varaždinska (47,31%) i Zagrebačka (46,38%) županija, a najmanje Grad Zagreb (41,21%), Ličko-senjska (41,30%) i Šibensko-kninska (41,95%) županija. Udio žena u fertilnom razdoblju u odnosu na ukupan broj stanovnika županija prosječno je iznosio 24,28%. Najveći udio žena u fertilnom razdoblju u odnosu na ukupnu populaciju imali su Grad Zagreb (24,28%), Zagrebačka (23,12%) i Međimurska (23,11%) županija. Osobito nepovoljnu situaciju imala je Ličko-senjska županija kod koje je taj udio bio ispod 20% ukupne populacije ili apsolutno niti 10 000 žena u fertilnoj dobi.

Pad broja žena u reproduktivnoj dobi, smanjivanje udjela žena u ukupnom fertilnom kontingentu, starenje ukupnog fertilnog kontingenta uslijed konstantnog smanjivanja broja živorođene djece, odgađanje rađanja i s time povezan veći rizik neplodnosti i sl. samo su neki od međusobno uvjetovanih faktora ograničavajućeg rasta fertilnog kontingenta ili zadržavanja na stabilnoj razini. Važno je ipak napomenuti kako je konkretnom strategijom potencijal domicilne populacije još uvijek moguće usmjeriti prema izglednoj demografskoj obnovi. Rješenje mora biti osmišljena pronatalitetna politika s nizom mjera koji će stvoriti stabilnije i pozitivnije ozračje za mlade obitelji i poticati ih na ranije rađanje i rađanje većeg broja djece što mora uključivati i čitav paket poticaja u različitim sustavima, stambenom, obrazovnom, radnom itd. Demografske probleme treba osjetiti i doživjeti, uvidjeti i prepoznati ih u lokalnim sredinama koje su specifične i koje mogu olakšati funkcioniranje mladih obitelji te s najniže razine odaslati poruku da nam je važna budućnost.

2.2.5.2. Ostale strukture stanovništva

Ostale strukture stanovništva, tj. strukture stanovništva po ekonomskim djelatnostima, prema stupnju obrazovanja, prema radnoj aktivnosti te strukture u ostalim podsustavima koji proizlaze iz osnovnih struktura, npr. zdravstveni, mirovinski, socijalni i sl. u ovom će se poglavlju razmotriti na razini ukupnog stanovništva Hrvatske. Korelacije demografskog razvitka i promjena u osnovnim društvenim strukturama predmet su razmatranja četvrtog poglavlja Revitalizacija stanovništva, u kojem će se detaljnije izdvojiti prostorne zakonitosti za različite prostorne jedinice i razine. Osnovne zakonitosti temeljnih struktura definirat će se pak u ovom poglavlju na analitičkoj razini ukupne populacije prema kojoj se planira revitalizacija bilo kojeg sustava.

Ekonomskom strukturom stanovništva razmatra se zastupljenost osnovnih ekonomskih aktivnosti svrstanih u određeni sektor, a standardna analiza ekonomske strukture stanovništva podrazumijeva pregled podataka za radno aktivno stanovništvo budući je stanovništvo nositelj svih proizvodnih i uslužnih procesa. Međutim, u analitički okvir ulazi također i radno sposobno stanovništvo koje trenutno nije dio tih procesa, ali predstavlja radni potencijal i ulazi u kontingent radne snage. Prema tim se osnovnim parametrima, odnosno udjelima radno sposobnog, radno aktivnog i uzdržavanog stanovništva moraju postavljati buduće ekonomske strategije, programi i projekti. Struktura stanovništva prema ekonomskim djelatnostima uvelike ovisi o trenutnoj raspodjeli »demografskih snaga« (dobna struktura ukupne populacije iz koje derivira ukupan radni kontingent i uzdržavani kontingent), a svako planiranje ekonomskih procesa o kretanju dominantnih demografskih trendova (Akrap, 1995). Ključni faktori planiranja uključuju definiranje omjera aktivnog i neaktivnog stanovništva jer se prema njima postavljaju izdrživost radnog kontingenta i projekcije opstojnosti tog kontingenta u budućnosti. Osim toga, osobito su bitni i slijedeći parametri; ukupan broj zaposlenih i zaposleni prema djelatnostima, područjima djelatnosti te vrstama profesija, odnosno promjene uočene u kretanju tih osnovnih obilježja.

Tablica 30. prikazuje kretanje radno sposobnog stanovništva (stanovništva starijeg od 15 godina kao dobnu granicu zakonskog početka rada) od 2012. do 2015. godine te aktivno i neaktivno stanovništvo u apsolutnim omjerima i relativnim odnosima. Smanjivanje radno sposobnog stanovništva očekivano je i sukladno smanjenju ukupnog stanovništva u posljednjih nekoliko godina, posebno intenzivnim iseljavanjem mladog stanovništva i obrazovane radne snage. Broj radno sposobnih stanovnika (+15 godina) smanjio se od 2012.

do 2015. godine za oko 27 000 i iznosio je 2015. godine oko 3,6 milijuna, tj. oko 85 % procijenjene ukupne populacije Hrvatske. Zabrinjavajuća je činjenica kako je relativna razlika aktivnog i neaktivnog stanovništva unutar radno sposobnog kontingenta gotovo izjednačena prema podacima za 2015. godinu, odnosno razlika je u korist aktivnog stanovništva koje čini 52,69% ukupnog radno sposobnog stanovništva, dok je neaktivno stanovništvo zastupljeno s 47,31%. Aktivno stanovništvo uglavnom je raslo u razmatranom razdoblju, odnosno unutar aktivnog okvira blago je rastao broj zaposlenih, a smanjivao se broj nezaposlenih osoba. Neaktivno stanovništvo na razini ukupne populacije smanjuje se od 2013. godine i brojilo je 2015. godine oko 309 000 osoba. Relativni pokazatelji potvrđuju postavljene odnose; stopa aktivnosti (odnos aktivnog i ukupnog radno sposobnog stanovništva) zabilježila je blagi rast i iznosila je 2015. godine 52,70%, stopa zaposlenosti (odnos zaposlenog i radno sposobnog stanovništva) s blagim rastom dosegla je razinu od 44,10% 2015., a stopa nezaposlenosti (odnos nezaposlenog i aktivnog stanovništva) smanjila se na 16,30% 2015. godine (Tabl. 31.).

Tabl. 31. Radno sposobno stanovništvo Hrvatske 2012.-2015. godine (u tisućama) i stope aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti (u %)

KATEGORIJA	UKUPNO				MUŠKARCI				ŽENE			
	2012.	2013.	2014.	2015.	2012.	2013.	2014.	2015.	2012.	2013.	2014.	2015.
Radno sposobno stanovništvo (15+)	3.627	3.623	3.615	3.602	1.730	1.728	1.726	1.719	1.897	1.894	1.890	1.883
Aktivno stanovništvo	1.863	1.842	1.893	1.898	1.018	997	1.016	1.017	845	845	877	882
Zaposleni	1.566	1.524	1.566	1.589	856	821	849	857	710	703	717	732
Nezaposleni	297	318	327	309	162	176	167	159	135	142	160	150
Neaktivno stanovništvo	1.764	1.781	1.722	1.704	712	731	710	702	1.052	1.050	1.012	1.002
Stopa aktivnosti (%)	51,40%	50,80%	52,40%	52,70%	58,90%	57,70%	58,90%	59,10%	44,50%	44,60%	46,40%	46,80%
Stopa zaposlenosti (%)	43,20%	42,10%	43,30%	44,10%	49,50%	47,50%	49,20%	49,90%	37,40%	37,10%	38,00%	38,90%
Stopa nezaposlenosti (%)	15,90%	17,30%	17,30%	16,30%	15,90%	17,70%	16,50%	15,70%	16,00%	16,80%	18,30%	17,00%

Izvor: Priopćenje 9.2.8. Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj u 2015. godini- prosjek godine, DZS, Zagreb.

Struktura zaposlenih osoba prema djelatnostima, područjima djelatnosti, sektorima i sl., pokazuje pak stupanj ekonomskog razvoja, odnosno prevladavajući tip ekonomske strukture stanovništva. Stupanj razvoja može se odrediti na temelju udjela pojedinih djelatnosti i klasifikaciji unutar četiri osnova sektora, odnosno prema četiri osnovne grupe djelatnosti; primarni (poljoprivredni), sekundarni (industrijski), tercijarni (uslužni) i kvartarni (zaposleni u visokim institucijama). Ukupno je 2011. godine prema podacima Popisa bilo 1 469 464 osoba u nekoj vrsti radnog odnosa, bez obzira na radni status i vrstu ugovora. Podaci 2011. godine potvrđuju kako je RH pretežno tercijarno (uslužno) društvo, a najmanje osoba radi u poljoprivrednim djelatnostima, tj. ekonomska struktura je III-IV-II-I, odnosno tim su redom

sektori zastupljeni (Tabl. 32.). Najviše je zaposlenih osoba radilo u tercijarnom sektoru, gotovo 35%, a najmanje u primarnom sektoru, samo oko 5% osoba. Kvartarni i sekundarni sektor su u gotovo jednakim relativnim odnosima, no za očekivati je rast visokoobrazovanih osoba zaposlenih u javnim ustanovama, a smanjivanje broja zaposlenih osoba u sekundarnom i primarnom sektoru. Brzim razvojem informacijskih, komunikacijskih i digitalnih tehnologija, standardna podjela ekonomskih sektora može uključivati i kvintalni sektor, odnosno sektor visokih tehnologija. Kvintalni sektor u uskoj je vezi s obrazovnom strukturom pa je za očekivati njegovo jačanje usporedno s razvojem informacijskih tehnologija i »digitalnog« načina života koji svima postaje svakodnevnica.

**Tabl. 32. Zaposleno stanovništvo u RH prema sektorima
djelatnosti 2011. godine**

UKUPNO ZAPOSLENIH	1.469.464	100,00%
I. SEKTOR	79.296	5,40%
II. SEKTOR	414.144	28,18%
III. SEKTOR	500.041	34,03%
IV. SEKTOR	449.945	30,62%
nepoznato	26.038	1,77%

**Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine,
DZS, Zagreb.**

Stanovništvo prema stupnju obrazovanja pokazatelj je mogućnosti razvoja određenog područja, budući je visokoobrazovana radna snaga u svakoj populaciji nositelj inovacija, poduzetništva i napretka. Sukladno ulozi i važnosti koju ima obrazovna struktura u ukupnom društvenom razvoju, potrebno je planiranje raspodjele obrazovnog potencijala prema tržišnim potrebama. Usklađivanje potreba tržišta i trenutno dostupnih obrazovnih programa i studija sasvim je očekivano i mora biti dio strateškog planiranja i usmjeravanja buduće radne snage prema projektima nacionalnog značenja. Gotovo polovina stanovništva RH starijeg od 15 godina imala je, prema podacima Popisa 2011. godine, srednju školu kao najviši stupanj obrazovanja, a slijedi stanovništvo koje je završilo samo osnovnu školu i njih je 1/5 ukupne populacija starije od 15 godina (Tabl. 33.). Podatak po kojem oko 10% stanovništva starijeg od 15 godina nije završilo nikakvu školu ili nije u potpunosti završilo osnovnu školu zaista je zabrinjavajući i potvrđuje postojanje sredina u kojima takvo manje obrazovano ili čak nepismeno stanovništvo ne može biti važan nositelj razvoja. Isto tako uočeno je kako se najveći dio te skupine odnosi na žensku populaciju, što ukazuje na diskriminirajući i neravnopravan položaj žena. Formalno najobrazovanija skupina stanovništva koja završenim

stupnjem obrazovanja ulazi u kategoriju visokog obrazovanja bila je zastupljena sa 16,39%, a to je još uvijek nedovoljna relativna razina za razvoj poduzetništva, ideja i inovacija. Najviše osoba s visokim stupnjem obrazovanja završilo je sveučilišni studij (62, 41%) ili stručni studij (36,53%), dok je najviši stupanj obrazovanja-doktorat znanosti imalo samo 1,97% visokoobrazovanih osoba.

Tabl.33. Stanovništvo RH starije od 15 godina prema stupnju obrazovanja prema podacima Popisa 2011.

STUPANJ OBRAZOVANJA	UKUPNO	%	M	Ž
Bez škole	62.092	1,71%	12.664	49.428
1 -3 razreda osnovne škole	34.786	0,96%	7.768	27.018
4 -7 razreda osnovne škole	249.081	6,86%	76.705	172.376
Osnovna škola	773.489	21,29%	315.683	457.806
Srednja škola	1.911.815	52,63%	1.038.800	873.015
Visoko obrazovanje	595.233	16,39%	277.422	317.811
Nepoznato	5.965	0,16%	2.568	3.397
UKUPNO 15+	3.632.461	100,00%	1.731.610	1.900.851

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, DZS, Zagreb.

Navedena obilježja osnovnih struktura stanovništva na razini ukupne populacije dokazuju su nužnosti planiranja demografskih procesa i usmjeravanja demografskih trendova, obzirom na refleksije demografskih promjena u svim društvenim sustavima. Izrazita međuzavisnost stanovništva kao osnovnog faktora društvene nadgradnje i ukupnih prostornih značajki očituje se u svim sferama društva, osobito gospodarskoj u kojoj primarne analitičke značajke proizlaze iz osnovnih demografskih struktura. Stanovništvo nije isključivo u funkciji ekonomskih procesa već je stanovništvo (pojedinaac, zajednica) nositelj proizvodnog (privrednog) procesa te se u tom kontekstu moraju razmatrati i osnovna demografska obilježja. Planiranje ukupnih razvojnih poduzetničkih, ekonomskih, obrazovnih, socijalnih i inih aktivnosti ne može zaobići postojeću demografsku strukturu stanovništva Hrvatske po različitim osnovama (Wertheimer-Baletić, 1999) niti se demografija može u javnom djelovanju svrstati u isključivo jedan okvir (najčešće socijalni). Demografske analize moraju biti neizostavan i sastavni dio svih programa definiranih u kontekstu planiranja radne snage, obrazovnih potreba, mirovinske izdrživosti, strateškog odlučivanja i sl. jer je u pitanju demografski i ukupan opstanak Hrvatske. Pogrešno je pomisliti kako će takve probleme rmoći riješiti jedino neka nova (imigracijska) radna snaga, a ne prtetpostaviti pritom moguće dovođenje u pitanje i sam hrvatski identitet te neki od oblika društvenih posebnosti.

2.3. Demografski potencijal

Definiranje demografskog potencijala glavni je postupak za projekciju buduće demografske slike, sukladno dosadašnjim trendovima i ograničavajućim faktorima demografskog razvoja. Postaviti okvirnu kratkoročnu demografsku sliku nije moguće bez detaljne analize osnovnih, posrednih i izravnih demografskih pokazatelja kroz tri tipa kretanja stanovništva, referentnog vremenskog okvira (važan za uočavanje promjena i za tijek demografskih procesa⁵²) i izraženih prostornih razlika. Sukladno dinamici demografskih i ukupnih društvenih promjena, vrlo brze svakodnevice, veće dostupnosti i sl. predviđanje budućih demografskih struktura na razini je postavljanja analitičkog okvira dostatnog za minimalno ili stabilno održavanje i/ili smanjivanje/povećanje vrijednosti konkretnih indikatora. Određivanje potrebne analitičke razine uključuje poznavanje osnovnih demografskih procesa, prostornih zakonitosti, suvremenih promjena, odnosno suptilnosti demografske problematike itd., pogotovo zato što je riječ o otvorenoj populaciji i činjenici kako projekcije ne uključuju utjecaje vanjskih (specifičnih) faktora.

Demografski potencijal sadržan je u osnovnoj demografskoj strukturi i intenzitetu pomaka u određenom demografskom procesu te se sukladno tome postavlja stupanj demografskog potencijala bilo ukupne populacije ili pak njezinog manjinskog dijela. Posljedice demografskih procesa, odnosno njihova dinamika i intenzitet vrlo često nisu direktno vidljivi u prostoru, pogotovo na razini ukupne populacije, no u nekim su sredinama ti procesi jasno vidljivi, kao što je npr. demografsko starenje, ruralni egzodus i sl. ili ih subjektivno kroz svakodnevicu doživljavamo (npr. dnevne migracije). Demografski se potencijal u analitičkom postupku određuju prema najsadržajnijem parametru koji na neki način u sebi okuplja najviše relevantnih pokazatelja iz općeg (ukupnog) kretanja stanovništva. Jednostavno rečeno, izdvajanje demografskog potencijala pokazuje koji su demografski pokazatelji na razini ukupne populacije još uvijek pozitivni ili imaju naznake kretanja u pozitivnom smjeru i koji su još uvijek relevantni za izdrživost dijela ili cijelog demografskog sustava. Primarna analitička jedinica je ukupna populacija za koju je potrebna detaljna analiza s osnovnim zakonitostima na najnižim prostornim jedinicama, a za koje pak postoje službeni statistički podaci. Nije potrebno pritom napominjati da je osnovna pretpostavka nastavak istih društvenih okvira, bez specifičnih promjena u društvenim, ekonomskim, geopolitičkim, nacionalno-sigurnosnim i sl. uvjetima. Naravno, važno je pritom istaknuti da se definiranje

⁵² Pritom se misli na određene demografske procese i kvantitativne vrijednosti u pojedinim fazama (etapama), prema kojima se može odrediti u kojoj je fazi proces i što se očekuje prema demografskoj teoriji.

demografskog potencijala na razini ukupne populacije smatra najnužnijim jer se prema njemu definiraju referentne mjere nacionalne populacijske i revitalizacijske politike koje se dalje razrađuju prema jedinicama lokalne samouprave koje najbolje poznaju lokalne specifičnosti i mogućnosti populacijske revitalizacije. Ne postoji i nije moguće postaviti jedan jedinstveni, unificirani model revitalizacije koji bi bio primjenji na svim prostornim analitičkim, funkcionalnim i inim jedinicama, što je sukladno velikim prostornim razlikama u demografskim relacijama, specifičnostima, vrijednostima pokazatelja i stupnju pojedinih demografskih procesa u prostoru.

Unatoč općem negativnom demografskom stanju, koje je poznata akademkinja Wertheimer-Baletić još 2002. godine nazvala »hrvatskom demografskom i demostateškom dramom« želeći ukazati na ozbiljnost demografske problematike, u autohotnoj (domicilnoj) populaciji još uvijek postoji demografski potencijal. Prema svim uočenim zakonitostima taj je potencijal kratkoročan koji nastavkom nepoduzimanja nikakvih mjera demografske obnove i revitalizacije, vrlo brzo nestaje kao što mi kao populacija nestajemo već 20-ak godina što hrvatska javnost vrlo mirno promatra. Senzibilitet oko ukupne depopulacije i intenzivnog iseljavanja i dominantnih demografskih procesa pojačan je u posljednje vrijeme, ali bez konkretnih mjera, programa i strategija demografski potencijal će se smanjivati, a onda se ukupna demografska slika mora planirati prema nekoj drugoj populaciji, iseljeničkoj, manjinskoj, supstitucijskoj (useljeničkoj) i slično. To čini cijeli analitički, modelski, revitalizacijski, institucijski, programski i sl. postupak još kompleksnijim nego što jest u slučaju planiranja revitalizacije prema domicilnoj populaciji. Ključni demografski pokazatelji prema kojima je definiran demografski potencijal u analitičkoj fazi rada su već svi izdvojeni i prikazani, a u okviru poglavlja koje pojašnjava moguće varijante revitalizacijskih modela su detaljnije pojašnjeni (peto poglavlje).

Demografski potencijali interpretiraju se na različite načine u literaturi no svima im je zajedničko osnovno poimanje potencijala kao postojanje određenog pokazatelja ili skupine/a pokazatelja, određene strukture ili nekog dijela demografske strukture, nekog dijela demografskog sustava (prirodnog, prostornog, općeg) u kojem je uočeno pozitivno demografsko kretanje na analitičkoj razini prema kojoj je moguće usmjeravanje ostalih demografskih kretanja. Metodološki okvir analitičkog postupka potvrđivanja demografskih potencijala nije isključiv i ograničen na samo određeni pozitivni dio demografskih kretanja budući su demografski indikatori međusobno uvjetovani i posredno izdvojeni iz temeljnih demografskih komponenti.

Demografi Akrap i Wertheimer-Baletić definirali su 2014. godine demografski potencijal ukupne populacije Hrvatske kao sumu pojedinačnih županijskih demografskih potencijala kroz projekcije ukupne populacije i dobne strukture županija prema velikim dobnim skupinama za razdoblje 2011. do 2051. godine⁵³. Dobna struktura pokazatelj je niza demografskih procesa, a promjene u tom sustavu očituju se direktno u prirodnom kretanju (ukupnom fertilnom i ženskom fertilnom kontingentu) koje je primarno za mogućnost obnove stanovništva prirodnim putem. Ukupna depopulacija i depopulacija ženskog stanovništva primarno uvjetovana prirodnim padom (koje su u nekim županijama nastupile već 60-ih godina prošlog stoljeća⁵⁴) upućuju na moguće raskorake u budućoj dobno-spolnoj strukturi i upozorava na evidentan gubitak stanovništva prirodnim putem što se teško može nadomjestiti imajući na umu intenzitet depopulacije stanovništva i intenzivno iseljavanje mladog stanovništva iz Hrvatske. Ne ulazeći u metodološki i analitički postupak (niti u rezultate razmatranja) može se potvrditi kako rad spomenutih autora nije klasična niti standardna varijanta projekcije, budući uključuje analizu dugoročnih demografskih trendova, autorske procjene za komponente koje nemaju podatkovni kontinuitet ili nisu metodološki usporedivi, koji nisu referentni isključivo na podatke popisa iz 2011. godine i koji uključuju regionalni/prostorni aspekt. Metodološka osnova potvrđuje temeljno autorsko poimanje dobno-spolne strukture kao osnovnog demografskog potencijala sadržanog u projekcijama odnosa mladog, zrelog i starog stanovništva, prema kojima se postavlja analitička, objektivna i realna vjerojatnost demografske budućnosti.

Pojam »demografski resurs« također je vrlo čest i prisutan u demografskoj literaturi. Resurs znači u općoj definiciji znači; »izvor, zaliha, potpora« pa bi prema tome demografski resurs značio nešto što je sadržajno, potvrđeno, utemeljeno i održivo u demografskim strukturama. Temeljna razlika između demografskog resursa i demografskog potencijala je u vjerojatnosti predviđanja, odnosno demografski resurs je postojeća analitička, statistička, sadržajna, sintezna razina nekog od pokazatelja prema zadnjim dostupnim podacima, a demografski potencijal karakterizira projekcija vjerojatnosti izdrživosti (kratkoročne i/ili dugoročne) potrebnog za stabilizaciju ili pokretanje određenog procesa.

⁵³ Projekcije ukupnog stanovništva po županijama i velikim starosnim skupinama napravljena je prema podacima popisa stanovništva iz 2011. godine, vitalne statistike te unutrašnje i vanjske migracije od 2008. do 2011. godine, a u slučaju projekcija dobnog sastava korištene su varijante srednjeg fertiliteta i srednje migracije.

⁵⁴ Primarno se to odnosi na županije koje su imale iznadprosječan udio poljoprivrednog stanovništva već 60-ih godina, a postupno je sve više županija imalo prirodni pad depopulaciju, a 2013. godine već su sve županije imale prirodni pad (prema Akrap i Wertheimer-Baletić, 2014, 28).

Autori Nejašmić i Mišetić (2010) identificirali su demografske resurse odnosno proveli su tipizaciju prostora Hrvatske prema vrijednostima i obilježjima indeksa demografskih resursa. Indeks demografskih resursa sintezni je pokazatelj koji objedinjuje dvije osnovne komponente, demografski indeks i indeks obrazovanosti⁵⁵, a svaki od njih rezultat je niza varijabli koji pripadaju ukupnoj/općoj (sastav, prostorni razmještaj i slično) ili kontingentskoj (određeni kontingent) skupini (Nejašmić i Mišetić, 2010, 52). Analitički postupak složen je od niza komponenti no sveden uglavnom na kategorizaciju vrijednosti odabranih pokazatelja što i potvrđuje osnovnu razliku u poimanju demografskog resursa i demografskog potencijala. Doprinos tipizaciji hrvatskog prostora kojom se potvrđuju osnovne prostorne zakonitosti i specifičnosti doista je nesporn i vrijedan u znanstvenom geografskom pristupu u smislu sinteznog određenja, no osnovni je nedostatak izostanak predviđanja budućih promjena. Analitička podloga koja prethodi ovakvoj tipizaciji hrvatskog prostora neizostavan je dio planiranja i modeliranja demografskih procesa te je stoga njezina vrijednost upravo u tome.

Pejnović i Kordej de Villa (2015) su prema spomenutoj tipizaciji utemeljenoj na vrijednostima indeksa demografskih resursa analizirali i potvrdili prostorne razlike u regionalnom razvoju Hrvatske. Spomenuti autori su indeks demografskih resursa kombinirali s indeksom razvijenosti jedinica područne (regionalne) samouprave⁵⁶ kako bi diferencirali prostore veće ili manje razvijenosti u RH. Prostorni koncept istraživanja definiran je na tri analitičko-statističke razine (NUTS-2 regije, tzv. planska područja i županije) (Pejnović i Kordej-de Villa, 2015, 325) i predstavlja svojevrsnu razradu osnovne tipizacije iz 2010. godine. Analiza je potvrdila korelaciju demografskog i ukupnog razvojnog stupnja te izdvojila problemska područja u kojima je nužna društvena, ekonomska i strateška intervencija, odnosno nužna je regionalna politika kojom bi se prostorne razlike smanjivale.

Demografski resursi i potencijali mogu se definirati i na nižim prostornim jedinicama, npr. pojedinim gradovima i općinama za parcijalna istraživanja i potrebe definiranja planova i strategija njihovih razvojnih smjerova ili za općenita (ukupna) istraživanja županija, regija i sl. prema analizi obilježja njihovih analitičkih sastavnica. Osnovni uvjeti za to su statistički kontinuitet, prostorno-analitička i metodološka usporedivost te jasno definiran teorijski okvir.

⁵⁵ Metodološki postupak opisan je detaljno na razini svake varijable i načina izračuna, a sukladno rasponima vrijednosti demografskog indeksa i indeksa obrazovanosti, izdvojena je klasifikacija (tipizacija) s osnovnim analitičkim i kvalitativnim obilježjima.

⁵⁶ »Indeks razvijenosti uveden je radi što objektivnijeg mjerenje stupnja razvijenosti svih jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave u Republici Hrvatskoj. Pri izračunu indeksa razvijenosti koriste se slijedeći pokazatelji: stopa nezaposlenosti, dohodak po stanovniku, proračunski prihodi jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, opće kretanje stanovništva, stopa obrazovanosti« (preuzeto: <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>).

3. MODELI U GEOGRAFIJI

Geografija je znanstveno polje u interdisciplinarnom znanstvenom području koja u svom najjednostavnijem određenju proučava i analizira relacije i odnose prirodne osnove i društvene nadgradnje (Šterc, 2015). Vanjski doseg predmeta interesa određen je na 5 metara iznad Zemljine površine koju karakterizira diverzitet prirodnih, socijalnih, kulturnih i inih posebnosti i obilježja i u kojem se u pravilu događa sve bitno za stanovništvo. Geografi proučavaju različite elemente i faktore koji čine zajedno jedan složen geoprostorni kompleks kojeg je ponekad vrlo teško razumjeti i objasniti. Geografski sadržaji, procesi, veze i odnosi izrazito su dinamični i prostorno-vremenski promjenjivi sukladno stalnim transformacijama prirodne osnove i društvene nadgradnje. Razumijevanje interakcija i uvjetovanja između »prirodnog« i »društvenog« te definiranje prostornih zakonitosti osnovni je cilj geografskih istraživanja i analiza, odnosno razmatranje nekog od mehanizama promjena unutar predmetnog okvira (Getis i Boots, 2008). Sintezno određenje geografije, kompleksnost geopovršinskih odnosa, prostorno-vremenska dinamika procesa, interdisciplinarnost geografskog predmeta interesa, bogatstvo metodološkog geografskog sustava i sl. samo su neki od razloga potrebe za pojednostavljenjem složenih relacija u geografiji (Haggett, 1972), odnosno za definiranjem modela i modeliranje u geografiji.

Modeliranje procesa i postavljanje osnovnih modela relacija trebao bi biti krajnji cilj analitičkog postupka. Poimanje i određenje modela kao metodološkog »instrumenta« kojim se postavljaju osnovne zakonitosti u prostoru ima čitav niz definicija no geografi se najčešće oslanjaju na onu geografa Chorleya i Haggetta koji ističe da je: »model pojednostavljena verzija realnosti, definiran kako bi ukazivao na određenost obilježja (osobina, svojstava, značajki) realnosti«⁵⁷ (1967). Njegova se definicija u principu smatra onom najsadržajnijom i više-manje je prihvaćena među geografima, a svi ostali pokušaji određenja modela samo su varijante ove definicije. »Pojednostavljanje suštine realnosti« ključne su stavke njegovog poimanja modela iz kojeg se može iščitati kako pojednostavljanje ne smije biti pretjerano poopcavanje, za prepoznavanje suštine (biti, osnove, esencije) nužna određena geografska logika, a za razumijevanje realnosti potreban je čitav spektar prostornih analiza. Poimanje geografije kao primarno sintezne znanosti u potpunosti potvrđuje Haggettovu definiciju, budući je cjelovito, integrativno, interdisciplinarno, kompleksno itd. sagledavanje prostorne

⁵⁷ Upravo je prijevod njegove definicije s engleskog jezika na ostale jezike, glavni razlog postojanja čitavog niza varijanti njegovog osnovnog promišljanja. Prijevodom s jednog jezika na drugi vrlo često se gubi sadržajnost i smisao ili je interpretacija autorove misli iskrivljena. Stoga je osobito bitna, prilikom preuzimanja i nadogradnje misli znanstvenika, razvijena znanstvena logika i geografsko teorijsko promišljanje kako bi definicije mogle biti sukladne predmetnom i metodološkom određenju discipline, polja, područja i slično.

realnosti dio predmetnog geografskog analitičkog znanstvenog postupka te je stoga nužnost modela i modeliranja u geografiji znanstveno potpuno opravdana. Dva su osnovna razloga, predmetne i teorijske prirode, zbog kojih je poželjno koristiti modele u geografiji⁵⁸; prvi kojim se potvrđuje širina i interdisciplinarnost geografskog predmeta interesa te drugi kojim se potvrđuje znanstveno određenje geografije i prepoznatljivost u znanstvenom sustavu. Prvo, modelima je moguće, na temelju činjenica i objektivnih spoznaja, predvidjeti, procijeniti i projicirati buduća prostorna zbivanja te simulirati »ponašanje« određene pojave, procesa i sl., a ponekad je modelski pristup jedina moguća opcija za nove pojave i procese odnosno njihovo kvantitativno određenje. Nije pritom bitno istražujemo li određeni prirodni fenomen, proces ili pojavu i obilježja njegove prostorno-vremenske transformacije ili neki stohastički proces čije se posljedice ne vide izravno u prostoru (npr. demografski procesi), ali se njihov intenzitet potvrđuje u kvantitavnim strukturama (Cole i King, 1968; Caswell, 2006). Stoga je korištenje modela za predviđanje rasta i gustoće stanovništva, postavljanje migracijskih obrazaca, predviđanje promjena u industrijalizaciji i urbanizaciji, klimatskih promjena, promjena razina mora, erozije tla, evoluciji krajolika i sl. poprilično prisutno. Modeli su osobito korisni za procese i pojave koje se razvijaju etapno (fazno) i čiji je tijek razvoja barem djelomično teorijski određen, ali i za nove pojave i procese kojima tek predstoji postaviti osnovne analitičke zakonitosti.

Drugo, svaki geografski model, novi ili postojeći koji je razrađen i nadograđivan, doprinosi razmatranju, pojašnjenju i razumijevanju geografskog sustava, odnosno postavljanju novih teorijskih okvira i spoznaja te razvoju općih i specifičnih zakonitosti. Modelima se postavlja okvir unutar kojeg se teorijske postavke testiraju odnosno empirijski dokazuju kroz modelske primjere. Svaki modelski pristup u geografiji doprinosi etabliranju geografije kao svojevrsne znanosti o filozofiji i logici prostora jer u svojem osnovnom pristupu pretpostavlja vrlo složen analitički postupak, razvijeno znanstveno promišljanje, obuhvatnost metodoloških sustava i sposobnost definiranja zaključaka i zakonitosti. Modelima se potvrđuje predmetna posebnost geografije i njezinog predmeta interesa, razvija metodološki sustav i važnost geografskih znanstvenih istraživanja u pojašnjenju suvremenim prostornih procesa i odnosa.

⁵⁸ Sukladno posebnosti, bogatstvu i raznolikosti geografskih disciplina i njihovih unutrašnjih predmeta interesa, modela koji se mogu koristiti u pojedinim područjima unutar geografije zaista je mnogo i nije primarno nužno navoditi modele već je izrazito bitno shvatiti važnost njihovog korištenja u geografiji. Detaljniji pregled podjela modela, njihovih osnovnih određenja i primjera korištenja u geografiji i geografskim disciplinama dostupan je u udžbeniku M. Vreska, Uvod u geografiju (1997).

Eminentni geografi 20. stoljeća, R. J. Chorley i P. Haggett definirali su 1967. godine pojam, značenje, vrste i primjenu modela u metodološkom sustavu geografije i modeliranje kao dio geografskog znanstvenog pristupa. Sukladno razvoju geografske misli, razvoju nove geografije koja je težila »novom« predmetnom određenju, općem napretku u razvoju znanstvenih spoznaja te dinamici prostornih procesa, njihova se temeljna podjela modela u geografiji, nadograđivala, razvijala, dopunjavala i revidirala. Početna klasifikacija modela koji su se 70-ih godina koristili u geografiji prepostavljala je postojanje različitih vrsta i podjela modela sukladno različitom kontekstu razmatranja pojava i procesa.

Chorley i Haggett (1967) razlikuju modele prema nizu obilježja no ipak ističu neke osnovne tipove, a ta je tipologija postalo gotovo neizbježna u geografskoj literaturi. Prema toj tipologiji razlikuju se tri osnovne vrste modela; analogni, skalarni (hardvarski) te sistemski (prostorni) s unutarnjim vrlo složenim podjelama. Ne ulazeći u kompleksnost pojedinih vrsti modela i njihovih podtipova, moguće je istaknuti neka temeljna obilježja svake od navedene tri skupine modela. Analogni ili simulacijski modeli podrazumijevaju istraživanje »ponašanja« pojava u zadanim uvjetima, tj. u različitom vremenu i različitom prostoru te definiranje zaključaka, a sukladno dominantnijoj dimenziji mogu biti pretežno vremenski ili pretežno prostorni. Uglavnom se koriste za razumijevanje i pojašnjavanje dinamičnih pojava i procesa. Skalarni, odnosno tzv. hardvarski modeli se najčešće koriste u fizičkoj geografiji, osobito geomorfologiji. Fundamentalna istraživanja primjene skalarnih modela u geografiji zapravo su predvodili geomorfolozi s ciljem ispitivanja procesa koje je teško promatrati u prirodnim uvjetima, npr. promjene riječnih tokova, glacijalna erozija, erozija vjetrova, marinski procesi i sl. Sistemski (prostorni) modeli usmjereni su na proučavanje kompleksne cjeline koja sadrži međusobno zavisne dijelove, a prema tome istražuju li cijeli sistem ili samo jedan dio, mogu biti sintezni (cjeloviti) ili djelomični. Osim spomenute podjele, Chorley i Haggett razlikuju modele i prema drugim kriterijima, npr. prema cilju deskriptivne (opisivanje) i normativne (predviđanja), prema dinamici pojava statične i dinamične, prema funkcionalnosti teorijske i eksperimentalne, prema vjerojatnosti predviđanja determinističke i stohastičke itd. Kompleksna tipologija modela proizlazi zapravo iz različitih poimanja modela i činjenici kako nije jednostavno izdvojiti i umanjiti jedan dio Zemljine površine, odnosno određena obilježja kako bi se ista znanstveno predočila i objasnila. Temeljna podjela modela u geografiji je uglavnom prihvaćena dok su unutarnje podjele autori prilikom preuzimanja prilagođavali vlastitim autorskim mislima i stavovima.

3.1. Kvantitativni modeli

Sustavnih podjela modela u različitim disciplinama, poljima i područjima unutar znanosti je zaista mnogo no jedna od osnovnih je podjela na kvantitativne i kvalitativne s brojnim podtipovima sukladno različitim predmetima interesa, znanstveno-istraživačkim ciljevima, postavljenim kriterijima, dostupnosti i usporedivosti podataka i slično. Kvantitativni modeli su modeli kod kojih je moguće definirati odnosno kvantitativno odrediti obilježja nekog sadržaja i/ili procesa, tj. iskazati izabrana obilježja dodavanjem vrijednosti (kvantifikacijom). Vrijednost može biti brojčana, rasponska, skalarna, vektorska i sl., tj. bilo koja matematičko-statistička veza koja se postavi u analizi određenih parametara ili u odnosu na neke druge relacije. Osnovni cilj kvantitativnih modela je činjenično i analitički utvrditi objektivne vrijednosti odabranih kriterija, često u vremenskoj dimenziji kako bi se moglo predvidjeti buduće promjene (Newell, 1988). Prostorna dimenzija, bez koje nije moguće cjelovito utvrditi objektivnu prostornu stvarnost je u principu kvalitativna dimenzija koja uključuje geografsko analitičko promišljanje, ali je nezaobilazna i u kvantitativnom modeliranju (Fotheringham i dr., 2000). Sva zbivanja u apsolutnom prostoru (fizičke dimenzije, lokacija, udaljenost) mogu se kvantificirati, dok se interakcije, odnosi, stohastičke relacije i sl. u relativnom prostoru (nemjerljivom, nevidljivom, neizravnom) moraju i predvidjeti (Haggett i dr., 1977). Prevladavajući kvantitativni model ne isključuje opće, standardne geografske znanstvene metode niti ostale moguće modele, što je i u skladu s kompleksnim, višeučjetovanim i nikad u potpunosti odvojivim refleksijama odnosa prirodne osnove i društvene nadgradnje na geopovršini.

Kvantitativni modeli u geografiji su vrlo česta pojava osobito nakon kvantitativne znanstvene revolucije s kojom je došlo do svojevrsnog pomicanja predmeta interesa sa deskripcije i narativnosti na sintezu i integraciju (Vresk, 1997), za što je također bio potreban određeni pomak u razvoju metodološkog pristupa pa je sukladno tome, upotreba kvantitativnih modela od tog razdoblja osobito raširena. Najzastupljenije osnovne vrste kvantitativnih modela u geografiji su; numerički (matematički, statistički, matrični, skalarni i sl.) i grafički (kartografski, shematski, ikonografski i sl) s brojnim varijantama, a često i u kombiniranom tipu. Numerički modeli su zapravo matematički modeli utemeljeni na kvantitativnim korelacijama određenih vrsta i serija podataka kojima je moguće potvrditi trend i predviđati vrijednosti sukladno postavljenim matematičkim pretpostavkama. Prostorna raspodjela sadržaja, procesa, veza i odnosa je u prvom planu kod grafičkog modela, no ono što treba naglasiti da svakom grafičkom modelu mora prethoditi analitički postupak koji nije uvijek

jasno vidljiv u nekom od izabranih vrsta grafičkog prikazivanja procesa i pojava. Isto tako analitičke vrijednosti i pokazatelji svode se, radi lakšeg predočavanja, u određene statističke razrede, raspone, skale i sl., iako su možda graničnih obilježja ili u prijelazu što je i razlog kombinirane upotrebe numeričkog modela kojim se uspostavljaju i pojašnjavaju relacije, tj. postavlja metodološki okvir te grafičkog kojim se pojašnjavaju prostorne razlike i uočavaju prostorne zakonitosti. Kompleksnost geopovršinskih odnosa koje geografi analiziraju temeljni je razlog neuključivosti u metodološkom smislu, odnosno činjenici kako geografi vrlo rijetko u prostornim analizama mogu biti »metodološki statični«.

Geografski informacijski sustav (GIS) je sustav za upravljanje prostornim podacima i osobinama pridruženih njima, odnosno varijablama koje imaju prostornu dimenziju. GIS je računalni sustav usmjeren na integriranje, spremanje, uređivanje, analiziranje i prikazivanje geografskih informacija⁵⁹. Pomoću GIS aplikacija moguće je postavljati interaktivne upite, analizirati prostorne informacije, kartografski predočavati prostorne podatke, preklapati više varijabli uz osnovnu prostornu dimenziju i sl. Prostorne analize u GIS-u upravo zbog svojih interaktivnih mogućnosti imaju široku primjenu u znanstvenim istraživanjima, razvojnom planiranju, upravljanju resursima, managementu, lokalnom funkcioniranju i sl (Sanders, 2007). GIS bi prema svemu istaknutom bio više kvantitativna metoda u geografiji i vrlo koristan sustav u predočavanju prostornih obilježja, osobito za razumijevanje složenih geopovršinskih odnosa i istodobno prikazivanje više obilježja jednog dijela geopovršine. GIS je i tehnologija i strategija za obradu podataka i kroz njega je moguće upravljati prostornim aktivnostima tj. modelirati ih te je u tom kontekstu i spomenut u okviru kvantitativnih modela.

Svaka geografska disciplina razvijala je svoj unutrašnji predmet interes, a sukladno tomu, uz opći geografski metodološki sustav i svoje specifične kvantitativne metode. Specifičnih kvantitativnih metoda i modela unutar geografskih grana i polja je zaista mnogo, i brojem, vrstama, podjelama, namjeni i sl. te zbog opsega neće biti predmetom ovog rada⁶⁰. Konkretno je ovo poglavlje usmjereno na važnost i mogućnosti primjene modela primarno u geografiji, pa onda i u njenim disciplinama, granama i poljima sukladno postojanju zajedničkog teorijskog i metodološkog okvira koje svaka znanost mora imati definirane.

⁵⁹ Prema: http://www.kartografija.hr/old_hkd/obrazovanje/prirucnici/Uvod_u_GIS.pdf

⁶⁰ Vresk (1997) je u svome udžbeniku prikazao kroz značajniju svjetsku literaturu razvoj svih geografskih disciplina zajedno sa razvojem metodologije unutar svake od njih. Udžbenik donosi vrijedan pregled temeljnih misli o predmetnom i metodološkom razvoju znanstvenih spoznaja geografskih disciplina.

3.1.1. Numerički modeli

Numerički modeli (matematički, statistički, skalarni, matrični i sl.) osnovni su kvalitativni modeli u geografiji putem kojih se analitičke vrijednosti i relevantni pokazatelji pojave, procesa, trenda i sl. svrstavaju, kategoriziraju, klasificiraju sukladno predmetnim obilježjima, dostupnim vremenskim serijama podataka i prostornim jedinicama/razinama. Osnovni cilj numeričkih modela je kvantitativno određenje pojave i/ili procesa, matematička kategorizacija (brojčana, rasponska, skalarna), utvrđivanje korelacija među pokazateljima najpovoljnijim matematičko-statističkim rješenjem te definiranje karakteristika i obilježja koja su im zajednička (Pollard, 1973).

Numerički modeli mogu biti u svojoj osnovi matematički i statistički, odnosno najčešće se koriste neke od raznolikih matematičkih, statističkih, skalarnih, matričnih, faktorskih i sličnih analiza ili njihovih kombinacija. Numeričke metode i modeli su više-manje prisutni u standardnom analitičkom postupku, bilo da se radi o rasponu vrijednosti pojave ili procesa tj. jednostavnim brojčanim pokazateljima ili postavljanju korelacija među određenim pokazateljima. Potreba za numeričkim metodama i modelima javila se usporedno sa kvantitativnom revolucijom kojom se javila nužnost mjerenja i kvantifikacije sadržaja, procesa, veza i odnosa. Razvojem teorije »nove« geografije i prostornog koncepta geografije od sredine 20. stoljeća, za geografe je postala osobita bitna mogućnost topološkog (geometrijskog) određenja prostornih sadržaja kao jednog od oblika kvantifikacije procesa.

Matematičko-statističko modeliranje čest je i gotovo standardan postupak općenito u znanstvenom metodološkom sustavu, a podrazumijeva postojanje determinističkog matematičkog dijela (utvrđene vrijednosti, rasponi, skale i sl.) i stohastičkog dijela. Takva podjela zapravo proizlazi iz tipologije modela Chorleya i Haggetta koji su ih izdvojili upravo prema vjerojatnosti procjene; deterministički sa primarnim analitičkim uporištima te stohastički sa primarno prosudbenom (vjerojatnosnom) komponentom. Stohastički matematički modeli teže predviđanju analitičkih vrijednosti parametra potrebnih za usmjeravanje procesa u željenom smjeru tj. pokretanje novih trendova na temelju matematičkih zakonitosti, statističkih odnosa i vjerojatnosnih procjena. Definiranje prostornih zakonitosti, kao što je već mnogo puta naglašeno, nije moguće bez poznavanja suptilnosti određene problematike, razvijene znanstvene prosudbe, poznavanja teorijskog okvira discipline itd. unatoč postojanju modela. Numeričke metode i modeli osobito su prisutni u društvenoj geografiji i njenim disciplinama, pogotovo u demogeografiji koja proučava

stanovništvo i njegov utjecaj u geografskom prostoru. Utjecaj stanovništva kao osnovnog faktora društvene nadgradnje teško je odvojiti od prirodne osnove, odnosno od bilo kojeg dijela Zemljine površine jer je u pravilu geografski prostor poprište gotovo svih interakcija »prirodnog« i »društvenog«. Demogeografske analize, odnosno analize komponenata prirodnog, prostornog i općeg kretanja, najčešće uključuju, osim izračuna standardnih demografskih pokazatelja, kombinacije s raznim grafičkim i kartografskim prikazima budući su demografski procesi objektivno nevidljivi u prostoru, ali se potvrđuju kroz analitički postupak odnosno konkretno kroz promjene u svim sustavima koji su u neposrednoj vezi s promjenama demografskih struktura. Demografski procesi imaju snažno izraženu prostornu (topološku) dimenziju u kontekstu lokacije, udaljenosti, dostupnosti ili blizine, ali je za postavljanje zakonitosti potrebno pratiti i promjene kroz vrijeme kao naznaka nekih novih procesa i novih trendova (Preston i dr., 2001).

3.1.2. Grafički modeli

Osnovni metodološki grafički sustav i primjenu grafičkih metoda i modela u geografiji postavio je S. Šterc 1990. godine u formi sveučilišnog udžbenika. Iako s povećim vremenskim odmakom i nizom informatičkih novosti i razvoja IT sektora u svim društvenim segmentima, pa tako i u području znanosti i obrazovanja, osnovna klasifikacija i koncept aktualni su i danas, uz tu razliku što se promijenio način prikupljanja, obrade i grafičkog predočavanja podataka. Digitalizacijom usluge postaju raznovrsnije, a informacije brže i dostupnije pa svaki pomak u informacijsko-komunikacijskom području najavljuje i širu društvenu primjenu od one početne. Postojanje različitih računalskih programa i aplikacija olakšali su i ubrzali analitički postupak no potreba za znanstvenim logičkim promišljanjem i konceptualizacijom i dalje je znanstvena nužnost što u osnovi znači kako je analitički postupak ostao nepromijenjen.

Potreba za grafičkim metodama u geografiji naprosto proizlazi iz njezinog predmeta interesa, primarno izražene predmetne prostorne dimenzije, sinteznog i integrativnog određenja i potrebe predočavanja i približavanja pojava i procesa koji nemaju u prvom planu izraženu »prostornost« bez obzira radi li se o matematičkom grafičkom obliku (crtanom u mjerilu ili koordinatnom sustavu) ili slobodnoj grafičkoj formi (shema, skica, jednostavan crtež i sl.). Primarno se to u geografiji odnosi na kartiranje sadržaja, odnosno na prikaz nekog obilježja na kartografskoj podlozi kojim se osnovne zakonitosti razmatraju kroz prostorni

okvir. Grafičkih metoda i modela zaista je puno i njihova je primjena u geografskim istraživanjima gotovo neizostavna, upravo zbog izraženog prostornog aspekta razmatranja pojava i procesa, bez obzira radi li se o društvenim ili prirodnim prostornim sadržajima i zakonitostima.

Analiza trendova i promjena te prikazivanje pojedinih struktura, relativnih odnosa i slično uključuje neke od dijagramskih grafičkih modela. Primarno izražena vremenska dimenzija se kod dijagrama koristi za prikazivanje i uočavanje procesa i zakonitosti kroz konkretno razdoblje, a uočene se promjene postavljaju u društveno-prostorni okvir. Analitički postupak u svim geografskim analizama i istraživanjima nije isključiv, ograničen ili jednosmjernan te je to i osnovni razlog njegove kompleksnosti; analitičke, metodološke i methodske. Najčešće se zbog toga koriste grafički modeli koji kombiniraju vremensku i prostornu analitičku dimenziju jer daju cjelovit prikaz rezultata prethodnog analitičkog postupka. Primjena grafičkih modela raširena je u geografskim istraživanjima kroz opći geografski znanstveni pristup ili derivaciju jednog njegovog dijela, sukladno značenju pojedinih geografskih disciplina ili pojedinih granskih pristupa (npr. obrazovanje, prostorno planiranje). Grafički modeli primjenjivi su i u teorijskim razmatranjima, odnosno i u samoj teorijskoj geografiji. Geografski predmet interesa kao dio složenog prostornog sustava mora se temeljno odrediti prema teorijskim okvirima, odnosno fizičkim dimenzijama pa njegovo vertikalno i horizontalno dimenzioniranje ima, osim kvantitativnog (matematičkog, fizičkog) određenja i grafičku osnovu. Osim u znanstvenoj geografiji, njihova je primjena neosporna i u školskoj (nastavnoj) geografiji, osobito za pojednostavljenje cijelog ili dijela procesa kao što je često npr. u fizičkoj geografiji pri pojašnjavanju prirodnih pojava i procesa (sheme, skice, crteži, reljefni modeli, fizički modeli).

3.2. Postupci u znanstvenom geografskom i demogeografskom pristupu

Svaki metodološki postupak u geografskim analizama, ukupnim ili djelomičnim, općim ili specifičnim predmetnim, parcijalnim ili sistemskim i slično proizlazi iz općih načela geografskog pristupa. Predviđanja budućih promjena dijela geopovršinskih odnosa neizostavan je dio analitičkog postupka kojima znanstvene spoznaje stavljamo u kontekst oblikovanja nekih budućih sadržaja, veza, procesa i odnosa (Bailey, 2005). Modeliranje u demografiji najčešće je analitičkog karaktera obzirom na niz faktora i korelacija koje standardni i neposredni te posredni (izvedeni) demografski pokazatelji u sebi sadrže.

Kategorizacija (svrstavanje) vrijednosti demografskih indikatora (s pripadajućim obilježjima) još je jedan korak iznad samog analitičkog dijela, ali u osnovi ne može biti krajnji cilj modelskog analitičkog postupka. Brojni su teorijski modeli i okviri u demografskoj literaturi koja se predmetno bavi modeliranjem nekog od pokazatelja, ali ih za razinu ukupne populacije gotovo da i nema. Uglavnom je riječ o projekcijama ukupne populacije prema varijantama stopa rasta, projekcijama vitalnih stopa, mortaliteta i fertiliteta (Coale i Trussel, 1996; Hoem, 1987; Hoem i dr., 1981; Xie i Pimentel, 1992) ili se usmjeravaju samo oni pokazatelji koji potvrđuju nedostatnost radne snage u razvijenim ekonomijama svijeta.

Nepostojanje takvog modela čak ni u teorijskom smislu proizlazi primarno iz specifičnosti populacija, različitih društveno-ekonomskih uvjeta, utjecaja vanjskih faktora na demografski razvoj, nejednakog tranzicijskog (demografskog) razvoja, statističkog niveliranja nižih prostornih jedinica i slično. Jednostavnije rečeno dinamika demografskih procesa i stohastičnost demografskih relacija temeljni su razlozi nepostojanja teorijskog modela koji bi bio primjenjiv za svaku populaciju te za svaku vrstu analitičko-statističkih i prostornih jedinica.

Analitički postupak u demografiji u skladu je i na razini geografskog teorijskog pristupa, ali ipak s naglaskom na demografskim sadržajima, vezama, procesima i odnosima (Swanson i Siegel, 2004). Moguće je izdvojiti sukladno subordiniranosti geografskih disciplina, ključne korake u demografskom modeliranju (prema: Šterc, 2015);

a) Modeliranje demografskih sadržaja, veza, procesa i odnosa u bilo kojem obliku ili razini uvjetovanja i vjerojatnosti proizlazi iz temeljnog poznavanja ukupne geopovršinske strukture te posebno demografskih relacija. Definiranjem objekta i ciljeva demogeografskih istraživanja usmjeravaju se uočene prostorne zakonitosti prema vremenskim promjenama, promjenama društvenih uvjeta, gospodarskih okvira i sl.

b) Drugi stupanj je razmatranje (općim geografskim i standardnim demografskim analitičkim postupkom) geopovršinske strukture (demografske strukture, sadržaji ili datosti), odnosno utjecaja fizičko-geografskih i/ili socijalnih faktora. Prema principima istraživačkog postupka postavljaju se odnosi reda veličine značenja i uvjetovanosti, odnosno opće zakonitosti iz temeljnog odnosa priroda-društvo (Friganović, 1983).

c) Slijedeći stupanj demogeografskog istraživačkog postupka bi trebao biti predviđanje demografskih relacija u budućnost kako bi se mogao planirati, tj. usmjeravati ukupni prostorni razvoj. Predviđanjima mora prethoditi detaljan analitički postupak kako bi projiciranje budućih odnosa bilo što objektivnije te analitički utvrđeno i utemeljeno. Teži se pritom naravno za određenim prostornim skladom i racionalnošću u temeljnim odnosima, odnosno

prijedlogu rješenja objektivno postojećih problema. Sama funkcija planiranja i organiziranja prostora tj. njegovog ukupnog razvoja zahtijeva modeliranja budućih demografskih sadržaja, procesa, veza i odnosa. Takav je pristup sukladan načelu egzaktnosti i mjerljivosti u geografskim analizama, odnosno analizama nižeg predmetnog značenja.

4. REVITALIZACIJA STANOVNIŠTVA

Analiza demografskih trendova i dominantni demografski procesi koji opterećuju društveni, socijalni, gospodarski i ini razvoj te opća demografska slika ukupne populacije RH potvrđuju objektivnu potrebu društvene intervencije odnosno postojanja strategije populacijske revitalizacije i planiranja budućih demografskih procesa. Postojanje planskih dokumenata vezanih za stanovništvo i regionalni razvoj svedeno je na formalnost budući se predložene mjere u njima definirane nisu provodile. Postojeću Nacionalnu populacijsku politiku iz 2006. godine potrebno je revidirati i provesti detaljnu analizu obzirom na vremenski odmak i činjenicu kako je u ukupnom kretanju stanovništva u uvjetima prirodnog pada koji traje već 25 godina, iseljavanje dodatno intenziviralo opću negativnost demografske problematike Republike Hrvatske.

Faze u kojima se pojedini demografski procesi nalaze najavljuju njihov sve brži razvoj i napredak, ali nažalost ne u pozitivnom smjeru. Brzina kojom se pojedini demografski procesi u posljednjih 5 godina intenziviraju mora osobito zabrinjavati, naročito u uvjetima pasivnosti i mirnog promatranja demografskog sloma u kojem je Hrvatska Uglavnom su svi demografski pokazatelji negativni s tendencijom intenziviranja opće negativnosti, čak i u onim demografskim strukturama i sustavima koji su bili djelomično pozitivni ili barem stabilni (izdrživi). Izumiranje, prirodni pad, iseljavanje i starenje stanovništva dominantni su demografski procesi po kojima se u pitanje dovodi mogućnost strateškog planiranja razvoja gospodarstva, a to osobito vrijedi za područja ili regije koje su već opterećene nekim drugim ograničavajućim faktorima (manje povoljna prirodna osnova, izraženo društveno i povijesno naslijeđe, nefunkcionalnost u upravljanju resursima i sl.) (Wertheimer-Baletić, 2004).

Projekcije stanovništva dovoljno su ozbiljno upozorenje Hrvatskoj i njezinoj demografskoj i ukupnoj budućnosti, u kojoj će nedostajati stanovništva, radne snage i ostalih kontingenata stanovništva u planiranju razvitka prostora, regija i manje-više svih osnovnih djelatnosti. Kako je stanovništvo temelj svih planiranja i nije obnovljivo samo po sebi, Hrvatska jednostavno mora planiranje razvoja i obnove stanovništva shvatiti kao primarni interes. Revitalizacija stanovništva, odnosno proces obnove stanovništva ili demografske obnove na razini ukupne populacije kompleksan je postupak koji uključuje niz više-manje standardnih mjera u različitim društvenim područjima i obvezuje na uskladu zakonodavno-pravnih, institucijskih, financijskih (resursnih) i inih okvira. Osnovni je cilj revitalizacije stanovništva usmjeriti demografska kretanja prema određenom demografskom smjeru i to prema

fundamentalnom dijelu demografskog sustava, odnosno prirodnom kretanju. Postojeća demografska struktura rezultat je prošlih demografskih zbivanja pa moguće promjene i rezultate planiranja demografske strukture nije moguće očekivati u kratkoročnom razdoblju, obzirom na stupanj intenziteta u kojima se neki procesi već godinama nalaze. Pretpostavke revitalizacije poprilično su kompleksne i potvrđuju sve relacije demografskog i ukupnog razvitka svih postojećih sustava i činjenicu kako za pokretanje i provedbu mjera populacijske politike mora postojati društveni konsenzus i niz promjena na zakonodavnoj, pravnoj, institucijskoj, materijalnoj, socijalnoj, društvenoj itd. razini.

4.1. Korelacija gospodarskog i demografskog razvitka

Kompleksnost relacija prirodne osnove i društvene nadgradnje potvrđuje kako ih nije moguće promatrati u isključivom kontekstu, odnosno kako je razina njihova međusobnog uvjetovanja takva da njihovim razdvajanjem ti odnosi nemaju smisla ni u analitičkom ni u primjenjenom smislu. Fundamentalni je to princip teorijske osnove geografije kojim se ona izdvojila kao formalno interdisciplinarna, iako je u osnovi multidisciplinarna znanost, a subordiniranost geografskih disciplina po vanjskom i unutrašnjem predmetu interesa samo potvrđuje »geografsku znanstvenu vrijednost« (Komušanac, 2011). Osobito se to odnosi na stanovništvo, odnosno demogeografsku problematiku, zbog ukupnosti faktora koji su standardni u demografskim analizama, razine uvjetovanja stanovništva u prostoru i utjecaja u društvenim sustavima (Šterc, 2015).

Sukladno osnovnoj podjeli činitelja oblikovanja geopovršine (sadržaja i relacija) na prirodne i društvene, demografske se promjene vrlo često interpretiraju kao refleksija društveno-gospodarskih odnosa, a ne kao uzrok takvih odnosa. Demografske promjene i procesi nisu često ni jasno vidljivi u prostoru pa niti ne mogu stvoriti objektivnu sliku demografske razine ukupnog stanovništva Hrvatske, a tomu ne pridonosi ni činjenica kako se oni reflektiraju u dužim vremenskim razdobljima. Današnja demografska slika Hrvatske rezultat je demografskih kretanja s početka 90-ih godina prošlog stoljeća koja su se tek nakon 25 godina u potpunosti manifestirala u svim kretanjima, odnosno može se reći kako su rezultati Popisa 1991. godine naznačili smjer hrvatske demografske sadašnjosti i budućnosti. Vanjski specifični faktori samo su dodatno intenzivirali negativne demografske trendove, odnosno brzinu kojom su se demografske promjene ukupnog kretanje stanovništva Hrvatske reflektirale u nekoj od društvenih struktura (Wertheimer-Baletić, 2002). Hrvatska javnost ne

shvaća i nema razvijenu svijest kako je demografsko pitanje temeljno pitanje opstanka i budućnosti RH i njezinog ukupnog gospodarskog, društvenog i inog razvoja, unatoč brojnim upozorenjima naših demografskih stručnjaka. Posljedica je to promatranja isključivo utjecaja gospodarstva na ostale društvene sadržaje, strukture, sustave i sl. i oni su zaista neosporni, no kada demografska obilježja i razina pojedinih demografskih procesa postanu ključni faktori neodrživosti i opterećenosti određenog dijela društvenog sustava (sustava radne snage, obrazovnog, mirovinskog, zdravstvenog sustava i sl.), nužnost planiranja demografskih obilježja postaje neizbježna (Gonzalez-Eiras i Niepelt, 2012; Sanderson, 1992). Društveno-gospodarski okvir utječe na osnovna demografska kretanja što potvrđuju i ekonomisti i geografi i upravo je specifičnost takvog okvira utjecala na tijek demografskog razvoja Hrvatske i današnja obilježja prirodnog, prostornog i općeg (ukupnog) kretanja (Akrap i dr., 2003). Nasuprot tome, neosporna je činjenica kako je stanovništvo nekog prostora nositelj svakog oblika razvoja, a »nedostatak stanovništva« predstavlja evidentno ograničenje unatoč općoj prirodnoj, društvenoj i inoj privlačnosti tog prostora. Može se stoga jednostavno zaključiti kako su: »demografska kretanja istovremeno preduvjet, ali i ograničenje prostornog razvitka, funkcioniranja tržišta rada i policentričnog gospodarskog i društvenog razvoja«⁶¹ (*Demografski scenariji i migracije*, 2014, 3).

Mogući pomaci u trenutnim demografskim trendovima neće značajnije preokrenuti dominantna demografska kretanja i procese, već će ih u principu samo usporiti i dati prostora za djelovanje što je osobito bitno. Kako su demografski procesi u pravilu spori nije za očekivati nikakve drastične promjene niti s početkom provođenja određenih populacijskih i revitalizacijskih mjera u kratkoročnom vremenu, upravo zbog prirode demografskih procesa koji su dijelom i biološki te ovise o čitavom nizu faktora. Većina demografskih procesa prešla je iz potencijalno ugrozne u realno ugroznu varijantu i to se odvija puno brže nego što se može društvenom intervencijom na njih utjecati. Prvenstveno se tu misli na nastavak snižavanja fertiliteta pa je pad ukupnog broja stanovnika i porast udjela stanovništva starijeg od 65 godina izraženiji, dinamičniji i intenzivniji, a što niti jedna mjera ili paket mjera ne može riješiti za kratko razdoblje. To se naravno niti ne očekuje, već se očekuje poduzimanje aktivnosti koje će potaknuti procese u pozitivnijem smjeru te stvoriti pozitivnije demografsko ozračje. Sasvim je izvjesno kako će demografske promjene značajno utjecati na ukupni i regionalni gospodarski razvoj Hrvatske, tj. na makroekonomske varijable; štednju, investicije,

⁶¹ Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske, 2014.; Demografski scenariji i migracije (http://www.hzpr.hr/UserDocsImages/propisi/Demografski_scenariji_i_migracije.pdf)

javne rashode, ekonomski rast, mogućnost ekonomske revitalizacije malih područja i slično (Akrap, 2011). Najizraženiji utjecaj demografske slike RH koji se odražava na ukupne makroekonomske pokazatelje su smanjivanje i starenje radnog kontingenta i povećanje staračkog (umirovljeničkog) kontingenta. Evidentan nesrazmjer između ekonomski aktivnog stanovništva i umirovljeničke populacije na takvoj je razini kako je već iz trenutne perspektive on teško održiv pa je za očekivati pojavu detaljnijih analiza i empirijskih istraživanja mogućih gospodarskih i socijalnih učinaka i implikacija takvih odnosa. Budući da sada ne postoje naznake poboljšanja niti jednog dijela demografskog sustava niti tendencija usmjeravanja demografskih struktura pozitivnijim ishodima kroz društveno, insitucionalno, zakonodavno i slično djelovanje, oblikovanje ekonomske, porezne, zdravstvene, mirovinske, socijalne, obiteljske i drugih politika predstavljat će izazov u predstojećim vremenima onima koji će ih pokušati kreirati, institucionalizirati i provoditi.

4.2. Kontingenti stanovništva i osnovni sustavi

Postaje jasno svima, a ne samo stručnjacima, kako je negativnost demografskih procesa limitirajući faktor očekivanom razvoju, odnosno kako ugrožava temeljni društveni, ekonomski i nacionalni sustav zemlje i sužava mogućnost korištenja prostornih potencijala. Dalje, ograničava se mogućnost provedbe razvojnih programa i planova, odnosno može se reći kako se remeti i opća stabilnost države. Ne ulazeći u čitav niz demografskih negativnosti, dovoljno je razmotriti samo utjecaj nedostatka stanovništva, odnosno izraženo smanjivanje ili depopulaciju u pojedinim prostorima u ukupnoj populaciji Hrvatske. Smanjivanjem ukupnog stanovništva prirodnim putem i iseljavanjem, bez obzira na analitičko-statističku razinu razmatranja, smanjuje se i radni i fertilni kontingent, razina zaposlenosti, učenička i studentska populacija, sve razine potencijala-potrošački, dohodovni, porezni itd., te razina evaluacije svojstvenosti, posebnosti i specifičnosti državnog teritorija koji čine osnovu prostornog identiteta. Prostorni potencijali i resursi su bez stanovništva sami sebi svrha i u takvoj varijanti ostaju na razini formalnog postojanja, a ne mogućeg iskorištavanja.

Porast ukupne prosječne starosti, ekonomske neaktivnosti, udjela starog stanovništva, broja umirovljenika, broja obitelji s jednim članom i sl. samo su neki od posrednih pokazatelja koji dovode u pitanje hrvatsku stabilnost i sigurnost te potvrđuju izvjesnost svakog oblika razvoja koji je opravdano očekivan zbog svih ljepota i vrijednosti Hrvatske. Svjesno zaobilaziti ove činjenice znači pristupati neodgovorno i neozbiljno postavljanju razvojnih koncepcija i

strategija, jer razina demografske uvjetovanosti prema svim sustavima je na takvoj razini kako je za očekivati zrcaljenje postojećeg demografskog sloma na slom svih ostalih sustava; obrazovnog, mirovinskog, radnog, zdravstvenog itd. Demografsko planiranje, odnosno planiranje brojnosti, strukture i smjera razvoja stanovništva prostornih i statističkih jedinica, regija ili ukupne populacije postaje zapravo opravdana društvena i znanstvena nužnost.

4.2.1. Obrazovni sustav

Obrazovanje je djelatnost koja je u temelju razvoja svakog od nas, pojedinca, zajednice ili cjelokupnog društva, a prema obrazovnim obilježjima i strukturi stanovništva nužno je usmjeravati gospodarski razvoj, uvažavajući pritom i sve ostale činitelje ekonomske osnove. Obrazovano je stanovništvo nositelj inovacija, ideja, kreativnosti, snalažljivosti itd., odnosno nositelj svakog oblika promjena i kreator budućeg društvenog, gospodarskog i poduzetničkog okvira. Važnost obrazovanja potvrđuje se i u očekivanim kompetencijama koje se stječu kroz obrazovni sustav, a koje su formalno postavljene u Nacionalnom okvirnom kurikulumu. NOK podrazumijeva, osim usvajanja obrazovnih sadržaja prema postojećim nastavnim programima, razvoj kompetencija koje su za mladu obrazovanu osobu ključne za konkuriranje na tržištu i samostalno funkcioniranje. »Život i rad u suvremenom društvu brzih promjena i oštre konkurencije zahtijevaju nova znanja, vještine, sposobnosti, vrijednosti i stavove, tj. nove kompetencije pojedinca, koje stavljaju naglasak na razvoj inovativnosti, stvaralaštva, rješavanja problema, razvoj kritičkoga mišljenja, poduzetnosti, informatičke pismenosti, socijalnih, građanskih i ostalih kompetencija« (Nacionalni okvirni kurikulum, 2010, 11).

Ne ulazeći u čitav niz problema u našem školstvu, znanosti i sustavu visokog obrazovanja, može se reći kako je osnovni nedostatak u činjenici, kao i kod drugih područja, ne postojanje sustavnog usklađivanja obrazovnih profila i programa sa stvarnim tržišnim potrebama, odnosno sa stvarnim gospodarskim i ukupnim razvojnim potrebama. Sastav stanovništva prema obrazovnim obilježjima, tj. stupnju trenutnog obrazovanja iz tog je razloga izuzetno bitan jer se prema njemu mogu postaviti obrazovni potencijali kao preduvjet svakom obliku strateškog planiranja i razvoja. Sukladno općoj depopulaciji, odnosno intenzivnom padu broja stanovnika ukupne populacije, očekivano se smanjuju i ostali kontingenti, između ostalog i obrazovni kontingent. Osnovni odnosi ukupne populacije po najvišem završenom stupnju obrazovanja sadržani su u tablici 33. i djelomično razrađeni u okviru poglavlja 2.2.5.2. Ostale strukture. Gotovo polovina stanovništva RH starijeg od 15 godina imala je, prema podacima

Popisa 2011. godine srednju školu kao najviši stupanj obrazovanja, osnovnu školu je imalo 20-ak %, a 10% stanovništva starijeg od 15 godina nije imalo nikakvu završenu školu. Visokoobrazovane osobe bile su zastupljene sa 16,39%, od čega je najviše njih završilo sveučilišni studij (62,41%) ili stručni studij (36,53%), dok je najviši stupanj obrazovanja- doktorat znanosti imalo samo 1,97% visokoobrazovanih osoba. Prema visokom i akademskom obrazovanju, razina obrazovanosti ukupne hrvatske populacije je u odnosu na ostale zemlje EU relativno niska, a neprihvatljivost te razine pokazuju i izražene prostorne razlike unutar ukupne populacije. Analizirajući brojčanost ukupne populacije koja se u nekom obliku trenutno aktivno školuje, evidentno je smanjenje obrazovnog kontingenta (potencijala) s ukupno 800 903 učenika, srednjoškolaca, studenata i doktoranada 2011./2012., na 777 393 2015./2016. godine (Tabl.34). Smanjenje je to za 2,94% u samo nekoliko godina, a osobito zabrinjava smanjenje od oko 23 000 osoba upisanih u osnovne škole. Potvrđuje se time razina utjecaja intenzivne emigracije u obrazovnom sustavu i sva ozbiljnost demografske situacije ukupne populacije.

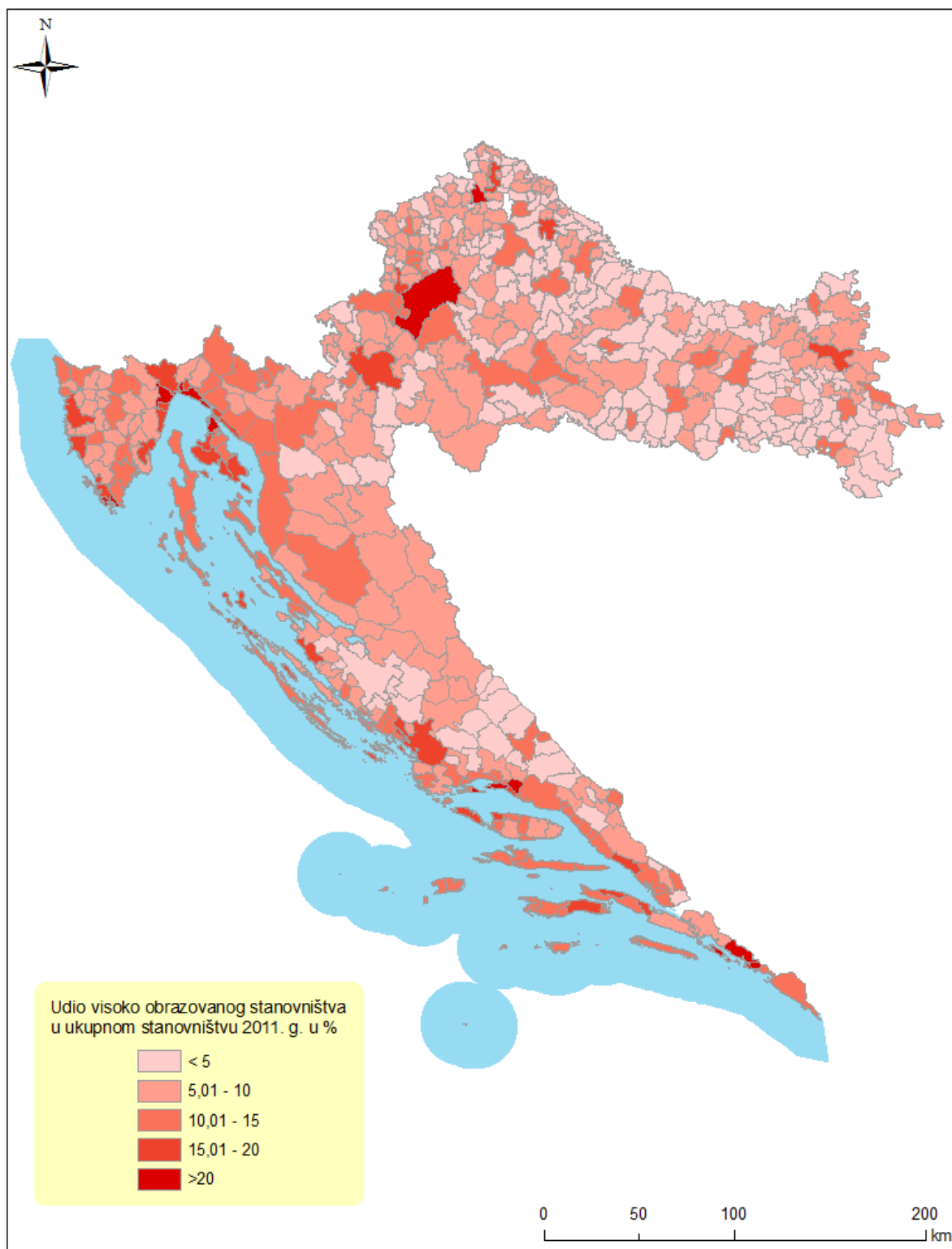
Tabl. 34. Obrazovne populacije 2011./2012. i 2015./2016. godine

AKTIVNI (UPISANI)	Poč. šk.g. 2011./2012.	Početak šk.g. 2015./2016
Učenička populacija (osnovnoškolska)	342.028	318.426
Srednjoškolska populacija	183.807	170.661
Studentska populacija	271.833	285.149
Poslijediplomski doktorski studij	3.235	3.157
UKUPNO	800.903	777.393

Izvor: Priopćenje 8.1.2. Osnovne škole, kraj šk.g. 2010./2011. i početak šk.g. 2011./2012.,; Priopćenje 8.1.2. Osnovne škole, kraj šk.g. 2014./2015. i početak šk.g. 2015./2016.; Priopćenje , 8.1.3. Srednje škole, kraj šk.g. 2010./2011. i početak šk.g. 2011./2012.; Priopćenje 8.1.3. Srednje škole, kraj šk.g. 2014./2015. i početak šk.g. 2015./2016.; Priopćenje 8.1.7. Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak.g. 2011./2012.; Priopćenje 8.1.7. Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak.g. 2015./2016.; Priopćenje 8.1.11. Doktorandi- osobe u postupku stjecanja doktorata znanosti u ak.g. 2011./2012.; Priopćenje 8.1.11. Doktorandi- osobe u postupku stjecanja doktorata znanosti u ak.g. 2015./2016., DZS, Zagreb.

Aktivno se u Hrvatskoj školuje oko 18,49 % ukupne populacije ili oko 777 000 osoba od osnovne škole do postdiplomskog studija, dok je godišnje smanjenje na apsolutnoj razini od 50 000 osoba u nepunih 5 godina ili oko 10 000 osoba. Obrazovna razina ukupne populacije sugerira kako je u odnosu na europske prosjeke u razvijenim zemljama obrazovanost hrvatske populacije, posebno prema visokom i akademskom obrazovanju, relativno niska, bez obzira na njezino „bolonjsko” friziranje. Prostorne razlike evidentne su i analizi ovog kontingenta, a

kao primjer je predložen kartografskih prikaz zastupljenosti visokoobrazovanog stanovništva po gradovima i općinama 2011. godine (Sl. 19.).

Sl. 19. Stanovništvo gradova i općina starije od 15 godina sa završenim visokim (fakultetskim) obrazovanjem (%) prema Popisu stanovništva 2011. godine.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, DZS, Zagreb.

4.2.2. Sustav radne snage

Standardna definicija i okvir radnog kontingenta je stanovništvo Hrvatske u dobi od 15 do 59 godine starosti za žensku populaciju i od 15 do 64 godina starosti za mušku populaciju. Zanimljivo je odmah na početku konstatirati promjene u potencijalu radnog kontingenta uspoređujući Popis 2001. i Popis 2011. godine. Apsolutno i relativno veliki pad broja stanovnika samo u radnom kontingentu u posljednjem međupopisnom razdoblju jasno je bilo upozorenje kuda demografski Hrvatska kreće i koliko će demografske strukture i negativni procesi utjecati na sam gospodarski i svaki drugi razvoj zemlje. Najvažnije što se može iščitati iz objavljenih podataka jest to kako je u desetogodišnjem razdoblju smanjen radni kontingent stanovništva i to za gotovo 100 tisuća osoba. Iako u podacima koje je Državni zavod za statistiku objavio, nema podataka o broju radno sposobnih građana, oni se mogu iščitati iz drugih neposrednih ponuđenih parametara. Dakle, 2011. godine bilo je 2 728 939 radno sposobnih stanovnika, odnosno žena u dobi od 15 do 59 godina te muškaraca u dobi od 15 do 64 godine života, što je u odnosu na 2001. smanjenje od 99 693. (Popis 2011.; Popis 2011.). Kasnije procjene radnog kontingenta pa i ova iz tablice 35. temeljile su se na popisnim podacima i naravno specifičnim stopama smrtnosti te negativnoj vanjskoj migracijskoj bilanci. Smanjenje od gotovo 100 tisuća osoba u deset godina ubrzavalo je smanjenja u kasnijim godinama pa je između popisa 2011. godine (na kritični trenutak popisivanja 31.03. u 24 sati) i procjene sredinom 2014. godine (dakle u 3 godine i 3 mjeseca) smanjenje radnog kontingenta bilo za čak 53 313 osoba! Posebno još treba izdvojiti iz tabl. 34. dvije uočene zakonitosti koje imaju i imat će u nadolazećim vremenima veliko značenje za usmjeravanje demografskih pokazatelja, veza, procesa i odnosa.

**Tabl.35. Radni kontingent i ostale dobne skupine stanovništva
RH po procjeni sredinom 2014. godine**

	Ukupno	Udio u ukupnom %
Ukupno stanovništvo RH	4.238.389	
Starost 0-6 godina	293.376	6,92%
Starost 0-14 godina	624.534	14,74%
Starost 0-17 godina	769.942	18,17%
Radni kontingent stanovništva		
Muško 15-64	1.413.171	69,10%
Žensko 15-59	1.262.455	57,60%
Žensko 15-64	1.411.560	64,40%
Žensko u fertilnoj dobi 15-49	945.333	43,10%
Stanovništvo staro 65 i više	789.124	18,60%
Prosječna starost u godinama	42,40 godina	
Indeks starenja	123,1	

Izvor: Statističke informacije 2016., DZS, Zagreb.

Prvo, u Hrvatskoj je broj i udio stanovništva starog i starijeg od 65 godina veći nego broj i udio mlađeg stanovništva od 18 godina što uz već razmotreni intenzivan prirodni pad i iseljavanje mladog i obrazovanog stanovništva jako povećava problem koji se javlja gotovo kao prijetnja nad mirovinskim i inim sustavima. **Drugo**, broj ženskog i muškog stanovništva u radnom kontingentu je gotovo jednak kada se dob gornje granice radnog kontingenta podigne za žene na 64 godine starosti.

Nakon navedenih zakonitosti u prethodnim poglavljima logički je postaviti pitanje kako i kamo nestaje hrvatski radni kontingent stanovništva i je li preko 150 000 osoba nakon popisa stanovništva 2001. godine stvarni gubitak ili se radi o promjenama statističkih definicija kako se često pokušava demografska katastrofa u Hrvatskoj objasniti i pobjeći time svjesno iz hrvatske demografske realnosti? Prije same analize depopulacije radnog kontingenta potrebno je još istaknuti kako je specifični mortalitet po dobi u odnosu na ukupnu populaciju najmanji upravo u dobi radnog kontingenta (izuzevši pred kraj te dobi) i zasigurno nije razlog takvog gubitka broja stanovnika u dobi raspona od 15 do 64 godine starosti. Razlozi su očito negdje drugdje i potpuno je jasno kako su vezani za ranije i recentno iseljavanje iz Hrvatske kao dokaz valjanosti statistika stranih zemalja koje nam potvrđuju i dokazuju istinu.

Distribucija iseljenika po dobi može poslužiti kao model razumijevanja iseljavanja radnog kontingenta, na isti ili sličan način kao i iseljavanje obrazovanih osoba. Prema tom obrascu najmanje 78,16 % iseljenika iz Hrvatske su osobe u vremenskoj dobi radnog kontingenta, a obzirom na suvremene demografske procese taj se udio može samo povećavati u ukupnom iseljeničkom korpusu. Pogleda li se statistika useljavanja u razvijene europske i svjetske zemlje, koje time nadoknađuju nedostatak vlastitog radnog kontingenta, moguće je zaključiti kako danas iz Hrvatske godišnje iseljava oko 50 800 osoba iz domicilnog radnog kontingenta stanovništva. Nastavi li se iseljavanje tim intenzitetom Hrvatska će za 5 godina izgubiti oko 254 000 osoba iz radne dobi ili bolje reći izravnih nositelja razvoja, inovacija i stabilnosti u Hrvatskoj.

- Hrvatski radni kontingent stanovništva brojio je sredinom 2014. godine po procjeni 2 675 626 osoba (muško 15-64 i žensko 15-59), odnosno 63,13 % ukupnog stanovništva.
- Prosječno godišnje iz Hrvatske u zadnje tri godine iseljava oko 65 000 osoba, a gotovo 80 % od toga ili oko 52 000 su osobe u dobi radnog kontingenta.
- Gubitak domicilnog radnog kontingenta stanovništva u slijedećih 5 godina mogao bi biti oko 260 000 osoba ili preko 10 % sadašnjeg radnog kontingenta. Ne promijene li se u Hrvatskoj trendovi, društveno-politički stavovi o demografskoj problematici i gospodarski

uvjeti Hrvatska bi mogla izgubiti preko pola milijuna osoba iz radnog kontingenta u deset godina.

Funkcionalna veza smanjivanja radnog kontingenta i smanjivanja rodности u Hrvatskoj je očita jer gotovo 99% djece rađaju majke u dobi radnog kontingenta, odnosno žene starije od 15 godina. Konstatirane relacije o velikom smanjenju radnog kontingenta u kratkom razdoblju potvrđuju i svoje odražavanje na smanjivanje rodности i povećanje prirodnog pada stanovništva u zemlji. Prema tome, sve zakonitosti koje vrijede za prirodno kretanje ukupnog stanovništva u Hrvatskoj vrijede i za prirodno kretanje stanovništva u dobi radnog kontingenta.

- Nastavi li se iseljavanje radnog kontingenta po istim stopama rodność bi se u Hrvatskoj za pet do deset godina mogla smanjiti najmanje za 5-10 000 rođenih, iako podaci potvrđuju i moguće smanjenje u slijedećih 10 godina za čak 20 000.
- Uočena funkcionalna korelacija između smanjenja radnog kontingenta i rodности još je jedan posredni pokazatelj i dokazatelj točnosti podataka o iseljavanju hrvatskog stanovništva iz Hrvatske u strane zemlje.
- Bez radikalnih mjera stimulativne populacijske politike i poticanja ostanka mladih u Hrvatskoj izravno će se ugroziti gospodarski i svaki drugi rast, a radnu će se snagu trebati useljavati.

Ključna spoznaja za pretpostavke o budućem kretanju stanovništva i odnose u njegovom sastavu su dosadašnje uočene zakonitosti, opće poznavanje problematike i logika nastavka veza, procesa i odnosa što ih razvija stanovništvo s kompleksom prostornih ili geografskih faktora u geografskom prostoru. Za postavljanje projekcijskih modela, bilo matematičkih, statističkih, grafičkih, kvantitativnih ili najčešće kombiniranih, nužno je definiranje najvažnijih analitičkih pretpostavki za što je potrebno osloniti se na službene podatke, bez obzira na već puno puta iskazanu manjkavost, naročito vezano za praćenje i registraciju iseljavanja iz Hrvatske. Dobno-spolni sastav stanovništva Republike Hrvatske po jednogodišnjim dobnim skupinama nužan je okvir promišljanja i ukazivanja na očekivane promjene (Tabl. 36.).

Tabl. 36. Stanovništvo Republike Hrvatske po dobi i spolu; procjena sredinom 2015. godine.

Starost	Ukupno	Muškarci	Žene	Starost	Ukupno	Muškarci	Žene
Ukupno	4 203 604	2 028 640	2 174 964	42	55 634	28 136	27 498
				43	56 146	28 187	27 959
0	38 591	19 915	18 676	44	53 364	26 840	26 524
1	39 758	20 496	19 262	45	53 805	26 814	26 991
2	40 581	21 231	19 350	46	55 513	27 559	27 954
3	41 438	21 289	20 149	47	57 429	28 714	28 715
4	41 567	21 424	20 143	48	59 230	29 262	29 968
5	43 980	22 542	21 438	49	60 746	30 040	30 706
6	42 697	21 828	20 869	50	59 364	29 319	30 045
7	42 284	21 608	20 676	51	57 812	28 638	29 174
8	40 049	20 654	19 395	52	59 970	29 363	30 607
9	41 184	21 158	20 026	53	61 334	29 901	31 433
10	42 301	21 789	20 512	54	61 317	29 907	31 410
11	39 250	20 119	19 131	55	62 738	30 594	32 144
12	39 516	20 322	19 194	56	62 388	30 508	31 880
13	40 616	20 857	19 759	57	60 588	29 354	31 234
14	42 255	21 748	20 507	58	62 076	30 118	31 958
15	44 414	22 729	21 685	59	62 574	30 373	32 201
16	45 516	23 305	22 211	60	63 649	31 004	32 645
17	48 453	24 688	23 765	61	58 992	28 742	30 250
18	51 032	26 258	24 774	62	60 033	28 822	31 211
19	49 930	25 627	24 303	63	54 234	25 874	28 360
20	48 115	24 460	23 655	64	54 227	25 730	28 497
21	47 839	24 260	23 579	65	54 755	25 529	29 226
22	48 873	25 102	23 771	66	51 601	23 258	28 343
23	48 624	25 048	23 576	67	47 315	21 179	26 136
24	51 067	26 085	24 982	68	48 531	21 482	27 049
25	50 292	25 689	24 603	69	33 815	14 839	18 976
26	51 715	26 248	25 467	70	33 822	14 614	19 208
27	53 273	27 052	26 221	71	37 084	15 739	21 345
28	52 815	26 803	26 012	72	38 831	16 388	22 443
29	53 984	27 172	26 812	73	39 424	16 348	23 076
30	57 119	28 911	28 208	74	38 843	16 085	22 758
31	58 188	29 844	28 344	75	38 792	15 723	23 069
32	57 259	29 160	28 099	76	35 972	14 229	21 743
33	57 869	29 459	28 410	77	35 492	13 775	21 717
34	58 703	29 874	28 829	78	34 081	12 955	21 126
35	58 874	29 949	28 925	79	31 735	11 865	19 870
36	58 756	29 944	28 812	80	29 549	10 714	18 835
37	57 716	29 258	28 458	81	27 912	9 843	18 069

38	56 650	28 672	27 978	82	24 489	8 235	16 254
39	56 657	28 689	27 968	83	22 176	7 267	14 909
40	55 877	28 255	27 622	84	19 710	6 281	13 429
41	55 478	27 963	27 515	≥ 85	75 357	21 009	54 348

Izvor: Priopćenje 7.1.4., Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2015., DZS, Zagreb.

- Sredinom 2015. godine razlika između ulaska stanovništva u radni kontingent (generacija koja navršava 14. godinu starosti) i izlaska iz njega (generacija koja navršava 64. godinu starosti), iznosila je 11 972 osobe. Dakle, svake godine bi Hrvatskoj bez intenziviranja iseljavanja i prirodnog pada nedostajalo oko 12 000 osoba u radnom kontingentu. Međutim situacija je još gora.
- Procijenjene i ublažene jednogodišnje dobne skupine (bez stvarne stope iseljavanja) iz tabl. 35. potvrđuju kako će razlika broja stanovnika koji ulaze i izlaze iz radnog kontingenta biti dvostruko veća za 5 godina; čak 21 348 osoba! Svake godine nedostajat će preko 21 000 osoba u radnom kontingentu! I to samo prema službenim podacima.
- Prema službenim podacima zemalja useljavanja taj bi gubitak mogao istovremeno biti u deset slijedećih godina i preko 500 000 osoba.

Demografski okvir radne snage postaviti će se samo prema demografskim parametrima bez ulaženja u obrazovnu i svaku drugu ekonomsku strukturu i potrebu hrvatskog gospodarstva i ukupnog razvoja, iako je poznata činjenica nesklada hrvatskog školstva i akademskog obrazovanja s jedne strane i potreba hrvatskog gospodarstva s druge strane. Usklađivanje će biti nužno, a odlučni potezi ne bi smjeli izostati ne želi li se mirno promatrati kako hrvatski obrazovni sustav na svim razinama potiče iseljavanje iz Hrvatske nakon završetka školovanja. Problem razlika dobni skupina koje ulaze u radni kontingent i iz njega izlaze starenjem samo dijelom ublažava apsolutno i relativno velika nezaposlenost, naročito mladih. Ublažavanje bi se moglo postići preusmjeravanjem i dodatnim poticajnim obrazovanjem za potrebe hrvatskog gospodarstva, međutim preusmjeravanje nezaposlenih izravnim i programskim poticajima prema ruralnim područjima nije niti počelo, iako je za to moguće osigurati poticajna sredstva za zapošljavanje mladih iz europskih fondova.

- Dakle, demografski okvir radne snage smanjivat će se u Hrvatskoj u slijedećem 5 do 10 godišnjem razdoblju u rasponu između 250 000 i 500 000 osoba, a nezaposlenost će se smanjiti vjerojatno na ispod 200 000 osoba kao posljedica iseljavanja. Naglašeno je već kako prirodni pad stanovništva u radnoj dobi nije niti će biti važan faktor u depopulaciji radnog kontingenta.

- Demografski okvir radnog kontingenta u Hrvatskoj bit će u slijedećih 5-10 godina na razini između 2,4 i 2,1 milijuna osoba, aktivnost na razini oko 1,5 milijuna, a zaposlenost na razini oko 1,3 milijuna osoba. Ukoliko se ničim neće utjecati na demografsku revitalizaciju Hrvatske te će pretpostavke vrijediti i dalje.
- Distribucija stanovništva po jednogodišnjim dobnim skupinama stanovništva (Tabl. 36.) ukazuje kako je najbrojnija jednogodišnja skupina stanovništva ona u dobi od 60 godina, kako osoba starih 75 godina ima više nego djece do godine starosti i kako osoba starijih od 85 godina ima gotovo dvostruko više nego djece do jedne godine starosti.

Vremenski pomaci generacija u slijedećim godinama ostavljat će velike praznine u velikim dobnim skupinama i njihovu opterećenost i ovisnost koja se neće nikako moći uskladiti. Osim useljavanjem. Hoće li useljavanje nekog novog stanovništva biti hrvatska nužnost? Hoće li to novo stanovništvo mijenjati hrvatski identitet? Može li se Hrvatska poput Irske i Izraela osloniti na svoje demografsko i svako drugo bogatstvo u iseljeništvu. Puno pitanja bez jasnih odgovora i još uvijek bez ikakve ozbiljnije strategije.

Bitno će pripomoći tablica 37. i podaci o aktivnosti i zaposlenosti stanovništva kako bi se mogao postaviti demografski okvir potreba za radnom snagom, njezinom aktivnošću i zaposlenošću i nužnost funkcionalnog useljavanja radne snage po potrebi. Brojnost radne snage u Hrvatskoj je 2014. godine bila na razini 2 728 939 osoba, njezina aktivnost na razini 1 893 000 osoba, a zaposlenost 1 566 000 osoba. Kako može smanjenje radnog kontingenta s 2,676 milijuna na 2,4 ili čak 2,1 milijun u deset godina uz silnu emigraciju iz tog istog kontingenta uopće omogućiti porast aktivnosti i zaposlenosti bez useljavanja stanovništva?

Aktivnost stanovništva Hrvatske u okviru radnog kontingenta je s udjelom od 70,75 %, a zaposlenost s udjelom 58,53 %. Smanji li se radni kontingent kako je navedeno, a apsolutne se brojke aktivnosti i zaposlenosti povećaju (kao u tabl. 37.), značilo bi to razinu aktivnosti između 78,88 % i 90,14 % što je nemoguće za hrvatske prilike i hrvatsku populaciju s preko 42 godine prosječne ukupne starosti. Istovremeno bi zaposlenost bila na relativnoj razini između 65,25 i 74,57 % prema radnom kontingentu što je još manje moguće i zamislivo. Dakle, stopa zaposlenosti veća nego stopa aktivnosti radnog kontingenta danas i to sve u uvjetima potpunog gospodarskog zaostajanja Hrvatske. Tako izgleda hrvatska službena statistika koja bi trebala biti planska osnova za donošenje ozbiljnih strateških razvojnih dokumenata.

Želi li se pak težiti takvim stopama aktivnosti i zaposlenosti Hrvatskoj će biti potrebno stanovništvo, nezavisno od recentne visoke nezaposlenosti. Imigracija radne i demografske revitalizacijske snage bit će objektivna razvojna potreba Hrvatske u slijedećih 10 godina za

koju se trebaju posložiti vrlo ozbiljni planovi zasnovani na znanstvenim istraživanjima i gospodarskim potrebama. Svaka stihija apsolutno malu hrvatsku populaciju može uvesti u probleme koje kasnije neće moći ispraviti nikakvim planskim potezima, osim radikalnim, a radikalni su potezi uvijek posljedica „ad hoc” i nepripremljenih odluka.

Tabl. 37. Aktivno i zaposleno stanovništvo Republike Hrvatske po dobnim skupinama 2012.-2015. godine.

Godine	2012.	2013.	2014.	2015.	2012.	2013.	2014.	2015.
	Aktivno stanovništvo u tisućama				Zaposleno stanovništvo u tisućama			
Ukupno	1 863	1 842	1 893	1 898	1 566	1 524	1 566	1 589
Starost								
15 – 24	151	148	166	162	87	74	90	92
25 – 49	1 201	1 191	1 225	1 217	1 015	998	1 032	1 035
50 – 64	473	472	477	494	425	422	420	436
≥ 65	38	-31	-25	-26	38	-30	-24	-26
55 – 64	248	251	247	267	223	226	219	236
15 – 64	1 825	1 811	1 868	1 872	1 528	1 494	1 542	1 564
20 – 64	1 795	1 782	1 831	1 835	1 517	1 486	1 528	1 549
25 – 29	229	223	227	219	174	171	175	174
15 – 29	380	371	392	381	262	245	266	267

Izvor: Priopćenje 9.2.8., Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj 2015., prosjek godine, DZS, Zagreb.

- Intenzivno smanjivanje radnog kontingenta stanovništva izravno utječe na smanjivanje aktivnosti i zaposlenosti jer je uvjetovano iseljavanjem. Pretpostavka je kako između ostalog stanovništva (nezaposlenog, poljoprivrednog itd.) iseljava i zaposleno stanovništvo s malim primanjima u odnosu na svoju razinu obrazovanja. Dakle, aktivno i zaposleno stanovništvo u većem broju iseljava nego što može rasti zaposlenost u Hrvatskoj.
- Procjenjuje se potreba Hrvatske za imigracijskom radnom snagom uglavnom manje obrazovanog profila u slijedećih 10-15 godina na razini smanjenja radnog kontingenta od najmanje 260 000 osoba.

Ponovo treba ponoviti kako je hrvatsko iseljništvo hrvatsko bogatstvo i ključni demografski, gospodarski i ini revitalizacijski potencijal. »Radnici migranti u Europi poslali su 2014. godine kući gotovo 110 milijarda američkih dolara, a glavna odredišta bile su druge europske zemlje, koje su dobile više od trećine tog iznosa, dok su Hrvati iz Europe u Hrvatsku poslali više od 1,5 milijarda dolara, po UN-ovom izvješću⁶² objavljenom 2015. godine. Hrvatska je 2014. iz Europe primila 80 posto radničkih doznaka iz inozemstva u ukupnom

⁶² International Fund for Agricultural Development (IFAD): Sending Money Home: European flows and markets, 2015. (https://www.ifad.org/documents/10180/3594696/money_europe.pdf/5ac7733f-39e6-4b1b-a1dc-f7038b5caa0b?%20version=1.2)

iznosu od 1,524 milijarda dolara»⁶³. Ukupno to čini oko 10,35 milijardi kuna ili oko 10% državnog proračuna! »Prema preliminarnim podacima Svjetske banke, Hrvati su u 2016. kući poslali 2,253 milijarde dolara što je 4,3 posto bruto domaćeg proizvoda (BDP-a). Hrvatska se tako ubraja među zemlje, prema podacima Svjetske banke, u kojima transferi vlastitih građana iz inozemstva kontinuirano rastu. Prema podacima Hrvatske narodne banke, najnovija procjena transfera iseljeničtva podudara se s procjenama Svjetske banke i premašuje 2,1 milijardu eura. To je više od svih ukupno pristiglih izravnih stranih ulaganja u Hrvatsku tijekom 2016. godine, koja su, prema podacima HNB-a, iznosila 1,7 milijardi eura. Prema podacima središnje banke najviše novca u Hrvatsku su investirale kompanije iz Italije, Nizozemske, Luksemburga i Njemačke. Ako se prebroje sva dosadašnja inozemna ulaganja od 1993. do danas ukupno su iznosila 30,8 milijardi eura, a tom su razdoblju najznačajnije strane investicije pristigle iz Nizozemske (6,55 milijardi eura), Austrije (3,5 milijardi eura), Italije (3,3 milijarde eura) i Njemačke (2,9 milijardi eura). Dijaspore je poslala puno više novca, službenim i neslužbenim kanalima, no o tome se nedovoljno govori i ne vodi se prava statistika. Prema najnovijem istraživanju Svjetske banke u razdoblju od 1993. hrvatski su iseljenici u zemlju porijekla poslali 29,5 milijardi američkih dolara, u to naravno nisu računate pojedinačne investicije putem njihovih tvrtki. Dakle, gotovo kao i sva izravna strana ulaganja»⁶⁴.

Nakon iznešenih podataka nameću se određena pitanja i postavljaju određene pretpostavke. Je li hrvatsko iseljeničtvo investicijski, financijski, ekonomski i ini potencijal obzirom na trendove kretanja transfera hrvatskog iseljeničtva prema matičnoj zemlji? Može li se taj novac koristiti kao investicijski novac kojim bi se povezivale komplementarne djelatnosti naših iseljenika s domicilnom populacijom? Može li se razina tih izdvajanja koja dolaze od hrvatske dijasfore prema matičnoj državi povećati valorizacijom obostranih interesa? Može li se iseljeničtvo smatrati hrvatskim bogatstvom i objektivnim potencijalom koje će sudjelovati u političkom, društvenom, gospodarskom i kulturnom napretku? Objektivno razmatrajući, a što su potvrdila i izvješća Svjetske banke i Hrvatske narodne banke, hrvatska dijaspora jest određeni investicijski potencijal kojim se može poticati određeni ekonomski uzlet. Kao što u samom izvješću stoji, transferi iseljenika prema Hrvatskoj 2016. su godine premašili ukupna izravna strana ulaganja u Hrvatsku i u stalnom su porastu. Razina izdvajanja zasigurno bi se mogla povećati povezivanjem komplementarnih djelatnosti koje razvijaju hrvatski iseljenici te

⁶³ <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/276816/hrvatski-radnici-iz-inozemstva-godisnje-u-domovinu-posalju-preko-15-milijarda-dolara>

⁶⁴ <http://direktno.hr/razvoj/gastarbajteri-prosle-godine-hrvatsku-poslali-vise-od-225-milijardi-dolara-84962/>

širenjem proizvoda i usluga koji su već prepoznati na svjetskom tržištu. Podizanje razine transfera stoga je objektivna i realna mogućnost. Potvrda toga su zemlje nastale raspadom bivše državne zajednice koje imaju veće transfere iseljenika, a manju apsolutnu emigraciju nego Hrvatska. Prvenstveno se tu misli na Srbiju koja godišnje od dijasfore prima 3,6 mlrd dolara te Bosnu i Hercegovinu kojoj od iseljenika dolazi oko 1,6 mlrd dolara godišnje (IFAD, 2015).

Spomenuto izvješće koje je prihvatila i Hrvatska narodna banka ističe problem nepostojanja evidencije o strukturi i obilježjima tih transfera te ne vođenja baze poduzeća s osnovnim djelatnostima koje su naši iseljenici osnivali u inozemstvu. Procjenjuju se kako je takvih poduzeća oko 200 u svijetu, no ne postoje nikakvi podaci o njima, o temeljnim djelatnostima, čelništvu, proizvodima i uslugama koje nude i slično. Postojanje takvih evidencija i baza preduvjet su povezivanja, suradnje i budućih investicija među iseljenicima i domaćim poduzetnicima. Budući je hrvatska dijaspora svojim idealizmom, bogatstvom i iskustvom dio Hrvatske, sasvim je logično očekivati kako će biti i dio strateške razvojne koncepcije, odnosno kako će se ono uključivati u društveni i politički život domicilne Hrvatske. Takvo nešto sasvim je očekivano i logično u zemljama s velikim iseljeništvom. Podizanjem razine godišnjih transfera prema matičnoj državi moglo bi u određenim segmentima (komplementarnim iseljničkim djelatnostima) uvjetovati pomake u gospodarskoj i demografskoj revitalizaciji pa je prema tome hrvatska dijaspora objektivno veliki potencijal domicilnoj populaciji na više razina.

4.2.3. Aktivnost i zaposlenost stanovništva

Brojne su ekonomske strukture ili obilježja kroz koje se može razmatrati demografski okvir i potencijal gospodarskih zbivanja te procjenjivati ili prognozirati razvojne mogućnosti u doglednoj budućnosti. Aktivnost i zaposlenost stanovništva, radni potencijal po dobi, spolu i drugim obilježjima, glavnim sektorima djelatnosti (primarnom, sekundarnom, tercijarnom i kvartarnom), po svim djelatnostima i na različitim prostornim razinama mogu biti indikatori dosadašnjeg razvoja, postojećeg potencijala i pretpostavke izvjesne ili neizvjesne budućnosti. Detaljne prostorne analize ekonomskih struktura stanovništva na razini gradova i općina u pravilu su ograničene mogućnošću ili dostupnošću službenih podataka bilo iz popisa stanovništva bilo iz ostalih publikacija Državnog zavoda za statistiku. Zato je nužan selektivan analitički pristup kojim se uz opću spoznaju i logičan nastavak procesa mogu posložiti osnovne zakonitosti vezane za ekonomske strukture stanovništva. Sukladno navedenom, razmotrit će se aktivnost, zaposlenost i nezaposlenost na razini cijele zemlje (Tabl. 38.) i udjeli zaposlenih u ukupnom stanovništvu, udjeli zaposlenih u primarnom i sekundarnom sektoru te dominantnost trećeg ili četvrtog sektora djelatnosti po gradovima i općinama Republike Hrvatske (Sl. 20, 21, 22. i 23).

Ukupno je u Hrvatskoj po procjenama za 2015. godinu (kombinacija ankete i usklađivanja s popisom stanovništva 2011. godine) bilo aktivno oko 1 898 000 osoba ili 52,7 % stanovništva starijeg od 15 godina. Zaposlenih je bilo 1 589 000, a nezaposlenih 309 000 osoba, odnosno stopa zaposlenih iznosila je 44,1%, a nezaposlenih 16,3%. Nekoliko je nepovoljnih pokazatelja vidljivo u podacima za samu 2015. godinu, ali i za promatrano razdoblje (2012.-2015.) (Tabl. 38.).

- Vrlo je nepovoljan odnos aktivnog i neaktivnog radno sposobnog stanovništva jer su stope gotovo izjednačene, a apsolutne razlike male. Pogotovo su bile male 2013. godine ili bolje reći bile su gotovo izjednačene. Takav odnos aktivnog i neaktivnog radno sposobnog stanovništva jasan je pokazatelj nesklada aktivnosti, zaposlenosti i uzdržavanosti ukupnog stanovništva, a dijelom i neformalne aktivnosti vezane za sezonske poslove izvan poreznog sustava. Niti jedan sustav ne može izdržati niti se razvijati uz takve odnose i pokazatelje ekonomske strukture stanovništva u kojima na jednog aktivnog dolazi gotovo jedan neaktivni stanovnik. Kad se tome još doda velika ukupna starost stanovnika i veliki broj umirovljenika, cijela slika ekonomske aktivnosti Hrvatske ne izgleda dobro u sadašnjosti, a još manje će tako izgledati u skoroj budućnosti.

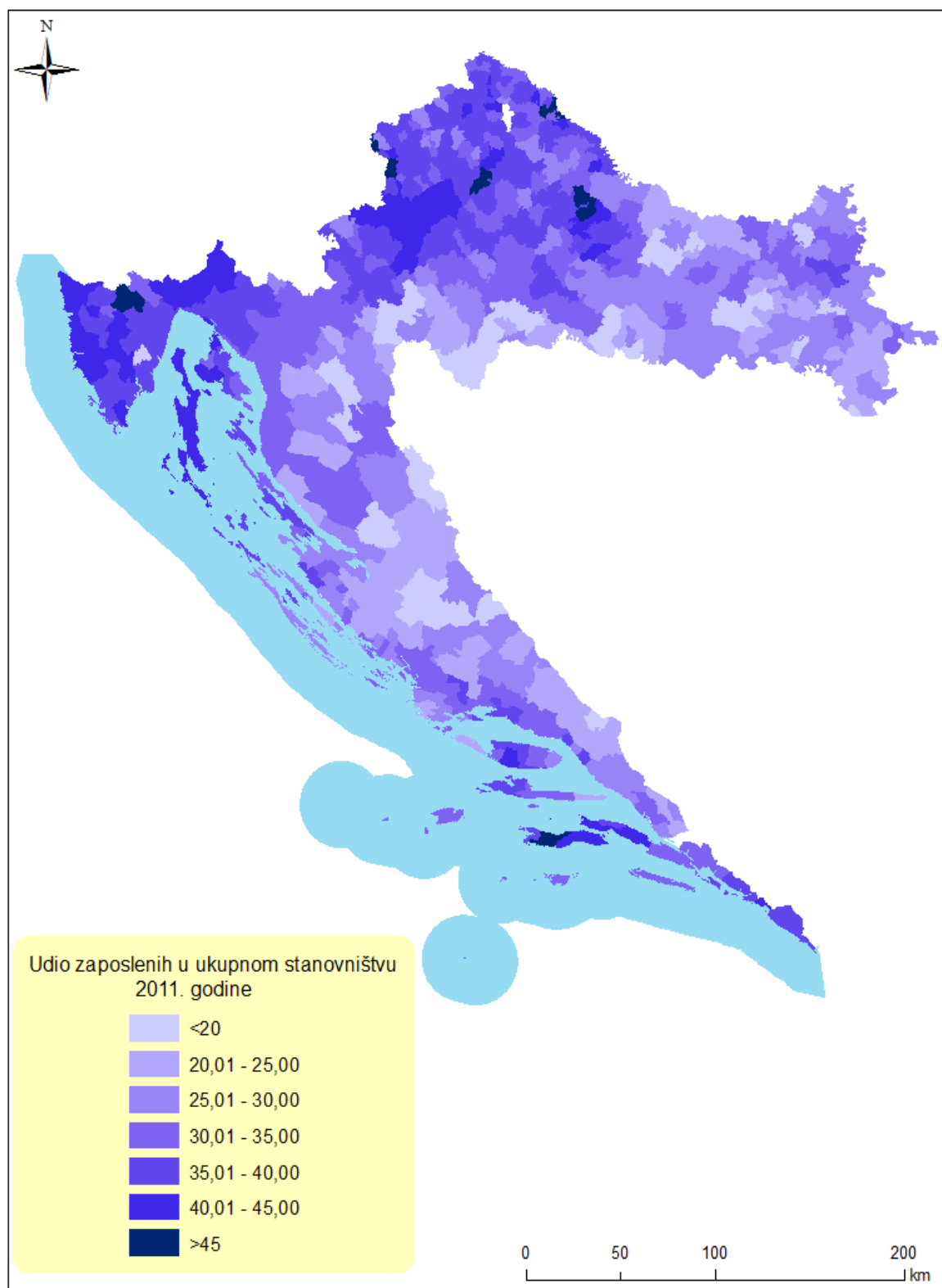
Tabl. 38. Aktivnost, zaposlenost i nezaposlenost radno sposobnog stanovništva RH 2012.-2015. godine (u tisućama i %)

Obilježje	2012.	2013.	2014.	2015.
	Ukupno	Ukupno	Ukupno	Ukupno
Aktivno stanovništvo	1 863	1 842	1 893	1 898
Zaposleni	1 566	1 524	1 566	1 589
Nezaposleni	297	318	327	309
Neaktivno stanovništvo (15+)	1 764	1 781	1 722	1 704
	%	%	%	%
Stopa aktivnosti	51,4	50,8	52,4	52,7
Stopa zaposlenosti	43,2	42,1	43,3	44,1
Stopa nezaposlenosti	15,9	17,3	17,3	16,3

Izvor: Priopćenje 9.2.8., Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj 2015., prosjek godine, DZS, Zagreb.

- Prema podacima za 2015. godinu oko 300 000 osoba starije od 15 godina bilo je nezaposleno što čini 16,30% radno sposobnog stanovništva odnosno svaki šesti aktivni stanovnik nije u radnom odnosu ili usporedbe radi na pet zaposlenih dolazi jedan nezaposleni (Tabl.38.). Ovakvi podaci zasigurno ne ulijevaju nadu, pogotovo uz vrlo negativne demografske trendove vezane za prirodni pad stanovništva, iseljavanje, intenzivno starenje itd., jer se ne vidi način kako će se obnavljati radno sposobno stanovništvo i smanjivati u velikoj starosti neaktivno stanovništvo.

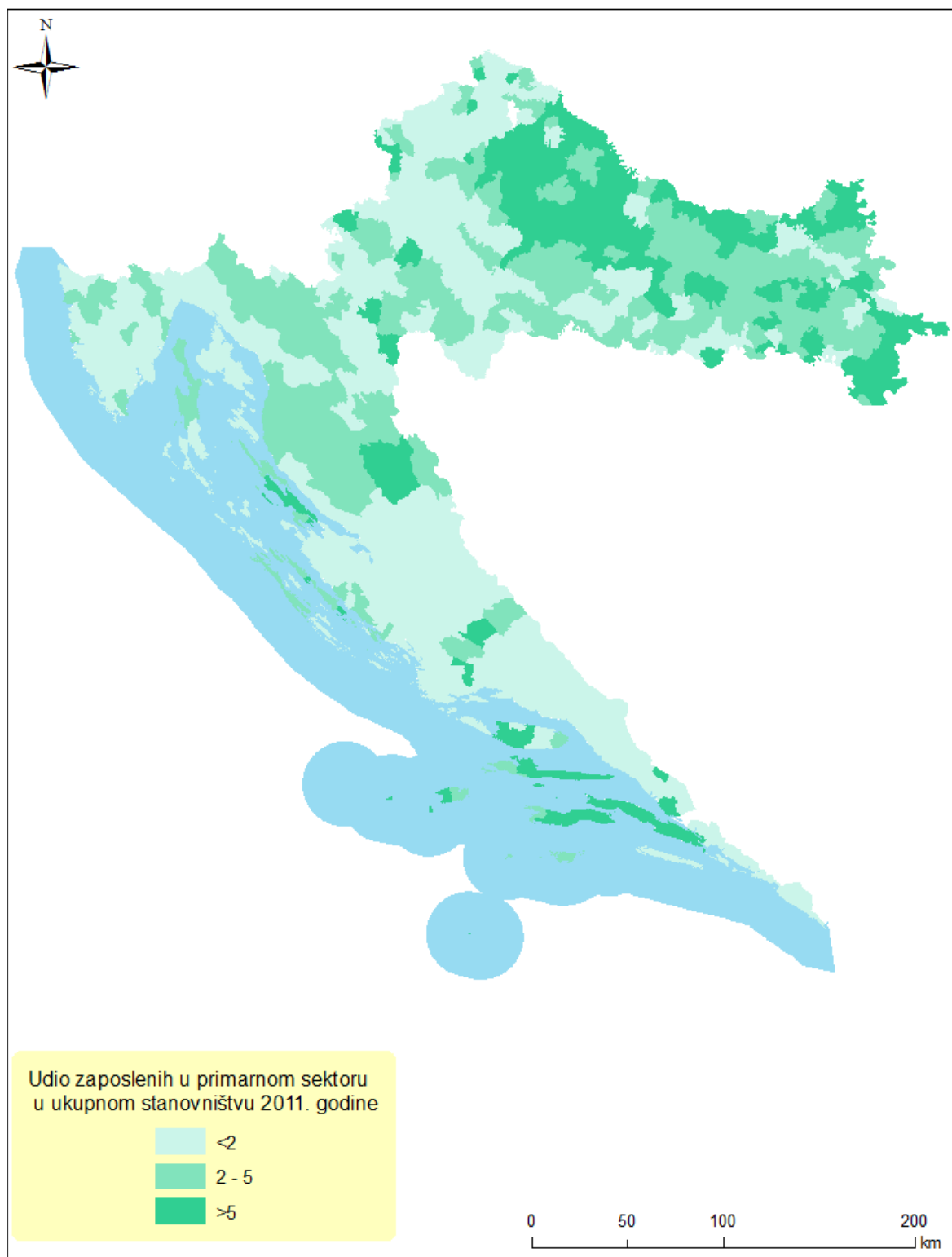
Povezanost ovih ekonomskih pokazatelja i demografskih procesa potvrđuje pretpostavku kako se uz demografsko izumiranje teško može očekivati gospodarski oporavak i rast u glavnim gospodarskim djelatnostima i segmentima.

Sl. 20. Udjeli zaposlenog stanovništva gradova i općina RH u u ukupnom stanovništvu 2011. godine

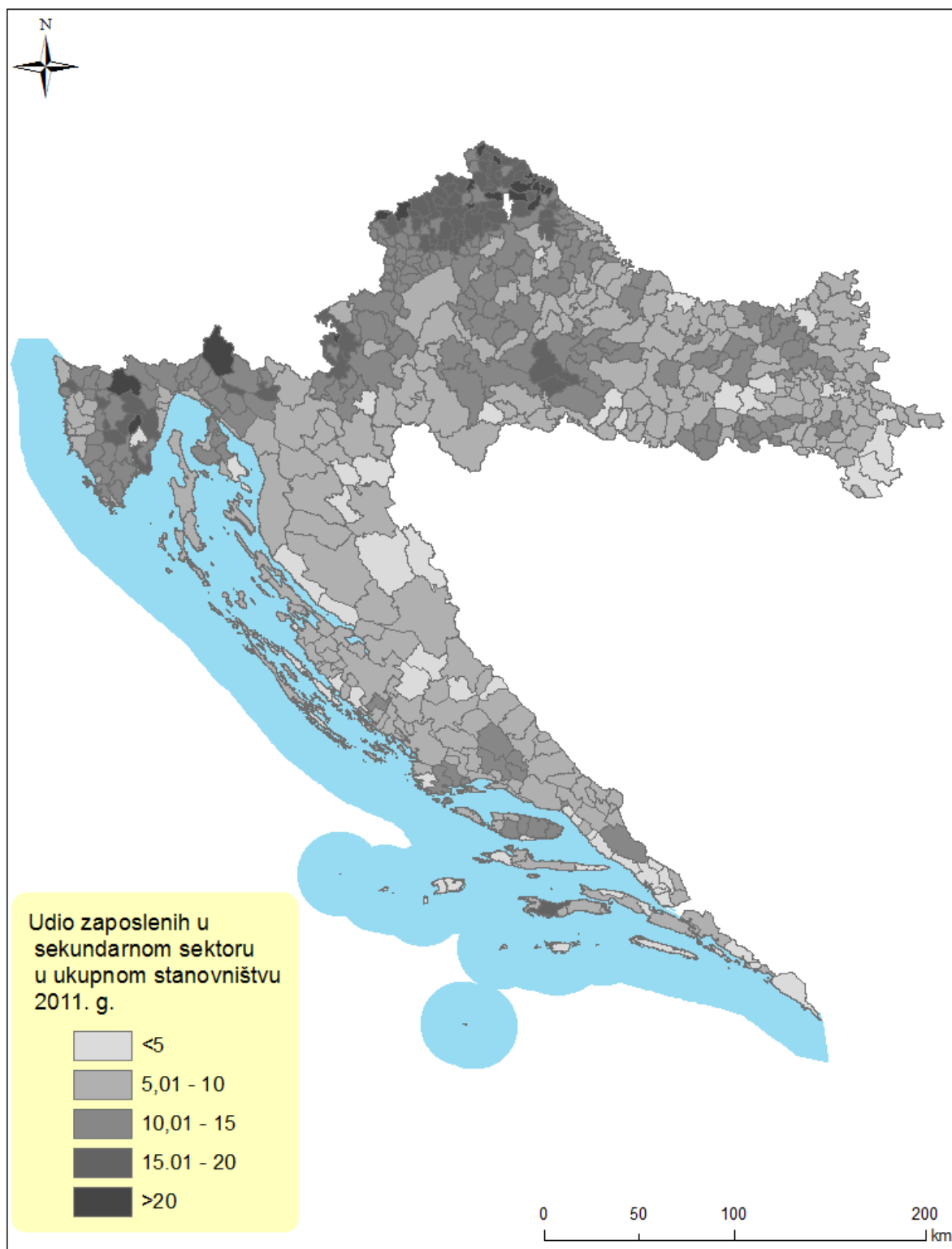
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

- Promjene koje su uočljive u promatranom razdoblju u tablicama 37. i 38. jesu po pokazateljima pozitivne (povećanje aktivnosti i zaposlenosti i smanjivanje nezaposlenosti), pogotovo povećanje ukupne aktivnosti stanovništva i smanjivanje njegove neaktivnosti, međutim uspoređujući to sa silinom iseljavanja mladog i obrazovanog stanovništva iz Hrvatske jasno je kako su ti pozitivni pomaci u smanjivanju nezaposlenosti zapravo posljedica vrlo nepovoljnih demografskih procesa. Time se krug opće loše demografske slike Hrvatske zatvara i izlazak iz njega morala bi biti revitalizacijska demografska politika bez imalo sumnje i ekonomskog mudrovanja kako će nam sve to uskladiti samo porast zaposlenosti.
- Distribucije sektorske zaposlenosti po gradovima i općinama (Sl. 21., 22., i 23.) po ne zna se koji put potvrđuju prostorne zakonitosti i razlike među hrvatskim regijama. Uvijek se izdvajaju prostori uz velike makro regionalne centre i duž obale, neovisno o pokazateljima koje se razmatra na složenim tematskim kartama, kao pozitivni i razvojni, dok je cjelokupni izvangradski prostor po svim pokazateljima negativan.

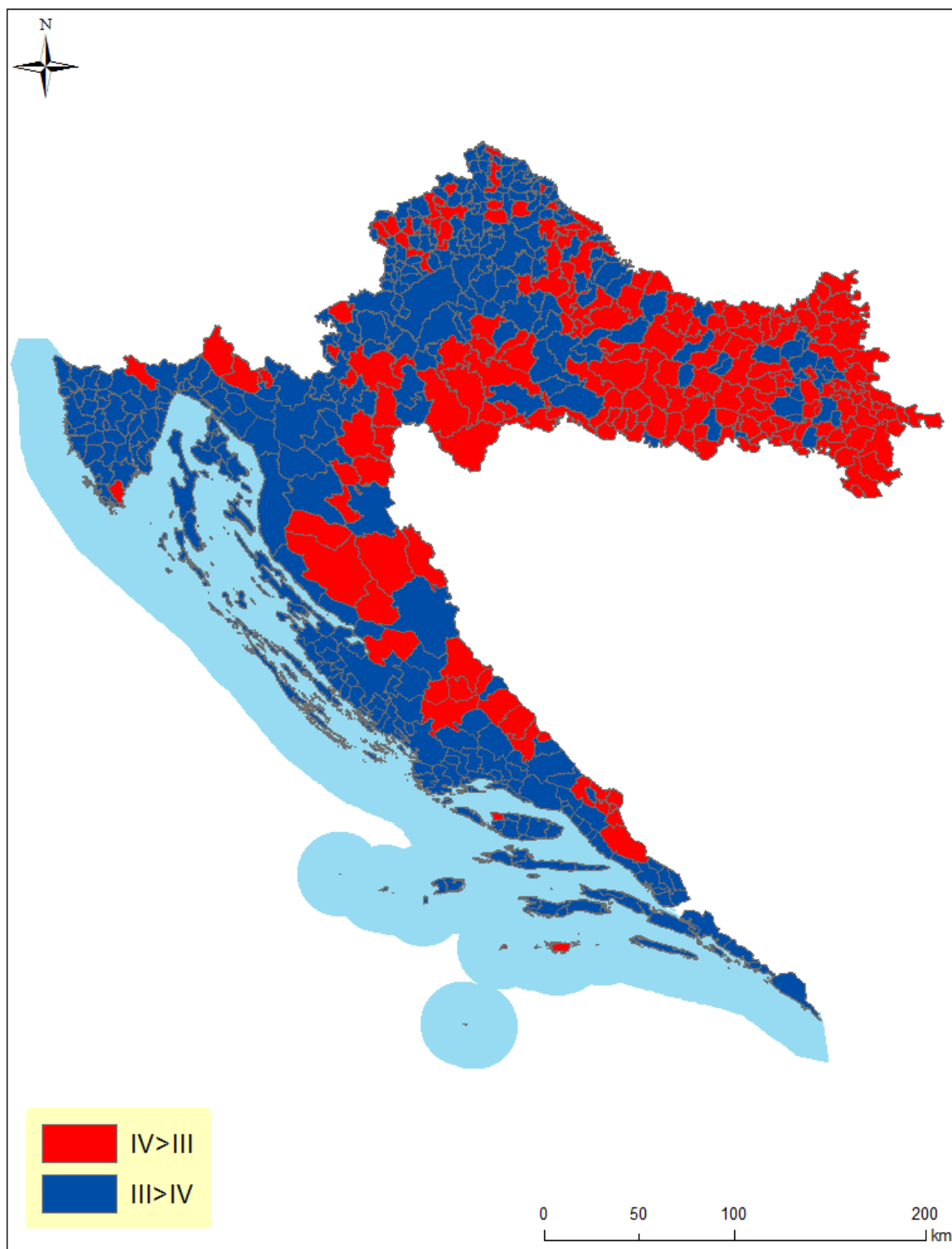
Sl. 21. Udjeli zaposlenog stanovništva primarnog sektora u ukupnom stanovništvu u Republici Hrvatskoj po gradovima i općinama 2011. godine.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

Sl. 22. Udjeli zaposlenog stanovništva sekundarnog sektora u ukupnom stanovništvu u Republici Hrvatskoj po gradovima i općinama i popisu stanovništva 2011. godine.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

Sl. 23. Prevladavajući treći i četvrti sektor gospodarskih djelatnosti po zaposlenosti u Republici Hrvatskoj po gradovima i općinama.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., DZS, Zagreb.

4.3. Demografski slom i ukupni razvoj Hrvatske

Ranija konstatacija kako su danas u Hrvatskoj apsolutno svi demografski pokazatelji i trendovi negativni potvrđuje ulazak Hrvatske u klasični demografski slom, koji uključuje depopulaciju, prirodni pad, negativnu vanjsku migracijsku bilancu, starenje, izumiranje, destrukciju demografskog sastava, demografski nestanak pojedinih naselja i manjih regija, nedovoljnu reprodukciju...Iako neke od demografskih negativnosti traju i više desetljeća; nedovoljna reprodukcija preko 50 godina, prirodni pad 25 godina, izumiranje 20 godina itd., negativna je migracijska bilanca novijeg datuma u razdoblju nakon 1991. godine (iako je bila prisutna praktički u cijelom 20. stoljeću), pa je ulazak u klasični demografski slom također novija hrvatska stvarnost. Prema trendovima i prognozama demografskog nastavka izlazak iz tog sloma za sada se ne čini mogućim, a njegov nastavak u slijedećem međupopisnom razdoblju 2021.-2031. godine uvjetuje ili upitnim čini dvije osnovne vjerojatnosti: prvo, vjerojatnost revitalizacije Hrvatske domicilnom populacijom i drugo, vjerojatnost održivosti primarno mirovinskog i zdravstvenog sustava. Kako je do slijedećeg popisa stanovništva u Hrvatskoj ostalo manje od 4 godina, a Vladin pristup problematici još uvijek potpuno nejasan, sasvim je sigurno kako do promjene demografskih pokazatelja neće doći pa je za očekivati intenziviranje hrvatskog demografskog sloma. Refleksija demografskog na ostale sustave u državi postaje izgledna i realna hrvatska varijanta. Razmatrajući trenutno demografske stanje i naznake budućeg, jednostavno više nema mjesta kompromisima niti odgodama jer u protivnom slijedi supstitucija stanovništva kao očekivana posljedica izostanka društvene (političke) intervencije.

4.3.1. Revitalizacija stanovništva kao objektivna nužnost

Nužnost demografske revitalizacije Hrvatske nameće se kao logička i objektivna potreba u svakom konceptu ukupnog i granskog razvoja, bez obzira na moguću različitost političkog mišljenja, želi li se slijediti logika visokorazvijenih europskih zemalja. Danska, Island, Irska, alpski krug zemalja itd. mogu poslužiti kao primjer u slučaju da hrvatska javnost ne vjeruje prosudbama stručnjaka i da sve podvodi pod političko, religijsko, etničko ili slično okrilje. Demografska problematika mora biti u temelju prostornog, regionalnog, društvenog, političkog i svakog drugog razvoja Hrvatske jer se svi ti segmenti u protivnom čine upitnim, kao uostalom i sam opstanak hrvatskog naroda. Nema tu više kalkulacija, usputnih rješenja kako bi se zadovoljila samo politička forma, političkog zbrinjavanja, političkog zavlacenja,

izvlačenja na proračun, ...nema više vremena za eksperiment s podjelom nadležnosti ministarstava. Više nema vremena za obećanja jer nas mladi napuštaju takvom brzinom koju nitko nije mogao pretpostaviti, a bez njih je svaka revitalizacija upitna i neprovodljiva.

Upravljači naših sudbina i hrvatske budućnosti nisu shvatili unatoč svemu težinu problema i prema njemu se odnose s političkom ironijom do te mjere da im je svejedno tko će ključni problem hrvatske budućnosti usmjeravati, voditi i u konačnici se za njega zalagati, boriti i za njega odgovarati. Potrebu za demografskom revitalizacijom Hrvatske u funkciji njezinog ukupnog razvoja i opstanka više ne osporava niti jedan ozbiljniji stručnjak nezavisno od njegove granske pripadnosti, niti jedan ozbiljniji sustav u zemlji, niti jedna hrvatska institucija, ali se organizacijski, tehnički, politički i na svaki drugi način i dalje demografska problematika postavlja u okvire kojima ne pripada, a vode ju na najvišoj razini osobe koje ju ne razumiju. Politički se to nastoji obraniti isključivo očuvanjem etablirane političke posloženosti u koju se u suvremenoj hrvatskoj državi ne smije dirati, makar nas i dalje napuštalo naše mlado i obrazovano stanovništvo u godinama koje slijede. Demografska revitalizacija suvremenoj je Hrvatskoj objektivna i neodgodiva potreba.

5. REVITALIZACIJSKI MODELI

Dosadašnja su razmatranja neosporno potvrdila kako je Hrvatskoj nužna revitalizacija ukupnog stanovništva i provođenje sustavne i planske stimulativne populacijske politike iz niza navedenih razloga. Nakon teorijskog definiranja naslovne problematike slijedi poglavlje razrade temeljnih demografskih obilježja i procesa hrvatske populacije od razmještaja pa do struktura stanovništva kako bi se u kasnijim poglavljima razumjela revitalizacijska potreba. Razmotreno je hrvatsko stanovništvo i njegov razmještaj, sva kretanja (među popisno, prirodno, prostorno i opće), osnovne strukture bitne za revitalizaciju i ukupni hrvatski demografski potencijal. Takav je pristup bitan kao polazište razumijevanja problematike i njezinog razrješavanja i projiciranja. Analitički su postupci pokazali i dokazali:

- *izrazitu demografsku polarizaciju hrvatskog prostora,*
- *stalnu ukupnu depopulaciju Hrvatske nakon popisa stanovništva 1991. godine,*
- *nedovoljnu reprodukciju stanovništva preko 50 godina,*
- *stalni prirodni pad nakon 1991. godine,*
- *stalno smanjivanje rodности nakon 1971. godine,*
- *stalno povećanje smrtnosti nakon 1981. godine,*
- *stalno izumiranje nakon 1991. godine,*
- *pojavu iseljavanja i nove negativne migracijske bilance nakon 2008. godine,*
- *starenje ukupnog stanovništva do razine prijelaza iz duboke u izrazito duboku starost,*
- *smanjivanje fertilnog kontingenta ženskog stanovništva nakon 1991. godine,*
- *intenziviranje svih negativnih demografskih procesa, posebno nakon 2011. godine,*
- *poremećaj svih demografskih struktura; gospodarskih, socijalnih, migracijskih...*
- *izravno ugrožavanje osnovnih sustava u zemlji (radne snage, obrazovnog, zdravstvenog, mirovinskog, financijskog i drugih sustava),*
- *izrazito intenziviranje demografskih negativnosti recentnom silinom iseljavanja mlade i obrazovane populacije te*
- *objektivnu potrebu demografske revitalizacije Hrvatske.*

Revitalizacija kao objektivna potreba u funkciji gospodarskog, demografskog i ukupnog razvoja Hrvatske zaustavila bi hrvatski demografski slom i bila bi temelj postavljanja razvojnih koncepcija na državnoj i granskim razinama. Ista se pokazala kao nužnost bez koje nema ozbiljnijeg pomaka prema modernom razvojnom gospodarstvu i društvu kakva razvijaju

razvijene europske zemlje. Demografi i demogeografi su stalno ukazivali na potrebu revitalizacije i upozoravali ukupnu hrvatsku javnost no to se počelo ozbiljno shvaćati tek s pojavom demografskog sloma Hrvatske. Nasuprot tome, razumijevanje za demografska pitanja nažalost je izostalo.

Ključno peto poglavlje razmatra revitalizacijske modele kroz ciljeve, zadatke, populacijsku politiku, mjere revitalizacije, komplementarne primjere i moguće posljedice neuspjeha demografske obnove. Pokazalo se kako je u Hrvatskoj domicilna populacija potencijalno revitalizacijska još samo u slijedećih 5-10 godina, a nakon toga će revitalizacija biti moguća samo s imigracijskom varijantom. Selektivna imigracija s ciljem dohvata radne snage osnovno je obilježje prostorne pokretljivosti stanovništva u Europskoj uniji, iako su suvremene velike migracije prema Europi pokazale kako tim procesom nije moguće apsolutno upravljati. Problem formiranja radne snage za potrebe europskog i hrvatskog razvojnog gospodarstva postaje sve složeniji i jasno je kako će se morati u budućnosti rješavati već zaboravljenim mjerama revitalizacije domicilnog stanovništva.

Pitanje je samo po kojim obrascima, s kojim mjerama, prema kakvim parametrima i kakva se demografska struktura i trendovi žele postići u funkciji populacijske stabilnosti, sigurne budućnosti i ukupnog gospodarskog, regionalnog, prostornog, društvenog, političkog i inog razvoja. Bez obzira na svu složenu uvjetovanost demografske problematike, utjecaje prostornog geografskog kompleksa na stanovništvo, čestu nepredvidljivost djelovanja posebnih faktora, pojavnu iracionalnost političkog djelovanja i još niza drugih, gotovo nevidljivih utjecaja, u osnovi je moguće izdvojiti samo tri revitalizacijska modela;

(1) revitalizacija domicilnom populacijom,

(2) revitalizacija imigracijskom populacijom u tri varijante: hrvatskim iseljeništvom, europskom ostalom populacijom i ostalom imigracijskom populacijom,

(3) kombinacija revitalizacije kroz obje populacije.

Hrvatska će obzirom na sve uočene demografske negativnosti morati primjenjivati sva tri modela kroz klasičnu poticajnu populacijsku politiku i sustav mjera koje bi trebale zahvatiti nekoliko razina. Varijante imigracijskog modela ovisit će o još nekim dodatnim faktorima, pogotovo revitalizacija hrvatske populacije s ostalom imigracijskom populacijom koja nužno mora slijediti europsku selektivnu imigracijsku politiku. Hrvatska je apsolutno mala populacija i selektivnost je preduvjet moguće supstitucije i niza negativnih procesa koji ju mogu slijediti.

»Dugoročne višemodelske i s različitim hipotezama objavljene UN-ove projekcije stanovništva za Hrvatsku dovoljno su ozbiljno upozorenje Hrvatskoj i njezinoj demografskoj i ukupnoj budućnosti, u kojoj će nedostajati stanovništva, radne snage i ostalih kontingenata stanovništva u planiranju razvitka prostora, regija i manje-više svih osnovnih djelatnosti. Kako je stanovništvo temelj svih planiranja i nije obnovljivo samo po sebi, Hrvatska jednostavno mora planiranje razvoja i obnove stanovništva shvatiti kao primarni interes. Postoje u osnovi samo dva modela potencijalne revitalizacije (domicilni i imigracijski) i njihove derivacije nižeg reda veličine i značenja (kombinirani model) postavljene prema demografskim resursima i potencijalima Hrvatske u zemlji i inozemstvu. Prvi je model moguć uz stimulativnu populacijsku politiku, koja se temelji na ukupnom ili stalnom stanovništvu u zemlji, a drugi posrednom imigracijskom revitalizacijom« (Šterc i Komušanac, 2012.).

Priloženi citat potvrđuje kakva se budućnost očekuje za Hrvatsku u demografskom i razvojnem smislu, odnosno potvrđuje se neizvjesnost održivosti svih sustava u državi i nužnost revitalizacije. Potvrđuje se također i stalni znanstveni interes za tu prevažnu problematiku, ali i činjenica kako se već dugo zna što Hrvatska treba činiti, na koju se populaciju treba osloniti i kakav koncept treba usvojiti. Tim više zbunjuju politički stavovi i provedbe koje jasno poručuju kako je sve to manje bitno od npr. uprave, imovine, brojnih resornih djelatnosti, svih ostalih segmenata društva i gospodarstva itd. Pored ova tri spomenuta osnovna revitalizacijska modela u provedbenom smislu, kao kombinacija osnovnih i kao objektivno najprimjereniji i najvjerojatniji u primjeni jest komplementarni model. Odmakom vremena i intenziviranjem prirodnog pada i starenja ukupnog stanovništva jasno je kako se revitalizacija u Hrvatskoj neće moći provesti bez imigracijske varijante, odnosno bez oslanjanja na povratak iseljeničtva. Problem će se u protivnom rješavati velikim migracijama ili, što je teže, planskom imigracijom nekog drugog europskog stanovništva.

5.1. Osnovni ciljevi

Prihvatanjem i provođenjem revitalizacije ukupnog hrvatskog stanovništva u osnovi se žele postići dohvatljivi ciljevi koji se primarno odnose na zaustavljanje demografskog sloma, a sekundarno na intenziviranje pozitivnih pokazatelja i trendova. Primarni su ciljevi posloženi kako slijedi, ali za sada bez navođenja konkretnih parametara po značenju koje se želi doseći:

- zaustavljanje ili barem u prvoj fazi ublažavanje depopulacije ukupnog stanovništva,
- zaustavljanje pada rodnošći,
- zaustavljanje intenzivnog iseljavanja mlade, obrazovane i fertile populacije,
- prelazak iz izumiranja kao tipa općeg kretanja stanovništva u vrlo slabu revitalizaciju stanovništva imigracijom,
- smanjivanje negativne vanjske migracijske bilance,
- osiguravanje osnovne reprodukcije hrvatske populacije,
- usporavanje starenja stanovništva,
- usmjeravanje mlade i obrazovane populacije programskim mjerama prema hrvatskim ruralnim prostorima,
- smanjenje smrtnosti,
- zaustavljanje prostorne polarizacije i silne koncentracije u demografskom smislu,
- postavljanje demografske problematike u temelj gospodarskog razvoja,
- razumijevanje populacijske politike kao dijela ili temelja nacionalne sigurnosti, itd.

Sekundarni se ciljevi pak mogu postaviti sukladno svim ranijim analizama i uočenim zakonitostima, prethodno navedenim primarnim ciljevima, ali i prethodno postignutim različitim poticajnim mjerama. Prema sadašnjoj procjeni na sve se još gleda kao na teret socijalnih ulaganja u okvirima socijalne i obiteljske politike pa svako usporavanje djelovanja dodatno produžuje učinke poticajnih mjera, povećava broj iseljenih i intenzivira niz negativnih pokazatelja. Upravo se zato i izdvajaju sekundarni ciljevi jer su teže dohvatljivi, jer im se produžuje vrijeme pojavljivanja, jer se smanjuje vjerojatnost očekivanja i jer se dodatno multipliciraju potrebna poticajna sredstva. Sekundarno se želi postići;

- ukupni porast stanovništva,
- povećanje rodnošći,
- pozitivna migracijska bilanca,
- povratak hrvatske recentne mlade emigracije,
- reprodukcijska populacija,

- revitalizacija imigracijom,
- pomlađivanje ukupne populacije,
- oživljavanje ruralnih proizvodnih područja,
- smanjenje apsolutne smrtnosti,
- ravnomjerniji razmještaj stanovništva,
- planiranje sukladno ljudskom potencijalu,
- razmatranje stanovništva kao osnove nacionalne sigurnosti.

Navedeni se primarni i sekundarni ciljevi trebaju postaviti u strategiju demografskog razvitka suvremene Hrvatske, bez imalo odstupanja u korist drugih djelatnosti (osim funkcionalnog i komplementarnog gospodarstva) i ustupanja važnosti zbog etabliranosti pojedinaca, struka, političkih opcija i slično. Poticajna populacijska politika prema domicilnoj bi se populaciji trebala početi primjenjivati odmah, a prema imigracijskoj sukladno radnim potrebama hrvatskog gospodarstva i primarno planskim mjerama prema hrvatskom iseljeništvu. Imigracijska bi politika trebala biti selektivna kakva je i u svim visoko razvijenim europskim i svjetskim zemljama i morala bi biti dio razvojnih i sigurnosnih koncepcija svakog imigracijskog prostora i društva. Hrvatski je demografski iseljenički potencijal veći nego domicilni u zemlji i morao bi biti dio revitalizacijske strategije, kao što je uostalom i u svim iseljeničkim zemljama. Pritom bi se sve već navedene revitalizacijske mjere primjenjivale i na hrvatsko iseljništvo uz uvjet povratka u Hrvatsku i ostanka u njoj najmanje 10 godina, ali bi trebalo postaviti i nekoliko razina postupanja.

5.2. Revitalizacija domicilnom populacijom

Demografska obnova stanovništva primarno se postavlja prema obilježjima i strukturi domicilne populacije, odnosno u uvjetima kada su ključni demografski pokazatelji na razini kratkotočne ili dugoročne dostatnosti i izglednosti. Analize pojedinih vrsta kretanja, pokazatelja i procesa ukazuju na postojanje ili nepostojanje demografskog potencijala određenih vrsta kretanja stanovništva i njihovog utjecaja na ukupnu populaciju. Sukladno demografskim trendovima i zakonitostima demografskog razvoja Hrvatske analize su pokazale kako unatoč općoj negativnosti demografske slike u domicilnoj populaciji taj potencijal još uvijek postoji. Fertilni ženski kontingent domicilne populacije još neko vrijeme može biti reproduksijski potencijal i prema njemu se trebaju usmjeravati revitalizacijske mjere, bez odgađanja jer je kratkoročan. Starenjem, umiranjem i iseljavanjem taj se potencijal

smanjuje, odnosno nestaje kao što će nestati i financijski, porezni, kreditni i razvojni potencijal. Uslijed nepostojanja razrađene useljeničke politike revitalizacija stanovništvom u zemlji je jedina logična i očekivana (sve dok po temeljnim obilježjima sadrži potencijal). Revitalizacija domicilnom populacijom u osnovi je sadržana i razrađena u službenim dokumentima, odnosno u definiranim poticajnim mjerama klasične pronatalitetne populacijske politike kojima se kroz različite segmente (materijalni, porezni, socijalni, stambeni, obrazovni...) nastoji usmjeravati stanovništvo koje je u zemlji.

5.2.1. Populacijski okvir

Negativnost svih pokazatelja vezanih uz domicilnu populaciju nastaviti će se i intenzivirati i ubuduće, što je hrvatska neumitnost, koja se sama po sebi sigurno neće usporiti niti zaustaviti, pa je obzirom na strateško značenje stanovništva, odnosno ljudskih resursa i potencijala, nužno demografske procese, posebno one vezane uz reprodukciju i revitalizaciju, ciljano i funkcionalno usmjeravati. Ne ulazeći u detaljnu razradbu različitih i različito učinkovitih mjera populacijske politike, posebno onih razrađenih i predloženih u Nacionalnom programu demografskog razvitka (Zagreb, 1997.) i pojedinim radovima (Akrap, 2005; Wertheimer-Baletić, 2005., 2007.; Friganović i Šterc, 1993; Šterc, 1997), a poznavajući osnovne pokazatelje za demografska stanja, procese i projekcije, jasno je kako su ciljane mjere nužne. »Stanovništvu Hrvatske na prijelazu između duboke i izrazito duboke starosti nužno je rađanje barem na razini kraja 1980-ih, ili oko 55 000 rođenih u godini, što je za gotovo 12 000 rođene djece u godini više nego danas. Osnovno pitanje koje se postavlja pritom jest može li sastav stanovništva Hrvatske po dobi i spolu potencijalno biološki osiguravati rodnost na razini 55 000 rođene djece u godini. Fertilni kontingent ženske populacije po procjeni 2009. godine iznosio je oko 1 050 000 žena između 15 i 49 godina (Statistički ljetopis 2010, DZS), a ukupnim starenjem populacije i smanjivanjem mladoga stanovništva te povećavanjem udjela staroga i zreloga stanovništva (pa tako i žena u fertilnom razdoblju), zadržao se gotovo na istoj razini ili čak povećao u dobnoj skupini od 20 do 34 godine. Time je i biološki potencijal rađanja zadržan gotovo u istom okviru, pa je usprkos dugotrajnim negativnim trendovima i pokazateljima hrvatska populacija u zemlji još uvijek revitalizacijski resurs i potencijal. Statistički podaci potvrđuju da od oko 1 150 000 žena u fertilnom razdoblju danas njih 3,8% u godini rodi, a za početak obnove ili revitalizacije ukupnoga stanovništva rodnost bi trebalo povećati na 4,8%. Statistički to izgleda jednostavno, lako moguće i provedivo, međutim čitav niz složenih faktora utječe na snižavanje fertiliteta koje u hrvatskom gospodarstvu i društvu

nije lako promijeniti niti umanjiti njihov utjecaj (produženje obrazovanja žena, kasnije stupanje u brak, veća zaposlenost i aktivnost žena, gospodarska nesigurnost mladih, teško rješavanje stambenih uvjeta, porast udjela samohranih majki i slično) (Akrap, 2011.; Akrap i Čipin, 2011.; Čipin, 2011, Gelo i dr., 2005),. Usprkos svemu, može se zaključiti da u Hrvatskoj demografski revitalizacijski potencijal još uvijek postoji, a hoće li, kada i uz koje uvjete revitalizacija zaista i biti moguća, ovisi o strateškim odlukama i procjenama« (Šterc i Komušanac, 2012, 704-705).

Takvi su pokazatelji bili prije 5 godina kad je citirani rad pisan i kad je još uvijek bilo optimizma vezanog za mogućnost revitalizacije ukupnog hrvatskog stanovništva domicilnom populacijom. Prema procjenama za 2015. godinu DZS-a (Priopćenje 7.1.4.) fertilni je kontingent ženskog stanovništva imao 930 899 žena, dok je u istoj godini rodnošć bila 37 503 rođene djece, a smrtnost 54 205 umrlih. Dakle, u samo 5 godina povećanje smrtnosti uvjetovano generacijskim priljevom u stariju dob za revitalizacijski model znači podizanje rodnošće na oko 60 000 rođenih godišnje ili obzirom na rodnošć čak za 22 497 djece godišnje, kako bi se osigurala osnovna obnova stanovništva. Statistički to izgleda kao nemoguća misija, iako podaci po godišnjim dobnim skupinama ženskog stanovništva u kojima je najveće rađanje potvrđuju, uz velike promjene u brojnosti, postojanje reprodukcijanskog potencijala hrvatske domicilne populacije.

Dobne skupine ženske populacije između 20 i 39 godina starosti rodile su npr. u istoj godini 93,83 % ukupno rođene djece, a njihova je brojnost u odnosu na prije pet godina (ukupno 532 709 žena u dobi 20-39 godina starosti) smanjenja za čak 66 325 žena. Samo u pet godina u fertilnom kontingentu ženskog stanovništva nestale su dvije generacije i nastavi li se takvo intenzivno smanjivanje sasvim je sigurno kako za pet godina više neće biti reprodukcijanskog potencijala u domicilnoj populaciji za apsolutnu rodnošć od 60 000 rođene djece godišnje koja bi Hrvatskoj mogla osigurati određenu razinu obnove.

Problem je još veći jer je također jasno kako se u slijedećih pet godina s ovakvim pristupom trendovi neće promijeniti i pražnjenje hrvatskog demografskog potencijala će se nastaviti možda još i većim intenzitetom obzirom na silinu iseljavanja mladog i obrazovanog stanovništva iz Hrvatske. Mogu li uopće ovakvi odnosi i postojeći demografski potencijal u zemlji rezultirati, uz jasno postavljenu revitalizacijsku politiku, povećanjem rodnošće ili su procesi predaleko odmakli za ozbiljniju populacijsku politiku? Može li populacija s oko 500 000 žena u dobi najučestalijeg rađanja uopće biti potencijal za ono što Hrvatskoj treba? Previše je pitanja i nejasnih odgovora u svemu, ali objektivno uz ozbiljan i strateški pristup

problematici rodnost je na spomenutoj apsolutnoj razini od 60 000 rođene djece još uvijek dohvatljiva.

5.2.1.1. Osnovni poticajni okvir

Prije samog modelskog definiranja potrebnih parametara za hrvatsku suvremenu i objektivno potrebnu nužnost, važno je postaviti osnovnu strukturu poticajnih okvira vezanu za sustavni pristup problematici. Bez sustavnog pristupa i strateškog pozicioniranja demografske problematike u okvirima odlučivanja u izvršnoj vlasti neće biti nikakvog pomaka. Određivanje parametara, statističkih razreda, postotaka, apsolutnih udjela i sličnih pokazatelja smatra se tehničkim postupcima nakon što su definirani stručni, ključni, strateški i mogući okviri postupanja i usmjeravanja poticaja. Pretpostavit će se, uz navedene okvire i razine, i parametarske vrijednosti prema kojima će nužno biti usmjeravati sredstva iz proračuna, izvršiti funkcionalni izbor u smislu izravnijeg i bržeg djelovanja. Sve je to potrebno u smislu izravnijeg i bržeg djelovanja i vremenskog testiranja obzirom na postignute rezultate u promjeni trendova i ukupnih demografskih pokazatelja. Razina koja bi trebala temeljni okvir može se postaviti na slijedeći način prema pojedinim područjima poticajnog djelovanja na stanovništvo u zemlji;

• Financijska

- *izravni poticaji po rođenju djeteta i za dijete do određene starosti,*
- *puna plaća majci-roditelju za vrijeme porodiljnog dopusta,*
- *prosječna plaća za nezaposlene majke-roditelje tijekom porodiljnog dopusta,*
- *dječji novac,*
- *roditeljski novac,*
- *dječji doplati,*
- *egzistencijalni minimum za nezaposlene i zaposlene majke-roditelje,*
- *kupnja obaveznih udžbenika za osnovnu i srednju školu za svu djecu,*
- *besplatni gradski prijevoz ili prijevoz do škole za svu djecu,*
- *besplatne jaslje i vrtići za svu djecu itd.*

• Radna

- *zaposlenost majki-roditelja-opća težnja i pristup,*
- *profesionalni status majki-roditelja s troje i više djece,*
- *skraćivanje radnog vremena majci-roditelju,*

- *fleksibilnost radnog vremena za majke-roditelje,*
- *premještaj po potrebi na manje zahtjevne poslove za vrijeme trudnoće i po povratku s porodiljnog dopusta,*
- *prioritet u zapošljavanju majke-roditelja ovisno o broju djece uz iste stručne uvjete u državnim i javnim službama itd.*

• Sigurnosna

- *nemogućnost otkaza majci u trudnoći, majci-roditelju za vrijeme porodiljnog dopusta i najmanje 2 godine nakon povratka s porodiljnog dopusta,*
- *nemogućnost premještaja majke-roditelja na drugo niže i manje plaćeno radno mjesto za vrijeme trudnoće, porodiljnog i po povratku na posao najmanje dvije godine nakon povratka s porodiljnog dopusta,*
- *usklađenost rada dječjih ustanova s radnim vremenima majki-roditelja,*
- *javna zaštita majki-roditelja s djecom u javnom prostoru itd.*

• Porezna

- *različiti porezni razredi u svim oblicima oporezivanja za majke-roditelje ovisno o broju djece-smanjivanje u postocima u odnosu na standardne porezne stope,*
- *smanjivanje poreza na dječju opremu, hranu i sve dječje potrepštine,*
- *smanjivanje poreznih obaveza na dobit za poslodavce koji zapošljavaju majke-roditelje s više djece,*
- *različiti porezni razredi za obavljanje obrtničkih i gospodarskih djelatnosti majki-roditelja s više djece-smanjivanje u postocima u odnosu na standardne porezne stope,*
- *oslobađanje od PDV-a u administrativno teritorijalnim jedinicama koje imaju već u dva među popisna razdoblja izumiranje stanovništva po demografskoj tipizaciji,*
- *različiti razredi za izdvajanja u mirovinski i zdravstveni fond majki-roditelja ovisno o broju djece u odnosu na standardne,*
- *cijeli porezni sustav postaviti s različitim stopama prema obiteljima s više djece na način razlikovanja poreznih stopa prema različitim djelatnostima itd.*

• Stambena

- *različiti razredi za sve komunalne usluge ovisno o broju djece-smanjivanje u postocima u odnosu na standardna davanja,*

-stambeno zbrinjavanje majki-roditelja ovisno o broju djece iz državnih, gradskih i općinskih vlasničkih stambenih fondova,

• **Gospodarska**

- dodjela državnog vlasništva u svim oblicima za gospodarske i obrtničke djelatnosti majki-roditelja u izvangradskim prostorima,

- izvozni i proizvodni poticaji za poljoprivredne i obrtničke djelatnosti majkama-roditeljima s više djece u odnosu na standardne,

- beskamatno kreditiranje putem HABOR-a izvoznih proizvoda gospodarskih i obrtničkih djelatnosti obitelji s više djece itd.

• **Vrijednosna**

- društveno uvažavanje obitelji s većim brojem djece na svim javnim razinama, počevši od vladinih i javnih djelatnika,

- definirati obitelji s više djece kao temelj i vrijednosni sustav hrvatskog društva i njegove razvojne budućnosti,

-uvažavanja osobnosti, obrazovanosti, uljudnosti, odgovornosti odnosa prema drugima i to slabima i obiteljskog načina života,

- smatrati djecu najvrjednijim obiteljskim i društvenim darom,

- javno djelovati po navedenim vrijednosnim obiteljskim kriterijima na način kako to čini u udarnim terminima javne televizije Danska npr. itd.

• **Regionalna**

- ruralni i cijeli izvangradski prostor po postupcima, poimanju, približavanju i slično, s prevladavajućim djelatnostima, načinom života, potencijalom i ukupnim vrijednostima vratiti na hrvatsku javnu scenu ravnopravno s gradskim sredinama,

-brdsko-planinski i u osnovi ruralni prostor sa specifičnim djelatnostima i načinom života također vratiti u hrvatski javni prostor kao posebnost,

-otočni razvoj postaviti u središte postupanja i donošenja odluka i afirmirati ga kao najveći hrvatski prostorni potencijal.

Sukladno prethodno postavljenom poticajnom kvalitativnom modelu moguće je iz većine predloženih oblika poticaja postaviti i modelske parametre, ali i kvantitativne parametre demografskih pokazatelja kojima se teži. Izbor poticaja u takvom sustavu mjera ovisit će

primarno o mogućnostima proračuna, razumijevanju problematike, političkom pristupu i svijesnosti o razvojnoj i sigurnosnoj hrvatskoj budućnosti.

5.2.1.2. Kvantifikacija modela i limitiranost

Prethodno navedeni okviri i razine postupanja i donošenje odluka vezanih za demografsku revitalizaciju ovise o puno faktora, a među njima su kvantificirani parametri pojedinih okvira ciljani, poželjni i dohvatljivi odjeli, postoci, razredi, brojčane vrijednosti i slično. Također se mogu podijeliti u dvije grupe na osnovu kojih se mogu posložiti modeli pojedinačno ili povezivanjem:

- kvantifikacija okvira ili razina i
- kvantifikacija poželjnih demografskih pokazatelja.

Kvantifikacija okvira ili razina.

Financijska.

- *poticaji za rođenje djeteta 5 000-50 000 kuna jednokratno,*
- *puna plaća majci-roditelju za vrijeme porodiljnog dopusta, u rasponu 6 500-8 500 kuna mjesečno,*
- *prosječna plaća nezaposlenoj majci-roditelju od 5 894 kuna mjesečno za vrijeme porodiljnog dopusta,*
- *dječji novac u visini 500-1 000 kuna mjesečno svakom djetetu do 10 godine starosti,*
- *roditeljski novac u visini 500 kuna za majku-roditelja svaki mjesec za vrijeme porodiljnog dopusta,*
- *dječji doplatak ovisno o nezaposlenosti i/ili prihodovnom cenzusu majke-roditelja 500-1 500 kuna,*
- *egzistencijalni minimum za obitelji s dvoje i više djece i nezaposlene majke-roditelje u visini od 5 000 kuna mjesečno.*

Radna.

- *profesionalni status majki-roditelja s troje i više djece s mjesečnim dohotkom u visini od 5 000 kuna.*

Porezna.

- *različiti porezni razredi u svim oblicima oporezivanja za majke-roditelje ovisno o broju djece-smanjivanje u postocima u odnosu na standardne porezne stope; za svako dijete 10 % manji porez,*
- *smanjivanje poreza na dječju opremu, hranu i sve dječje potrepštine; smanjenje PDV-a na 10 %,*
- *smanjivanje poreznih obaveza na dobit za poslodavce koji zapošljavaju majke-roditelje s više djece; dvoje ili više djece po zaposlenom smanjivanje poreza za 30 %,*
- *različiti porezni razredi za obavljanje obrtničkih i gospodarskih djelatnosti majki-roditelja s više djece-smanjivanje u postocima u odnosu na standardne porezne stope; za dvoje i više djece porez se smanjuje za 30 %,*
- *različiti razredi za izdvajanja u mirovinski i zdravstveni fond majki-roditelja ovisno o broju djece u odnosu na standardna; za svako dijete smanjenje iznosi 10 %.*

Stambena.

- *različiti razredi za sve komunalne usluge ovisno o broju djece-smanjivanje u postocima u odnosu na standardna davanja; za svako dijete smanjenje od 10 %.*

Kvantifikacija poželjnih demografskih pokazatelja.

Ukupno kretanje.

- *smanjivanje depopulacije na manje od 10 % između popisa stanovništva,*
- *smanjivanje depopulacije na manje od 5 % između popisa stanovništva,*
- *porast stanovništva 1-5% između popisa stanovništva,*
- *godišnji porast stanovništva 0,1-1,0 % godišnje.*

Prirodno kretanje stanovništva.

- *rodnost povećati na 40 000-50 000 rođene djece godišnje,*
- *rodnost povećati na 50 000 do 60 000 rođene djece godišnje,*
- *prirodni pad stanovništva smanjiti na 10 000 osoba godišnje,*
- *prirodni pad stanovništva svesti na 0,*
- *prirodni rast stanovništva postići do razine 1 000-5 000 godišnje.*

Prostorno kretanje stanovništva ili migracija.

- *negativnu migracijsku bilancu smanjiti na 40 000-20 000 osoba godišnje,*
- *negativnu migracijsku bilancu smanjiti na 20 000-0 osoba godišnje,*

- *zadržavati godišnju migracijsku bilancu na razini $-/+ 5\,000$ osoba,*
- *smanjiti iseljavanje na $20\,000$ osoba,*
- *smanjiti iseljavanje na 0 .*

Opće kretanje stanovništva.

- *izumiranje stanovništva dovesti do vrlo slabe revitalizacije imigracijom;*
 prirodni pad stanovništva > negativne migracijske bilance,
- *izumiranje stanovništva dovesti do regeneracije stanovništva povećanjem*
 rodnosti iznad negativne migracijske bilance i apsolutno nezavisno od
 predznaka.

Demografske strukture.

- *povećanjem rodnosti i imigracijom smanjiti prosječnu starost na < 42 godine,*
- *povećanjem rodnosti i imigracijom povećati udi mladih < 20 godina starosti na $> 20\%$ u ukupnom stanovništvu,*
- *povećanjem rodnosti i imigracijom smanjiti razliku u broju osoba koje ulaze u*
 radni kontingent i koje izlaze iz njega zbog starosti na $< 5\,000$ godišnje,
- *povećanjem rodnosti i imigracijom izjednačiti broj osoba koje ulaze u radni*
 kontingent i koje izlaze iz njega zbog starosti,
- *imigracijom povećati fertilni kontingent žena na 1 milijun u Hrvatskoj.*

Moguće je još dodatno postaviti i razraditi i druge kvantifikacije okvira ili razina i demografskih pokazatelja, a njihovim povezivanjem i umrežavanjem postaviti čitav niz modela uvjetovanosti kako bi se zaustavili i preokrenuli izrazito negativni demografski tendovi u Hrvatskoj. Prolazeći kroz kvantifikaciju demografskih pokazatelja tek se sad vidi sva ozbiljnost problematike jer se u sadašnjim pristupima i političkim odlukama teško uopće moglo zamisliti da se u Hrvatskoj godišnja rodnost može povećati za čak $25\,000$ rođene djece više nego li npr. 2016. godine. Zato se stalno tvrdi kako su Hrvatskoj potrebne poticajne mjere odmah i to radikalne pa će se sukladno tome i postaviti model.

Tabl. 39. Revitalizacijski model dohvata 60 000 rođene djece godišnje u Hrvatskoj

Mjere kumulativno	Parametri	Demografski doseg	Parametri/broj osoba
Puna plaća	6000-8500 kn	Povećanje rodosti	≥ 40 000
Prosječna plaća ¹	5.894 kn	Smanjenje prirodnog pada	≤ 10 000
Status ²	5.000 kn	Povećanje rodosti	≥ 50 000
Porezni razredi ³	10%	Povećanje rodosti	≥ 60 000
Porezni razredi ⁴	30%	Prirodni rast	≥ 5 000

¹ Prosječna plaća nezaposlenoj majci-roditelju od 5 894 kuna mjesečno za vrijeme porodiljskog dopusta,

² Profesionalni status majki-roditelja s troje i više djece s mjesečnim dohotkom u visini od 5 000 kuna.

³ Različiti porezni razredi u svim oblicima oporezivanja za majke-roditelje ovisno o broju djece- smanjivanje u postocima u odnosu na standardne porezne stope; za svako dijete 10 % manji porez.

⁴ Smanjivanje poreznih obaveza na dobit za poslodavce koji zapošljavaju majke-roditelje s više djece; dvoje ili više djece po zaposlenom smanjivanje poreza za 30 %.

Obrazac postavljanja modelske kvantifikacije priložen je u tablici 39. i na taj se način brojnim pretpostavkama i križanjem okvira i demografskih pokazatelja može složiti brojčani uvjetovani odnos u formi modela. Priložen je upravo ovaj obrazac jer je usmjeren prema konačnom cilju od 60 000 rođene djece godišnje i jer zaustavlja depopulaciju, prirodni pad, izumiranje i demografski slom i jer je primjenjiv na domicilnu i identitetsku useljeničku populaciju. Tablica s navedenim poticajima pretpostavlja i doseg priloženog obrasca za čije je ostvarenje i rezultat nužno donijeti niz radikalnih i strateških odluka u Hrvatskoj.

Osnovna limitiranost revitalizacijskog modela s domicilnom populacijom vezana je za potencijal fertilnog ženskog stanovništva u Hrvatskoj i izrazito negativne trendove kod svih demografskih procesa. Početni su pokazatelji izrazito destimulativni, a kad se k tome doda i opće društveno i političko viđenje demografske problematike, mora se postaviti pitanje mogućnosti revitalizacije i primarno mogućnost dovođenja rodosti do potrebnih brojčanih razina.

5.2.1.2.1. Potencijal fertilnog stanovništva

Ponovno se valja prisjetiti konstatacija iz prethodnih poglavlja vezanih za potencijal fertilnog stanovništva. Prema procjenama za 2015. godinu DZS-a (Priopćenje 7.1.4.), fertilni je kontingent ženskog stanovništva imao 1 030 002, a u stvarnosti vjerojatno 930 899 žena, dok je u istoj godini rodost bila 37 503 rođene djece, a smrtnost 54 205 umrlih. Dakle, u samo 5 godina povećanje smrtnosti uvjetovano generacijskim priljevom u stariju dob

zarevitalizacijski model znači podizanje rodnosti na oko 60 000 rođenih godišnje ili obzirom na rodnost čak za 22 497 djece godišnje, kako bi se osigurala osnovna obnova stanovništva. Samo godinu dana kasnije prema istom izvoru fertilni je kontingent stanovništva procijenjen na 1 012 500 žena uz povećanu rodnost od 38 400 djece. Dakle, uz smanjivanje broja žena u fertilnom razdoblju povećana je rodnost, a to znači kako bi se stimulativnim mjerama još uvijek moglo postići povećanje rodnosti. Međutim, zbog starenja ukupne hrvatske populacije smrtnost raste i održava na taj način visoki prirodni pad. Ključno pitanje nakon ovih razmatranja ostaje povećanje rodnosti i odluka o provođenju stimulativnih mjera iz prikazanog modela.

5.2.1.2.2. Osnovni limitirajući trendovi

Na sličan način kao i potencijal fertilnog ženskog stanovništva limitirajuće na revitalizaciju djeluju i vrlo negativni demografski trendovi, pogotovo stalni i intenzivirajući. Negativnosti se ne povećavaju u dugogodišnjim razdobljima, nego u vrlo kratkim pa čak i unutar jedne godine. Zato je potrebno navesti neke osnovne primjere ukupne stope negativnih promjena ili ubrzavanja negativnih procesa kako bi se dodatno shvatila težina problematike i načina njezinog rješavanja.

- Ukupna se rodnost između 2010. i 2015. godine smanjila s 43 361 na 37 503 rođenih, odnosno za 5 858 ili 13,5 %. Prosječno godišnje za 976 ili 2,25% djece!
- Istovremeno se prirodni pad povećao s – 8 735 na – 16 702 osobe (matematički gledano radi se o smanjenju na negativniju vrijednost). Dakle, prirodni pad se povećao za čak 7 967 osoba ili u samo 6 godina za nevjerojatnih 91,20%, što prosječno godišnje za čak 15,20%!!
- Povećanje smrtnosti u skladu je sa starošću ukupne populacije i nije usporedivo s prethodnim negativnostima u promatranom razdoblju. Međutim, po pokazateljima smrtnost je izrazito počela rasti nakon 2014. pa je njezin porast npr. u razdoblju od 2014. do 2015. godine iznosio 3 360 osoba ili 6,5 % u samo godinu dana.
- Veliki problem u postavljanju efikasnog revitalizacijskog modela predstavlja i izrazito intenziviranje iseljavanja i negativne migracijske bilance, koje počinje nakon 2009. godine. Ukupno je iseljavanje u samo tri godine povećano s 15 262 iseljenih 2013. godine na 29 651 ili, odnosno u tri godine broj iseljenih osoba povećao se za čak 14 389 osoba, odnosno relativno za čak 94,3 %!

- Istovremeno je (2013. do 2016.) negativna vanjska migracijska bilanca porasla s – 4 884 iseljenih na – 17 045. Apsolutni je porast negativne migracijske bilance u samo tri godine iznosio 13 061 osoba ili nevjerojatnih 3,6 puta !!!
- Ubrzavanje iseljavanja potvrđuju i podaci objavljeni za posljednju godinu, a još više službene statistike zemalja useljavanja, posebno Njemačke u koju statistički gledano odlazi najveći broj odseljenih osoba iz Hrvatske. Procjenjuje se kako je iseljavanje iz Hrvatske u europske i ostale zemlje barem tri puta veće nego što to prikazuje državna službena statistika obzirom da zemlje useljavanja prate i popisuju stanovništvo koje ulazi u zemlju.

5.3. Revitalizacija imigracijskom populacijom

»Revitalizaciju stanovništva Hrvatske neselektivnom i neplanskom imigracijom kroz supstituciju stanovništva, koja mijenja osnovni prevladavajući narodnosni sastav hrvatskoga državnog teritorija, nije moguće prihvatiti iz niza strateških i ranije navedenih razloga, jer se time demografski problem prenosi na mnogo složeniji općedruštveni i na pitanje opstanka Hrvatske kao nacionalne države. To nipošto ne smije biti u Hrvatskoj ponovo zabranjena tema, jer nije ni u drugim državama liberalno-demokratskoga svijeta, a kako je preseljavanje Hrvata iz različitih razloga iz drugih dijelova bivše zajednice prema matičnoj populaciji pri kraju, klasična hrvatska dijaspora ostaje u strateškom smislu također hrvatski imigracijski revitalizacijski potencijal. Klasičnom se hrvatskom dijasporom smatraju sve osobe u prekomorskim i europskim zemljama (bez već spomenutih zemalja bivše zajednice), registrirane u statističkim službama tih zemalja, za koje se može procijeniti identifikacija s hrvatskim nacionalnim ili etničkim podrijetlom i kod kojih postoji emotivna, kulturna, sociološka, prostorna i svaka druga povezanost s hrvatskim narodnim identitetom, načinom života i temeljnim hrvatskim vrijednostima, onako kako to definira često spomenuti Nacionalni program demografskog razvitka (Zagreb, 1997.). Procijenjeno je (NPDR, 1997, 30) da takvih osoba ima oko 2,5 milijuna, od toga oko 1,9 milijuna u prekomorskim zemljama: SAD-u, Kanadi, zemljama Južne Amerike i Afrike, Australiji i Novom Zelandu te oko 600 000 u europskim zemljama. Cijela će ta populacija imati još neko vrijeme veću stopu reprodukcije nego razinu potpune asimilacije u novo društvo bez postojanja osjećaja hrvatske identifikacije. Pretpostavi li se standardni feminitet fertilnoga kontingenta na razini oko 650 000 žena, iako je vjerojatno nešto veći zbog mlađe i vitalnije populacije, jasno je da hrvatska populacija izvan zemlje također predstavlja objektivno postojeći revitalizacijski potencijal .

Njegova aktivacija u funkciji povratka dijaspore u domovinu i potencijalne revitalizacije ukupnoga stanovništva u zemlji ovisi o postavljanju strateških okvira kojim se želi kretati Hrvatska u budućnosti i jasnoj želji očuvanja demografskog i svekolikog hrvatskog identiteta « (Šterc i Komušanac, 2012, 705-706).

Protijek od pet godina promijenio je broj i strukturu i hrvatskog iseljeničtva u kojem su demografski procesi potpuno suprotni nego u domicilnoj populaciji u Republici Hrvatskoj. Procjena ukupnog hrvatskog iseljeničtva iz Nacionalnog programa demografskog razvitka iz 1997. godine od oko 2,5 milijuna osoba s različitim oblicima hrvatskog identiteta, na žalost se mora danas povećati na 3,35 milijun osoba zbog svih događanja i iseljavanja nakon 1997. i još detaljnijeg utvrđivanja iseljeničkog potencijala prije 1997. godine.

5.3.1. Revitalizacija hrvatskom populacijom

Velike su migracije prema Europi 2014. i 2015. godine pokazale i potvrdile kako se nekontroliranim valovima u nove prostore može usmjeriti stanovništvo koje vrlo teško prihvaća europski način života i za koje se ne može sa sigurnošću potvrditi kako će supstituirati nedostatak i nestanak radno sposobnog stanovništva u europskim razvijenim državama. Procjenjuje se ukupni nedostatak radne snage na godišnjoj razini za gotovo 5 milijuna ljudi, kolika je naime razlika između ulaska u radni kontingent i izlaska iz njega samo prema usporedbi odgovarajućih jednogodišnjih dobnih skupina. Zato će ubuduće imigracija morati biti strogo planska i to europskim stanovništvom bliskim po načinu života i sa svim ostalim osnovnim identifikacijskim obilježjima kao što imaju razvijeni dijelovi Europe. S time dolazi i problem dodatnog praznjenja slabije razvijenih zemalja Europe, naročito zemalja istočne i jugoistočne Europe, koje su danas područja velike emitivnosti radne snage prema razvijenoj Europi.

Pored toga, Europa će se morati vratiti planiranju radne snage kroz domicilnu populaciju i zaboraviti do sada dominantni model dohvaćanja jeftine radne snage koja je služila razvoju gospodarstava, ali je pritom poprilično opterećivala društveni i proračunski sustav zemalja i ugrožavala europske norme. Na isti će se ili sličan način morati ponašati i Hrvatska, pogotovo stoga što je hrvatska populacija u zemlji apsolutno malobrojna. Postavljanje revitalizacijskog modela prema hrvatskoj identitetskoj populaciji izvan Hrvatske pokazat će se s vremenom kao nužnost bez koje se demografska budućnost može dovesti u velike probleme pa čak i pitanje. Stoga je bitno razmotriti ukupni revitalizacijski hrvatski potencijal u klasičnom

iseljеништву, u susjednoj Bosni i Hercegovini i u susjednim i okolnim zemljama gdje je hrvatsko stanovništvo manjinsko.

5.3.1.1. Revitalizacijski potencijal hrvatskog iseljениštva

Porast klasične hrvatske emigracije s novom recentnom emigracijom uglavnom mladog i obrazovanog stanovništva procijenjen je i dijelom razmotren te je potvrđeno kako danas hrvatske etničke populacije ima više izvan Hrvatske, nego u Hrvatskoj, a klasična emigracija broji ukupno oko 3 350 00 osoba. Obzirom na strukturu odseljenih osoba i dominantne smjerove iseljavanja (zemlje useljavanja) procijenjuje se također kako se radi o mlađoj populaciji i potencijalno reprodukcijски snažnijoj nego u Hrvatskoj. Porastom i pomlađivanjem hrvatskog iseljениštva recentnim intenzivnim iseljavanjem dominantno mlade populacije, raste i apsolutni broj fertilnog ženskog stanovništva u iseljеништву na oko 770 000 osoba, odnosno u dobi između 20 i 39 godina raste na 446 600 ili možda čak na preko 500 000 osoba obzirom na veću mladost našeg iseljениštva od matične populacije u zemlji. Dakle, vjerojatno je već sada fertilni kontingent ženskog stanovništva jednak ili veći u hrvatskom iseljеништву i objektivno bi prema irskim iskustvima i modelima trebao biti i revitalizacijski potencijal Hrvatske. Nije to nikakva utopijska varijanta jer se već dogodila u iseljениčkim zemljama koje su svoje iseljениštvo postavile u temelj ukupnog razvoja matične zemlje. Vrijeme prolazi i predugo se u Hrvatskoj čekaju takve odluke, ali i njezin odmak iz regijske koncepcije.

Fertilni kontingent ženskog iseljениčkog stanovništva i procjena rodности u njemu nema nikakvog značenja za demografsku revitalizaciju Hrvatske ukoliko nema povratka tog stanovništva u Hrvatsku. Po povratku u Hrvatsku za hrvatsko emigracijsko stanovništvo vrijedila bi primjena već razrađenih mjera, parametara i poticaja kao i za domicilnu populaciju, uz uvjet ostanka u Hrvatskoj najmanje 10 godina. Pored toga, nužno je razraditi i okvire i razine postupanja za povratak hrvatskog iseljениštva u Hrvatsku, jer se bez poticaja povratak sam po sebi sigurno neće dogoditi, nakon što je to isto stanovništvo moralo napustiti zemlju iz različitih razloga i nakon što se pozicioniralo društveno i materijalno u novim sredinama.

- Hrvatsko se iseljениštvo mora shvatiti kao hrvatsko bogatstvo, kao dio jedne i jedinstvene populacije i kao strateška populacija demografskog, gospodarskog i ukupnog razvoja Hrvatske pa se sukladno tome mora uključivati i u sve hrvatske sustave.

• Hrvatsko se iseljništvo primarno treba uključiti u politički život Hrvatske na sličan način kao i Hrvati u Bosni i Hercegovini. Time će se pokazati kako postoji zajednički interes po puno osnova, a kroz zajednički interes razvijaju se i migracije stanovništva. Zato valja priložiti prijedlog novog izbornog sustava za 7., odnosno za sadašnju 11. izbornu jedinicu, koji bi iseljništvu pokazao stav Hrvatske i stvarnu povezanost Hrvatske i njezinog iseljništva.

»Sedma izborna jedinica bila bi zasebna za izbor zastupnika u Hrvatski sabor koje biraju državljani koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj. Određivanje fiksnog broja zastupnika blisko je rješenjima koja imaju Italija, Francuska i Portugal, tj. zemlje koje imaju dijasporu u svome parlamentu. Ranije se predlagalo formiranje triju jednomandatnih izbornih okruga (I. okrug BiH; II. Okrug Europa i III. okrug Amerika i Oceanija), međutim nije određen broj mandata u svakom okrugu. Još je ranije I. Škrabalo predlagao izbor četiriju zastupnika dijaspore u jednomandatnim izbornim jedinicama koje bi činile : 1. BiH, 2. Ostale države bivše Jugoslavije, 3. Europa i 4. Svijet bez Europe.

Tabl. 40. Ukupan broj birača u XI. izornoj jedinici od 2000.-2015. godine.

Godina	2000.	2003.	2007.	2011.	2015.	2016.
Broj birača u Popisu birača (služ. rez.)	- (360 110)	- (396 617)	405 092 (404 950)	411 758 (411 758)	36 276 (28 944)	59 409 (21 223)
Broj birača izašlih na izbore	127 046	70 527	90 482	21 114	28 917	21 208

Izvor: Ministarstvo uprave Republike Hrvatske; Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske.

Novi bi prijedlog bio formiranje četiriju jednomandatnih izbornih jedinica: 1. BiH; 2. Europa bez BiH; 3. Obje Amerike i 4. Ostali dio svijeta bez Europe i Amerika. Svaka izborna jedinica imala bi pravo na jedan mandat, a ako bi izlaznost birača u jedinici bila veća od 62 336 birača (toliko je potrebno birača za dva mandata u Hrvatskoj), izornoj bi se jedinici dodijelio još jedan mandat. Ovim se prijedlogom želi potaknuti uključivanje hrvatskog iseljništva u gospodarska, društvena i politička zbivanja u Republici Hrvatskoj, a samim time i uključivanje velikog broja hrvatskih državljana u inozemstvu koji bi svojim sposobnostima i mogućnostima pomogli gospodarskoj, demografskoj i ukupnoj revitalizaciji Hrvatske« (Žugaj i Šterc, 2017). Navedeni su neki osnovni poticaji i pogodnosti koji bi se trebali i mogli definirati za hrvatsku iseljničku povratničku populaciju;

- Povratkom u Hrvatsku i razvijanjem djelatnosti i obrta useljenicima bi se trebali smanjiti svi porezi pri zapošljavanju majki-roditelja s dvoje i više djece za npr. 30 %.
- Povratkom u Hrvatsku kroz razvijene programe i projekte povratnici bi imali pravo dodjele državnih stambenih jedinica (stanova, zemljišta i slično) u izvangradskim područjima kao poticaj za razvijanje djelatnosti i obrta.
- Povratnici u Hrvatsku bi imali pravo upisa na sve fakultete u Hrvatskoj sukladno uvjetima domicilnog stanovništva, ali izvan definiranih sveučilišnih kvota.
- Povratnici u Hrvatsku imali bi sva revitalizacijska prava kao i domicilno stanovništvo uz uvjet postojanja jednog od oblika hrvatskog identiteta i slično.

5.3.1.2. Revitalizacijski potencijal hrvatskog stanovništva u BiH

Dugi niz godina hrvatska je populacija u Bosni i Hercegovini bila useljenički potencijal za Hrvatsku, sve do početka 2009. godine kada se u Hrvatskoj ponovo nakon kraja 80-tih godina pojavljuje negativna vanjska migracijska bilanca i traje sve do danas. Popis stanovništva 2013. godine službeno je registrirao u Bosni i Hercegovini 544 780 Hrvata, međutim uz puno fiktivnog i posrednog popisivanja i uz potvrdu silnog prirodnog pada stanovništva, ukupno Hrvata danas u Bosni i Hercegovini nema niti 400 000.

»Neposredno popisivanje potvrđuje pak veliki apsolutni gubitak hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini, vjerojatno čak u rasponu od 350 do 400 000 osoba u odnosu na popis stanovništva 1991. godine, a posredno to potvrđuju i podaci o prirodnom kretanju stanovništva. Demografska realnost u BiH je gotovo prepolovljeni broj Hrvata kao potvrda ukupnog stradanja tijekom i poslije rata i zapravo najvećeg stradanja u odnosu na ostale populacije. Posebno zabrinjava intenzitet smanjivanja broja Hrvata i broja njihovog krštenja nakon 2010. godine, no nema posebne zabrinutosti na javnoj sceni oko toga, osim u akademskim, znanstvenim i crkvenim krugovima koji smatraju kako je ugrožena bilo koja razvojna budućnost Hrvata u Bosni i Hercegovini. Podaci iz tablice 41. moraju osobito zabrinjavati jer je demografski potencijal hrvatskog naroda postao upitan. Posebno zabrinjava podatak iz prema kojem je samo između 2014. i 2015. godine broj Hrvata-katolika u Bosni i Hercegovini smanjen za 14 559 osoba! Nastavi li se takav trend u slijedećih nekoliko godina sasvim je siguran nestanak demografskog potencijala obzirom na ukupnu starost i rodnostrukturu populacije koja je ostala. Upravo su podaci o krštenima, koji vjerojatno u 95-postotnom udjelu odgovaraju rodnostrukturi, jako signifikantni za buduća demografska kretanja i odnose.

Nevjerojatan je podatak da je u samo 10 godina smanjenje rodosti (po gornjoj vjerojatnosti) za 2 678 poroda ili čak za gotovo 40 %!« (Šterc i dr., 2017).

Tabl. 41. Hrvati-katolici u Bosni i Hercegovini-osnovni pokazatelji prirodnog kretanja stanovništva 1996.-2015. godine.

Godina	Kršteni	Umrli	Prirodno kretanje	Vjernika
1996.	6739	5272	1467	424.915
1997.	7127	5841	1286	451.385
1998.	6779	5956	823	451.208
1999.	6736	5892	844	448.186
2000.	6409	5831	578	456.058
2001.	5734	5655	79	458.110
2002.	5543	5565	-22	463.687
2003.	5256	5996	-740	464.821
2004.	5184	5937	-753	464.694
2005.	5244	5896	-652	462.690
2006.	5146	5892	-746	463.131
2007.	4915	6155	-1240	459.102
2008.	4799	6214	-1415	454.921
2009.	4686	6075	-1389	448.147
2010.	4726	6136	-1410	443.013
2011.	4475	6252	-1777	443.084
2012.	4992	6420	-1428	435.562
2013.	4327	6187	-1860	432.177
2014.	4158	4819	-661	420.294
2015.	4061	6510	-2449	405.735

Izvor: Franjo Marić, rukopis.

Prema svemu razmotrenom i priloženom jasno je kako je ostanak i revitalizacija hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini strateški interes i Hrvatske i hrvatskog naroda u BiH, ali je jasno i kako se revitalizacija može provesti samo s domicilnom hrvatskom populacijom u BiH. Zaključno, hrvatsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini ne može više biti revitalizacijski potencijal Hrvatske, ali dolaskom u Hrvatsku ulazi u revitalizacijski model Hrvatske po svim kriterijima navedenim za hrvatsko stanovništvo u Hrvatskoj.

5.3.1.3. Revitalizacijski potencijal hrvatskog manjinskog stanovništva

»Demografski manjinski potencijal hrvatskog naroda u susjednim zemljama gotovo se može utvrditi da više niti ne postoji. Postoje samo demografske strukture (resursi) koje više nemaju revitalizacijsku snagu u smislu porasta populacije prirodnim prirastom pa gotovo nemaju niti emigracijsku. Nije moguće više očekivati demografsku revitalizaciju Hrvata kao manjinskog, ali autohtonog naroda nakon silnog iseljavanja, asimilacije i popisivanja Hrvata u okviru drugih kategorija. Uglavnom su to Hrvatskoj susjedne zemlje i samo su dvije ili tri za Hrvate i danas imigracijske pa se hrvatska populacija u njima povećava suvremenom emigracijom iz Hrvatske. Procjene, a dijelom i popisni rezultati potvrđuju nam kako danas u tim zemljama ima ukupno oko 250 000 Hrvata s različitim oblicima hrvatskog identiteta (Slovenija oko 55 000, Srbija oko 58 000, Crnja Gora oko 6 000, Mađarska oko 90 000, Rumunjska oko 14 000, Italija oko 10 000, Kosovo oko 350, Austrija oko 12 000...). Za Austriju, Italiju i Sloveniju izostavljene su procjene nove ekonomske emigracije koja dijelom pomlađuje ukupnu hrvatsku populaciju u tim zemljama, jer su uvrštene u iseljenički potencijal. Demografski procesi i strukture hrvatske manjinske populacije u susjednim zemljama (uglavnom), vrlo su slični svim negativnim demografskim trendovima u Hrvatskoj i nemaju više revitalizacijski potencijal unutar hrvatske etničke populacije« (Šterc i dr., 2017). Nakon gornjeg citata i razmotrenih statističkih obilježja manjinske hrvatske populacije jasno je, kao uostalom i u Bosni i Hercegovini, kako Hrvati u susjednim i okolnim zemljama nemaju revitalizacijski potencijal za Hrvatsku. Doseljavanja i dalje postoje, ali manjim intenzitetom, a hrvatski doseljenici također ulaze u revitalizacijski model stanovništva u Hrvatskoj.

5.3.2. Revitalizacija nehrvatskom imigracijskom populacijom

Vrlo negativna demografska slika Hrvatske i prisutan nedostatak radne snage u turizmu, građevinarstvu i poljoprivredi uvjetuju imigracijski model i s nehrvatskom imigracijskom populacijom. Hrvatska tu ne može biti izuzetak, ali treba kao i sve razvijene europske zemlje takvoj imigraciji pristupiti selektivno. Selektivna je imigracija u Hrvatsku predložena i postavljena već 1997. godine u Nacionalnom programu demografskog razvitka sukladno pretpostavljenim trendovima, ali se nije provodila niti u jednom ssegmentu. Potpune otvorenosti zemalja prema ovakvom tipu imigracije ne postoje, ona je strogo selektivna čak i kod zemalja najvećeg standarda ljudskih prava te je u pravilu u funkciji potreba nacionalnih gospodarstava za jeftinom ili jeftinijom radnom snagom. Ovakva imigracija može biti

hrvatski revitalizacijski potencijal, pogotovo kroz miješane hrvatsko-imigracijske brakove i posebno je bitna za usmjeravanje radnog potencijala u ruralne i uopće sve izvangradske prostore. Dva su moguća revitalizacijska imigracijska modela koja se po nizu obilježja bitno razlikuju pa se sukladno tome po potrebi i provode: model planske imigracije nehrvatske populacije i model imigracijskog pritiska.

5.3.2.1. Planska imigracija

Republika Hrvatska slijedi većinu razvijenih europskih zemalja ne po razvijenosti, nego po nizu negativnih demografskih pokazatelja, među koje ulazi i gubitak radne snage kroz nekoliko negativnih procesa; putem izrazitog prirodnog pada s vremenom, putem starenja ukupne populacije, putem izlaska brojnijih generacija iz radnog kontingenta i naročito putem iseljavanja, prvenstveno stanovnika mlađe radne dobi. Takvi se negativni procesi moraju odraziti na sve demografske strukture, a u konkretnom slučaju na radni potencijal. Hrvatska je 2015. godine imala ukupno 44 414 stanovnika starih 15 godina, dok je istovremeno bilo 54 755 stanovnika starih 65 godina. Razlika je bila samo prema tim službenim podacima 10 341 osoba, iako je stvarna razlika vrlo vjerojatno i veća jer generacije mlađe dobi od 15 godina sudjeluju u ukupnom recentnom vanjskom iseljavanju s udjelom oko 25 %. Pretpostavljena je razlika danas već vjerojatno preko 12 000 osoba. Za pretpostaviti je također kako će u slijedećih 5 godina s porastom broja osoba u godišnjim generacijama koje ulaze u mirovinsku dob i smanjivanjem broja osoba u godišnjim generacijama koje ulaze u radnu dob (smanjivanje prirodnim padom i iseljavanjem), razlika biti sve veća i dosizati vrijednosti između 15 000 i 18 000 osoba. Ponovo treba napomenuti kako je to godišnja, a ne višegodišnja razlika!

Hrvatskoj će neosporno trebati radna snaga bez obzira na sadašnju apsolutno visoku nezaposlenost, koju će nužno morati nadoknađivati i planskom nehrvatskom imigracijom, primarno iz regionalnog okruženja i ostalih prostora Istočne Europe. Selektivnost će biti nužna, kao i usmjeravanje imigranata po cijelom hrvatskom prostoru, pogotovo ruralnom. Već se danas prema osnovnim statističkim pokazateljima može procijeniti kako Hrvatskoj nedostaje oko 25 000 radnika u različitim djelatnostima, jer ne postoje programi poticaja za prekvalifikaciju i usmjeravanje nezaposlenih osoba pojedinim djelatnostima i prostorima. Ključni problem takve imigracije, bez obzira na razinu selektivnosti, i dalje ostaje prilagodba novih useljenika načinu života i veliki proračunski troškovi za njihovu socijalizaciju.

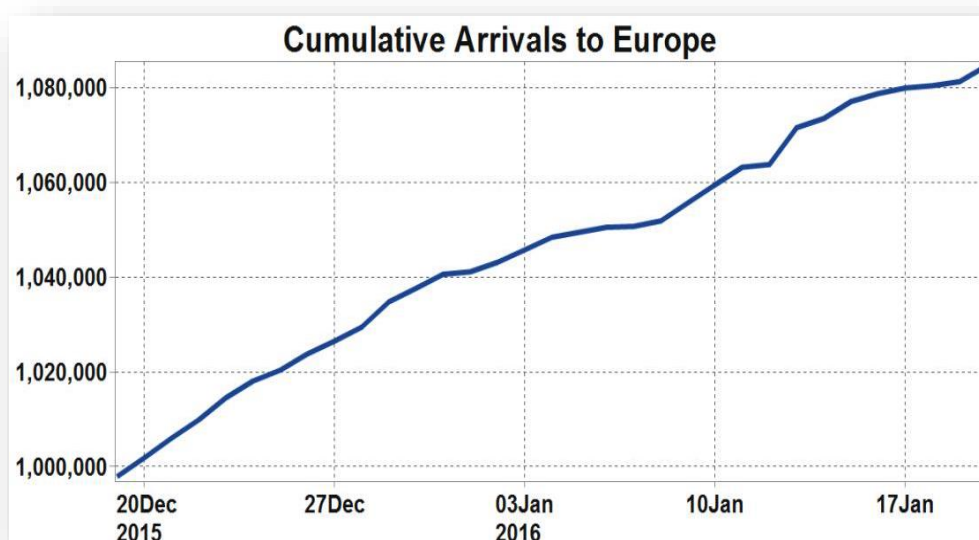
Drugi model supstitucije odlazećeg hrvatskog radnog kontingenta odvija se kroz useljavanje u Hrvatsku otvaranjem proizvodnih i uslužnih proizvodnih i obrtničkih jedinica i zapošljavanja stranaca u njima, kroz dohvaćanja vlasništva i ženidbom-udajom za stalnog hrvatskog stanovnika/stanovnicu. Taj je drugi model većim dijelom planski i osnovno mu je obilježje malobrojnost pa mu je i revitalizacijski učinak za sada mali. Po istom principu kao što rade razvijene zemlje sjeverozapadne i srednje Europe, uz osnovno prihvaćanje domicilnog (hrvatskog) načina života i tradicijskih prostornih i društvenih vrijednosti takvo doseljavanje može biti revitalizacijski model domicilne (hrvatske) populacije.

5.3.2.2. Imigracijski pritisak

Klasičnog imigracijskog pritiska prema Hrvatskoj nema iz puno razloga uvjetovanih događajima iz prošlih vremena, a primarni su nedavni izlazak iz bivše zajednice i nedemokratskog i gospodarski nerazvijenog sustava, vrlo spori ukupni razvoj zemlje te ispražnjenost hrvatskog demografskog potencijala u susjedstvu i migracijska usmjerenost okruženja prema razvijenim dijelovima Europe. Demografskim nestajanjem Hrvatske i pražnjenjem njezinih pojedinih prostora imigracijski je pritisak moguć iz susjedstva iz sasvim drugih razloga, kao doktrina, koncepcija, strategija i uvijek postojana želja prema Jadranskom moru.

Drugi oblik imigracijskog pritiska nehrvatskog identitetskog stanovništva na hrvatski državni i etnički prostor moguć je kroz velike migracije s istoka i jugoistoka prema Europi, koje nužno po geografskim i geostrateškim parametrima prolaze kroz Hrvatsku i imaju oblik ponavljanja povijesnih obrazaca. Usprkos velikog broja migranata koji su kroz Hrvatsku prošli prema Europi 2015. i 2016. godine, imigracijskog pritiska u smislu ostanka u Hrvatskoj nije bilo. Šterc (2016) u tekstu Velika seoba naroda objavljenom u Globusu navodi slijedeće; »Južno od Mediterana i Crnog mora demografski je potencijal na razini oko 550 milijuna ljudi, nasuprot Europe s ukupno 738 milijuna ljudi ili manje od 500 milijuna izuzimajući zemlje manje dostupne ili zanimljive imigrantima. Afriku u cjelini u ovom kontekstu nismo niti spomenuli iako smo na početku priložili dugoročne projekcije rasta afričkog stanovništva i vezano za to postavili nekoliko upita i vjerojatnosti. Demografski su pokazatelji i trendovi potpuno suprotni s obje strane, a demografske će se strukture mijenjati brže nego što smo to mogli pretpostaviti jer su se ubrzale i migracije iz jednog prostora u drugi, uvjetovane, gotovo bismo mogli reći, programiranim sukobima čije su se posljedice sigurno mogle

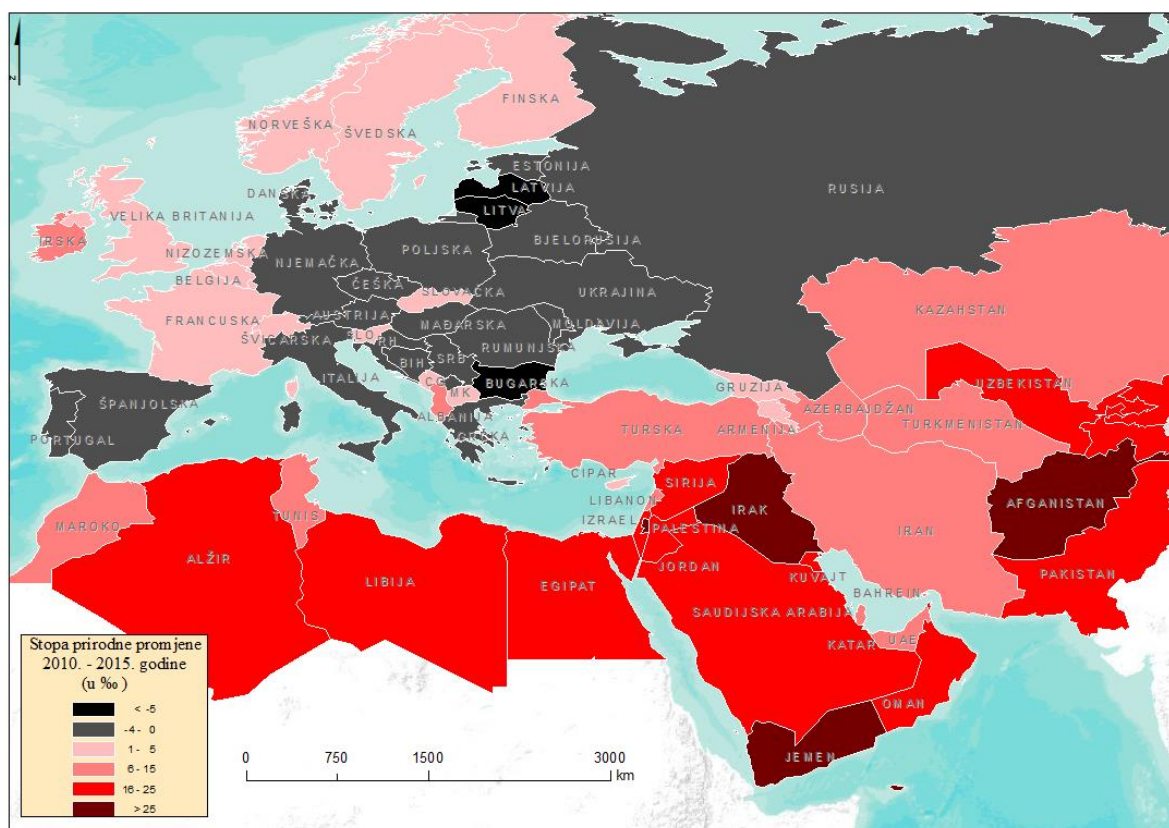
pretpostaviti pa čak i znati. Promatrajući samo europske prostore jasno je vidljivo da su smjerovi preseljavanja iz Jugoistočne i Istočne Europe praktički isti kao i za stanovništvo Sjeverne Afrike i Bliskog istoka. Sloboda kretanja ljudi nikad više neće biti apsolutna, a migracije će postati sasvim sigurno pitanje selektiranja i očuvanja vlastitih prostornih vrijednosti u kojem proklamiranih sloboda neće biti. Zato su nam ove velike migracije prema Europi pouka kako demografsku problematiku nikad ne smijemo zanemariti« (Šterc, 2016, 28-34).

Sl. 24. Intenzitet ulaska migranata u Europu od 20.12.2015. do 17.01.2016. godine

Izvor: (<https://data.unhcr.org/https://data.unhcr.org/mediterranean/documents.php?page=1&view=grid>)

Razmatranje velikih migracija prema Europi s geografskog aspekta i s pristupom koji šire zahvaća prostorni kompleks, potvrđuje i potencijal i mogućnost pomaka migracijskog stanovništva prema Europi. Razlog će uvijek biti ekonomski, dok će se o pozadinskim raspravljati samo u zatvorenim političkim krugovima. Gestrateška i geopolitička konotacija svega ne može se isključiti poznavajući širu demografsku i geografsku prostornu problematiku.

Sl. 25. Prirodna promjena broja stanovnika šireg mediteranskog okruženja 2010.-2015. godine

Izvor: Šterc, 2016 (prema podacima: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects 2015 – Data Booklet* (ST/ESA/SER.A/377)).

Uglavnom, imigracijski pritisak na Europu neće niti u budućnosti stati i uvijek će kopneni smjerovi ići preko Hrvatske koja je kao i u prošlosti nesvjesno, svjesno, neznanjem ili naivnošću dobila ulogu »predziđa«. Hrvatska je kao apsolutno mala populacija s vrlo intenzivnom depopulacijom ukupnog stanovništva i s demografskim pražnjenjem pojedinih svojih regija u posebno složenoj situaciji i ne bi smjela potencijalni imigracijski pritisak mirno i bez ozbiljnih priprema promatrati. Kao dokaz toj mogućnosti priložen linijski dijagram intenziteta imigracijskog ulaska (Sl.24.) i reproduksijska obilježja dvaju svjetova južno od Sredozemnog i Crnog mora i sjeverno od njih (Sl.25.). Cijeloj priči treba još dodati i gotovo eksponencijalni rast afričkog stanovništva koje će narasti sa sadašnjih 1,186 milijardi stanovnika na 4,387 milijardi do kraja 21. stoljeća i sasvim se sigurno neće u cijelosti zadržati u afričkom prostoru. Smjer preseljavanja će uvijek biti isti, a to je sjeverno od Sredozemnog mora. Gotovo niti jedna europska zemlja ne postavlja ovakvu imigraciju u svoj revitalizacijski koncept niti imigracijski pritisak smatra dijelom selektivnog useljavanja.

5.4. Komplementarni revitalizacijski model

Postojanje kakvog-takvog revitalizacijskog potencijala u Hrvatskoj nameće komplementarna revitalizacijska rješenja s obje hrvatske populacije (domicilnom i iseljeničkom), dok bi se revitalizacija nekom drugom imigracijskom varijantom stanovništvom sličnog načina života mogla provoditi do razine neugrožavanja hrvatskog identiteta cijele zemlje ili pak nekih njezinih regija. Nije to nikakva novina jer se tim principima rukovode i ostale imigracijske zemlje, gospodarski i društveno razvijene zemlje s izraženim slobodama i ljudskim pravima. Tih bi se principa pogotovo trebala držati Hrvatska kao apsolutno mala populacija u izumiranju na vrlo atraktivnom mediteranskom, otočnom i panonskom ravničarskom prostoru. Postavljanje komplementarnih modela moguće je u Hrvatskoj samo uz političko i strateško poimanje i prihvaćanje jedne i jedinstvene Hrvatske u kojoj su domicilna i iseljena populacija planski i razvojni temelj demografskog i ukupnog razvoja, jer u protivnom bi Hrvatska mogla ući u veliku neizvjesnost u vremenima pred nama. Na ovakav pristup ne bi se trebalo nikog nagovarati, a posebno ne one koji upravljaju Hrvatskom i tvrde da im je hrvatski interes temelj političkog djelovanja i odlučivanja. Komplementarni revitalizacijski modeli uspijevaju posebno u razvijenim zemljama ili zemljama koje su do razvoja došle temeljem vlastitih prostornih potencijala, vlastite spoznaje, vrijednosti vlastitog iseljeničtva i definiranjem jasnih strateških nacionalnih interesa. Zato ih je potrebno i spomenuti i razmotriti kroz revitalizacijski komplementarni pristup.

5.4.1. Irski i izraelski model

Kad je u pitanju revitalizacija ukupne državne populacije uvijek se u stručnim, znanstvenim i političkim krugovima spominju dvije zemlje kao primjer, kao mogućnost i kao model koji bi Hrvatska trebala slijediti, a to su Irska i Izrael. Posebno je zanimljiva Irska koja je po nizu demografskih pokazatelja, načinu života, povijesnoj borbi za samostalnost i još po mnogo čemu slična Hrvatskoj. Zato je, ali primarno i zbog gospodarskog razvitka, prema Irskoj usmjerena brojna hrvatska suvremena emigracija mladog i obrazovanog stanovništva, kojemu je lakše prihvaćati bliski irski način života i tamošnji sveukupni društveni okvir.

Druga zemlja koju treba spomenuti je Izrael jer je izraelska imigracijska politika temelj državne strategije. Organizacijski je postavljena na razinu vladinog ureda, odmah do premijera, ali iznad ministarstava kako bi se s te pozicije moglo utjecati na resorne odluke

koje izravno ili neizravno dodiruju demografsku problematiku. Ključna su im dva zakona; Zakon o državljanstvu i Zakon o povratku kroz čije se odredbe reguliraju povratak, dolazak i ostanak u Izraelu. Imigracijska je selektivnost vrlo jasno naglašena u cijelom pristupu i apsolutno se niti jedan demografski proces ne prepušta stihiji. Danas je Izrael po svim demografskim pokazateljima sličan Irskoj i obje su zemlje potvrdile kako se demografskim procesima, uz svu njihovu složenost, može upravljati onda kada se jasno, čvrsto i odlučno postave nacionalni interesi ispred uskih političkih, osobnih i lobističkih.

5.5. Revitalizacijski preduvjeti

»Već je zaključeno kako revitalizacija ukupnoga stanovništva Hrvatske nije moguća sama po sebi kao nastavak demografskih trendova, nego je za to potrebna planska, strateška, programska, funkcionalna, znanstveno utemeljena i razvojno potrebna intervencija države i njezinih resornih institucija. Osnovne pretpostavke objektivno potrebne revitalizacije stanovništva Hrvatske, kojom bi se zaustavilo izumiranje i supstituiranje domicilne populacije (stalnog stanovništva u zemlji) i koje se može provesti u postojećim društvenim, političkim i gospodarskim okvirima, moguće je svesti na slijedeće;

- Vlada Republike Hrvatske nužno mora demografsku problematiku postaviti na razinu strateškoga nacionalnog značenja o kojem ovisi ukupni razvoj i opstanak samostalne države i očuvanje hrvatskoga teritorija i svih njegovih vrijednosti.
- Osnova svih društvenih, gospodarskih, prostornih, regionalnih i granskih planiranja morala bi biti stanovništvo pa bi i briga o njemu bila u skladu s njegovim značenjem kao temeljem na kojem počiva svaka teritorijalna zajednica u svijetu.
- Republika Hrvatska i njezina zakonodavna i izvršna vlast ne bi smjele čekati idealno vrijeme gospodarskoga stupnja razvitka zemlje, u kojem bi se stvorili preduvjeti demografske obnove, jer takvo idealno vrijeme nikad neće postojati nego u skladu sa strateškim značenjem i ulogom stanovništva te negativnom ukupnom demografskom slikom Hrvatske, odmah osmišljavati i provoditi populacijsku politiku potrebnu za razvitak zemlje.
- Sva tri dosadašnja dokumenta vezana uz demografski razvoj Hrvatske nužno je ujediniti u jedan sa svim relevantnim parametrima i revitalizacijskim mjerama, uz prethodno formiranje

vijeća za demografski razvoj⁶⁵ koje bi činili svi stručnjaci te i srodne problematike, neovisno o političkoj pripadnosti i osobnim, ideološkim i stručno-znanstvenim različitostima.

- Svaka država s ovakvim demografskim problemima i posebno s tako brojnom i bogatom dijasporom ima najveću institucionalno posloženu razinu izvršne vlasti za njihovo rješavanje. Hrvatskoj treba ponovo povratak svih veza s dijasporom, njezino uključivanje u sve tokove u zemlji, posebno gospodarske, investicijske i privatizacijske, a za takvu ozbiljnu razinu, bitnu i za gospodarski i demografski oporavak zemlje, nužno je posebno ministarstvo. To je jedna od strateških odluka koja se očekuje.

- Prema demografskim resursima i potencijalima, Hrvatska se treba oslanjati na ključne mjere vezane i uz domicilnu i uz iseljeničku populaciju, kombinirajući njihovu povezanost i neodvojivost, prihvaćajući pritom dijasporu kao neupitno hrvatsko bogatstvo.

- Provedbene mjere dosadašnje populacijske politike nisu u Hrvatskoj donijele očekivane rezultate, usprkos relativno i apsolutno znatnim utrošenim sredstvima iz državnoga proračuna, a slična su i iskustva drugih zemalja. Zato treba radikalizirati pristup revitalizaciji ukupne populacije stimuliranjem povećanja rodnošći, dajući naknadu za svako rođeno dijete. Takav pristup počinje djelovati odmah, rezultati su izravni, ne treba čekati duže razdoblje primjene i zapravo je to najjednostavniji način ako slijedimo iskustva i promišljanja i u drugim zemljama.

- Usprkos velikim problemima s punjenjem hrvatskoga državnog proračuna i njegovim stalnim deficitom, vrlo složenoj i teškoj gospodarskoj situaciji, velikoj nezaposlenosti te nizu drugih nepovoljnih okolnosti, navedeni model lako je razraditi i kvantificirati prema ciljanoj rodnošći od 60 000 djece godišnje.

- Prihvaćajući njemački revitalizacijski model), ali s različitim parametrima, za ciljanu rodnošću kojom bi se izbjegla depopulacija, izumiranje, starenje ukupne populacije i supstitucija stanovništva Hrvatske mora se donijeti strateška odluka o izdvajanju dijela proračunskih sredstava za tu namjenu u visini od 1,6 do 3,2%. Uspoređujući visinu tog izdvajanja s nekim drugim strateškim financiranjem iz proračuna, a obzirom na značenje revitalizacije ukupnoga stanovništva za Hrvatsku, tu bi odluku Vlada Republike Hrvatske zbog općeg interesa i budućnosti zemlje nužno trebala donijeti. Time bi se omogućilo da svako rođeno dijete dobije 5 000 do 10 000 eura, što je bitna egzistencijalna i potencijalna mjera koja jedino može donijeti izravne i relativno brze rezultate.

⁶⁵ Vlada RH je u travnju 2017. godine osnovala Vijeće za demografsku revitalizaciju kako bi pratila provedbu mjera demografske politike i izradu programa demografske obnove za razdoblje 2016. do 2020. godine.

- Drugi revitalizacijski model trebao bi biti vezan uz dijasporu i potencijalni fertilni kontingent ženske populacije, koja čini po procjenama čak 72,7% istoga domicilnog kontingenta. Međutim, ovaj model morao bi biti vezan i uz povratak u Hrvatsku i uz povećanje rodnosti povratničke populacije. Rodnost povratnika stimulirala bi se na isti način kao po prethodnom modelu, uz njihov ostanak u Hrvatskoj u dužem razdoblju, koje se može definirati za razdoblje od 10 godina.

- Pretpostavka je da bi se na taj način rodnost mogla potencijalno povećati za dodatnih 10 000, čime bi se dostigla rodnost ukupnoga stanovništva Hrvatske s početka 1980-ih godina i time pokrenula revitalizacija ukupnoga stanovništva te zaustavili svi negativni trendovi i pokazatelji. Uz iste parametre stimuliranja iz prethodnoga modela od 5 000 do 10 000 eura, iz proračuna bi se dodatno izdvojilo još između 0,31 i 0,62% sredstava.

- Kombinacijom standardnoga i imigracijsko-povratničkog revitalizacijskog modela, uz prihvaćanje strateškoga značenja demografske problematike za opstanak hrvatske države i naroda, postigli bi se relativno brzo planirani i za gospodarski i opći razvoj potrebni rezultati, bez posebnih aktivnosti raznih tijela i institucija, usporavanja skupoga, velikog i tromog administrativnog sustava i silnih sterilnih rasprava o potrebnosti postupanja. Treba samo shvatiti strateško značenje projekta i donijeti odluku u korist opstanka i razvitka Republike Hrvatske« (Šterc, i Komušanac, 2012).

- Prethodne konstatacije i prijedlozi napisani su prije 5 godina, a u međuvremenu su generacijskim pomakom i iseljavanjem „nestale” više od dvije generacije ženskog fertilnog stanovništva u Hrvatskoj (oko 66 000 žena, dok je prosječni njihov generacijski broj oko 30 000). Time problem postaje još složeniji i samo nam potvrđuje kako Hrvatska nema više vremena za eksperimente, sumnje i odluke temeljene na političkom mišljenju ili pak ekonomskom pristupu u kojem stanovništvo nije temelj ukupnog razvoja Hrvatske.

- Hrvatskoj je potreban sustav revitalizacijskih mjera po svim modelima koji bi pokrивao financijske, sigurnosne, socijalne i sve ostale već navedene poticaje revitalizaciji. Jedan od vodećih demografa u Hrvatskoj, S. Šterc koji konstantno upozorava na velik demografski problem Hrvatske ističe;

»Uvijek je prije izbora puno najava, obećanja i priča o demografskoj problematici (osim kod anacionalnih političkih opcija), jer se zapravo politički protiv toga ne može. Nitko Vam više neće izgovoriti kako je protiv demografske revitalizacije Hrvatske, povezivanja domicilne i iseljene Hrvatske, decentralizacije, revitalizacije ruralnih, otočnih, brdsko-planinskih i prigraničnih područja i sl. Nitko, ali se nakon izbora neće ništa dogoditi. Jedni traže izlaz u socijalnoj politici i uopće ne spominjanju demografske obnove, a drugi su, u neprestanim

najavama njezine važnosti i sami svjesni kako zapravo ništa ne poduzimaju. Treći pak misle kako će se cijeli problem riješiti isključivo zapošljavanjem i podizanjem gospodarsko-razvojne razine, slijepo vjerujući ekonomistima i njihovim doktrinama o nevjerojatnoj snazi novca, ne primjećujući da se i s njim rastače hrvatsko društvo u koje ne vjeruju mladi, što nam i pokazuju svojim odlaskom. Četvrti pak tvrde kako Hrvatska nema novca za demografsku obnovu pa treba pričekati njezin gospodarski razvoj, ne vidjevši pritom kako će nas u tom čekanju gotovo svi mladi iz zemlje napustiti. Peti u tome gledaju nazadnu nacionalističku razvojnu varijantu, ne prihvaćajući kako će to biti nužna doktrina cijele razvijene Europe. Itd., itd... Definitivno to više nisu samo politička, svjetonazorska, religijska i ina pitanja, već pitanja gospodarskog i svakog drugog razvoja naše zemlje. Suvremeni će se svijet, a pogotovo Europa, nakon recentnih velikih migracija morati vratiti klasičnim mjerama populacijske politike i osiguravanju radne snage u budućnosti kroz podizanje rodnosti domicilnog stanovništva, jer imigracija radne snage koja ugrožava temelje društva neće biti prihvatljiva, bez obzira na inicijalnu »jeftinost« imigracijske radne snage. Neke su to sredine u Hrvatskoj već shvatile kao pitanje vlastitog opstanka i nisu mogle dočekati tromu i neučinkovitu državnu upravo. Zato je potrebno navesti osnovne korake koji se trebaju poduzeti na državnoj razini u funkciji revitalizacije stanovništva i gospodarstva.

- Shvatiti i prihvatiti kako je demografsko pitanje u Hrvatskoj danas prevažno za hrvatsku budućnost i opstanak zemlje u doglednoj budućnosti.
- Sukladno važnosti problematike nužno ju je postaviti na najveću upravljačku razinu u državi.
- Osigurati sredstva preraspodjelom unutar proračuna za moguća izravna davanja po djetetu.
- Osigurati godišnji porođiljni majkama (ili očevima) s punom naknadom u visini osobnog dohotka ili majkama (ili očevima) prosječni osobni dohodak ako nisu u radnom odnosu.
- Zakonski dati sigurnost majkama (ili očevima) povratka nakon porođiljnog na isto radno mjesto ili slično s istom visinom primanja.
- Razviti programe i projekte u spomenutim područjima na državnom vlasništvu i s poticajima zapošljavanja mladih iz europskih fondova za poticanje zapošljavanja mladih obitelji i mladih općenito.
- Tehnička razrada ostalih mjera uvjetovana je strateškim odlukama na razini države ili ministarstva (decentralizacija državnih službi, stipendiranje potrebnih obrazovnih profila, definiranje projekata i programa u interesu hrvatskog društva na svim

razinama, uključivanje iseljništva u ukupni društveni, politički i gospodarski razvoj zemlje, itd.).

Mjere su se već trebale provoditi, već je trebalo sve biti pripremljeno, već smo poprilično zakasnili, već smo ostali u zadnje 4 godine bez 150 000 mladih, već nam je prirodni pad stanovništva razarajuće razine, već nam demografska problematika ugrožava gospodarski, financijski i regionalni razvoj zemlje, već su nam upitni fondovi i svi sustavi. Je li zaista nedostatak novca uzrok svih pasivnosti, neuspjeha i kašnjenja? Taj nam vječni problem nameću „stručnjaci” koji dozvoljavaju u zemlji s oko 4 milijuna stalnih stanovnika (vjerojatno i manje), 600 administrativno-teritorijalnih jedinica sa svojim poglavarstvima i skupštinama, stručnim i savjetničkim službama i ne znam čime ne još, 20 ministarstava, preko 50 paralelnih agencija, nebrojeno znanstvenih fakulteta i instituta (čak i paralelnih), preko vjerojatno 2 000 različitih udruga od koji su neke vrlo bitne, a neke irelevantne...Sve to dozvoljavaju i razumiju, ali ne razumiju kako ovaj puta treba pomoć Hrvatskoj» (Šterc, 2016). Poslije ovakvog priloženog teksta potrebno je još jednom naglasiti kako je ključna pretpostavka demografske revitalizacije političko prihvaćanje znanstvenih stavova i važnosti problematike u ukupnom razvoju Hrvatske.

6. STANOVNIŠTVO U PROSTORNIM I RAZVOJNIM DOKUMENTIMA

Poglavlje razmatra demogeografski pristup i koncept u planskim dokumentima relevantnim za prostorni razvoj Republike Hrvatske. Osvrtom na razmatrane dokumente izdvojeni su osnovni zaključci koji potvrđuju logiku predmetnog značaja demogeografije u modeliranju budućih prostornih procesa i promjena, iako se istovremeno, uvidom u strukturu, intenzitet obrade problematike i način pisanja dokumenata, uočava nedovoljna zastupljenost demogeografskog područja svedena isključivo na preglednu i statističku funkciju. Okosnica ovog poglavlja je kritički pregled demografskih komponenata i procjena njihove sintezne i modelske vrijednosti u okviru razmatranih osnovnih dokumenata.

6.1. Temeljni dokumenti

Prostorno planiranje, uređenje prostora, razvojno modeliranje, strategija razvoja, regionalizacija i sl., neka su od pitanja najvećeg značenja za funkcioniranje i budući razvoj hrvatskog državnog prostora. Kao takva, zakonskom su osnovom i službeno propisana njihova načela, ciljevi, djelokurug i programske mjere za svaki od tih područja na državnoj razini. Postavljeni zadaci u ovom se poglavlju prvenstveno oslanjaju na formalne propise, zakone, pravilnike i uredbe RH vezano za prostorni razvoj ukupnog nacionalnog teritorija. Trenutno važeći dokumenti prostornog uređenja su *Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske* iz 1997. godine (izmjene i dopune 2013.) i *Program prostornog uređenja Republike Hrvatske* iz 1999. godine (izmjene i dopune 2013.) koji su definirani na nacionalnoj razini, a prema kojima su se, sukladno zakonskim odredbama, osnovni zadaci i ciljevi reflektirali na županijsku razinu (izrada županijskih prostornih planova). Osim spomenutih dokumenata, značajna je i *Strategija prostornog razvoja Republike Hrvatske* iz 2013. godine koju je Vlada RH usvojila 2017. godine i uputila u daljnje postupanje, zbog svoje širine, stručnosti autora i načela aktualizacije kojima se najavljuje važnost suvremene prostorne problematike i definira perspektiva razvoja hrvatskog državnog prostora. *Izvješće o stanju u prostoru Republike Hrvatske 2008. -2012. godine*, objavljenom 2013. godine, sadrži ocjenu trenutnog stanja prostora, što ga čini iznimno bitnim polazištem za definiranje prioritetnih aktivnosti u prostoru i izradi Strategije prostornog razvoja RH.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske (Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje) donešena je odlukom Hrvatskog Državnog Sabora 27. lipnja 1999. godine na temelju Zakona o prostornom uređenju

(NN30/94; 68/98). Strategijom su definirani »novi ciljevi i novo orijentacija dugoročnog prostornog razvitka, a zacrtane norme za budući razvoj« (str. 3). Aktivnosti i mjere za provođenje Strategije zakonski su definirane u Programu prostornog uređenja Republike Hrvatske 1999. godine, odnosno Program predstavlja svojevrstu konkretizaciju sadržaja Strategije. Programom su pobliže određeni osnovni »ciljevi razvoja u prostoru, te kriteriji i smjernice za uređenje prostornih cjelina« (str. 5).

Strategija i Program čine danas jedini cjeloviti službeni dokument vezan za prostorni razvoj, što znači da otprilike 15-ak godina Hrvatska nije donijela niti jedan novi dokument, pravilnik, program, strategiju ili slično kojim bi eventualno presipitala dosadašnje koncepcije prostornog planiranja. Od vremena donošenja tih dokumenata, za cijeli prostor Hrvatske objavljeno je samo Izvješće o stanju u prostoru za razdoblje od 2008. do 2012. godine, dok pregled prostornog razvoja i sustava prostornog planiranja od 1994. godine do 2003. godine nije usvojen i prihvaćen u Hrvatskom saboru pa se pripremljeno Izvješće 2003. koristilo isključivo kao izvor podataka. Odluka o izradi Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske donešena je tek 2013. godine i 4 godine kasnije nju je usvojila Vlada RH i uputila u saborsku proceduru. Pojedina stručna područja, među kojima je i demografija, dostavila su već svoje podloge krajem 2014. godine što ukazuje na iznimno pozitivan pristup važnosti ovakvih dokumenata. Ne osporavajući važnost službenih dokumenata, ipak se primjećuje njihovo određeno vremensko zakašnjenje, posebice zbog izraženih promjena u prostoru i socijalnih preobrazbi u okviru ubrzanog znanstveno-tehnološkog razvoja

6.2. Analitički pristup

Kratak osvrt na svaki od spomenutih planskih prostorno-razvojnih dokumenata RH će se napraviti na općenitoj razini, te će se, uvidom u sadržaj, pregled donijeti posebno za svako predmetno područje, odnosno izdvojeno poglavlje.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske, 1997.

Polazišta za utvrđivanje smjernica prostornog razvitka Hrvatske Strategija je postavila u općim obilježjima hrvatskog nacionalnog prostora, odnosno u njegovim prometnim, obalnim, urbanim i bioraznolikim posebnostima. Stanovništvo kao osnovni resurs prostora gotovo da se i ne spominje, a sva su obilježja svedena na statističku i informativnu vrijednost. Neracionalnost korištenja prostora, nekontrolirani rast velikih gradova, zapuštanje ruralnih i graničnih područja te nekvalitetna gradnja izdvojeni su kao glavni prostorni razvojni problemi

(str.19). Demografska se problematika ovdje nije izdvajala, niti se prepoznala ozbiljnost demografskih trendova za ukupan prostorni razvoj Hrvatske, iako je znanstvena javnost godinama ukazivala na to. Postojeća demografska slika Hrvatske nije rezultat promjena u posljednjih nekoliko godina, jer se već u godinama objave ovog dokumenta, upozoravalo na mogući demografski scenarij koji su ratna zbivanja samo intenzivirala i ubrzala. Glavni prostorni ciljevi prema Strategiji su oni na području policentričnog, održivog i ekološkog razvoja, a ukupni demografski potencijal spominje se samo u kontekstu ostvarivanja razvojnih ciljeva, dakle ne navode se niti moguća ograničenja niti posljedice demografske situacije.

U okviru pojedinačnih aspekata prostornog razvitka kao prioritetna postupanja navodi se; funkcionalnije planiranje razvoja naselja, umreženost i funkcionalnost pojedinačnih segmenata prometnog sustava RH, tehnološka prilagodba proizvodnje u energetici, obnova industrije i strategija razvoja turizma (prioriteti u gospodarstvu) te zaštita prirode. Znanstvene spoznaje o važnosti stanovništva u planiranju i razvoju svih ovih spomenutih sustava, te uopće u prostoru, očito nisu prepoznali autori ili je to posljedica njihove nedovoljne predmetne širine. Spominjući demografske analize samo kao neophodnost za brdsko-planinska, otočna, pogranična te ratom zahvaćena područja, autori nameću paušalni zaključak kako demografija može imati temeljnu ulogu samo u planiranju sličnih prostornih cjelina. Iako već sada možemo konstatirati kako je funkcija analize za područje demogeografije u ovom dokumentu isključivo statističko-informativnog i uvodnog karaktera u sadržajnom smislu, analizirat će se demografske konotacije (ako ih ima) po poglavljima/cjelinama Strategije. Strategija prostornog uređenja programski je ustrojena kroz pet osnovnih poglavlja, taksonomski razrađenih na najviše tri razine.

(1) Poglavljem *Polazišta* definirani su zakonski okviri, okolnosti definiranja smjernica razvoja te značajke dosadašnjeg prostornog razvoja. Znakovito je kako se obrađuje suvremeni pristup uređenju i planiranju, ali u općenitom teorijskom okviru, dok se konkretno o sustavu prostornog planiranja u Hrvatskoj može vrlo malo saznati. Hrvatski prostor tretiran je isključivo kao statistički okvir, nezavisno o upravnom, teritorijalnom, prirodno-geografskom, društvenom ili nekom drugom aspektu razmatranja. Demografija sukladno tome, poprima formalnu, uvodnu ulogu, a svedena je na prepisivanje podataka Državnog zavoda za statistiku o brojnosti stanovništva, gustoći, populacijskom rastu, broju naselja i sl. Bilo bi to u redu kada bi te vrijednosti služile kao podloga pojašnjenju objektivne demografske stvarnosti i osnova za definiranje prostornih zakonitosti prema kojima bi se »prostorno postupalo«. Pozitivno je to što se najavljuje potreba osmišljavanja i izdvajanja nekog prostornog modela

sukladno novim geopolitičkim uvjetima i regionalnim razlikama, a to je, u prvih 50-ak stranica dokumenta, prvi spomen modeliranja procesa i odnosa u prostoru kao metodološkog postupka.

(2) Poglavlje *Ciljevi prostornog razvoja* donosi pregled općih i posebnih ciljeva razvoja hrvatskog državnog prostora te je u njemu izdvojeno nekoliko vrsta prioriternih područja za postupanje. Opći se ciljevi odnose na stabilnost i učvršćivanje prostorne razvoje strukture RH te na preobrazbe u prostoru. U tom se kontekstu, iako neizravno, uz ulogu prirodne osnove naglašava i društvena nadgradnja, odnosno važnost ljudskih potencijala. U okviru posebnih ciljeva i interesa ističe se demografska obnova ratom zahvaćenih područja, očuvanje prostora i okoliša, međunarodna suradnja i gospodarenje prostorom. Prostorno prioriterna područja izdvajana su na temelju ekonomskog, infrastrukturnog i ekološkog faktora, dok se demografski segment ograničava isključivo na područja od posebne pažnje i kao i u prethodnim slučajevima, odnosi se samo na određene prostorne cjeline i na izdvojeno parcijalno obilježje (u ovom slučaju depopulacijsko). U kategoriji prioriternih problemskih područja spominju se ona koja imaju negativna demografska kretanja i ona kojima je potrebna demografska obnova, no ne u smislu ukupnog demografskog razvoja već kao potencijala za razvoj ekonomskih djelatnosti i uključivanje u ekonomske razvojne tokove.

(3) Poglavlje *Osnove za planiranje i usklađivanje prostornog razvoja* definiraju se zakonske smjernice provođenja Strategije na različitim teritorijalno-obuhvatnim razinama u čijim se okvirima klasificiraju problemska područja i njihova institucionalno-pravna podloga. Koncept prostorno-funkcionalne sistematizacije državnog prostora na tri skupine županija (središnja, istočna i jadranska) izdvojen je na temelju njihovih prirodno-geografskih obilježja te je odmah moguće postaviti pitanje održivosti problemskog pristupa i razine integracije prostornih planova županija u strategiju razvoja državnog prostora, osobito zbog njihovih zakonski propisanih i unificiranih sadržaja. Širinom predmetnog demografskog pristupa bi se primjerice, mogla izdvojiti područja, uvjetno rečeno, demografskog napretka, demografske stagnacije ili demografskog nazadovanja, a takvom bi se podjelom odmah uočili prioritetni prostori i predložile mjere postupanja kojima bi se demografski procesi usmjeravali. Na taj bi se način, umjesto forsirane analitičnosti koristio sintezni pristup čime bi primjenjivost spoznaja na hijerarhijski višim prostornim razinama bila veća. Problemska područja su, identično kao i u prethodnom poglavlju, izdvojena na temelju kriterija svojevrzne izolacije, u smislu njihovih pograničnih, otočnih, brdsko-planinskih, ruralnih i sl. obilježja. Racionalno se korištenje prostora tumači kao štednja resursa u smislu obnove prostornih zona gdje već

postoje određene gospodarske djelatnosti, a koncentracija stanovništva u prostoru stavlja se isključivo u funkciju ekonomskog prosperiteta. Geografskih elemenata, osim geografskog nazivlja i elementarne geografske podjele RH, gotovo da i nema u ovom poglavlju, a čitav pristup svojstven je ekonomsko-statističkim analizama. Spomen Nacionalnog programa demografskog razvitka zaista je simboličan i ograničen isključivo na prepisivanje nekih od standardnih propisanih mjera za obnovu i razvoj problemskih područja.

(4) Najopširnije poglavlje *Prostorna razvojna i planska usmjerenja* naizgled svojom strukturom i naslovima obećava mnogo, no uvid u sadržaj prvih podpoglavlja to odmah demantira. Glavne odrednice razvoja obrađene su za područje stanovništva, naselja i urbanog razvoja, gospodarstva, infrastrukturnog sustava te zaštite okoliša i baštine. Izdvojenom podpoglavlju koje tematizira stanovništvo posvećeno je svega 12-ak strana od čega tekstualni dio iznosi 4 stanice, a preostale stranice čine grafički prilozi. Demografske posljedice agresije na Hrvatsku solidno su obrađene, čak i područje definiranja strateških ciljeva demografskog razvitka, iako se pristup bitnije ne odmiče od formalne, uvodne uloge demografije. Tekst koji se odnosi na buduće demografske promjene potpuno je sadržajno i konceptualno promašen i za nijedan segment demografskih kretanja ne pretpostavlja buduće demografske promjene. Spominju se samo kalkulacije oko projekcija broja stanovnika Hrvatske koju donosi Državni zavod za statistiku, bez ikakvih razmatranja promjena struktura stanovništva i komponenata prirodnog kretanja. Poglavlje vezano za naselja i urbani razvoj primjer su primjene znanstvenog pristupa i dobre teorijske i metodološke razrade. Krajnji cilj iscrpne analize preobrazbe prostora i naselja prema definiranim demografskim parametrima bila je klasifikacija i modeliranje razvoja različitih tipova naselja. Sukladno svojevrsnoj urbanoj regionalizaciji/tipizaciji prostorni se razvoj modelirao mjerama i smjernicama urbanog razvoja. Analiza gospodarskog i infrastrukturnog sustava je izvršena prema manje-više standardnim kriterijima i redoslijedu sadržaja, odnosno prema ekonomskim djelatnostima.

(5) Zadnje poglavlje *Program prioritetnih mjera i aktivnosti za provođenje Strategije* se općenito ističu funkcije Strategije prostornog uređenja na sadržajnoj, organizacijskoj i primjenjenoj razini te definiraju dugoročni ciljevi vezani za konsolidaciju državnog prostora i europske integracije. Među prioritetnim ciljevima unaprijeđenja stanja u prostoru nalazi se, uz standardne ekonomske, infrastrukturne i prometne elemente i demografski faktor u smislu zaustavljanja negativnih demografskih trendova.

Demografski pristup u ostalim dokumentima

Pristup u ostalim dokumentima vezan za demografske (demogeografske sadržaje) u odnosu na razmatranu Strategiju još je manje sukladan općem teorijskom demogeografskom okviru i značenju stanovništva u prostoru, ali će se svejedno spomenuti kako bi se dodatno potvrdio neznanstveni stav u prostorno-planerskim dokumentima i marginalizacija stanovništva. Sam Program uređenja prostora i njegove izmjene sadrže samo jedan relevantan kartodijagram sinteznog karaktera kojim se tipizira hrvatski prostor prema ugroženosti, dok Izvješće o stanju prostora RH za razdoblje 2008.-2009., objavljeno 2013. godine, problematiku stanovništva stavlja u uvodno poglavlje u kojem se, gotovo na deskriptivskoj razini razmatraju osnovna obilježja prostora. Stanovništvo je dakle osnovno obilježje prostora, ali praktički bez ikakvog čimbeničnog značenja. Moguće je dio toga pripisati autorskom pristupu sudionika radnog tima, ali je takav pristup potpuno neodgovoran prema stanovništvu i njegovoj ulozi, ali i samoj geografiji.

Dakle, iz tri strateška dokumenta uređenja i planiranja hrvatskog prostora nije moguće uočiti demografsku dramu suvremene Hrvatske niti njezin demografski slom. Sve je prikazano na elementarnoj razini kao da su demografski pokazatelji i trendovi očekivani i lako rješivi. Takva je metodološka osnova, analitički pristup, izbor pokazatelja, tablica i grafičkih metoda, a takvi su i rezultati i zaključci. Ne čudi stoga da su prostorni planeri kroz namjenu i funkcije prostora predvidjeli, u projekcijama, hrvatski državni prostor za 16 milijuna ljudi.

6.3. Demografska problematika- ključna pretpostavka planiranja i razvitka

Temeljno pitanje koje se postavlja jest što je demografija u planovima i strategijama prostornog uređenja i razvitka, nezavisno od postavljenog teorijskog koncepta. Razmatrajući sadržaje u Strategiji i Programu teško se može oteti dojmu kako se zapravo radi samo u uvodu u strategiju prostornog uređenja razvitka Republike Hrvatske, prostorne planove i ostale dokumente. Samo letimičan pogled na taksonomsku podjelu sadržaja Strategije jasno potvrđuje formalna ulogu analize stanovništva dok se npr. problematici naselja i urbanom razvoju pridaje jako velika pažnja, kao da urbanizaciju ne uvjetuje primarno stanovništvo i njegovi odnosi, veze i strukture u geografskom prostoru.

Depopulacija ukupnog stanovništva, prirodni pad, starenje, emigracija, supstitucija...nisu gotovo niti naznačeni u Strategiji i Programu, iako svi akteri znanstvenog, društvenog i

političkog djelovanja priznaju kako se radi o najvećem problemu Hrvatske. Nedvojbeno se može zaključiti kako se ovdje radi o stanovništvu samo kao uvodu u razmatranje prostornog uređenja i naravno s tim se nije moguće složiti. Pristup je nestručan, neznanstveni, svjesno skrenut s glavnih problema Hrvatske i svi autori koji su sudjelovali u izradi Strategije i Programa potvrđuju nepoznavanje biti uređenja i planiranja.

Nesrazmjer poglavlja o stanovništvu i o gradovima npr. samo je formalna potvrda nelogičnog pristupa uređenju i planiranju prostora (geografskog), no prava stručna i znanstvena potvrda svemu jesu metode i tehnike razmatranja primijenjene u podpoglavljima o stanovništvu. Demografska je analiza u Strategiji uglavnom svedena na elementarne podatke o ukupnom i prirodnom kretanju stanovništva, osnovnoj strukturu po spolu i dobi po županijama i za Hrvatsku, s ukupno 6 tablica, dijagrama, kartograma ili kartodijagrama (sve zajedno). Nema tu nikakvih trendova, sinteznih pokazatelja, korelacija s drugim sadržajima i faktorima u prostoru, nikakvih prognoza, predviđanja, projekcija ili modeliranja. Sve skupa ne daje gotovo nikakvu sliku ozbiljnosti i demografske drame u Hrvatskoj, a tipičan arhitektonsko-građevinski pristup potpuno je neprihvatljiv suvremenom uređenju i planiranju prostora, prostornom i regionalnom razvitku i značenju stanovništva za gospodarski i ukupni razvoj Hrvatske.

Svaki ozbiljniji pristup u uređivačko-planskoj formalnoj dokumentaciji neizostavno mora imati projekcijsku i modelsku osnovu (Pegan, 2012). Nisu dovoljne samo matematičke ekstrapolacije prema pretpostavci kako će budućnost sličiti prošlosti, jer neće. Bit će gora obzirom na negativnost svih demografskih parametara i trendova i ona se mora naznačiti s objektivnim projekcijama i ukazati kako će takvi trendovi utjecati na gospodarski razvoj, potrošnju, usmjeravanje proračunskih stavki i slično. Projekcije se trebaju zasnivati na osnovnim pokazateljima demografske složenosti- prirodnom padu, iseljavanju, starenju, depopulaciji, supstituciji stanovništva i sl. Za svaki pokazatelj nužno je definirati njegovu apsolutnu i relativnu moguću varijantu i time već ulazimo u modeliranje uz pretpostavke smanjenja i porasta parametara (po zakonima vjerojatnosti) (Biljan-August i dr., 2008). Modeli mogu biti kvalitativni i kvantitativni i razrađuju se prema objektivnim podacima iz službene ili neke druge statistike (anketne i slično). Ništa od toga nema u Strategiji i Programu, a trebalo bi biti jer se zna kakva nas demografska budućnost očekuje ukoliko će pokazatelji rasti ili padati po pretpostavljenim stopama. Stručna podloga za područje *Demografski scenariji i migracije* u okviru izrade Strategije prostornog razvoja (2013)

izuzetno je vrijedna jer upravo na stručan i znanstven način obrađuje ključne demografske procese i promjene u strukturama stanovništva RH.

7. DEMOGRAFSKI REVITALIZACIJSKI KONCEPT- primjer Grada Visa

Primjeri Grada Visa, Blata na Korčuli, Vira, Grada Otoka, Antunovca, Grada Zagreba itd. pokazuju kako se demografski problem počeo ozbiljno shvaćati i provoditi. Kod svih sredina i administrativno-teritorijalnih jedinica (do sada su uključene već sve razine, od gradskih i općinskih pa do županijskih), pogotovo onih koje su već duže vrijeme u izumiranju (prirodni pad, iseljavanje i negativna migracijska bilanca), nužno je primijeniti neki od revitalizacijskih modela.

Provedbeni dokumenti ne dodiruju demografsku problematiku izravno (regionalni i operativni planovi), osim dokumenata koji su donešeni na Gradskom vijeću grada Visa kao osnova revitalizacijske politike Grada Visa. Dokumenti su priloženi u cijelosti jer predstavljaju do sada najbolji pristup prema stimulativnoj populacijskoj politici na otocima. Njihovo detaljnije čitanje potvrđuje ozbiljnost razumijevanja problematike, želju za provedbom i spoznaju o stvarnoj potrebi demografske revitalizacije u funkciji opstanka i budućeg razvoja Grada Visa. Upravo ta spoznaja kako je ljudski potencijal najvažnija otočka vrijednost bez koje su besmislene sve djelatnosti i sva daljnja politička i ina postupanja zapravo je ključna u procjeni težine donešenih dokumenata. Izdvojiti će se samo najvažnije odredbe u dokumentima čija se primjena uvjetuje prethodnim prebivalištem i njegovim nastavkom po ostvarenom poticaju:

- izravna davanja po rođenom djetetu,
- besplatni dječji vrtić,
- mjesečni poticaji po djetetu u visini od 1 200 kuna...

Mjere su se počele primjenjivati 2016. godine i sigurno će ih trebati još doraditi u smislu vremenskog smanjenja prebivališta, širenja besplatnog vrtića na svako dijete, uvođenja razreda komunalne naknade ovisno o broju djece, davanja besplatnih udžbenika i slično. Svaki od navedenih modela u sebi sadrži tehničke provedbene mjere iz financijske, radne, obrazovne, komunalne i sigurnosne sfere, čiji parametri ovise o procjeni lokalne ili regionalne financijske moći, važnosti proračunskih izdvajanja u odnosu na demografsku revitalizaciju i političkog razumijevanja problematike. Pokretanje modela demografske revitalizacije za Grad Vis je važan korak te se očekuje doradivanje modela ovisno o rezultatima i ljudskom potencijalu i zasigurno će postati temelj razvoju prostornih inovacija te gospodarskoj i svakoj drugoj valorizaciji otočnih bogatstava i vrijednosti, u interesu primarno više populacije, ali i hrvatske. Detaljnija je razrada na svim razinama moguća sukladno ranije donešenim dokumentima na državnoj razini.

8. HRVATSKA DEMOGRAFSKA BUDUĆNOST

Sva su prethodna razmatranja bez ikakve dileme potvrdila kakva će biti hrvatska demografska budućnost promatraju li se mirno svi brojni negativni demografski procesi. Primjeri Irske i Izraela, a moglo bi se navesti i još nekoliko razvijenih europskih zemalja (Danska, Island, Norveška...) potvrđuju revitalizacijske mogućnosti i prihvatljivost domicilno-imigracijskog modela. Rezultati mogu doći i u Hrvatskoj oslone li se upravljačke strukture na hrvatsko iseljeničko bogatstvo i znanstvenu spoznaju, naravno i uz uvažavanje domicilnog stanovništva koje je još uvijek djelomično potencijalno reprodukcijsko. Pokaže li se s vremenom kako je demografska problematika, za sadašnju vladu i sve buduće, samo retoričko i političko, a ne ključno i strateško pitanje, hrvatska bi budućnost mogla biti upitnom. Moglo bi se to čak smatrati i svjesnim oblikom destrukcije. Postavi li se ipak demografska revitalizacija u temelj nacionalne sigurnosti i gospodarskog razvitka te sukladno tome demografija institucionalizira, potvrdit će se ozbiljnost pristupa, razumijevanje težine negativnih trendova i pokazatelja te stvarna želja za postupanjem. Bit će to izbor između razvojne hrvatske budućnosti i demografskog nestajanja Hrvatske, brzinom koje sasvim sigurno sada nismo uopće svjesni. Znanstvenici su pritom svoje obavili ukazujući stalno na slijed događaja u budućnosti.

8.1. Izbor sigurnosti ili demografska destrukcija?

Ugrožavanje osnovnih postavki identiteta svake države smatra se ugrožavanjem domovinske (nacionalne, državne, društvene, prostorne...) sigurnosti i sukladno tome se takvim ugrozama posvećuje odgovarajuća stručna, znanstvena, politička, vojna i svaka druga pažnja u smislu njezinog otklona ili poništavanja djelovanja. Opće prihvaćeno je kako su temelji identiteta svih država veličina njezina teritorija (površina), njezine jasno definirane i postavljene granice te broj i struktura njezinog stanovništva. Geografska identifikacija s ova tri parametra sukladna je koncepciji nacionalnog (državnog) prostora kao temelja svih identiteta u nadgradnji koji se formiraju po osnovu drugih parametara, ali su svi vezani za hrvatski državni prostor unutar kojeg djeluju složeni prostorni (geografski) faktori na sve djelatnosti, sadržaje, veze, procese i odnose (Šterc i Komušanac, 2014a). Zato se identitet i zove hrvatski. Geografska ili prostorna identifikacija (iako nije u sinonimnom značenju), pretpostavka je definiranja domovinske sigurnosti, dok su ostali aspekti koji su vezani za različite vrste ugroza, tehnički ili granski aspekti sigurnosti i u pravilu su nižeg reda veličine

značenja u modelskom oblikovanju ukupne sigurnosti. Takva je logika u zemljama koje znaju svoje nacionalne prioritete. Hrvatska ih ne zna kad ih nije postavila logikom značenja pa ne čudi stoga kako se ni danas ne zna kolika je ukupna površina (nije funkcionalno uključila svoj akvatorij u ukupnu državnu površinu), kako granice sa susjedima nisu jasno definirane (10 neriješenih graničnih sporova) i kako Hrvatske ne zna koliko ima stanovnika jer nema registar stanovništva i prostornih jedinica. Ukoliko se ne zna koliko nas točno u Hrvatskoj ima, ne može se niti znati broj birača, zdravstvenih osiguranika, iseljenika, ukupna brojnost hrvatskog naroda itd.

Demografska je problematika, koja uključuje i sve vrste migracija, svojim sadržajem temeljni dio domovinske sigurnosti, jer je ljudski potencijal temelj svega i kad je on ugrožen ugroženi su i država, narod, domovina, identitet, budućnost, gospodarstvo, društvo, prostor, razvoj, opstanak i sl. Druge zemlje to shvaćaju kao što pokazuje npr. Mađarska kojoj je druga strateška točna nacionalne sigurnosti demografija, odnosno preciznije migracije stanovništva. Nekim je državama, poput Irske i Izraela demografija temeljna nacionalna i razvojna strategija, ne ulazeći pritom u društveno-političku pozadinu koja je dovela do toga.

Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske iz 2002. godine negativna demografska kretanja smatra tek 30. točkom ugroze državne sigurnosti iako aklamira da su ona postala ograničavajuć čimbenik gospodarskog i društvenog razvoja. Nakon 2002. godine Hrvatsku je napustilo ukupno oko 450 000 osoba iseljavanjem i umiranjem, a demografska je problematika poprimila negativne razmjere koji ugrožavaju temelje Hrvatske države. Zanimljivo bi bilo nabrojiti što se sve smatra važnijim za sigurnost zemlje od njezinog izumiranja: susjedstvo, Bosna i Hercegovina, naoružanje, nestabilnost okruženja, zaštita okoliša, tranzicija, integracije, vojne asocijacije...nigdje niti jednom riječju nisu navedeni granični sporovi, akvatorij, stanovništvo, migracije, izumiranje, iseljavanje, nezaposlenost, zaduženost, prirodni pad...supstitucija stanovništva kao najveća moguća ugroza domovinske sigurnosti itd.

Suvremena demografska zbilja nameće potrebu postavljanja demografske problematike u temelje domovinske sigurnosti ne želi li se mirno promatrati puzajuća supstitucija stanovništva koja polako, ali sigurno mijenja hrvatski nacionalni identitet zasnovan na prostornoj identifikaciji. Niti jedna zemlja to ne smije mirno promatrati, pogotovo u uvjetima kada je identitetska ugroza povezana s kontrolom prostora kroz velike migracijske valove, suvremena stvarnost Europe i Hrvatske. Stoga Hrvatska nema izbora u definiranju razine nacionalne sigurnosti jer se u protivnom cjelokupni razmotreni i na »stari« način postavljeni sustav može smatrati demografskom destrukcijom.

9. ZAKLJUČAK

U uvodnom dijelu radu, u okviru teorijskog pristupa definirane su osnovne hipoteze koje su usmjeravale istraživački postupak. Analitički postupak i uočene zakonitosti su ih djelomično ili potpuno potvrdile i u ovom se poglavlju na svaku od njih referira određenom zakonitošću. Nakon toga slijede opći zaključci kao svojevrsni sintezni okvir dosegnutih analitičkih rezultata prema kojima je nužno postaviti revitalizaciju.

9.1. Referiranje na hipoteze

H1 Analitički i ostali postupci pokazali su manje odstupanje od postavljene hipoteze jer se intenziviranjem iseljavanja u posljednjih nekoliko godina broj hrvatske populacije izvan Hrvatske u klasičnoj dijaspori povećao pa je danas Hrvata više izvan Hrvatske nego u Hrvatskoj.

H2 Potvrđeno je kako se vrijeme smanjivanja, nestajanja, sužavanja i trajanja revitalizacijskog potencijala smanjuje i vrlo vjerojatno danas iznosi 5-7 godina. Nakon toga domicilna populacija neće više moći održavati revitalizaciju.

H3 Recentno intenzivno iseljavanje prvenstveno mladog i obrazovanog stanovništva potvrđuje porast revitalizacijske snage u hrvatskom iseljeništvu, koje objektivno postaje ključna strateška revitalizacijska populacija.

H4 Izostanak dosadašnje društvene intervencije i razina negativnosti demografskih kretanja potvrdili su ugrožavanje svih ostalih sustava u zemlji. Stoga se demografska problematika mora postaviti u razvojne nacionalne temelje, ali i u temelje političkog djelovanja na svim razinama i granskim pristupima.

H5 Statistički su pokazatelji potvrdili kako će nužno biti provođenje svih osnovnih i modularnih revitalizacijskih modela te kako je potrebno djelovati na stanovništvo u zemlji i uvoditi iseljeničku populaciju u reprodukciju. To se može isključivo postavljanjem demografske problematike na stratešku razinu prvog reda veličine i značenja.

9.2. Opći zaključci

- Ulazeći u javno dostupne baze podataka osnovnih državnih institucija potvrđena je neusklađenost podataka. Stoga je Hrvatskoj potreban registar stanovništva i teritorijalnih jedinica, kojem bi se pridruživale i ostale relevantne baze podataka, kako bi u svakom trenutku i svakom mjestu znali koliko nas i kakvih obilježja, struktura i slično.
- Hrvatska mora (re) programirati sve svoje sustave u funkciji razvoja Hrvatske i iz njih povući sve programe i projekte koji nisu hrvatski interes, a financiraju se iz proračuna. Za sve ostale postoji znanstveno tržište, posebno međunarodno, za dokazivanje sposobnosti, spoznaje te otvoreno tržišno svojim postojanjem mogao pomoći u sređivanju biračkog popisa prema EUROSTAT-ovoj definiciji stalnog stanovništva, nezavisno od formalno prijavljenog prebivališta u MUP-ovoj ingerenciji. Registar bi se trebao postaviti u posebnom odjelu DZS-a prema kojem bi zdravstvene ustanove, MUP i ostale državne ustanove usmjeravali podatke. Nije moguće da u uređenoj i demokratskoj zemlji migracijsku politiku koncipira Ministarstvo unutarnjih poslova kao što je to slučaj u Hrvatskoj.
- Odnosi velikih dobnih skupina stanovništva i generacijsko nestajanje u posljednjih pet godina upućuju na slom mirovinskog sustava jer jednostavno 1,5 milijuna zaposlenih neće moći osiguravati sustav uz isto toliko umirovljenika i nezaposlenih, odnosno 1,5 milijuna zaposlenih ne može opsluživati 2,5 milijuna nezaposlenih, umirovljenika i neaktivnih stanovnika.
- Klasični mirovinski sustav morat će se iz temelja mijenjati uvođenjem usmjerene štednje za osiguravanje budućnosti jer model prvog stupa neće moći izdržati zbog demografskih parametara i negativnih trendova. Svi će pritom spominjati dinamizam radne snage misleći primarno na europsko tržište radne snage (zanemarujući osnovnu zakonitost migriranja radne snage kroz socijalno ugroženu populaciju), ne shvaćajući kako će se time dodatno opteretiti socijalni sustavi financirani iz proračuna Hrvatske.
- Demografski nestanak Hrvatske intenzitetom za oko 80 000 osoba godišnje (kakav je sadašnji), iseljavanje zaposlenog stanovništva što je najnoviji trend, nestajanje dviju generacija unutar samo pet godina, povećana starost ukupnog stanovništva, dvostruko veći broj starijih od 60 (65) godina od mlađih od 19 godina i sl., potvrđuju da klasični sustavi kakve smo poznavali i koji su se i dosad teško održavali jednostavno neće biti mogući.
- Demografska problematika dosad je po savjetima ekonomskih i političkih europskih stručnjaka postavljena u socijalni okvir iako je jasno da ona mora biti izdignuta i institucionalizirana na višu razinu što bi je definiralo i pozicioniralo kao strateški nacionalni

interes. Izrazita međuzavisnost demografskih kretanja i promjena u društvenim sustavima, obrazovnim, zdravstvenim, mirovinskim, socijalnim itd. takvo poimanje demografije u Hrvatskoj i potvrđuje.

- Svi razmotreni aspekti demografske problematike bez imalo sumnje potvrđuju revitalizacijsku potrebu, strateško postupanje, preraspodjelu proračuna, javnu eksplikaciju, primjenu svih revitalizacijskih modela, odlučivanje bez odgoda i u konačnici spoznaju o hrvatskom ukupnom potencijalu.

• SAŽETAK

Suvremenu demografsku sliku RH obilježavaju izrazito nepovoljni demografski trendovi, a demografska budućnost poprilično je neizvjesna obzirom na duboku starost ukupne populacije, nizak fertilitet mjeren totalnom stopom fertiliteta, dugotrajni prirodni pad stanovništva, pojavu sekundarne negativne migracijske bilance itd. Osim spomenutog, Hrvatsku u ukupnom razvoju poprilično opterećuje intenzivno iseljavanje mladog i obrazovanog stanovništva u posljednjih 5 godina.

Osnovni je cilj disertacije bio postaviti analitičke vrijednosti ukupne populacije na razinu moguće održivosti demografskog sustava, a time i ostalih sustava u državi te utvrditi ulogu stanovništva i demografskih struktura u ukupnom nacionalnom razvoju. Metodološki je sustav posložen na način da se prvo definirala analitička osnova prema osnovnim vrstama kretanja stanovništva i dominantnim obilježjima. Sukladno naravno dostupnim statističkim izvorima, metodološkoj usporedivosti i vremenskim serijama podataka za različite vrste analitičkih jedinica. Obzirom na dinamiku i specifičnost demografskih procesa u Hrvatskoj nije moguće postaviti jedan model koji bi se primjenio na svakoj prostornoj razini.

Analitički postupak koji je prethodio postavljanju revitalizacijskih modela obuhvaćao je pregled izravnih (neposrednih) demografskih pokazatelja i izvedenih (posrednih, deriviranih) kako bi se utvrdili demografski potencijali domicilne populacije. Tom se analizom objektivno potvrdio demografski slom ukupne populacije i većine nižih prostornih jedinica, te znanstvena nužnost i opravdanost revitalizacije. Ipak, prema određenim pokazateljima koji su djelomično stabilni ili stabilni moguće je planirati i usmjeravati demografske procese. Dva su osnovna modela revitalizacije; revitalizacija stalnim (domicilnim) stanovništvom i revitalizacija imigracijskom populacijom koja su analitički potvrđena u osnovnim obilježjima i značajkama tih populacija.

Korelacija stanovništva prema ostalim uvjetno izdvojenim sustavima, obrazovnom, radnom, mirovinskom, zdravstvenom i sl., odnosno potvrđeno smanjivanje gotovo svih kontingenata dovoljno je ozbiljno upozorenje hrvatskoj javnosti da se demografsko pitanje ne može riješiti bez društvene intervencije. Društvena intervencija podrazumijeva niz zakonskih, pravnih, institucionalnih i funkcionalnih rješenja i mjera kojima je cilj stvoriti pozitivno društveno i obiteljsko okruženje i olakšati mladim obiteljima svakodnevicu. Za pokretanje bilo kakvih promjena nužna je politička volja i odlučivanje te svijest da je demografsko pitanje od razvojne i strateške važnosti za ukupni razvoj Hrvatske.

Predmetna identifikacija stanovništva u strateškim i razvojnim prostornim dokumentima potvrdila je neodgovarajuću ulogu i značenje stanovništva u prostoru. Postojanje strateških dokumenata kojima je stanovništvo tek usputni činitelj u prostoru svojevrsan je apsurd obzirom da stanovništvo jest nositelj razvoja svakog prostora. Stoga je nužno postojeće dokumente uskladiti s najnovijim demografskih trendovima i zajedno s nizom demografskih mjera postaviti nacionalnu strategiju demografske obnove i način provedbe populacijske i revitalizacijske politike u RH.

• SUMMARY

Brief overview of the content essentially demonstrates key positions and laws presented in chapters, with special emphasis on their projection in the function of demonstrating and establishing revitalization needs. Structure of the chapters and sub-chapters is designed in line with the requirement of proof, and majority of chapters include final thoughts that can be contained within the framework of the summary. Since this work utilizes scientific approach, the introductory chapter contains the subject, theoretical-conceptual, methodological (approaches, methods, and techniques of work and consideration of previous research) and assumed scientific research within the framework of intensive approach following the hypotheses. Entire theoretical and methodological structure is based on the author's set concept through wider definition of geography as science: „*Geography is interdisciplinary scientific field (it could be also individual domain), which, through the unique system of physical-geographical and/or social-geographical disciplines, examines, explains, plans and predicts the existing and new relationships and reflections in geographical space (contexts, processes, relationships, and links; existing ones and/or the ones that have been materialized into a new shape and in a new place on the geographical surface), which came into existence through the interference of natural elements (factors) and/or social factors (elements), with the aim to identify, explain, and predict the laws in the process of their function, transformation, valorisation, formation, and disappearance*” (Šterc, 2015., pg. 161).

Basic hypotheses of the research are stated in the order of significance as follows.

H 1 As a result of all negative demographic indicators and processes, Croatia's domicile population is almost equal in number to the Croatian population in emigration, Bosnia and Herzegovina, in the minority Croatian population in the neighbouring countries, Austria, and Romania, etc.

H 2 Croatian domicile population likely holds a revitalization potential of Croatia for the next five to ten years, given the potential of fertile female population and the existing negative trends and indicators.

H 3 Recent increased emigration of primarily young and educated population increases the revitalization potential of Croatia in emigration. Croatia in emigration already has relatively younger population who is also more vital in reproductive terms; hence the emigration will establish itself as the key revitalization basis for Croatia through an immigration model.

H 4 Croatia will have to implement demographic issues into the foundations of economic, social, spatial, and overall development, and within this framework the revitalization models

should become the focus of political action in order to avoid potential dysfunction of all systems in the country.

H 5 Future of Croatia and its predominant identity will mostly depend on the success of the complementary revitalization model and the inclusion of Croatian traditional emigration into all life of Croatia, in line with the examples of other developed emigrant countries.

Following theoretical definition of the main topic is a large chapter that elaborates on the fundamental demographic characteristics and processes of the Croatian population, from distribution to population structure, in order to understand the revitalization necessity that is tackled in later chapters. The chapter considers Croatian population and its distribution, all movements (in between national population census, natural, spatial and general), basic structures crucial to revitalization and total Croatian demographic potential. This approach is essential for understanding, tackling, and projecting the problem. Analytical procedures demonstrate and confirm:

- highly polarized territory of Croatia in demographic terms,
- consistent total depopulation of Croatia, after the 1991 census,
- insufficient reproduction of population over 50 years of age,
- permanent natural decline after the same year,
- consistent decrease of birth rate after 1971.,
- consistent increase of mortality rate since 1981.,
- constant population extinction after 1991.,
- migration and new negative migration balances after 2008,
- aging of total population reaching the level of transition from deep to extremely deep aging,
- reduction of fertile contingent of female population after 1991,
- increase of all negative demographic processes, particularly after 2011,
- disruption of all demographic structures; economic, social, immigration-related...
- direct threat to fundamental systems in the country (labour force, education, healthcare, etc.)
- highly increased demographic negativity via recent emigration of young and educated population, and
- objective need for demographic revitalization of Croatia. Revitalization as an objective need in the function of economic, demographic and overall development of Croatia would halt Croatian demographic breakdown and represent basis for developmental concepts at the state and branch levels. It emerged as a necessity for a serious shift towards modern development economy and towards a society nourished by developed European countries. Although demographers and demo-geographers have continuously demonstrated the need for a broader

understanding of the issue and have informed Croatian politicians and general public, it is Croatia's demographic breakdown (with all negative indicators and trends) that facilitated this understanding.

Crucial fifth chapter discusses revitalization models through goals, tasks, population policy, measures, populations who could potentially partake in revitalization, case studies, and possible consequences in case if demographic regeneration fails. It is demonstrated that domicile population in Croatia holds revitalizing potential that spans only to the next 5-10 years, and afterwards the revitalization would only be possible if immigration is included. Selective immigration with the aim of tackling labour force is a key feature of spatial mobility of the population in the European Union, although recent large migration to Europe demonstrated that this process cannot be completely managed. The issue of forming the labour force for the needs of the European and Croatian development economy is increasingly complex and, clearly, in the future it would be necessary to address the already forgotten measures of revitalization of the domicile population.

Essentially, three revitalization models are established:

- revitalization via domicile population,
- revitalization via immigration -via Croatian emigration
 - other European population
 - other migration population and
- combination of both modes of revitalization.

In view of all observed negative demographic projection, Croatia would have to apply all three models through a classical stimulating population policy and a system of measures that should cover several levels:

- Financial level (direct incentives per child, full pay for maternity leave, child money, parental money, child allowance, existential minimum for unemployed mothers, etc.)
- Work level (mothers' employment, professional status of mother, flexibility of working time for mothers, relocation to easier maternity jobs, employment priority depending on the number of children under the same professional conditions, etc.)
- Security level (ensure the dismissal at work is not possible, inability to remove the worker to another lower post once maternity leave is finished, harmonization of child-care institutions and working hours of mothers),
- Tax level (different tax categories depending on the number of children, reduction of the tax on children's equipment, food and all kinds of children's supplies, etc.)

- Residential level (different municipal departments depending on the number of children, housing care depending on the number of children, etc.)
- Value level (social regard for families with a larger number of children, alongside human values such as personality, education, and responsibility towards oneself and others, etc.) and
- regional level (development in rural, mountain, and island areas).

The incentive population policy towards the domicile population should be implemented immediately. In immigration, the policy should be applied in accordance with the labour needs of the Croatian economy and primarily by planned measures towards Croatian emigration. Immigration policy should be selective, such as it is in all highly developed European countries and globally, and it should also be part of development and security plans of every immigration area and society. Croatian demographic emigration potential is higher than the potential in the very country and it should be part of the revitalization strategy, as all emigrant countries demonstrate. All revitalization measures already identified would apply to Croatian emigration too, with the requirement of returning to Croatia and settling in Croatia for 10 years minimum, but several levels of action should be identified, as set out below.

- Croatian emigration should be defined in political terms as the wealth of Croatia, and should be treated accordingly.
- Identify Croatian emigration as strategic developmental Croatian population.
- Include Croatian emigration into the economic, social, educational, academic and political life of Croatia.
- In Croatia, encourage the development of activities brought to a global level by Croatian emigrants.
- Develop academic studies on the value of Croatian territory that would attract Croatian student emigrant population.
- Form a database of Croatian emigration and their activities, financial investment opportunities, academic accomplishments, and so on.
- Direct the activities of relevant institutions in Croatia to tackle the security of emigrant transfers to Croatia.
- Acknowledge the value of Croatian emigration in public and treat them as part of a single Croatian population consisting of educated, aware, and responsible people, instead of perceiving them as politically inclined personnel.

Sixth chapter demonstrates Croatia's approach to this issue. In the chapter, official documents such as national plans, strategies and concepts show that the issue of development of population is deemed irrelevant and perceived as a factor of space and society, although

underlying significance of population and human resources for all activities being developed in Croatia is undisputed. All these documents are professional and scientific in nature and are reviewed by highly regarded experts, but they all maintain similar and illogical, non-functional, and fundamentally unscientific approach: population is a marginal factor included in the documents on a small scale and symbolically by obligation. Consequently, public and political attitudes towards the issue of Croatia's future arise in line with that.

The island of Vis represents the foundation for the case study and the implementation of revitalization. Presentation model of revitalization implemented on Vis is in line with the island's natural resources and future development needs. Holistic and systematic approach is considered, appropriate to the geographical scientific field and as such it represents a relatively separate part of the approach. It is demonstrated and confirmed that reliance on island's own spatial potential and scientific knowledge, both home and abroad, promotes revitalization of the population and regional development.

Closing chapters and final consideration relate to the future of Croatia from the view of a quiet observer of the process who is not reacting to the established irrationalities. Demographic issues are central for Croatian national security, and as such they are raising concerns if Croatia's population amounts to 3 or 4 million citizens in the next ten to fifteen years, and if this emptied area becomes the route of immigration and thus initiates substitution of population. It is then crucial to underline that revitalization is necessary and possible, but it requires understanding and relying on knowledge, ability, and science (Šterc i Komušanac, 2012).

• POPIS LITERATURE I IZVORA PODATAKA

LITERATURA

1. Akrap, A., 1995: Dobno-spolni sastav stanovništva Republike Hrvatske kao odrednica dinamike radne snage, u: *Restrukturiranje gospodarstva u tranziciji*, (ur. Sharma, S., i Sikavica, P.), Ekonomski fakultet, Zagreb, 1-18.
2. Akrap, A., 2005: Demografsko stanje, trendovi, perspektive i nužnost provođenja populacijske politike u Republici Hrvatskoj, *Hrvatski časopis za javno zdravstvo* 1 (2), 2-12.
3. Akrap, A., 2011: Sektor zaposlenosti žena i fertilitet u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 20, 1 (111), 3-23.
4. Akrap, A., 2013: Demografski pogled na ulazak Hrvatske u Europsku uniju, *Hrvatska revija* 13 (2), 15-27.
5. Akrap, A., 2014: Promjene broja i prostornog razmještaja stanovništva Hrvatske i županija 1961.-2011., u: *Migracije i razvoj Hrvatske* (ur. Puljiz, V. i dr.), Hrvatska gospodarska komora, Zagreb, 25-69.
6. Akrap, A., 2015: Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051, *Bogoslovska smotra* 3, 855-868.
7. Akrap, A., Čipin, I., 2011: Usklađivanje poslovnog i obiteljskog života u Hrvatskoj: utjecaj na fertilitet, *Društvena istraživanja* 20, 1 (111), 47-68.
8. Akrap, A., Čipin, I., 2012: Hrvatska u europskim demografskim kontrastima: analiza fertiliteta, u: *Hrvatska u EU: Kako dalje*, (ur. Puljiz, V. i dr.), Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb, 233-264.
9. Akrap, A., Čipin, I., Pokos, N., Ridzak, T. i Živić, D., 2003: *Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj*, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
10. Andrić, V., Čudina, M., 1999: *Osnove opće i razvojne psihologije*, Školska knjiga, Zagreb.
11. Archer, K., 1995: A Folk Guide to Geography as a Holistic Science, *Journal of Geography* 94 (3), 404-411.
12. Bailey, A., 2005: *Making Population Geography*, Hodder Arnold, London.
13. Benny, G., Heinemann, F., Kalb, A., 2007: *Population shrinking and the future of European municipalities*, <http://voxeu.org/article/declining-populations-and-tipping-points-small-european-cities>
14. Biljan-August, M., Štambuk, A., Vučak, A., 2008: Modeliranje strukture stanovništva u Hrvatskoj Lesliejevim matričnim modelom, *Informatologia* 41 (3), 214-218.
15. Bonnet, A., 2008: *What is Geography?*, Sage Publication, London.
16. Caswell, H., 2006: *Matrix Population Models. Construction, Analysis and Interpretation*, 2. izdanje, Sinauer Associates, Sunderland.
17. Chorley, R. J., Hagget, P., 1967: *Models in Geography*, Methuen, London.
18. Cole, J.P., King, C.A.M., 1968: *Quantitative Geography. Techniques and Theories in Geography*, John Wiley & Sons, London.
19. Coale A. J., Trussell, T., 1996: The development and use of demographic models, *Population Studies* 50 (3), 469-484.
20. Čipin, I., 2011: Obrazovanje i fertilitet zaposlenih žena u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 20, 1 (111), 25-46.
21. Fotheringham, A.S., Brunson, C., Charlton, M., 2000: *Quantitative Geography: Perspectives on Spatial Data Analysis*, SAGE Publications, London.
22. Friganović, 1983: Teorijski okvir i empirijski pristup demogeografskom razvoju i problemima SR Hrvatske 1971- 1981., *Acta Geographica Croatica* 17-18 (1), 21-37.
23. Friganović, M. A., Šterc, S., 1993: Demogeografski razvoj i populacijska politika Republike Hrvatske, *Društvena istraživanja* 2, 1 (3), 151- 165.
24. Gelo, J., 1999: Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 8 (5-6), 735-749.
25. Gelo, J., Akrap, A., Čipin, I., 2005: *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (bilanca 20. stoljeća)*, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Zagreb.

26. Getis, A., Boots, B., 2008: *Models of Spatial Processes: An Approach to the Study of Point, Line and Area Patterns*, Cambridge University Press, Cambridge.
27. Gonzalez-Eiras, M., Niepelt, D., 2012: Ageing, Government Budgets, Retirement, and Growth, *European Economic Review* 56 (1), 97-115.
28. Haggett, P., 1972: *Geography: A modern Synthesis*, Harper & Row, London.
29. Haggett, P., Cliff, A. D., Frey, A., 1977: *Locational Analysis in Human Geography I: Locational Models, II: Locational Models*, Edward Arnold, London.
30. Hoem, J.M., 1987: Statistical analysis of a multiplicative model and its application to the standardization of vital rates: A review, *International Statistical Review* 55, 119-152.
31. Hoem, J.M., Madsen D., Nielsen, J. L., Ohlsen, E. M., Hansen, H. O., Rennermalm, B., 1981: Experiments in modelling recent Danish fertility curves, *Demography* 18 (2), 231-244.
32. Ivanović, Z., 1996: *Metodologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, Hotelijerski fakultet Opatija, Opatija.
33. Komušanac, M., 2011: *Historijsko-geografski teorijski koncept*, diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, PMF, Geografski odsjek, Zagreb.
34. Komušanac, M., Šterc, S., 2010: Historijska geografija- temeljni identitet geografske discipline, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 123- 142.
35. Komušanac, M., Šterc, S., 2012: Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske- izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...?, *Društvena istraživanja* 21 (3), 693-713.
36. Marić, Franjo, *rukopis*.
37. Mišetić, R. i Nejašmić, I., 2004.: Buduće kretanje broja stanovnika Hrvatske: projekcija 2001-2031, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 751- 776.
38. Montello, D. R., Sutton, P., 2006: *An Introduction to Scientific Research Methods in Geography*, SAGE Publications, London.
39. Nejašmić, I., 1991: *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*, Globus, Zagreb.
40. Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija. Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
41. Nejašmić, I., 2011: Primjenjena istraživanja u demogeografiji, *Hrvatski geografski glasnik*, 73 (1), 29-37.
42. Nejašmić, I., Mišetić, R., 2010: Sintetični pokazatelj demografskih resursa: doprinos tipologiji hrvatskog prostora, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (1), 49-62.
43. Nejašmić, I., Toskić, A., 2000: Razmještaj stanovništva u Republici Hrvatskoj – dio općih i demografskih i društveno-gospodarskih procesa, *Geoadria* 5, 93-104.
44. Nejašmić, I., Toskić, A., 2013: Starenje stanovništva u Hrvatskoj- sadašnje stanje i perspektive, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (1), 89-110.
45. Newell, C., 1988: *Methods and Models in Demography*, Guildford Press, New York.
46. Pegan, S., 2012: Planiranje promjena u prostoru, u: *Akteri društvenih promjena u prostoru; transformacija prostora i kvalitete života u Hrvatskoj*, (ur. Svirčić Gotovac, A. i Zlatar, J.), Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 131-140.
47. Pejnović, D., 2004: Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske, *Društvena istraživanja* 72-73 (4-5), 701- 726.
48. Pejnović, D., Kordej de Villa, Ž., 2015: Demografski resursi kao indikator i čimbenik dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske, *Društvena istraživanja* 24 (3), 321-343.
49. Pokos, N., 2001: Međupopisna promjena broja stanovnika Republike Hrvatske 1991.-2001. po gradovima i općinama, *Hrvatski geografski glasnik* 63, 67-85.
50. Pollard J.H., 1973: *Mathematical Models for the Growth of Human Populations*, Cambridge University Press, Cambridge.
51. Preston, S., Heuveline, P., Guillot, M., 2001: *Demography: Measuring and Modeling Population Processes*, Oxford: Blackwell Publishers.
52. Radovanović, M., 1970: Razvoj egzaktne geografije stanovništva u sklopu koncepata teorijske (matematičke) geografije, *Stanovništvo* 1- 2, 59-69.
53. Radovanović, M., 1987: Geografija kao fundamentalna nauka o geosistemima sa posebnim osvrtom na odnos geografske teorije i materijalističke dijalektike, u: *Zbornik radova simpozija*

- Idejne i društvene vrednosti geografske nauke* (ur. Vulović, D.), Centar za marksizam Univerziteta, Beograd, 16-23.
54. Ransom B., 2004: *Planning for development in rural areas: An assessment of strategic planning*, Clemson University, S. Carolina.
 55. Rowland. D.T., 2003: *Demographic Methods and Concepts*, Oxford University Press, Oxford..
 56. Sanders, L., 2007: *Models in Spatial Analysis*, ISTE Ltd., London.
 57. Sanderson W.C., 1992: *Simulation model of Economic, Demographic, and Environmental Interactions: Are they on a Sustainable Development Path?* IIASA, Laxenburg.
 58. Swanson, D.A., Siegel, J.S., 2004: *The Methods and Materials of Demography*, 2nd edition, Elsevier Academic Press, San Diego.
 59. Šterc, S., 1986a: O suvremenom geografskom objektu istraživanja s posebnim osvrtom na demogeografiju, *Geografski glasnik* 48 (1), 99- 121.
 60. Šterc, S., 1986b: Geografski položaj, demogeografski razvoj i suvremeni problemi prisavskih naselja između Zagreba i Siska, Geografski odjel Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
 61. Šterc, S., 1989: Geografski prostor- objektivna stvarnost ili geografska irealnost?, *Geografski glasnik* 51 (1), 143-153.
 62. Šterc, S., 1990: *Grafičke metode u nastavi*, Školska knjiga, Zagreb.
 63. Šterc, S., 1997: Povlastice na područjima posebne državne skrbi, *Slobodno poduzetništvo; časopis za promicanje poduzetništva i tržišnog gospodarstva* 5 (4), 93-99.
 64. Šterc, S., 2015: *Geografski i demogeografski identitet*, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb.
 65. Šterc, S., 2016: Velika seoba naroda, *Globus* 1324, 28-34.
 66. Šterc, S., Crkvenčić, I., 1996: The population of Croatia, *GeoJournal* 38 (4), 417-424.
 67. Šterc, S., Komušanac, M., 2013: Suvremeno teorijsko-koncepcijski razvoj geografije u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (1), 71-88.
 68. Šterc, S., Komušanac, M., 2014a: Prostor kao temelj identiteta u nadgradnji, *Mostariensia* 18 (1-2), 9-25.
 69. Šterc, S., Komušanac, M., 2014b: Strateška promišljanja hrvatskih demografa, u: *Demografija u Hrvatskoj* (ur. Akrap. A. i dr.), 143-162.
 70. Šterc, S., Miličević, M., Herceg, N., 2017: Revitalizacijski potencijal hrvatskog naroda, *Motrišta* 93-94, 7-25.
 71. Šterc, S. i Pokos, N., 1993: Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Društvena istraživanja* 4-5 (2), 305-333.
 72. Teitelbaum, M.S., Winter, J. M., 1985: *The Fear of Population Decline*, Academic Press, Orlando.
 73. Vresk, M., 1997: *Uvod u geografiju: razvoj, struktura, metodologija*, Školska knjiga, Zagreb.
 74. Wertheimer-Baletić, A., 1992: Demografske promjene i globalni demografski procesi u Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju, *Encyclopedia moderna* 38 (2), 238-251.
 75. Wertheimer-Baletić, A., 1996: Specifičnosti demografskog razvitka u Hrvatskoj i njegove socio-ekonomske implikacije, *Revija za socijalnu politiku* 3 (3-4), 251-258.
 76. Wertheimer-Baletić, A., 1999: *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb.
 77. Wertheimer- Baletić, A., 2000: Populacijska politika u zemljama s posttranzicijskim obilježjima razvoja stanovništva, *Rad HAZU* 480, 163-181.
 78. Wertheimer-Baletić, A., 2002: Dugoročni demografski procesi u Hrvatskoj, u: *Hrvatska demografska i demostateška drama* (ur. Pavletić, V. i Pešorda, M.), Antun Gustav Matoš d.d. Samobor i Udruga „11.siječanj 1972,“, Zagreb, 13-31.
 79. Wertheimer-Baletić, A., 2003: Determinante reprodukcije stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća, *Rad HAZU* 487, 377-401.
 80. Wertheimer-Baletić, A., 2004: Depopulacija i starenje stanovništva-temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 631-651.
 81. Wertheimer-Baletić, A., 2005: Demografija Hrvatske – aktualni demografski procesi, *Diacovensia* 13 (1), 97-118.

82. Wertheimer- Baletić, A., 2007.: Depopulacija, starenje stanovništva i populacijska politika u Hrvatskoj, *Rad HAZU* 45, 73-120.
83. Wertheimer-Baletić, A., Akrap, A., 2014: Prostorni aspekt demografskih potencijala u Hrvatskoj 2011.-2051., u: *Razvojni potencijali Hrvatskog gospodarstva* (ur. Družić i G., Družić, I.), Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti; Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 19-52.
84. Xie, Y., Pimentel, E.F., 1992: Age patterns of marital fertility: Revising the Coale-Trussell method, *Journal of the American Statistical Association* 87, 977-984.
85. Zelenika, R., 2000: *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela*, četvrto izdanje, Udžbenici Sveučilišta u Rijeci, Rijeka.
86. Živić, D. i Pokos, N., 2004: Demografski gubitci tijekom domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske (1991.-2001.), *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 727-750.
87. Živić, I., Turk, I., Pokos, N., 2014: Regionalni aspekti depopulacije Hrvatske (1991.-2011.), *Mostariensia* 18 (1-2), 231-251.
88. Žugaj, M., Šterc, S., 2017., Hrvatske izborne jedinice –postojeći nesklad i buduće promjene, predano za tisak.

IZVORI PODATAKA

- Direktno, 08.05. 2017., *Gastarbajteri prošle godine u Hrvatsku poslali više od 2,25 milijardi dolara*, <http://direktno.hr/razvoj/gastarbajteri-prosle-godine-hrvatsku-poslali-vise-od-225-milijardi-dolara-84962/>
- EUROSTAT, European Statistics, The Migrant Report 2015., http://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/EN/Publikationen/Migrationsberichte/migrationsbericht-2015-zentrale-ergebnisse.pdf?__blob=publicationFile
- FRONTEX, European Border and Coast Guard Agency, Migratory routes, <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/>
- FRONTEX, European Border and Coast Guard Agency, Frontex Risk Analysis Network Quarterly Report 2016, http://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Fran_Q3_2016.pdf
- Godišnje izvješće o radu MUP-a za 2015. godinu, Ministarstvo unutarnjih poslova, <https://www.mup.hr/UserDocsImages/ministarstvo/2016/Godisnje%20izvjece%20o%20radu-2015..pdf>.
- Hrvatski leksikon, 2015. on-line izdanje, <http://www.hrleksikon.info/definicija/model.html>
- International Fund for Agricultural Development (IFAD): Sending Money Home: European flows and markets, 2015., https://www.ifad.org/documents/10180/3594696/money_europe.pdf/5ac7733f-39e6-4b1b-a1dc-f7038b5caa0b?%20version=1.2
- Izvješće o stanju prostora Republike Hrvatske 2008.-2012. Zagreb: Ministarstvo graditeljstva i prostornoga uređenja, 2013., Zagreb.
- Migracija stanovništva RH u 2015. godini, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Migrationsbericht 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 (Migracijska izvješća 2011.-2015.), Zentrale Ergebnisse, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, <http://www.bamf.de/EN/Infothek/Publikationen/publikationen-node.html>
<http://www.bamf.de/DE/Infothek/Statistiken/statistiken-node.html>
- Nacionalni okvirni kurikulum, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2010, http://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf
- Nacionalna populacijska politika, NN 132/2006, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_12_132_2957.html
- Nacionalni program demografskog razvitka, 1997., Zagreb.
- Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2011., Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.
- Pravilnik o znanstvenim i umjetničkim područjima, poljima i granama NN 118/09, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_09_118_2929.html
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, Državni zavod za statistiku RH, Zagreb.
- Priopćenje 7.1.1. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2015. godini, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Priopćenje 7.4.1. Procjena stanovništva Republike Hrvatske u 2015., Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Priopćenje 8.1.2. Osnovne škole, kraj šk.god. 2010/2011. i početak šk.god. 2011/2012; kraj šk.god. 2014/2015 i početak šk.god.2015/2016, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Priopćenje 8.1.3. Srednje škole, kraj šk.god. 2010/2011. i početak šk.god. 2011/2012; kraj šk.god. 2014/2015 i početak šk.god.2015/2016, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Priopćenje 8.1.7. Studenti upisani na stručni i sveučilišni studij u zimskom semestru ak.god. 2011/2012 i ak. god. 2015/2016, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Priopćenje 8.1.11. Studenti upisani na poslijediplomski doktorski studij u ak.god. 2011/2012 i ak.god. 2015/2016, Državni zavod za statistiku, Zagreb.

- Priopćenje 9.2.8., Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj 2015. Godine- prosjek godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2016.
- Program prostornog uređenja Republike Hrvatske, 1999., Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zagreb.
- Registar prostornih jedinica, Državna geodetska uprava RH, <http://www.dgu.hr/proizvodi-i-usluge/katastarski-podaci/podaci-registra-prostornih-jedinica.html>
- Slobodna Dalmacija, 15.6.2015., *Hrvatski radnici iz inozemstva godišnje u domovinu pošalju preko 1,5 milijardi dolara*, <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/hrvatska/clanak/id/276816/hrvatski-radnici-iz-inozemstva-godisnje-u-domovinu-posalju-preko-15-milijarda-dolara>
- Statističke informacije 2016. godine, Državni zavod za statistiku.
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2009. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2016. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Statističko izvješće 1441, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Prvi rezultati po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Statističko izvješće 1466, Prirodno kretanje stanovništva u 2011. godini, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Statističko izvješće 1468, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011., Stanovništvo prema starosti i spolu, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- STATISTA- Das Statistik-Portal, Statistiken zum Demografischen Wandel in Deutschland, <https://de.statista.com>
- Statistika u nizu: Stanovništvo prema dobi i spolu- procjena sredinom godine, prosječna starost stanovništva, očekivano trajanje života i privremeni podaci procjene sredinom 2016. godine, Državni zavod za statistiku, Zagreb.
- Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, 2002., NN 338/02, https://www.morh.hr/images/stories/morh_sadrzaj/pdf/strategija%20nacionalne%20sigurnosti%20nn32-02.pdf
- Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske, 1997., Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zagreb.
- Stručna podloga za izradu Strategije prostornog razvoja Republike Hrvatske, 2014.; Demografski scenariji i migracije, Hrvatski zavod za prostorni razvoj, http://www.hzpr.hr/UserDocsImages/propisi/Demografski_scenariji_i_migracije.pdf
- Tutić, D., Vučetić, N., Lapaine, M., 2002: Sveučilište u Zagrebu, Geodetski fakultet, predavanja (skripta iz kolegija Uvod u GIS), dostupno na portalu, http://www.kartografija.hr/old_hkd/obrazovanje/prirucnici/Uvod_u_GIS.pdf
- UNHCR, <https://data.unhcr.org/mediterranean/documents.php?page=1&view=grid>
- UNITED NATIONS, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015).
- Uredba o unutarnjem ustrojstvu ministarstva unutarnjih poslova, NN 70/2012, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_06_70_1670.html
- Zakon o prostornom uređenju, 1994., NN30/94; 68/98, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zagreb.
- Zakon o prostornom uređenju i graditeljstvu, 2012. NN 50/12, Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja Republike Hrvatske, Zagreb.

• POPIS SLIKA I TABLICA

SLIKE

- Sl.1. Shematiziran prikaz geografskog prostora i prevladavajući istraživački interes
- Sl.2. Geografski prostor kao interdisciplinarna znanstvena kategorija
- Sl.3. Shematizirani dijagramski prikaz geografskog metodološkog sustava (prilagođen predmetu istraživanja i atribuciji rada)
- Sl.4. Apsolutni prostorni razmještaj stanovništva Republike Hrvatske po naseljima 2011. godine
- Sl. 5. Relativni prostorni razmještaj stanovništva Republike Hrvatske po naseljima i popisu stanovništva 2011. godine.
- Sl.6. Relativna promjena broja stanovnika RH 1857.-2011. godine
- Sl. 7. Promjena broja stanovnika u Republici Hrvatskoj između popisa stanovništva 2001. i 2011. godine po gradovima i općinama (indeks promjene)
- Sl. 8. Prirodno kretanje stanovništva Hrvatske od 1960.-2010. godine
- Sl. 9. Kretanje nataliteta i mortaliteta Republike Hrvatske 1996.-2015.
- Sl. 10. Prirodna promjena stanovništva gradova i općina Hrvatske 2015. godine
- Sl. 11. Vitalni indeks stanovništva RH po gradovima i općinama 2015. godine
- Sl. 12. Dnevna migracija stanovništva Republike Hrvatske po gradovima i općinama 2011. godine (% dnevnih migranata u ukupnom stanovništvu)
po gradovima i općinama Republike Hrvatske i Popisu stanovništva 2011. godine.
- Sl. 13. Glavne migracijske rute prema Europskoj uniji (morske i kopnene)
- Sl.14. Zahtjevi za azilom u Europi 2015. godine
- Sl. 15. Udio gradova i općina s pojedinim tipom općeg kretanja 2011. godine
- Sl. 16. Tipizacija općeg kretanja stanovništva RH po gradovima i općinama za razdoblje 2001. do 2011. godine
- Sl. 17. Stanovništvo Hrvatske prema starosti i spolu, procjena sredinom 2015. godine
- Sl. 18. Indeks starosti stanovništva Republike Hrvatske prema Popisu 2011. godine
- Sl. 19. Stanovništvo gradova i općina starije od 15 godina sa završenim visokim (fakultetskim) obrazovanjem (%) prema Popisu stanovništva 2011. godine
- Sl. 20. Udjeli zaposlenog stanovništva gradova i općina RH u ukupnom stanovništvu 2011. godine
- Sl. 21. Udjeli zaposlenog stanovništva primarnog sektora u ukupnom stanovništvu u Republici Hrvatskoj po gradovima i općinama i Popisu stanovništva 2011. godine.
- Sl. 22. Udjeli zaposlenog stanovništva sekundarnog sektora u ukupnom stanovništvu u Republici Hrvatskoj po gradovima i općinama i Popisu stanovništva 2011.godine.

Sl. 23. Prevladavajući treći i četvrti sektor gospodarskih djelatnosti po zaposlenosti u Republici Hrvatskoj po gradovima i općinama i Popisu 2011. godine.

Sl. 24. Intenzitet ulaska migranata u Europu od 20.12.2015. do 17.01.2016. godine

Sl. 25. Prirodna promjena broja stanovnika šireg mediteranskog okruženje 2010.-2015. godine

TABLICE

Tabl. 1. Međupopisna promjena i indeks promjene broja stanovnika (bazni i lančani indeks) RH 1857.-2011. godine

Tabl. 1a. Kretanje broja stanovnika Hrvatske od 1961. do 2011. godine- bez popisanih u inozemstvu

Tabl. 2. Pregled broja naselja koja nisu imala stanovnika po županijama i udio takvih naselja po županijama u odnosu na ukupan broj naselja bez stanovnika 2011. godine

Tabl. 3. Komponente prirodnog kretanja Republike Hrvatske od 2011.-2015. godine

Tabl. 4. Prirodno kretanje stanovništva županija RH 2011. i 2015. godine

Tabl. 5. Najveće i najmanje stope nataliteta među gradovima i općinama 2011. Godine

Tabl. 6. Najveće i najmanje stope nataliteta među gradovima i općinama 2015. godine

Tabl. 7. Najveće i najmanje stope mortaliteta među gradovima i općinama 2011. godine

Tabl. 8. Najveće i najmanje stope mortaliteta među gradovima i općinama 2015. godine

Tabl. 9. Najniže i najviše stope prirodne promjene 2015. godine

Tabl. 10. Vanjska migracija stanovništva RH od 2006. do 2015. godine

Tabl. 11. Unutrašnja migracija stanovništva RH od 2006. do 2015. godine

Tabl. 12. Unutrašnja migracija stanovništva RH prema području doseljenja i odseljenja po županijama 2015. godine

Tabl. 13. Dnevna migracija stanovništva Hrvatske 2011. godine

Tabl. 14. Stanovništvo Hrvatske 2011. i 2015. godine po dobnim skupinama

Tabl. 15. Broj doseljenih Hrvata u Njemačku od 2011. do kraja 2015. godine

Tabl. 16. Doseljeno stanovništvo u Njemačkoj 2015. godine

Tabl. 17. Doseljeno stanovništvo u Austriji 2015. godine

Tabl. 18. Procjena iseljavanja iz Hrvatske 2011.-2015. godine prema različitim statističkim izvorima i neposrednim analitičkim pokazateljima

Tabl. 19. Ukupan broj izbjeglica prema rutama (bez zadnjeg kvartala 2016.godine)

Tabl. 20. Tipizacija općeg kretanja stanovništva Republike Hrvatske u razdoblju 1948.- 2011. godine

Tabl. 21. Tipizacija općeg kretanja stanovništva županija RH za razdoblje 2001. do 2011. godine

Tabl. 22. Broj gradova i općina po tipovima općeg kretanja za razdoblje 2001. do 2011. godine

Tabl. 23. Tipovi općeg kretanja stanovništva gradova i općina za razdoblje 2001. do 2011. godine

Tabl. 24. Udjeli stanovništva RH 2015. godine (procjena sredinom godine)

Tabl. 25. Stope fertiliteta RH od 2011. do 2015. godine

- Tabl. 26. Dobni i tipovi dobnog sastava stanovništva Hrvatske od 1991. do 2015. godine**
- Tabl. 27. Prosječna starost, indeks starenja i fertilni kontingent stanovništva Republike Hrvatske od 2011. do 2015. godine**
- Tabl. 28. Broj gradova i općina s određenim tipom dobnog sastava 2011. godine**
- Tabl. 29. Tipovi dobnog sastava gradova i općina unutar županije 2011. godine**
- Tabl. 30. Ukupni fertilni kontingent i ženski fertilni kontingent po županijama 2011. godine**
- Tabl. 31. Radno sposobno stanovništvo Hrvatske 2012.-2015. godine (u tisućama) i stope aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti (u %)**
- Tabl. 32. Zaposleno stanovništvo u RH prema sektorima djelatnosti 2011. godine**
- Tabl. 33. Stanovništvo RH starije od 15 godina prema stupnju obrazovanja prema podacima Popisa 2011.**
- Tabl. 34. Obrazovne populacije (prema stupnju obrazovanja) Hrvatske 2011./2012. i 2015./2016.**
- Tabl.35. Radni kontingent i ostale dobne skupine stanovništva Republike Hrvatske po procjeni sredinom 2014. godine.**
- Tabl. 36. Stanovništvo Republike Hrvatske po dobi i spolu; procjena sredinom 2015. godine.**
- Tabl. 37. Aktivno i zaposleno stanovništvo Republike Hrvatske po dobnim skupinama 2012.-2015. godine.**
- Tabl. 38. Aktivnost, zaposlenost i nezaposlenost radno sposobnog stanovništva Republike Hrvatske 2012.- 2015. godine (u tisućama i %)**
- Tabl. 39. Revitalizacijski model dohvata 60 000 rođene djece godišnje u Hrvatskoj**
- Tabl. 40. Ukupan broj birača u XI. izornoj jedinici od 2000.-2015. godine.**
- Tabl.41. Hrvati-katolici u Bosni i Hercegovini-osnovni pokazatelji prirodnog kretanja stanovništva 1996.-2015. godine.**

● PRILOZI

Prilog 1.

Na temelju članka 35., stavka 1., točke 2. Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi (NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13 – pročišćeni tekst, 137/15) i članka 34. Statuta Grada Visa („Službeni glasnik Grada Visa“, br. 1/13 i 2/13), Gradsko vijeće Grada Visa, na svojoj ____ sjednici održanoj _____. godine, donosi

ODLUKU

o naknadi za novorođeno dijete

Članak 1.

Ovom se Odlukom uređuju uvjeti, način ostvarivanja, korištenja prava na naknadu za novorođeno dijete, te visina naknade koju, u okviru Pronatalitetnog programa, na području grada Visa osigurava Grad Vis.

Naknadom za novorođeno dijete u smislu ove Odluke podrazumijeva se jednokratna naknada i stalna mjesečna pomoć.

Jednokratna naknada je pravo roditelja, odnosno roditelja staratelja djeteta na jednokratni novčani iznos za novorođeno dijete.

Stalna mjesečna pomoć je pravo roditelja, odnosno roditelja staratelja djeteta na mjesečni novčani iznos za treće i svako daljnje dijete za razdoblje do navršene desete godine djetetova života za koje se podnosi zahtjev.

Članak 2.

Pravo na jednokratnu naknadu i stalnu mjesečnu pomoć za novorođeno dijete mogu ostvariti i koristiti roditelji, odnosno roditelj staratelj djeteta, uz uvjet:

-da su oba roditelja državljani Republike Hrvatske s prebivalištem i/ili boravištem u Gradu Visu, a jedan od roditelja treba imati neprekidno prebivalište i/ili boravište u Gradu Visu najmanje 2 godine prije djetetova rođenja,

-da je samohrani roditelj državljanin Republike Hrvatske s prebivalištem i/ili boravištem u Gradu Visu od najmanje 2 godine prije djetetova rođenja.

Članak 3.

Roditelji koji ostvare pravo iz prethodnog članka dužni su imati prebivalište i/ili boravište na području Grada Visa u trajanju najmanje 7 godina od trenutka ostvarivanja prava.

Članak 4.

Pravo na jednokratnu naknadu za novorođeno dijete može se ostvariti za dijete rođeno, posvojeno ili udomljeno nakon stupanja na snagu ove Odluke.

Svoj djeci odnosno korisnicima koji su ostvarili pravo temeljem ranijih propisa, prava priznata temeljem istih, ukoliko su uvjeti nepromjenjeni, ostaju dok se ne izvrše.

Pravo na stalnu mjesečnu pomoć u okviru petogodišnjeg plana za novorođeno dijete može se ostvariti za dijete rođeno, posvojeno ili udomljeno nakon 1. siječnja 2015. do 31. prosinca 2020. godine.

Članak 5.

Visina naknade za novorođeno dijete ovisi o broju djece roditelja podnositelja zahtjeva koja s njim žive u zajedničkom kućanstvu (zajedničke, posvojene, udomljene ili pod skrbištvom).

Kod određivanja rednog broja djeteta, koje je bitno za utvrđivanja vrste prava (a time i visine naknade) uzimaju se u obzir samo maloljetna djeca i djeca studenti do 24. godine starosti, odnosno djeca o kojima roditelji ili samohrani roditelj skrbe najmanje tri godine prije trenutka podnošenja zahtjeva.

U slučaju da dođe do razvoda braka roditelja djeteta rođenog u bračnoj zajednici, utvrđeno pravo na stalnu mjesečnu pomoć pripada onom roditelju koji skrbi o djetetu, tj. s kojim dijete živi.

Članak 6.

Visina jednokratne naknade iznosi:

- za prvo dijete roditelja podnositelja zahtjeva 5.000,00 kuna;
- za drugo dijete roditelja podnositelja zahtjeva 10.000,00 kuna;
- za treće dijete roditelja podnositelja zahtjeva 20.000,00 kuna;
- za svako slijedeće dijete roditelja podnositelja zahtjeva iznos pomoći povećava se za 10.000,00 kuna.

Naknada iz ovoga članka isplatit će se u roku od 30 dana od odlučivanja o zahtjevu.

Članak 7.

Visina stalne mjesečne pomoći za treće i svako daljnje dijete iznosi 1.200,00 kuna mjesečno za razdoblje do navršene desete godine djetetova života za koje se podnosi zahtjev.

Stalna mjesečna pomoć isplaćivat će se jednom mjesečno počevši od prvog idućeg mjeseca nakon što dijete napuni jednu godinu, uz uvjet da roditelj podnositelj zahtjeva, svakih šest mjeseci Gradu Visu dostavi uvjerenja o prebivalištu i/ili boravištu (obaju roditelja i djeteta za koje se podnosi zahtjev), ne starije od sedam dana, ali i ostale dokaze navedene u članku 8.

Članak 8.

Zahtjev za ostvarivanje prava na jednokratnu naknadu za novorođeno dijete podnosi se Gradonačelniku Grada Visa, u roku od šest mjeseci od dana rođenja djeteta.

Zahtjev za ostvarivanje prava na stalnu mjesečnu pomoć podnosi se Gradonačelniku Grada Visa, najranije 11 mjeseci od dana rođenja djeteta za koje se podnosi zahtjev.

Ostvarivanje prava na stalnu mjesečnu pomoć teče od prvog sljedećeg mjeseca od dana podnošenja zahtjeva.

Uz zahtjev se prilažu slijedeći dokumenti:

- izjava o zajedničkom kućanstvu podnositelja zahtjeva,
 - izvod iz Matične knjige rođenih za svu djecu navedenu u zahtjevu,
 - uvjerenje o prebivalištu i/ili boravištu obaju roditelja i sve djece navedene u zahtjevu,
 - dokazi o državljanstvu članova kućanstva,
 - preslika kartice tekućeg ili žiro računa podnositelja zahtjeva,
 - potvrdu o nepostojanju duga prema Gradu Visu, gradskim tvrtkama, ustanovama i Turističkoj zajednici Grada Visa ne stariju od 30 dana od dana podnošenja zahtjeva,
 - potvrda Porezne uprave o mjestu plaćanja poreza na dohodak ili potvrda Hrvatskog zavoda za zapošljavanje Ispostave u Visu da se nalaze u njihovoj evidenciji,
- Kao dodatni dokazi prilažu se slijedeći dokumenti:

- potvrda o upisu barem jednog djeteta, navedenog u zahtjevu, u Dječji vrtić „Vis“ ili u Osnovnu školu „Vis“ u Visu,
- potvrda o upisu na fakultet djeteta navedenog u zahtjevu,
- dokaz o skrbništvu

O pravu na naknadu za novorođeno dijete i o njezinu iznosu na temelju dokaza odlučuje Gradonačelnik Grada Visa svojim Zaključkom u roku od 30 dana od dana podnošenja zahtjeva.

Članak 9.

Promjenom prebivališta i/ili boravišta roditelja i/ili djeteta gubi se pravo na stalnu mjesečnu pomoć.

Pravo na stalnu mjesečnu pomoć za novorođeno treće i svako daljnje dijete prestaje:

- isplatom posljednjeg obroka;
- posljednjeg dana u mjesecu nakon odjave prebivališta i/ili boravišta roditelja, odnosno djeteta za koje je podnesen zahtjev, o čemu će se odlučivati po službenoj dužnosti,
- ukoliko roditelj koji je ostvario pravo na stalnu mjesečnu pomoć ne dostavi dokaze navedene u stavku 4. članka 8. ove Odluke

Korisnik prava na stalnu mjesečnu pomoć za novorođeno treće i svako daljnje dijete dužan je, u roku od 15 dana, prijaviti Gradonačelniku Grada Visa svaku promjenu činjenica koje utječu na daljnje ostvarivanje prava.

Članak 10.

Danom stupanja na snagu ove Odluke prestaje važiti Odluka o novčanoj pomoći za opremu novorođenog djeteta („Službeni glasnik Grada Visa“, 6/14, 1/15)

Članak 11.

Ova Odluka stupa na snagu osmog dana od dana objave u „Službenom glasniku Grada Visa“.

KLASA:

PREDSJEDNIK

URBROJ: 2190/01-01-16-2

GRADSKOG VIJEĆA GRADA VISA

Vis, ----- 2016. godine

Stipe Vojković prof.

Prilog 2.

Na temelju članka 34. Statuta Grada Visa („Službeni glasnik Grada Visa“ br.1/13, 2/13) Gradsko vijeće Grada Visa na svojoj _____ održanoj dana _____, donosi:

ODLUKU

o sufinanciranju troškova boravka u Dječjem vrtiću „Vis“ u Visu

Članak 1.

Ovom se Odlukom uređuju uvjeti, način ostvarivanja, korištenja prava na sufinanciranje troškova boravka za treće i svako daljnje dijete, istog obiteljskog kućanstva s područja Grada Visa, koje koristi usluge u Dječjem vrtiću „Vis“. Troškove boravka u Dječjem vrtiću „Vis“ trećeg i svakog daljnjeg djeteta, u okviru Pronatalitetnog programa, na području grada Visa osigurava Grad Vis.

Članak 2.

Pravo na sufinanciranje troškova boravka za treće i svako daljnje dijete s područja Grada Visa u Dječjem vrtiću „Vis“ u Visu mogu ostvariti roditelji odnosno skrbnici (korisnici usluga dječjeg vrtića) za dijete rođeno, posvojeno ili udomljeno nakon 01. siječnja 2016. god., pod sljedećim uvjetima, koji moraju biti ispunjeni kumulativno i to kako slijedi:

- dijete mora imati prebivalište i/ili boravište na području Grada Visa,
- barem jedan od roditelja, skrbnik ili samohrani roditelj moraju imati prebivalište i/ili boravište u Gradu Visu najmanje šest mjeseci prije podnošenja zahtjeva za ostvarivanje prava iz ove Odluke;

Kod određivanja rednog broja djeteta, koje je bitno za utvrđivanja prava na sufinanciranje troškova boravka u Dječjem vrtiću „Vis“, uzimaju se u obzir samo maloljetna djeca i djeca studenti do 24. godine starosti, odnosno djeca o kojima roditelji ili samohrani roditelj skrbe u trenutku podnošenja zahtjeva.

Članak 3.

Korisnici usluga dječjeg vrtića obavezni su Jedinstvenom upravnom odjelu Grada Visa u svrhu ostvarivanja prava iz ove odluke podnijeti pisani zahtjev uz prilaganje sljedećih isprava:

- uvjerenje o prebivalištu i/ili boravištu za dijete koje se upisuje u vrtić,
- preslika osobne iskaznice oba roditelja (skrbnika) odnosno samohranog roditelja;
- izvod iz matične knjige rođenih za dijete i ostalu djecu članove kućanstva,
- izjavu o zajedničkom kućanstvu podnositelja zahtjeva,
- ugovor ili potvrdu dječjeg vrtića da je upisano u isti.

Prema potrebi se može zahtijevati i sljedeće dokaze:

- potvrda Porezne uprave o mjestu plaćanja poreza na dohodak ili potvrda Hrvatskog zavoda za zapošljavanje Ispostave u Visu da se nalaze u njihovoj evidenciji,
- potvrda o upisu na fakultet djeteta navedenog u zahtjevu,

Zahtjev iz prethodnog stavka može se preuzeti u prostorijama Grada Visa ili na Internet stranicama Grada Visa: www.gradvis.hr

Članak 4.

Roditelji, skrbnici odnosno samohrani roditelj dužni su Jedinstvenom upravnom odjelu Grada Visa, u roku od 15 (petnaest) dana od nastanka, prijaviti svaku promjenu okolnosti koje su utjecale na odobrenje sufinanciranja, a koje bi mogle utjecati na prestanak sufinanciranja.

U slučaju da roditelji, skrbnici odnosno samohrani roditelj u roku iz 1. stavka ovog članka ne prijave promjenu okolnosti koje su utjecale na sufinanciranje isti su dužni sami snositi sve troškove boravka djeteta/djece u dječjem vrtiću Vis, odnosno Gradu Visu nadoknaditi štetu.

Članak 5.

Ova Odluka stupa na snagu osmog dana od dana objave u „Službenom glasniku Grada Visa“.

KLASA:
URBROJ:
Vis, _____

PREDSJEDNIK
GRADSKOG VIJEĆA GRADA VISA
Stipe Vojković, prof.

Prilog 3.

Na temelju članka 117. st. 5 Zakona o socijalnoj skrbi (NN 157/13) itemeljem članka 30. Statuta Općine Vela Luka (Sl. glasnik Općine br. 6/2013 – pročišćen tekst), Gradsko vijeće Grada Visa je na svojoj _____sjednici održanoj dana _____ donosi:

PRONATALITETNI PROGRAM GRADA VISA

„Ulaganje u obitelj je ulaganje u budućnost. Podupiranjem roditelja koji žele imati više djece prvenstveno iskazujemo svoju pravednost i sposobnost dugoročnog razmišljanja i ulaganja. Razlog tome je što roditelji koji danas imaju više od dvoje djece osiguravaju ekonomsku održivost društva za dvadeset godina.

Jedan od razloga je što će za dvadesetak godina njihova djeca svojim radom privređivati mirovine za svoje roditelje – dvoje radno aktivne djece za dva umirovljena roditelja, ali i za još dvoje umirovljenika koji svoje vrijeme i novac nisu ulagali u djecu. Ova računica, iako pojednostavljena, pokazuje da je pravedno i ekonomski opravdano pružiti veću potporu kvalitetnim obiteljima s više djece.“

1. POTPORA ZA NOVOROĐENU DJECU

Ovo pravo podrazumijeva potporu u novcu za novorođeno dijete čiji roditelji ili roditelj staratelj djeteta ima trajno i stalno prebivalište na području Grada Visa.

Jednokratna naknada je pravo roditelja, odnosno roditelja staratelja djeteta na jednokratni novčani iznos za novorođeno dijete.

Stalna mjesečna pomoć je pravo roditelja, odnosno roditelja staratelja djeteta na stalni mjesečni novčani iznos za treće i svako daljnje dijete za razdoblje do desete godine djetetova života.

Pravo na jednokratnu naknadu i stalnu mjesečnu pomoć za novorođeno dijete mogu ostvariti i koristiti roditelji, odnosno roditelj staratelj djeteta, uz uvjet:

- da su oba roditelja državljani Republike Hrvatske s prebivalištem i/ili boravištem u Gradu Visu, a jedan od roditelja treba imati neprekidno prebivalište i/ili boravište u Gradu Visu najmanje 2 godine prije djetetova rođenja,
- da je samohrani roditelj državljanin Republike Hrvatske s prebivalištem i/ili boravištem u Gradu Visu od najmanje 2 godine prije djetetova rođenja.

Visina naknade za novorođeno dijete ovisi o broju djece roditelja podnositelja zahtjeva koja s njim žive u zajedničkom kućanstvu (zajedničke, posvojene, udomljene ili pod skrbništvom).

Sredstva za naknadu za novorođeno dijete osiguravaju se u proračunu Grada Visa.

Visina jednokratne naknade iznosi:

- za prvo dijete roditelja podnositelja zahtjeva 5.000,00 kuna;
- za drugo dijete roditelja podnositelja zahtjeva 10.000,00 kuna;
- za treće dijete roditelja podnositelja zahtjeva 20.000,00 kuna;
- za četvrto i svako daljnje dijete roditelja podnositelja zahtjeva iznos se povećava za 10.000,00 kuna.

Visina stalne mjesečne pomoći za treće i svako daljnje dijete iznosi 1.500,00 kuna mjesečno za razdoblje do desete godine djetetova života.

Stalna mjesečna pomoć isplaćivat će se jednom mjesečno počevši od prvog idućeg mjeseca nakon što dijete napuni jednu godinu.

Na rješavanje o potpori za novorođeno dijete primjenjuje se Odluka o naknadi za novorođeno dijete.

1. PRAVO NA BESPLATNI BORAVAK U DJEČJEM VRTIĆU „VIS“

Pravo na besplatan boravak djece u Dječjem vrtiću „Vis“ u Visu, ostvaruju roditelji troje i više djece. Besplatan boravak djece u Dječjem vrtiću „Vis“ odnosi se na treće i svako daljnje dijete u obitelji, rođeno, posvojeno ili udomljeno nakon 1. siječnja 2016. g. Troškove besplatnog smještaja snosit će grad Vis.

Na rješavanje o pravu na besplatan boravak u Dječjem vrtiću „Vis“ primjenjuje se Odluka o sufinanciranju troškova boravka u Dječjem vrtiću „Vis“ u Visu.

2. JEDNOKRATNA NOVČANA POMOĆ

Temeljem pismene i dokumentirane zamolbe može se odobriti pravo na jednokratnu novčanu pomoć parovima u slučajevima liječenja neplodnosti. Visinu jednokratne pomoći za svaki pojedini slučaj odredit će Gradonačelnik Grada Visa. Istoj obitelji odnosno mladom paru jednokratna pomoć odobrava se u pravilu jednom godišnje. U osobito opravdanim slučajevima može se odobriti višekratna pomoć.

Za ove namjene predviđeno je u Proračunu Grada Visa

za 2016. godinu iznos od350 000,00 kuna

KLASA:

PREDSJEDNIK

URBROJ: 2190/01-01-16-1

GRADSKOG VIJEĆA GRADA VISA

Vis, ----- 2016. godine

Stipe Vojković prof.

• ŽIVOTOPIS

Monika Komušanac rođena je 10. travnja 1988. godine u Doboju, Bosni i Hercegovini. Iz rodnog je mjesta zajedno s obitelji protjerana 1992. godine te kao izbjeglice doseljavaju u Zagreb. Tijekom osnovnog školovanja sa stalnim seljenjem i promjenom adrese prebivališta pohađala je tri osnovne škole: O.Š. Žitnjak (1. i 2. razred), O.Š. Botinec (3. i 4. razred) i O.Š. Brezovica (5.-8. razred). Nakon osnovne škole 2002. upisuje XI. Gimnaziju u Zagrebu koju završava 2006. godine kao jedna od najboljih učenica generacije. Iste godine sudjelovala je na svim razinama školskog natjecanja iz geografije te je pozvana na državno natjecanje u Osijeku. Osim iz geografije, sudjelovala je na županijskom natjecanju iz povijesti. Zbog iznimnog uspjeha u više predmeta dobiva priznanje Gradskog ureda za sport i obrazovanje Grada Zagreba za najuspješnije učenike Grada Zagreba 2006. godine. Te godine upisuje nastavnički studij geografije i povijesti, a diplomira na geografiji 2011. godine s temom Historijsko-geografski teorijski koncept. Prvi znanstveni rad u koautorstvu sa dr.sc. Stjepanom Štercom objavljuje na 4. godini studija. Doktorski studij Geografske osnove prostornog planiranja i uređenja na Geografskom odsjeku PMF-a u Zagreb upisuje krajem 2012. godine. Nakon završetka studija dobiva posao krajem 2012. godine u okviru stručnog osposobljavanja u O.Š. Prečko kao asistent u nastavi. Stručni ispit za nastavnike u osnovnim školama uspješno stječe odmah po isteku pripravničkog staža 2013. godine. Posao stručnog suradnika za programe i analize u okviru Ureda za strategiju, upravljanje promjenama i projektima Hrvatske demokratske zajednice dobiva početkom 2014. godine koji obavlja i danas. Poziv za jednomjesečno stažiranje u Bruxellesu u Ured europarlamentarne zastupnice Zdravke Bušić dobiva u istom razdoblju što mora odbiti zbog preklapanja s početkom rada na novom poslu. Primarno područje interesa doktorandice su teorijska geografija, historijska geografija, statističke i grafičke metode u geografiji i demogeografija, te je iz tih područja objavilo nekoliko znanstvenih članaka i radova. Osim objave radova doktorandica je sudjelovala na nekoliko seminara za nastavnike geografije, javnim predavanjima i međunarodnim konferencijama. Aktivno se služi (u pismu i govoru) engleskim i talijanskim jezikom, MS Office paketom, aplikacijama za grafičku i statističku obradu podataka te CRM poslovnim sustavom. Tijekom pripravničkog staža u školi radila je s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama te se služi Braillovim pismom.

• POPIS AUTORSKIH RADOVA

ZNANSTVENI RADOVI (CC)

1. Šterc, S., Komušanac, M., 2012: Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske-izumiranje i supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...?, *Društvena istraživanja*, 21(3), 693-713.

ZNANSTVENI RADOVI (A1)

1. Komušanac, M., Šterc, S., 2011: Historijska geografija-temeljni identitet geografske discipline, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 123-139.

2. Komušanac, M., 2013: Teorijske postavke primjenjivosti historijskogeografskih spoznaja, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (2), 81-100.

3. Šterc, S., Komušanac, M., 2013: Suvremeni teorijsko-koncepcijski razvoj geografije u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (1), 71-88.

ZNANSTVENI RADOVI (A2)

1. Šterc, S., Komušanac, M., 2014: Prostor kao temelj identiteta u nadgradnji, *Mostariensia: časopis za humanističke znanosti* 18 (1-2), 9-25.

RADOVI OBJAVLJENI U ZBORNICIMA RADOVA

1. Šterc, S. Komušanac, M., 2014: Strateška promišljanja hrvatskih demografa, u: *Zbornik radova znanstvenog skupa „Demografija u Hrvatskoj” povodom 75. obljetnice života i 50 godina rada akademkinje Alice Wertheimer-Baletić, redovite profesorice demografije Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Katedra za demografiju, Ekonomski fakultet, Zagreb, 143-162.

2. Komušanac, M., 2015: Istočna Hrvatska- strateški prostor obrane od srbijanske agresije, u: *zbornik radova Hrvatski istok u Domovinskom ratu: iskustva, spoznaje i posljedice* (ur. M. Brekalo), knjiga 48, Biblioteka Zbornici, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 85-102.

SUDJELOVANJA NA STRUČNIM I ZNANSTVENIM SKUPOVIMA (domaćim i međunarodnim)

1. Komušanac, M., Šterc, S., 2012: *Predmetno jedinstvo geografije u znanstvenom i odgojno-obrazovnom sustavu*, skup „Geografija u sustavu znanosti i odgojno-obrazovnom sustavu”, Zagreb, 15.11.2012., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

2. Šterc, S., Komušanac, M., 2012: *Spoznajno-istraživački potencijal geografije u znanstvenom sustavu*, skup „Geografija u sustavu znanosti i odgojno-obrazovnom sustavu”, Zagreb, 15.11.2012., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

3. Šterc, S., Komušanac, M., 2012: *Strateška promišljanja hrvatskih demografa*, skup „Demografija u Hrvatskoj” povodom 75. obljetnice života akademkinje Alice Wertheimer-

Baletić, redovite profesorice demografije Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10.12.2012. godine, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Katedra za demografiju, Zagreb.

4. Šterc, S., Komušanac, M., 2013: *Prostor kao temelj identiteta u nadgradnji*, Međunarodni interdisciplinarni skup „Kultura, identitet, društvo-europski realiteti”, 20. i 21.03. 2013., Osijek, Sveučilište J.J. Strossmayer, Odjel za kulturologiju, Osijek, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 191-193, Osijek.

5. Komušanac, M., Šterc, S., 2014: *Stvarni uzroci srbijanske agresije na Hrvatsku*, skup Vojno-geografski aspekti obrambenoga Domovinskog rata, Zadar, 28.03.2014., Odjel za geografiju Sveučilišta u Zadru.

6. Šterc, S., Komušanac, M., 2014: *Istočna Hrvatska- strateški prostor obrane od srbijanske agresije*, skup Hrvatski istok u Domovinskom ratu: iskustva, spoznaje i posljedice, Osijek, 04. i 05.12.2014., Institut Ivo Pilar Osijek i Odjel za kulturologiju Sveučilišta J.J. Strossmayera, Matica Hrvatska Osijek.

SUDJELOVANJA NA SEMINARIMA

1. Šterc, S., Komušanac, M., 2011: *Historijska geografija- objekt, metodologija i razvoj znanstvene discipline*. Zimski seminar za geografe, Zagreb, 04.-05.01.2011. godine, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

2. Šterc, S., Komušanac, M., 2013: *Kamo demografski ide Hrvatska?*, Zimski seminar za geografe 2013. godine , Zagreb, 10.-11.01.2013., Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

OSTALO

-suradnik na terenskoj nastavi za studente 2013.-2016. godine

-stručni suradnik na sveučilišnom udžbeniku S. Šterca, *Geografski i demogeografski identitet* (2015)